

VAASAN YLIOPISTO
FILOSOFINEN TIEDEKUNTA

Mikko Karhu

**UTOPIA- JA DYSTOPIAKIRJALLISUUDEN KLASSIKKOTEOKSET
PAIKKATEOREETTISESSA TARKASTELUSSA**

T. Moren Utopia, A. Huxleyn Uljas uusi maailma ja G. Orwellin Vuonna 1984

Aluetieteen
lensiaatintutkielma

VAASA 2016

SISÄLLYSLUETTELO

	sivu
KUVIOLUETTELO	3
TIIVISTELMÄ	5
1. JOHDANTO	7
1.1. Tutkimusongelma ja tarkastelutapa	9
1.2. Tutkimuksen kulku	11
1.3. Klassikkoteosten tutkimusarvo	12
2. PAIKKA KAUNOKIRJALLISUUDESSA	15
2.1. Paikan tuntu	16
2.2. Toimijat, luonto ja identiteetti	21
2.3. Muutos ja pysyvyys	23
2.4. Valta ja territoriaalisuus	25
3. KLASSIKKOTEOSTEN LAJITYYLI JA SISÄLTÖ	28
3.1. Utopia- ja dystopiakirjallisuuden taustaa	28
3.2. T. Moren Utopia	32
3.3. A. Huxleyn Uljas uusi maailma	39
3.4. G. Orwellin Vuonna 1984	44
4. UTOPIAN ELÄMÄN PAIKALLISUUS	49
4.1. Saariyhteisön epäitsekäs järjestäytyminen	49
4.2. Saarelaisten aidon yhteenkuuluvuuden pimeä puoli	59
4.3. Valta onnellisten saarella	70
4.4. Utopialaisten muutosvastarinnan ironia	81
5. TIETEELLISEN MAAILMANVALLAN OUTO PAIKATTOMUUS	85
5.1. Erottelevan yhtenäiskulttuurin kulmakivet	85
5.2. Edistyksellinen tiede – kodittomien kahlitseva kotouttaja	94

5.3. Laajenemisahneen mahtivaltion voittokulun instrumentit	109
5.4. Erilainen John – sieluttoman massakulttuurin uhkaaja	118
6. OCEANIAN SOTA PAIKALLISUUTTA VASTAAN	123
6.1. Ikuistetun valtarakenteen ilmentymä	123
6.2. Ihmisen ja havaitun maailman jakomielitautinen suhde	131
6.3. Valetäydellisen valvonnan valikoiva kavaluus	135
6.4. Suunnitelmallinen pelon maantiede	143
6.5. Oceanian olemattomuuden tuntu	155
6.6. Vankeutta uhmaava ”irrationaalinen” Winston	159
7. JOHTOPÄÄTÖKSET JA KRITIIKKI	173
7.1. Utopia, Maailmanvaltio ja Oceania paikkoina	173
7.2. Klassikkoteosten paikkatulkintojen opetus	183
LÄHDELUETTELO	189

KUVIOLUETTELO**sivu**

Kuvio 1. Ihmisen havainto- ja tiedonkäsittelyjärjestelmä.	17
Kuvio 2. Piirroskuva Utopian saaresta.	33
Kuvio 3. Maailmanvaltion maisema tietokonekuvana.	40
Kuvio 4. Maailmankartta Orwellin Vuonna 1984-teoksessa.	44
Kuvio 5. Utopia-teoksen kansikuva.	53
Kuvio 6. Maailmanvaltion Lontoo tietokonekuvana.	99
Kuvio 7. Rakkauden Ministeriö ja Oceanian maisema tietokonekuvana.	149
Kuvio 8. Oceanian ministeriörakennukset tietokonekuvana.	153

VAASAN YLIOPISTO
Filosofinen tiedekunta**Tekijä:**

Mikko Karhu

Lisensiaatintutkielma:

Utopia- ja dystopiakirjallisuuden klassikkoteokset paikkateoreettisessa tarkastelussa: T. Moren Utopia, A. Huxleyn Uljas uusi maailma ja G. Orwellin Vuonna 1984

Tutkinto:

Hallintotieteiden lisensiaatti

Oppiaine:

Aluetiede

Työn ohjaajat:

Ilkka Luoto, Seija Virkkala

Valmistumisvuosi:

2016

Sivumäärä: 211

TIIVISTELMÄ:

Tässä kirjallisuuden maantieteen perinteeseen kietoutuvassa tutkimuksessa tarkastellaan kolmea kauno-kirjallisuuden klassikkoteosta. T. Moren Utopia, A. Huxleyn Uljas uusi maailma ja G. Orwellin Vuonna 1984 ovat utopia- ja dystopiakirjallisuuden klassikkoja, joita ovat aikaisemmin tutkineet historian tutkijat, filosofit, kirjallisuustieteilijät ja yhteiskuntatutkijat. Paikkatutkimuksen näkökulma niihin on kuitenkin jäänyt vähäiseksi. Tutkimuksen tarkoituksena onkin selvittää millaisia tulkintoja paikka saa klassikkoteoksissa ja mitä nykypäivän yhteiskunnallisia ilmiöitä ne heijastavat.

Lähiluin klassikkoteokset yhteensä neljä kertaa. Ensimmäisellä lukukerralla pohdin yleisesti niiden maantieteellistä sisältöä. Paikkateoriaan tutustuttuani luin ne uudelleen läpi kolme kertaa tarkastelemalla niitä keskeisten paikkakäsitteiden kautta. Pehdyin tutkimusta varten monipuolisesti kirjallisuuden maantieteestä, paikkateoriasta ja klassikkoteosten lajityylistä kertovaan sekä uudempaan että vanhempaan tieteelliseen kirjallisuuteen ja artikkeleihin.

Utopia on tutkituista klassikkoteoksista lähimpänä käsitystä perinteikkäästä paikasta. Se on nostalginen, epäitsekkyttä ihannoiva, asukkaidensa pyhittäjä ja ihmisläheinen saarelaisyhteisö, jonka tilallinen rakenne on suunniteltu sosiaalisen vuorovaikutuksen vilkastuttamiseen sekä saaren luonnonolosuhteisiin ja rajattuun tilaan sopeutumiseen. Huxleyn teoksessa suurvalta-aseman saavuttanutta Maailmanvaltiota luonnehtii tieteellisen edistyksen arvot kuten nopeus, liike ja muutos sekä valtapiirin laajentamishimo ja erotteleva sosiaalinen luokkajako. Erikoisuutenaan se on täynnä paikattomuutta, jota sen asukkaat on saatettu sietämään edistyneen tieteenharjoittamisen ansiosta tavalla, joka jopa kyseenalaistaa sen luokittelun paikattomaksi paikaksi. Orwellin Oceania on kuvaus hierarkkisiin sosiaalisiin luokkiin jaetusta ja sen yläluokan julmasti johtamasta suurvallasta. Oceania on siten kuvaus ylihallitusta paikasta, joka tekee siitä epäpyhän, arvaamattoman, vieraalta tuntuvan ja pelottavan. Se kuvaa paikattomuuden tietoista tuottamista erilaisilla keinoilla ihmisjoukkojen hallitsemiseksi. Paikkateoreettisina yhtäläisyyksinä klassikkoteokset kuvaavat miten ihmisten yhteiselämä tuottaa valtasuhteita, uskomuksia, tapoja ja käytäntöjä, jotka luovat sosiaalista yhteenkuuluvuutta sekä antavat elämälle ja elinympäristölle merkityksiä. Ilmiöt kuten territoriaalisuus, toiseus, tilan ja sen toimijoiden hallinta, ihmisen luontosuhde sekä paikan muutoksen ja pysyvyyden tematiikka näyttäytyvät jokaisessa teoksessa tavalla tai toisella.

Klassikkoteokset heijastelevat lukuisia yhä nykypäivänä puhuttavia yhteiskunnallisia ilmiöitä kuten aluepoliittisia kiistoja, paikallisuuden ja valtiokeskeisyyden jännitettä, globaalin ja paikallisen konfliktia, luokkaistumista sekä maahanmuuttoa. Kuvauksina tilan hallinnasta, ne antavat aihetta pohtia kilpailuhenkisen yhteiskunnan perimmäisiä syitä etenkin arvioimalla ihmistä vallantahtoisena olentona. Teokset kytkeytyvät myös keskusteluun yhteiskunnan valvonnan oikeutuksesta ja motiiveista.

AVAINSANAT: Paikka, tila, valta, territoriaalisuus, paikattomuus, identiteetti.

1. JOHDANTO

Maantieteellä ja kaunokirjallisuudella on ollut yhteys kautta historian. Maantieteilijät ovat kirjoittaneet kaunokirjallisuutta lähenteleviä matka- ja aluekuvauksia sekä tutkineet kaunokirjallisia tekstejä. Jyrkkää eroa kaunokirjallisen ja tieteellisen kirjoittamisen välillä ei ole koskaan voitu tehdä. (Luoto 2008: 81–82). Maantieteessä tunnetaan kaunokirjallisuuden tutkimukselle omistautunut tutkimustraditio, kirjallisuuden maantiede, jonka seuraksi tämäkin tutkimus liittyy. Sen harjoittajat ovat perehtyneet kaunokirjallisuudessa esiintyviin paikkakuvauksiin sekä kirjallisen fiktion ja kirjallisuuden ulkopuolisen kokemusmaailman väliseen suhteeseen (Pocock 1987, Phillips 1993: 185–190, Ridanpää 2005: 6).

Kirjallisuuden maantieteen tutkimusperinne ajoitetaan alkaneen matkakertomusten maantieteellisestä analyysistä (Darby 1948, Gilbert 1960: 167–169, Ridanpää 2005: 6–7). Kaunokirjallisuus ja maantiede lähenivät edelleen ranskalaisen aluemaantieteen tutkimuksessa 1960-luvulla (Paterson 1965, Rimbert 1973, Fremont 1976, Bailly 1977, Dosse 1991, Brousseau 1994: 334–335). Kaunokirjallisuutta tutkivat innokkaasti 1970-luvulta alkaen enimmäkseen anglosaksiseen maantieteeseen syntyneen humanistisen maantieteen (humanistic geography) harjoittajat (Cresswell 2013: 107–109). Tunnettuja tämän maantieteen koulukunnan edustajia ovat esimerkiksi Yi-Fu Tuan (1974), David Ley (1980), Edward Relph (1976, 1996) ja David Seamonin (1979, 1980). Humanistinen maantiede erottautui omaksi maantieteen koulukunnakseen pitämällä inhimillistä tulkintaa tärkeimpänä tiedon lähteenä. Kaunokirjallisuuden ohella he tutkivat muutakin taidetta kuten musiikkia, elokuvia ja maalauksia (Tuan 2004: 20–26, Cresswell 2013: 110–111, Koskela 1994: 63, Meinig 1983: 314–328). Kaunokirjallisuudesta tuli maantieteilijälle väline löytää todisteita, jotka vastustavat uskomusta ihmisestä pelkkänä (tillallisesti) rationaalisena olentona (Cresswell 2013: 107, Brousseau 1994: 338–339, Ley & Samuels 1978).

Uudemmat kirjallisuuden maantieteen tutkimukset ovat hahmottaneet fiktiivisen kirjallisuuden kartografiaa (Piatti & Hurni 2011: 218–223), tutkineet monimutkaista vuorovaikutusta kaunokirjallisen ja kaunokirjallisuuden ulkopuolisen maailman välisessä suh-

teessa (Anderson & Saunders 2015: 117, Jones 2009, Ridanpää 2005: 8–9, Mallory 1987) sekä pyrkineet rakentamaan kaunokirjallisuuden maantieteelle monitieteellisempää ja kestävämpää perustaa (Hones 2015: 1–4, Thacker 2005, Bracken & Oughton 2006: 370–372).

Kirjallisuuden maantiede on saanut osakseen laajaa kritiikkiä (Sharp 2000, Hones 2015: 2, Brousseau 1994: 336–337, Levy 1989). Kirjailijan ajatuksista saatetaan uskoa virheellisesti löytyvän jokin täsmällinen sanoma tai tarkoitus (Sharp 2000: 327–328, Tuan 1978: 195–196). On myös epäilty kirjailijan kykyä siirtää eletyn elämän kokemus kirjojen kansiin ilman virhetulkintoja. Kirjat ovat usein yhden henkilön näkökulmia, joiden ymmärryksen tasoa ei pidä liioitella. (Brousseau 1994: 338–339, Hough 1971: 13–16, 53–56, Osborne 1988: 266–268, G. Steiner 1988, 1989.) Kirjallisuuden tulkinnassa usein aliarvioidaan monimutkainen suhde, joka kirjan kirjoittajalla ja teoksen tulkitsijalla on toisiinsa (Anderson & Saunders 2015: 117, Jones 2009).

Kritiikistä huolimatta kaunokirjallisuuden maantieteellinen tutkimus on edistänyt maantieteen kehitystä tuoden siihen uusia näkökulmia. Kaunokirjallisuus tunnustetaan harkitusti käytettynä hyväksyttäväksi maantieteellisen tutkimuksen lähteeksi. Taiteellinen kirjoittaminen sopii välineeksi kritisoida vallitsevan todellisuuden epäkohtia ja sen avulla on mahdollista kuvailla ihmisen syvällisintä olemusta tavalla, johon pelkkä tieteellinen maailmankatsomus ei pysty. Kaunokirjailijan ajatellaan olevan vapaampi ilmaisemaan mietteitään asiasta kuin asiasta ilman tieteellisiä rajoituksia. (Brousseau 1994: 337, Cresswell 2013: 110–111, Koskela 1994: 63, Ryden 1993: 49–50, Sharp 2000: 327–328, Pocock 1981: 11, Olwig 1981: 47, Marcuse 1977, Silk 1984: 150–152.)

Fiktiivisen kirjallisuuden tai fiktion tutkiminen yleensä eivät ole tieteelle uutta. Elokuvat, sarjakuvat ja kirjallisuus ovat saaneet osakseen monien eri tieteen alojen mielenkiinnon. Suomalaistutkija Harri Hietikko (2008) pohti hallintotieteellisessä väitöskirjassaan ”Management by Sauron” johtamisteorioiden näkökulmasta J. R. R. Tolkienin fantasiamaailmaan sijoittuvaa Taru Sormusten Herrasta-trilogiaa. Keijo Karjalainen (2005) vastaavasti tutki johtamiskulttuuria Asterix-sarjakuvan maailmassa väitöskirjassaan

”Politics in the world of Asterix”. Harri Raisio ja Niklas Lundström (2013) puolestaan selvittivät elokuvien roolia tunnettujen tieteellisten teorioiden popularisoijina.

1.1. Tutkimusongelma ja tarkastelutapa

Tutkimukseni tarkastelee kolmea klassista kaunokirjallisuuden teosta paikkatutkimuksen näkökulmasta. Teokset ovat Thomas Moren *Utopia* (1971, alkup. 1516), Aldous Huxleyn *Uljas uusi maailma* (2012, alkup. 1932) ja George Orwellin *Vuonna 1984* (1983, alkup. 1949). Tutkimuksen keskeiset tavoitteet tiivistän kahteen tutkimuskysymykseen. Päättämiskysymyksenä esitän, *millaisia tulkintoja paikka saa näissä utopia- ja dystopiakirjallisuuden klassikoissa?* Pääkysymyksen kautta pohdin vastausta siihen, *mitä nykypäivän yhteiskunnallisia ilmiöitä klassikkoteosten paikkatulkinnat heijastavat?* Kiinnitän huomiota siihen, miten sellaiset paikkateoreettiset käsitteet kuten valta, identiteetti, muutos ja pysyvyys, paikattomuus, luonto ja paikan tuntu näkyvät näissä kirjoissa kuvatuissa fiktiivisissä paikoissa.

Nämä klassikkoteokset ovat minulle ennestään tuttuja. Tutkimusta varten lähiluin ne yhteensä neljä kertaa. Ennen tutkimuksen aloittamista luin ne kertaalleen läpi pohtimalla niiden yleisiä maantieteellisiä piirteitä. Perehdyttäni paikkateoriaan kävin ne uudelleen läpi yhteensä kolme kertaa etsien niistä paikkateoreettisesti kiinnostavia piirteitä. Näistä klassikkoteoksista on tehty useita painoksia ja niistä jokainen on käännetty suomeksi. Huxleyn ja Orwellin lähilukemani teokset ovat suomennettuja painoksia. Thomas Moren *Utopiasta* minulla on käytössä sekä englanniksi että suomeksi käännetty versio. Lukemiini teoksiin on sisällytetty kirjan kääntäjän, arvioijan tai kirjailijan itsensä myöhemmin lisäämiä kommentteja, joita olen käyttänyt valaisemaan niiden sisältöä. Olen tutustunut myös näistä klassikkoteoksista ja niiden lajityylistä kirjoitettuihin sekä uudempiin että vanhempiin tieteellisiin artikkeleihin ja vastaavanlaiseen kirjallisuuteen, johon myös tukeudun niiden sisällön kuvauksessa.

Kaunokirjallisuuden todettiin sisältävän viittauksia ilmiöihin, joita maantieteilijät ovat pohtineet tutkimalla vastaavanlaista kirjallisuutta ja luomalla maantieteellistä todelli-

suutta hahmottavia teorioita. Kaunokirjailijat ja maantieteilijät kirjoittavat samoista asioista, mutta käyttävät hieman erilaista ilmaisutapaa, johon viitattiin taiteen ja tieteen välisellä rajankäynnillä. Tämä ero on syytä pitää mielessä, mutta siitä ei tule estettä tutkimuksen toteuttamiselle. Tämän tutkimuksen tavoitteen kannalta en pidä liion ongelmana sitä, että tarkastelemani klassikkoteokset on alun perin kirjoitettu englannin kielellä. En usko käännöksen muuttaneen teoksen keskeistä sanomaa niin merkittävästi, jotta se vaarantaisi tutkimukseni pätevyyden.

Tutkimuksen metodina ovat paikkateorian ja kirjallisuuden maantieteen antamat käsitteelliset välineet, joita käytän apunani klassikkoteosten analysoinnissa ja johtopäätösten tekemisessä. Olen käyttänyt teorian muodostamiseen sekä vanhempia että uudempia maantieteen oppikirjoja, artikkeleita ja julkaisuja. Muodostan teoksista lähinnä omaan lukukokemukseen painottuvan tulkinnan kuitenkin unohtamatta niiden kirjailijoiden taustoja kuten heidän elämän aikakauden vaikutusta teosten paikkakuvauksiin. Tarkoitukseni ei ole orjallisesti referoida paikkatutkimuksen teoreettisia havaintoja, vaan paikkateorian keskeiset käsitteet ovat ajatteluni ja tutkimukseni maantieteellisen kytköksen muodostamista auttavia apuvälineinä. Niiden avulla hahmotan klassikkoteoksissa kuvailtuja maantieteellisiä ilmiöitä. Näitä kolmea klassikkoteosta, etenkin Thomas Moren Utopiaa, on tutkittu paljon historian, filosofian ja yleisen kirjallisuustieteen tutkimuksissa, mutta varsinaista paikkateoreettista tarkastelua kuten tässä tutkimuksessa niistä ei ole saatavilla.

Olen tietoinen kirjallisuuden maantieteen kahtiajaetusta tyypittelystä, jossa toisistaan erotellaan ”klassinen kirjallisuuden maantiede” ja uudempi ”relaationaalinen kirjallisuuden maantiede” (Saunders & Anderson 2015: 116–118, Hones 2015: 1–5). Klassinen suuntaus keskittyi enemmän tutkimaan sitä, miten maantieteen teoriaperinne näkyy kaunokirjallisissa teksteissä. Uudempi suuntaus harjoittaa monimutkaisempaa ”toimijakeskeistä” kirjallisuuden tulkintaan, jossa huomioidaan kirjan tekstin syntyminen kirjailijan taustat kuten henkilösuhteet, aikakauden aateilmapiiri ja monet muut tekijät tiedostaen. Uudempi tutkimussuuntaus on kritsoinut klassista edeltäjänsä kapeakatseisesta näköalasta maantieteen ja kaunokirjallisuuden väliseen suhteeseen.

Paikkateorian käyttäminen teoreettisena apuvälineenä tuo tutkimukseeni klassisen kirjallisuuden maantieteen elementin. Toisaalta olen sisällyttänyt klassikkoteosten analyysiin vaiheita, jossa arvioin kirjailijoiden taustojen vaikutusta kertomuksessa kuvattuihin maantieteellisiin ilmiöihin. En kuitenkaan julistaudu kummankaan tutkimustavan täsmälliseksi edustajaksi. Painotan teosten sisällöstä saamaani henkilökohtaista näkemystä, jonka pyrin ilmaisemaan maantieteellisesti havainnollisemmin paikkateorian avulla.

1.2. Tutkimuksen kulku

Ensimmäinen pääluke johdattelee tähän tutkimukseen esittelemällä sen tieteellisen taustan, tarkoituksen, tutkimustavan, rakenteen ja merkityksen. Toisessa pääluvussa esitellään klassikkoteosten tarkastelussa käyttämäni kaunokirjallisuuden maantieteen ja paikkateorian käsitteistön ja niiden kytkeytymisen toisiinsa. Kolmannessa pääluvussa kerron teosten kirjallisuuden lajityylistä, sisällöstä ja kirjoittajien taustoista. Samalla pohdin ne tiedostaen, millaisia paikkatulkintoja teoksista on syytä odottaa löytyvän ja mitä yhteiskunnallisia ilmiöitä ne heijastavat.

Klassikkoteoksen varsinainen analyysivaihe alkaa neljännessä pääluvusta jatkuen kuudenteen saakka järjestyksessä *Utopia*, *Uljas uusi maailma* ja *Vuonna 1984*. Neljännessä pääluvussa arvioin Utopian saarelaiskansan järjestäytymistä ja sen tarkoituksiperiä fiktiivisellä saarella. Viidennessä pääluvussa tarkastelen Huxleyn klassikkoteoksessa suurvaltioksi järjestäytyntä laajaa yhtenäiskulttuuria. Kuudennessa pääluvussa tarkastelen Orwellin teosta sen luonteelle sopivasti kiinnittämällä huomio pelon, vallan ja valvonnan ilmenemiseen kertomuksen tapahtumapaikassa. Kerron klassikkoteosten sisällön esittelyssä sekä niitä yksittäin käsittelevien päälukujen alussa tarkennettuna sen, mitä niistä etsin ja millä tavalla.

Tutkimuksen päättävässä pääluvussa nostan ensin esille kustakin teoksesta erikseen niissä heijastuvia yhteiskunnallisia ilmiöitä. Lopuksi kerron tiivistettynä merkittävimmät klassikkoteosten paikkatulkintojen yhteneväisyydet sekä niiden merkityksen nykypäi-

vän paikkatutkimukselle. Huomautan tarpeen vaatiessa johtopäätösteni pätevyydestä kirjallisuuden maantieteen saama kritiikki huomioiden.

1.3. Klassikkoteosten tutkimusarvo

Nämä klassikkoteokset ovat saaneet osakseen vähäisempää maantieteellistä kiinnostusta kuuluisuudestaan huolimatta. Se on ensimmäinen syyni tutkia niitä. Yksikään aikaisempi tutkimus ei ole samasta syystä johtuen täsmällinen vastine tälle tutkimukselle. Suomalaisessa paikkatutkimuksessa kaunokirjallisuutta ovat referoineet esimerkiksi Pauli Tapani Karjalainen (1995b) ja Elina Makkonen (2006: 272–288). Lähimpänä vastaavaa kaunokirjallisuuden paikkatutkimusta kuin jota tämä tutkimus edustaa on Juha Ridanpään (2005) väitöskirja, jossa hän perehtyy pohjoisuuden kaunokirjalliseen kuvaukseen.

Toisena syynä päädyin tutkimaan utopia- ja dystopiakirjallisuuden teoksia siksi, että ne soveltuvat maantieteelliseen tarkasteluun poikkeuksellisen hyvin paikkakeskeisyytensä vuoksi. Mikko Lahtisen (2002: 169–173) mukaan näissä teoksissa on tyypillistä kuvata paikka (topos) ja sitä asuttava ihmisjoukko. Samaa ei voida sanoa mistä tahansa kaunokirjallisuuden teoksesta ja lajityylistä. Päätyminen utopia- ja dystopiakirjallisuuden teosten tutkimiseen puolestaan johti siihen, että halusin valita tämän lajityyliin sisältä erityisen tunnettuja klassisia teoksia.

Olen lukenut useita vastaavia klassikkoteoksia, joista moni olisi sopinut tähän tutkimukseen. Tutkimuksen rajaamisen vuoksi katsoin kolme teosta sopivaksi määräksi neljän ollessa liian paljon. Päätin tarkastella näitä kolmea teosta utopia- ja dystopiakirjallisuuden laajasta valikoimasta siitä syystä, että niissä paikkakuvaus on erityisen selkeä lajityylin muihin teoksiin verrattuna. Moren, Huxleyn ja Orwellin välillä on toki eroja siinä, miten tarkasti he kuvaavat paikkaa teoksissaan. Heistä jokainen kuitenkin antaa riittävän tarkan yleiskuvan teostensa ympäristön piirteistä ja sen asuttamien ihmisten toiminnasta. Siten on käytettävissä riittävästi vihjeitä, joiden perusteella maantieteilijä voi tehdä hänen työtään helpottavia päätelmiä teosten maailmasta.

Kirjallisuudentutkija Graham Houghin (1971: 56) mukaan kirjailijalla on jokin tarkoitus kirjoittaa kirja. Tästä kertoo hänen mukaan jo kirjan julkaiseminen. Houghin mukaan se on merkki siitä, että kirjailija haluaa sanoa jotain suurelle yleisölle. Kirjailijan sanoma on usein kantaa ottava johonkin yhteiskunnalliseen asiaan. Kirjailija saattaa siten kritisoida tai toisaalta ylistää yhteiskuntaa tai jotain sen piirrettä. Uskon Moren, Huxleyn ja Orwellinkin yrittävän sanoa lukijalle jotain tärkeää, jonka aioin paljastaa maantieteellisesti ilmaistuna.

Uskon tarkastelemiini klassikkoteosten kirjailijoiden tavoittelevan realistisen tilanteen kuvausta siitä, millaiseksi yhteiskunta saattaisi kehittyä perustuen siihen, millainen kirjailijoiden ihmis- ja todellisuuskäsitys on. Siten nämä kirjailijat kuvaavat kukin omassa kirjassaan paikkaa, jossa ainakin tunnetut luonnonlait vaikuttavat ihmisen toimintaan kuten eletyssä elämässä. Paremminkin ilmaistuna luonnonlait vaikuttavat kirjailijan teoksen maailmassa siten kuin kirjailija uskoo niiden eletyssä elämässä vaikuttavan. Ei ole syytä uskoa Moren, Huxleyn ja Orwellin välillä olevan merkittäviä eroja maailman yleisten lainalaisuuksien kuten luonnonlakien hahmottamisen suhteen. Tarkkasilmäisin lukija saattaa havaita pieniä eroja, mutta niillä ei ole tämän tutkimuksen kannalta merkitystä.

Ihmismieli sen sijaan on luontoa arvaamattomampi. Siksi kirjailijat eroavat toisistaan enemmän ihmiskäsitykseltään kuin luontokäsitykseltään. Ei voida kuitenkaan väittää, etteivät kirjailijat tiedä mitään ihmisestä ja hänen käyttäytymisen vaikuttimista. Uskon heidän pystyvän kuvailemaan varsin tarkasti yleisiä ihmisen luonteenpiirteitä, mutta eroavan toisistaan sen suhteen, missä määrin he uskovat näiden luonteenpiirteiden ihmisissä vaikuttavan ja ohjaavan hänen käyttäytymistä.

Kirjallisuuden tulkitsemisen on todettu kytkeytyvän kirjailijan yhteiskunnalliseen taustaan. Kirjailijan kirjoittamaa tekstiä ohjaavat hänen uskomuksensa, jotka puolestaan ovat osittain peräisin hänen luokastaan, uskonnostaan, sukupuolestaan ja yhteiskunnallisesta asemastaan. Nämä tekijät liittyvät kirjailijan siihen yhteiskuntaan tai yhteisöön, johon hän kuuluu. Kirjallisuutta ei voida tulkita ottamatta huomioon tätä yhteiskunnallista kontekstia. Kirjailija heijastelee tiettyä yhteiskunnallista ideologiaa ja yhteisön us-

komusjärjestelmää teoksessaan. Sama pätee kirjailijan teoksen tulkitsijaan. (Eagleton 1983: 4–6, Pocock 1988: 94–95, Short 1991: 159–177.) Kirjailijat ovat itse toimijoita (agentteja) osana jotain suurempaa häntä määrittävää struktuuria tai järjestelmää. Näihin syihin perustuen Moren, Huxleyn ja Orwellin kirjoissa on syytä uskoa ilmenevän viittauksia sekä yhteiskunnallisiin että maantieteellisiin ilmiöihin.

Lahtisen (2002: 169–173) mukaan utopia- ja dystopiakirjallisuudessa on tapana kuvata kuvitteellinen paikka ja aika, joissa ihmisten elämä on ihanteellista tai painajaismaista. Tavanomainen utopia- tai dystopia-teos kertoo yhteisöstä, yhteiskunnasta tai valtiosta, joka on onnistunut tai epäonnistunut ihmisten elämän järjestämisessä. Lahtisen (2002: 169–171, 219–220) mukaan Moren, Orwellin ja Huxleyn teokset ovat tämän lajityyliin malliesimerkkejä Utopioiden ja dystopioiden käsitteistä mainitsen erikseen myöhemmin tässä pääluvussa.

Olennaista utopiaa tai dystopiaa kuvaavissa teoksissa on niissä ilmenevä vahva yhteiskunnallisten ilmiöiden heijastaminen. Utopia- ja dystopiakirjallisuus on poikkeuksellisen yhteiskuntakriittistä. Lahtinen ja monet muut tutkijat ovat perehtyneet utopioiden ja dystopioiden teoriaan. He (Schaer, Gregory & Sargeant 2000, Kumar 2003) pitävät kirjallisuudessa tai muussa yhteydessä esitettyjä fantasioita ihanne- tai kauhuyhteisöistä yhteiskuntakriittisinä. Ridanpää (2005: 16), Marc Brousseau (1994: 342–343) ja Kenneth Olwig (1981: 63) ovat todenneet saman. Heidän mukaan kirjallisuus tarjoaa mahdollisuuden kritisoida yhteiskuntaa ja esittää, millainen todellisuus voisi tai millainen sen pitäisi olla.

Lajityyliä ei pidä liioitella kirjallisuuden tutkimuksessa, koska se ei ole täydellinen tyyppittely jokaiselle kirjalle (Hough 1971: 92–95). Monet kirjat sopivat useaan eri lajityyliin ja aikakauden arvomaailma vaikuttaa sekä lajityylin määrittelyyn, että siihen lukeutuviin kirjoihin. Tästä huolimatta utopia-dystopiakirjallisuudella on vahva maantieteellisyhteiskunnallinen yhteys, jonka osoitan kolmannessa pääluvussa kertoessani enemmän lajityylin taustoista.

2. PAIKKA KAUNOKIRJALLISUUDESSA

Kaunokirjallisuuden tekstuaalisella paikalla ja kirjallisuuden ulkopuolisella ”eletyllä” paikalla on lähtökohdin merkittävä yhteys. Kuten kaikki koettu myös kirjan teksti syntyy yhdessä tai useammassa tilanteessa (ajassa), paikassa (sijainti) ja kokijassa (kirjoittaja) (Richardson 2015: 41–50). Kirja ei synny yhdeltä istumalta, vaan sitä kirjoitetaan eri aikoina, eri paikoissa ja eri mielentiloissa.

Kaunokirjallisuudessa kuvatun maailman tarkka erottaminen kirjallisuuden ulkopuolisesta maailmasta on kuitenkin vaikeaa. Kuvitelman ja todellisuuden välisen eron pohdinta hämärtää reaalisen ja fiktiivisen rajoja. Todellisuus voidaan lähtökohdiltaan ymmärtää mielikuvien tilaksi (Phillips 1993: 185–190). Juha Ridanpää (2005: 8–9) on todennut, että taiteen kuten kaunokirjallisuuden käyttäminen tieteellisessä tutkimuksessa nostaa esille kysymykset todellisesta, valheellisesta, reaalista tai fiktiivisestä. Hänen mukaan kaunokirjallisuuden ja tieteellisen kirjallisuuden tai taiteen ja tieteen välinen raja on järkevämpää ymmärtää liukuvaksi kuin tarkasti rajatuksi. Tuan (1976: 274–275) on todennut saman. Reaalimaailman tilallinen kokemus välittyy kirjallisuuteen, mutta tämä toimii myös toiseen suuntaan. Kirjallisuus luo käsityksiä tilallisesta todellisuudesta (Said 1988, Shields 1991: 29–32).

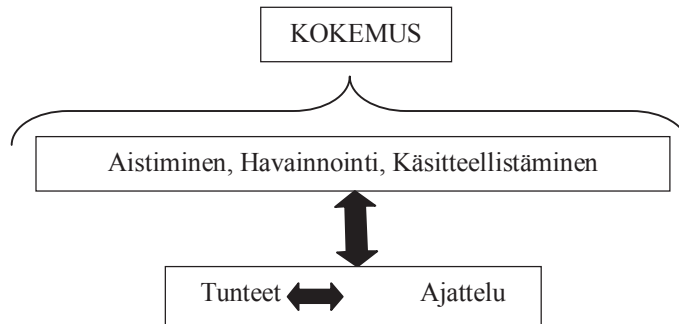
Paikan kuvitteellisuus liittyy tieteessä keskusteluun siitä, missä määrin ihminen kykenee mallintamaan todellisuutta, kun otetaan huomioon hänen havainto- ja tiedonkäsittelykyvyn rajoitukset sekä inhimilliset maailmankuvaa värittävät tekijät kuten emootiot, intohimot, halut ja uskomukset (Kymäläinen 2005: 96, Baudrillard 1994, Daniels 1992, Harvey 1990). On jopa esitetty näkemys, jonka mukaan todellisuudella tai fyysisellä maailmalla ei ole niinkään merkityksiä, vaan niitä luodaan kuvitelmillä, jotka määrittelevät uskomuksia todellisuuden luonteesta (Kymäläinen 2006: 214, Kymäläinen 2005: 95–99, Derrida 1995b: 116, Massey 2005: 124–125, Said 1989). Käsitykset reaalimaailmasta voivat saada vaikutteita lauluista, taiteesta tai kirjallisuudesta (Tuan 2004: 17–25). Lowenthalin (1961: 259–262) mukaan on enemmän sääntö kuin poikkeus, että ihmiset liittävätkin fantasiaa osaksi uskomuksiaan elämästä. Sekä henkilökohtaisesti että kol-

lektiivisesti koettu paikka sisältää jotain todenpärisyydeltään epävarmaa (Cresswell 2013: 109, Baudrillard 1994, Bauman 1995).

2.1. Paikan tuntu

Maantieteilijät ovat tutkineet kaunokirjallisuudessa kerronnallisesti kuvattuja maisemia ja paikkakokemuksen tekstimuotoisia jäljennöksiä (Brousseau 1994: 337, Tuan 2004: 17–25). Tekstuaaliset maisemat sisältävät samoja piirteitä, joita maantieteilijät ovat tutkineet kirjallisuuden ulkopuolella. Kirjailijan uskotaan antavan paikoille, ihmisille ja esineille merkityksiä (Mallory 1987, Lando 1996: 3–18). Tämä tarkoittaa paikkatutkimuksen tärkeän teoreettisen käsitteen *paikan tunnun* ilmenevän kaunokirjallisuudessa. Donald Meinigin (1983: 316) ja Tuanin (1978: 195–196) mukaan kaunokirjallisuuden maisemakuvaukset ilmentävät todentuntuisesti ja värikkäästi ihmisen elämälle antamia merkityksiä. Elämän kokemuksille merkityksen antamista pidetään keskeisenä osana ihmisyyttä. Ihmisen ei uskota kykenevän elämään ilman merkityksiä, jonka vuoksi hän kokee oudoksi ajatuksen tyhjyydestä, siitä ettei ole mitään. Niinpä hän etsii jatkuvasti merkityksiä mitä värikkäimmissä muodoissa. (Casey 1997: 3–10, Tuan 1976: 266–270, Cresswell 2013: 107–111, Relph 1976: 43.)

Paikan tunnun syntymistä on tutkittu maantieteessä laajasti. Se edellyttää ihmisen kognitiivisten ominaisuuksien monimutkaista vuorovaikutusta. Ihmisen kaikki viisi aistia, muisti, kieli ja tunteet vaikuttavat paikan tunnun muotoutumiseen. Aistit ovat kanava, jolla ihminen hankkii informaatiota ulkopuolisesta maailmastaan. Pääaisti näkö on muita merkittävämmässä roolissa paikan tunnun muotoutumisessa, mutta muiden aistien merkitystä ei pidä vähätellä. Viidellä aistillaan hankkimiaan havaintoja ihminen käsittelee ajatteluprosessin mekanismeilla (logiikka, kieli, muisti) ja tunteilla. (Karjalainen 2006: 87, Harvey 1996, Luoto 2008, Olsson 1994: 114–116, Tuan 1977: 8–10, 16.) Ilkka Luoto (2008: 48–49) on todennut ihmisen antavan paikoille merkityksiä kielen, merkkien, aistien ja muistin välisenä neliyhteytensä.

Kuvio 1. Ihmisen havainto- ja tiedonkäsittelyjärjestelmä (Tuan 1977: 8).

Ihmisen uskotaan hahmottavan ensin tila ja vasta sitten paikka. Ennestään tuntematon ympäristö koetaan ”pelkkänä” tilana. Tilasta tulee vähitellen paikka sen ymmärtyessä järjestelmällisenä, tutuna ja selkeästi hahmottuvan kokonaisuutena. Paikka on siis ”persoonallisuuden” eli merkityksen saanut tila. (Tuan 1977: 67–84, Entrikin 1991: 6–26.) Paikan tuntu tarvitsee syntyäkseen sijainnin, sijainnille merkityksen antajan (ihmisen) ja hänen kyvyn tiedostaa olevansa jossain tilassa (Cresswell 2004: 8; Agnew 1987). Tila muuttuu koettuna paikaksi tullessaan pitkäaikaisen oleilun ja tunnistamisen kautta tutummaksi kuin mitä se lähtökohtaisesti oli. On kuitenkin tiedostettava, että paikan tuntu ei ole ikuinen ihmisen kaltaisessa olennossa. Ihminen muuttuu elämäkokemusten myötä ja samoin käy hänen suhtautumiselleen paikkoja kohtaan. Menneisyydessä tietyllä tavalla koettu paikan tunne voi muuttua. Paikan tunnun muotoutuminen on dynaaminen prosessi, joka on jokaisella ajan hetkellä yhdistelmä vanhaa ja uutta. (Forselles-Riska 2006: 221, 229, Tuan 2004: 26, Porteous 1990: 145–192, Rowles 1980: 59.)

Aistien, muistin, kielen, merkitysten ja ohella paikan tuntu muodostetaan ihmisen kaltaisessa kehollisessa olennossa ruumiin ja mielen yhteyden kautta. Ihmisen kyky liikkua ja vaistota suunnat mahdollistavat hänen vaeltaa maailmassa ja tarkastella sitä omista lähtökohdistaan. Keho on itsessään tila ja paikka, johon tarttuu aineksia siitä laajasta kulttuurillisesta ympäristöstä, jossa kehollinen olento elää (Thrift 1996, Valentine 2001, Jones 2012: 160–163). Kehon kautta elämän tapahtumat koetaan ja niille annetaan merkitys. Se on identiteetin rakentumisen tärkeä osatekijä, jonka ominaispiirteet määrittelemät osittain ihmisen käsitystä itsestään yhdessä kulttuurilliseen maailmankuvan kanssa (sukupuoli, ihonväri, koko, ulkonäkö). (Casey 1997: 216–222, Casey 2001, Tuan

1977: 34–36, Seamon 1980: 145–155, Rowles 1980: 56–58, Rose 1993: 52–55, Butler 1990: 33, Butler 1993: 18.)

Kieli virittää aistitun maailman merkitykselliseksi. Elämme kielessä, koko ajan ja joka paikassa. Ihminen ei kohtaa tilannetta, jossa hän ei olisi tekemisissä kielen kanssa. (Karjalainen 2006: 87.) Pauliina Latvala (2006: 82) on todennut paikan tunnun muodostuvan merkittäviltä osin kerronnallisesti. Menneitä tapahtumia käsitellään ja järjeistetään kielellä. Kielen merkitystä paikan, tilan ja ympäristön ymmärtämisessä ja todellisuuskäsitysten luomisessa ovat painottaneet Derek Gregory (1994: 104–105), Gilles Deleuze (1993, Hubbard, Kitchin & Valentine 2004: 104–105), David Harvey (1996), Luoto (2008) ja Gunnar Olsson (1994: 114–116). Olsson uskoo kielen olevan väline, jolla uskomuksia maailmasta muokataan ilmaisemalla jatkuvasti vanha uudella tavalla. Pierre Bourdieu (1991, Hubbard, Kitchin & Valentine 2004: 59–60), Michel Foucault (1972) ja Stuart Hall (2003: 1, 16, 61) ovat kirjoittaneet kielestä välineenä tuottaa laajasti hyväksyttyjä kulttuurillisia uskomuksia ja toimia siten vallan välineenä.

Muistilla on tärkeä rooli paikan tunnun muotoutumisessa. Paikan merkitykset ovat muistoja. Ihmisen aistimat tapahtumat tallennetaan muistiin. Siellä ne säilyvät epätäydellisinä miellelyhtyminä menneistä tapahtumista. Ihminen muistaa tietyt asiat ja unohtaa toiset. Vain muistetut asiat saavat tunteikkaita merkityksiä. Paikka on koettuna ainutkertainen, sillä kenellekään ei ole täsmälleen samoja muistoja menneisyydestä. (Ackerman 1991: 13–15, Karjalainen 2006: 83–89, Latvala 2006: 182, Cresswell 2013: 113, Tuan 1977: 8–18, Tuan 1980: 462–472, Forselles-Riska 2006: 218–231.) Paikkatutkijat (Hayden 1995: 15–20, Casey 1987: 186–188) ovat kirjoittaneet muistomerkkien, museoiden, suojeltujen vanhojen rakennusten ja painettujen kirjoitusten muistuttavan ihmisille menneisyydestä ja historiasta (paikkamuisti).

Erityisen tärkeänä paikan tuntuna pidetään kotia, koska siihen liitetään useita positiivisia miellelyhteyksiä kuten tuttuutta ja turvallisuutta (Tuan 2004: 15–20, Tuan 1991: 102–103, Blunt & Dowling 2006). Ihmisellä uskotaan olevan tarve tehdä asuttamastaan elinympäristöstä mahdollisimman tuttu, turvallinen ja mukava. Kodista ei haluta helppola luopua, vaikka elämän aikana niin joudutaan tekemään. Siksi useat eri paikat saatta-

vat toimia ihmiselle hänen elämän aikana väliaikaisena kotina. (Cresswell 2013: 109–110, Tuan 1990, Buttimerin 1993: 13–15, Relph 1996: 909–911, Lewis & Walmsley 1993: 225–230, Eyles 1985.) Koti ei suinkaan ole aina idyllinen ja turvallinen paikan tuntu, sillä se saattaa muuttua ikäväksi esimerkiksi siellä koetun väkivallan vuoksi. (Holt-Jensen 1999: 160, Lewis & Walmsley 1993, Rose 1993: 55–56).

Kodin käsitteeseen liittyy maantieteessä tutkittu paikattomuuden tematiikka. Keskustelun paikattomuudesta aloitti 1970-luvulla Relph (1976). Hän uskoi kaupallisuuden ja massakulttuurin arvojen ilmiöineen vievän paikoilta pois niihin perinteisesti kuuluneen omaleimaisuuden. Esimerkkinä hän käytti turistikohteita, ostoskeskuksia ja lentokenttiä, joissa vain käydään muodostamatta niitä kohtaan syvällisempää sidettä. Erityisenä paikattomuuden piirteenä hän näki jatkuvan korvaamisen ja repimisen, jotka saavat paikan muuttumaan nopeasti. Relphin innoittamana alettiin kirjoittaa paikoista ”ei-missään” ja ”jossain” (Benko 1997: 22–25, Kymäläinen 2006: 211, Seamon & Sowers 2008: 43–51) asetellen vastakkain perinteisiä paikkoja ja paikattomia paikkoja. Paikattomuuteen ei suhtauduta enää pelkästään negatiivisesti, toisin kuin oli tapana Relphin aikana, jolloin siihen ei vielä ollut totuttu (Kymäläinen 2006: 212–215). Paikattomuutta käytetään ilmaisemaan myös kansainvälistyvän ja teknologiakeskeisemmäksi muuttuvan maailman ilmiötä, jossa ihmiset, informaatio, rahavirrat ja kulttuurivaikutteet liikkuvat enenevässä yli rajojen (Lehtonen, 2013: 7–29, Castells 2000: 29–30, 453–459). Tämä näkyy esimerkiksi siten, että ihminen enää harvoin pysyttäytyy koko elämänsä tietyn rajatun alueen sisällä.

Kirjallisuuden maantieteilijöiden (Brousseau 1994, Thacker 2003: 29, 118) mukaan paikattomuus ilmenee tavalla tai toisella kaunokirjallisuudessa. Fabio Landon (1996: 3–18) mukaan kaunokirjallisuudessa ilmennetään tarinan henkilöhahmojen tai paikkakuvauksen kautta ihmisen juurtumista osaksi paikkaa tai irrallisuutta siitä. Henkilöhahmojen kuvataan kokevan masennusta johtuen negatiivisista kokemuksistaan paikassa.

Paikattomuus saatetaan ymmärtää kodittomuuden synonyyminä, jolloin sillä viitataan ihmiseen, jolta puuttuvat juuret ja alkuperä (Malkki 1992: 32, Bauman 1995: 94, Cresswell 2015: 173–174). Siirtolaisiin ja maahanmuuttajiin saatetaan suhtautua ihmisi-

nä, jotka eivät kuulu paikkaan, jossa heitä ei ole aikaisemmin ollut. Heidän ajatellaan olevan ”väärässä paikassa.” Tämä hylkiminen kohdistuu usein seksuaaliseen suuntautumiseen, ikään, etniseen alkuperään tai lajiin (eläimet). (Young 1997, Jackson 1981, 1989, Hooks 1990, Cresswell 2015: 165–167, 183–185, Creswell 2013: 247–249, Philo 1995, Woiak 2007, Andersson 1993: 81–99.) David Sibley (1988: 409–421, 1995: 54–56, 72–90) on kirjoittanut ”paikan puhdistamisesta” (purification of place). Hänen mukaan ihmiset ovat taipuvaisia suuntaamaan puhtauden ja siisteyden tarpeen tilalliseen ajatteluun. Tämä saattaa näkyä esimerkiksi siten, että jotain rotua tai sosiaalista ryhmää edustavan henkilön ei uskota kuuluvan tiettyyn paikkaan, mikä johtaa hänen hylkimiseen tai hänen kaltaisten ihmisten asuttamien alueiden välttelyyn.

Monet maantieteilijät (Howarth 2001, Ley 2001: 7–8, Nancy & Keith Duncan 2001: 47–55) uskovat kirjallisuuden kuvaavan maisemia ja paikkoja kohtaan koettua kiintymystä, pelkoa ja muita emootioita. Emootiot, tunteet ja affektiot on tunnustettu tärkeiksi ihmisen toiminnan ohjaajiksi maantieteessä (Thrift 2004a, Bondi 2005, Anderson & Smith 2001). Tunteista merkittävimpiä ovat kiintymys ja pelko (Tuan 1974, 1979: 3–10), mutta ihmisellä on laaja kirjo muitakin hänen käyttäytymistään ohjaavia tunteita.

James ja Nancy Duncan (2001: 41, 52–53) ovat havainneet ihmisten assosioivan omaa asuinalueitaan kohtaan positiivisia tunteita kuten romantiikkaa ja kiintymystä. Samanlainen ilmiö on nähtävissä romanttisissa kansallismaisemien kuvauksissa, joissa näitä maisemia ylistetään jylhinä ja kauniina (Sepänmaa 2006: 41, Olwig 2001: 94–112). Sitä kirjailija siirtää paikkaa kohtaan tuntemansa kiintymyksen tai vastaavasti inhon kaunokirjallisen teoksen tekstiksi. Ramesh Dhussa (1990: 64) painottaa näiden merkitysten olevan subjektiivisia kuvauksia maisemista. Kirjailija saattaa kuvata kertomuksensa henkilöahmoilla ihmisen ristiriitaisuutta ja emotionaalista konfliktia maailman kanssa. Kaunokirjallisuuden ”diskursiivinen todellisuus” tai ”kuvitteellinen tila” sisältää kuvauksia kirjailijan omista kokemuksista ja luonnehdintoja yleismaallisista tunne-elämyksistä (Ridanpää 2005: 6–19, Howarth 2001: 55).

2.2. Toimijat, luonto ja identiteetti

Brousseau (1994: 337) ja Landon (1996: 3–18) mukaan maantieteilijät ovat etsineet kaunokirjallisuudesta paikkakokemuksen tekstimuotoisia jäljennöksiä kuten kuvauksia paikan hengestä, ihmisen territoriaalisesta tietoisuudesta ja affektiivisesta siteestä elinympäristöön kohtaan. Kaunokirjallisuudessa ilmenee kuvauksia ihmisryhmien ryhmätietoisuudesta ja sen sijainnillisesta ulottuvuudesta. Kirjailija samalla kuvaa ryhmätietoisuuden ja sen sijainnillisuuden syitä.

Ihmisen käsitys itsestään yksilönä osana ryhmää tai laajempaa yhteisöä on niin keskeinen osa hänen elämää ja käsitystä itsestään, että se näkyy kaunokirjallisuuden teoksissa. Kaunokirjallisuuden uskotaan sisältävän kuvauksia ihmisistä yksittäisinä toimijoina heitä määrittävässä sosiaalisessa ympäristössä. Kirjailijaa ja kirjan tulkitsijaa voidaan itsessään pitää agenteina, jotka vuorovaikuttavat toisiinsa joskus pitkien aikojenkin takaa. Niin ikään kaikki ne kirjailijan ja kirjan tulkitsijan aikakauden tavat, asenteet ja käytännöt ovat tekstin syntymiseen vaikuttaneita toimijoita. (Anderson & Saunders 2015: 116–117, Jones 2009). Siten kaunokirjallisuudessa ilmenee kannanotto siihen kysymykseen, miten paljon yksilö kykenee vaikuttamaan hänen yhteisönsä sen hetkiseen tilaan. Toimijat ja agentit liittyvät laajempaan tieteelliseen keskusteluun siitä, miten paljon yksittäinen ihminen (toimija) kykenee omalla panoksellaan vaikuttamaan johonkin häntä määrittävään sosiaaliseen struktuuriin kuten ryhmään tai yhteisöön sekä niiden määrittelemiin yhteisiin sääntöihin ja niiden mukaan järjestettyyn elinympäristöön. (Bourdieu 1986: 112–114, 1990: 53, Keith & Pile 1997, Paasi 1986: 110, Sharp 1999, Latour 2005: 50–51).

Kaunokirjallisuudessa näkyvä ihmisen ja luonnon välinen suhde (Avery 1988: 272) on maantieteen alkuperäisiä mielenkiinnon aiheita. Jo antiikin ajalla maantieteilijät hahmottivat kartoin ja muiden menetelmien avulla sitä, miten ihmistoimintaa ovat ohjanneet luonnon sanelemat ehdot ja toisaalta missä määrin ihminen on muokannut luontoa. (Cresswell 2013: 16–17, 20–22). Klassiset maantieteen näkemykset (Huntington 1927, Semple 1911: 1–10, Diamond 1997) ovat painottaneet ihmisen ja hänen toimintansa olevan luonnon ehtojen sanelemaa, koska ihminen saa luonnosta kaiken välttämättömän

(ilmasto, maaperä, ravinto). On kuitenkin liioiteltuna sanoa, että luonto määrittää täysin ihmisen toimintaa ja olemusta. Nämä näkemykset ovat johtaneet ihmisen ja luonnon tiukkaan erotteluun. Kulttuuria on pidetty ihmisen tuottamana, vaikka samalla on tunnustettu luonnon olevan välttämätön ihmisen selviytymisen kannalta. (Cresswell 2013: 47–52.) Uudet näkemykset ovat purkaneet erotteluja ihmisen ja luonnon välillä suhtautuen niihin erottamattomana osana toisiaan (Castree 2005: 230–231, Whatmore 2002: 121–132, Massey 1999: 266–274).

Identiteetti on paljon tutkimusmielenkiintoa osakseen saanut ilmiö maantieteessä. Sitä pidetään vaikeaselkoisena ja monitulkintaisena käsitteenä. Identiteettiä on luonnehdittu muuttuvaksi ja ylläpitämistä vaativaksi yksilön tai ryhmän uskomuspohjaiseksi käsitykseksi itsestään. Identiteetin muotoutuminen on sekä erottautumista että samaistumista. Identiteettiä käytetään usein viittaamaan kollektiiviseen yhteenkuuluvuuden tunteeseen, jossa yksilö määrittelee itsensä osana joukkoa. (Loima 2006: 14–15, Castells 2010, Sjöberg 2014: 12–13, Harvey 1996.)

Paikkatutkimuksessa puhutaan paikan identiteetistä ja paikan hengestä, jotka syntyvät ihmistoiminnan pitkäaikaisen jatkumon tuloksena (Norberg-Schultz 1980, 1985: 63–64, Koskela 1994: 61–63, Luoto 2008: 18). Paikka saa sinä aikana sille tyypillisen identiteetin, joka on sekoitus paikan toiminnallista tarkoitusta, kollektiivisesti luotuja merkityksiä, ja historiallisten tapahtumien muistoja. Tyypillisiä paikan identiteetin osatekijöitä ovat paikan nimi (Paasi 1983, 1984) ja siinä sijaitsevat esineet, objektit ja rakennelmat, joilla on yksi tai useampi tärkeä merkitys paikan luonteelle (Tuan 1977: 70–77, 101–107, Hall 2003). Usein paikka saa identiteettinsä sisäsyntyisesti eli siinä asuvien tai toimivien yksilöiden vuorovaikutuksessa muodostuneiden uskomusten tuloksena rajatun alueensa sisällä, mutta paikka voi saada vaikutteita olemukseensa myös ulkopuolisten toimijoiden ja tapahtumien antamana (Kymäläinen 2006: 208–210, Kymäläinen 2005: 69–71, 43–46, Cloke 1991: 84–86). Tällaisista ovat esimerkkejä kansallisvaltioiden kansallisidentiteetit ja paikallisalueiden paikallisidentiteetit (Harvey 1996: 292–306, Hall 1999: 45–48).

Paikan identiteettiä ei koeta milloinkaan täsmälleen samalla tavalla kahden eri yksilön välillä, vaikka sitä värittävät merkittävästi ulkopuolisella manipulaatiolla luodut kollektiiviset uskomukset, arvot ja asenteet (Koskela 1994: 61–62, Andersson 1991). Paikka koetaan yksilöllisesti, vaikka siitä yritettäisiin antaa kollektiivisesti yhtenäinen mielikuva. Valta ja valtasuhteet vaikuttavat keskeisesti paikan identiteetin muotoutumiseen (Johnston 1991: 289). Paikan identiteetin syntyminen on luonteeltaan paitsi samaistumista myös erottautumista ja vastakkainasettelua (Koskela 1994: 62, Lehtinen 2006: 44–60). Paikka erottuu sekä siihen liitettyjen uskomusten luomana henkisenä kokemukseksi, että fyysisenä rajattuna kokonaisuutena jostain ulkopuolisesta vertailukohdastaan ”toisesta” (Holt-Jensen 1999: 167, Gregory 1994). Erottautuminen taas on tietynlaista rajojen ja esteiden luomista (Rose 1995: 116–117, Kymäläinen 2005: 69–71). Tunnetut historioitijat (Toynbee 1971, Spengler 1961) ovat maininneet kansakuntien yhtenäisyyden vahvistuvan heihin kohdistuvan merkittävän uhan vuoksi.

2.3. Muutos ja pysyvyys

Tuan (2004: 24–25) on luonnehtinut kaunokirjallista teosta iättömäksi, kuin pysähtyneeksi tilaksi, koska se pysyy kirjoitetussa muodossaan samanlaisena. Jon Andersonin ja Angharad Saundersin (2015: 116) sekä Sheila Honesin (2014: 32–33) mukaan kaunokirjalliset teosten olemassaoloa ei voida kuitenkaan pitää itsestään selvyytenä ottamatta huomioon kaikkia niitä monimutkaisia tekijöitä, jotka teoksen syntymiseen ovat vaikuttaneet. Tuanin (2004: 24–25) mukaan kaunokirjallisen teoksen tulkinta on aina avoin uusille näkökulmille sen samanlaisena säilyvästä tekstimuodosta huolimatta. Näin ollen kaunokirjallisuudessa ilmenee joko tulkitsijasta riippuvaa tai kirjailijan tarkoituksella teokseensa sisällyttämiä luonnehdintoja muutoksesta, joka kohdistuu tarinan henkilöihin, paikkaan tai johonkin muuhun. Kaunokirjallisuudessa kuvataan esimerkiksi historiallisia prosesseja, jotka ovat vaikuttaneet teoksen tapahtumapaikan olemukseen, jossa ne yhä näkyvät tarinan nykyhetkellä. Kaunokirjallisten tekstit tulevat jatkuvasti uudelleen tulkituksi, koska niiden kirjoittajan ja tulkitsijan erottava kulttuurillinen, ajallinen ja maantieteellinen tausta itsessään muuttuvat (Anderson & Saunders 2015: 116–118).

Paikan muutos ja pysyvyys ovat tärkeimpiä maantieteen tutkimusteemoja. Sitä ei pysty irrottamaan kaikista niistä edellä mainituista tekijöistä, kuten paikan identiteetin määrittymisen monimutkaisista tekijöistä, vallasta ja sattumanvaraisista tapahtumista, jotka saavat aikaan muutoksia paikassa ja toisaalta luovat sille väliaikaisesti pysyvän luonteen. Muutoksen ja pysyvyyden teema juontaa juurensa Antiikin filosofien tilan ja paikan teoreettiseen pohdintaan saakka. Platon ja Aristoteles kirjoittivat tyhjyydestä (kenon), tilasta (khora) ja paikasta (topos) kolmena asioiden olomuotona. He luonnehtivat paikkaa väliaikaisen pysyvän muodon saaneeksi tilaksi, joka kuitenkin enemmän tai myöhemmin palaa takaisin muutoksen turbulenssiin. (Cresswell 2013: 19–20, Casey 1997: 32–33.)

1980-luvulla ajatus paikasta muuttuvana prosessina saavutti suosiota Alan Predin ansiosta (1984: 280–284). Perinteikkäämmät näkemykset liittävät paikkaan sellaisia ajatuksia kuin pysähtyneisyys, perinneskeisyys ja omaleimaisuus. Nykyisin monipuolistuneet käsitykset ovat haastaneet vanhan näkemyksen pysähdyksessä olevasta paikasta (Kymäläinen 2006, Massey 1994: 2006: 37–38). Liike, muutos ja jatkuva uudelleen määrittymisen, jotka ovat osittain syytä teknologian tuomista kommunikointia ja viestintää nopeuttavista ja laajentavista innovaatioista sekä taloudellis-poliittisesta kehityksestä johtuneesta kansainvälisen vuorovaikutuksen lisääntymisestä (Castells 2000), uskotaan leimaavan niin ihmistä kuin paikkaa. Paikkojen on väitetty aina olleen muuttuvia, mutta ainoastaan muutosvauhti on vaihdellut (Lipard 1997: 20). Paikat eivät tule katoamaan nopeasti muutoksesta huolimatta, vaikka niiden onkin entistä vaikeampi säilyttää pitkäaikainen muotonsa (Cresswell 2015: 84–85).

Avoimen ja liikkuvan tilan näkökulmaa on arvosteltu siitä, että ilman muutoksen vastavoimia paikka tyhjentyy sisällöltään saamatta milloinkaan tarkoitusta ja merkitystä (Negri & Hardt 2000: 426). Tilallisuus rinnastetaan muutokseen ja liikkeeseen, jotka ihmismieli assosioi hallitsemattomuudeksi. Paikka vastustaa tätä tilan ”tuhoavaa voimaa” luoden tunteen pysyvistä ja turvallisesta maailmasta toimien tilallisen äärettömyyden ja muutoksen vastavoimana. (Kymäläinen 2006: 203–204, Harvey 1996: 292–293.)

Ihmisen kaltaisessa tietoisessa olennessa uudet kokemukset muuttavat vanhaa käsitystä paikasta, jonka vuoksi paikan tuntu ei säily ikuisesti muuttumattomana. Ihminen muuttuu elämäkokemusten myötä ja samoin käy hänen suhtautumiselleen paikkoja kohtaan. Menneisyyden paikkamuistojen on todettu vaikuttavan käsityksiin uusista paikoista kuin muotoillen uutta vanhaan perustuen. (Forselles-Riska 2006: 221, 229.) Ihminen saattaa muuttaa suhtautumistaan paikkaan neutraalin positiivisen ja negatiivisen välillä. Paikan tunteen muotoutuminen on dynaaminen prosessi, joka on jokaisella ajan hetkellä yhdistelmä vanhaa ja uutta (Tuan 2004: 26, Porteous 1990: 145–192, Rowles 1980: 59).

2.4. Valta ja territoriaalisuus

Paikkatutkimuksessa ja kirjallisuuden maantieteessä tunnustetaan vallan olevan keskeinen ihmistoimintaa ohjaava tekijä. Valtaa on monenlaista kuten sen hankkimisen keinojakin. Maantieteessä on tutkittu esimerkiksi poliittista ja taloudellista valtaa (Thrift 1996: 65–80, Davis 1992, Harvey 1982, Castells 2000, Lefebvre 1991: 30–33, Soja 1989, 1999, Massey 1994). Vallan hankkimisen keinoista tunteisiin vetoamisen uskotaan olevan erityisen tehokasta (Bondi 2005, Thfirt 2004: 62–66, Young 2001). Ihmisten vuorovaikutus tuottaa luontaista ja keinotekoista sosiaalista hierarkiaa, joka asettaa heidät eriarvoiseen asemaan päätös- ja vaikutusvallan suhteen. Siten paikka muodostuu merkittävältä osin valtasuhteista. Tietyillä henkilöillä on enemmän valtaa vaikuttaa siihen, miltä paikka ulospäin näyttää ja millaisia uskomuksia siitä siinä eläville ja ulkopuolisille tuotetaan.

Vallan näkyy kaunokirjallisten teosten paikkakuvauksissa (Lando 1996: 3–18, Mallory 1987, Ridanpää 2005, Ley 2001: 3-8, Howarth 2001: 55–83, Sack 2001: 232–245). Dhussan (1990: 49–65), Kent Rydenin (1993), William Malloryn (1987) ja Joanne Sharpin (2000: 327–334) mukaan kaunokirjallisuus toimii symbolisena, metaforisena ja kriittisenä maisema- ja paikkakuvauksena. Kaunokirjalliset maisemakuvaukset sisältävät kätkeytyjä merkityksiä, jotka kritisoivat metaforisesti ja symbolisesti kirjallisuuden ulkopuolella vallitsevia sosiaalisia olosuhteita (Mallory 1987, Dhussa & Noble 1990: 49–65). Olwigin (2001: 94–112) mukaan kaunokirjallisuuden paikkakuvauksissa, eten-

kin kansallismielisissä, saatetaan ihannoida lapsellisesti ihmisten luomuksia unohtaen niiden taustalla vaikuttavat valtasuhteet.

Vallan symboliikka ilmenee paikassa toisinaan salakavalasti. Havaittu maisema sisältää paikkatutkijoiden (Cosgrove 1984, Olwig 2001: 93–100, Foucault 1975, Williams 1977) mukaan kätkeytyä valtasymboliikkaa yhteisönsä arvoista, asenteista ja uskomuksista. Tällaista valtasymboliikkaa tuotetaan etenkin kielellisten keinojen (tekstien) ja merkkien avulla (Foucault 1972, Lowenthalin 1961: 240–261, Gramscin 1971, Williamsin 1980, Daniels 1989, Sauer 1965). Väitetään myös, ettei ihminen kykene näkemään maisemaa irrallaan henkilökohtaisista uskomuksistaan (Raivo 1999: 1–3, 19). Paikan valtasuhteet näkyvät, usein sen nimessä tai muissa symboleissa (Rose 1993: 4–6, Rose 1995, Butler 1990: 33).

Vallan merkitystä paikan henkisen ja aineellisen olemuksen muokkaajana painottavat useat paikkatutkijat (Doel & Clarke 2011: 311–315, Virilio 1977, 1986, Dalby & Tuathail 1998, Massey 1993: 59–69, 2005, Foucault 1980, Holt-Jensen 1999: 167–171). Siitä syystä paikka vaikuttaa siltä kuin se olisi jatkuvan valtakamppailun näyttämö (Koskela 2009: 41). Näissä näkemyksissä ihmiseen suhtaudutaan sotaisena aggressiivisena olentona, joka muokkaa ympäristöään kuin puolustautuisi jotain uhkaa vastaan.

Territoriaalisuus eli haltuun otetun alueen intohimoinen suojeleminen ulkopuolisilta ovat näiden näkemysten mukaan kiinteä osa ihmisen tilallista käyttäytymistä (Sack 1986, Painter 2010, Luukkonen 2016: 35–36, Davis 1990, 1992). Vallatun alueen pitäminen hallussa ulkoisilta ja sisäisiltä haastajilta edellyttää puolestaan sellaisia keinoja, kuten käyttäytymisääntöjen laatimista ja niiden rikkomisesta seuraavaa rangaistusta. Näiden onnistunut toteuttaminen puolestaan edellyttää valvontakeinoja, jotka saavat paikan tuntumaan toisinaan kuin vankilalta. Vallasta ja valvonnasta on kirjoitettu paljon (Foucault 1975, 1980, Semple 1993). Jeremy Benthamin (Casey 1997: 184–186, 301, 309) kuvaus kaiken näkevästä tarkkailijasta täydellisessä vankilassa on niistä tunnetuimpia. Paikkatutkijat (Koskela 2009: 216–226) ovat todenneet valvonnan tarkoituksella herättävän pelkoa tarkkailtavissa ja saavan tarkkailusta hyötyvien tuntumaan olonsa

turvalliseksi. Valvontaan suhtautuminen vaihtelee monesta yksilöllisestä tekijästä riippuen.

Paikkaa verrataan valtataisteluun kuin se olisi jatkuvaa kamppailua sen hetkisten valtarakenteiden ja sen haastajien (resistanssi) välillä. Yksilöt ja ryhmät nousevat aika ajoin vastarintaan valtarakenteita vastaan. Paikkaa määritellään valtasuhteiden määräämäksi kokonaisuudeksi, joka muuttuu vastustettaessa sen hetkisiä valtasuhteita ja niiden ylläpitämää tilallista järjestystä. (Jackson 1989, Keith & Pile 1997, Sharp 1999, Hall & Jefferson 1976, Latour 2005, Cresswell 2013: 196–215.) Ihmisen on luonnehdittu syntyvän tiettyyn valmiiksi määriteltyyn elinympäristöön, joka ohjaa häntä kehdestä hautaan, mutta johon hän pystyy vaikuttamaan (Giddens 1979, Cresswell 2013: 209, De Certeau 1984: 95–100).

3. KLASSIKKOTEOSTEN LAJITYYLI JA SISÄLTÖ

Tämän tutkimusaineistoa esittelevän pääluvun aluksi totean, että tutkimukseni ei tavoittele utopioiden ja dystopioiden käsitteellistä tarkastelua klassikkoteoksissa. Koska nämä teokset kuuluvat utopia- ja dystopiakirjallisuuden lajityyliin, näiden kahden käsitteen ilmenemiseltä ei voi täysin välttyä teosten tarkastelussa. Esimerkiksi paikkaa luonnehtivissa teorioissa (Lowenthal 1961, Tuan 1977, Ridanpää 2005, Wright 1947: 1–10) tunnustetaan paikan tunnun muotoutuvan osittain ihmisen mielikuvituksen, haaveilun ja pelkojen tuottamana. Tällöin lähestytään väistämättä utopioiden ja dystopioiden käsitteellistä merkitystä. Seuraavaksi selitän utopian ja dystopian käsitteiden merkityssisällön samalla kertoessani niitä edustavan kirjallisuuslajityylin piirteistä. Sen jälkeen kuvaan jokaisen tarkasteltavan klassikkoteoksen sisältöä, taustoja ja kirjailijoita samalla pohtien ennakoita niiden kytköstä paikkatutkimukseen.

3.1. Utopia- ja dystopiakirjallisuuden taustaa

Utopia viittaa tunnetuimmassa merkityksessään kuvitteelliseen paikkaan ja aikaan. Utopioita kutsutaan siksi paikoiksi, joita ei ole. Utopia-sana tuli tunnetuksi Thomas Moren Utopia-teoksesta, jonka perusteella sille annettiin merkitys kuvitteellisena onnellisten paikkana. Utopia on Moren sepittämä sana tarinansa tapahtumapaikalle. Se on kreikan-kieltä ja koostuu sanoista ”u” (”ei”) ja ”topos” (”paikka”). Sanan tulkintaan sisältyy kaksoismerkitys riippuen siitä, miten se äännetään. Se tarkoittaa paikkaa, jota ei ole tai onnellisten paikkaa. (Itkonen-Kaila 1971: 15, Lahtinen 2002: 169.)

Moren klassikkoteoksessa tämä paikka, jonka asukkaat viettävät keskenään onnellista elämää, sijaitsee saarella kaukana ei-missään. Utopiasta tuli myöhemmin esikuva monelle vastaavanlaiselle ihanneyhteiskuntaa kuvaavalle teokselle. Niissä on tyypillistä jäljitellä Moren teoksen kerronnallista tapaa, jossa matkalaiset saapuvat tai kertovat kaukaisuudessa sijaitsevasta ihanneyhteiskunnasta, joka usein on saari tai vastaava usein eristäytynyt paikka. Tiukasti tulkittuna utopia viittaa vain Moren teokseen ja niihin myöhempisiin kirjoittajiin, jotka ovat Morea seuraten esittäneet oman näkemyksen

vastaavasta paikasta. Joissain tulkinnoissa Platonin Antiikin Kreikassa kirjoittama Valtio-teos on vielä Moren teostakin edeltävä esikuva kirjallisuuden utopioille. (Lahtinen 2002: 169–173, Palmgren 1963: 10–11.)

Lahtinen (169–172) on todennut ihanneyhteisöstä kertovien kirjojen edustavan positivistista uskomusta sen hartaan toiveen toteutumisesta, että yhteiskunta, jossa yksilö elää olisi jonain päivänä parempi paikka. Lahtisen mukaan utopia-kirjat auttavat ihmisiä uskomaan, että toivo ei ole kuollut. Moren Utopiaa hän pitää tyypillisenä toivon utopiana. Krishan Kumarin (2003: 63–65) mukaan haavekuvat edustavat ikuista toivoa paremmasta tulevaisuudesta. Ihmisillä on aina ollut haaveita ja unelmia, joiden he toivovat toteutuvan ainakin mielikuvissaan, jos eletty elämä ei vastaa toiveiden täyttymystä.

Laajemmassa merkityksessään utopialla viitataan mihin tahansa kuvitteelliseen paikkaan, joka ei rajaudu kirjallisiin teoksiin. Siten utopioina voidaan pitää mitä tahansa haaveilua tai unelmointia, poliittisia visioita, yhteiskunnallista tai uskonnollista aatetta, tieteellistä edistystä tai arkista ajattelua (Mannheim 1954: 340–341, Lukianova 2005: 1010–1013). Laajimmillaan utopiaksi on katsottu lähes mikä tahansa teos tai ajattelutapa, johon sisältyy utooppinen, olemassa olevan todellisuuden tuolle puolen viittaavaa transsendentti elementti. Siten sen raja fiktion hämärtyy. (Lahtinen 2002: 171.) Näin ajateltuna utopioita on ollut yhtä kauan kuin unelmoivia ihmisiä. Agnes Balintin (2010: 31–37) mukaan utopinen ja dystopinen ajattelu on osa ihmisen psykologista käyttäytymistä. Joidenkin tutkijoiden mukaan sen alkuperä voidaan paikallistaa aivojen tiettyihin rakenteisiin ja ihmisen evolutiiviseen kehitykseen laumaeläimenä (Levine 2009: 250–252, Wagner 2009: 299–310). Näin laajasti tulkittuna Morea ei voida pitää utopisen ajattelun luojaan edes kirjallisuudessa. Jokaiselle kulttuurilla on ollut vanhoja uskomuksia paratiisista ja kultaisesta ajaista. Esimerkkejä tästä ovat uskonnolliset merkkiteokset kuten Raamattu. (Lahtinen 2002: 169–174, Kumar 2003: 63–70, Itkonen-Kaila 1971: 15, Schaer, Gregory & Sargent 2000: 153–155.)

Dystopia mielletään utopian vastakohtana kuvitteelliseksi paikaksi, joka toisin kuin utopia on onnettomien tyyssija. Muutoin dystopiaan pätevät samat säännöt kuin utopioihin. Dystopioita on ollut yhtä kauan kuin haaveilevia ihmisiä, koska jokaisen haaveen kään-

töpuolena on aina uhka siitä, etteivät ne toteudu. Pelko unelman epäonnistumisesta leimaa dystopiaa. Lahtisen (2002: 219) mukaan tässä tutkimuksessa tarkasteltava Orwellin teos kuvaa tyypillistä pelon utopiaa, dystopiaa. Lahtisen mukaan pelko on olennainen osa tämän kaltaisia kauhukertomuksia. Dystopiat kuvaavat usein paikkaa, jossa jokin kirjailijan uskoma uhka ihmisille ja yhteiskunnalle on toteutunut. Uhat ja pelot ovat yhtä olennainen osa kertomuksissa ihanneyhteisöistä. Niitä pidetään kuvauksina paikoista, joissa pelkoja ja uhkia ei ole.

Kirjallisuudessa dystopia tuli tunnetuksi utopia-kirjojen maailmanparannusideoiden kritiikkinä 1800-luvulta alkaen. Dystopiat kritisoivat etenkin poliittisia aatteita, joissa uskottiin maailman muuttuvan paremmaksi jonkin poliittisen ideologian saadessa vallan. Utopioiden poliittisen merkityksen tutkija ja filosofi Keijo Lakkala (2012: 101) on todennut, että utopiat toimivat usein kritiikkinä vallitsevia poliittisia olosuhteita vastaan. Ne eivät aina ole tarkoitettuja kirjaimellisesti ymmärrettäviksi. Ernst Bloch, tunnettu marxilaisten utopioiden tutkija, on viitannut utopioihin mahdollisina tulevaisuuden skenaarioina ja jaotellut utopioita vapautus- ja järjestysutopioihin (Rahkonen 1996: 38–39, Bloch 1985a). Ensiksi mainittu pyrkii vapauttamaan jonkin sorretun ryhmän vallanpitäjän kahleista luomalla uusi yhteiskunta vanhan raunioille. Järjestysutopioita taas ovat esimerkiksi Platon Valtio, jossa tavoitellaan yksilön ja yhteisön harmonista suhdetta siten, että jokaiselle on määrätty hänen kykyjen ja taipumusten mukainen ”oikea” paikka yhteisössään.

Jokaisella kulttuurilla on ollut kauan ennen dystopioiden poliittista käyttöä paratiisikuvitelmien vastakohtiksi luotuja kirjalliseen muotoon saatettuja näkemyksiä helvetistä, kadotuksesta tai muusta kauhupaikasta. Raoul Palmgrenin (1963: 57) mukaan utopioiden vastakohtia on löydettävissä Antiikin Kreikasta saakka. Dystopia voi tarkoittaa kirjallisuudessa tai yleisessä ajattelussa paratiisin tai taivaan vastakohtaa, kauhufantasiaa maailmanlopusta, ihmiskunnan tuhoa, totalitaarista maailmanvaltiota tai sivilisaation rappiota. Tästä syystä dystopioita nimitetään pelon utopioiksi. Pelko on dominoiva tunne, joka esiintyy tavalla tai toisella dystopia-teosten kauhupaikoissa. Tämän tutkimuksen teoksista erityisesti Orwellin Vuonna 1984, mutta myös Huxleyn Uljasta uutta maailmaa pidetään tyypillisenä pelon utopiana. Aikaisempia pelon utopioita ovat esimerkik-

si Jules Vernen Pariisi 1900-luvulla (1863) ja Eugen Samjatinin Me (1924). Samjatinin teosta pidetään esikuvana 1900-luvun moderneille pessimistisille utopia-teoksille, joihin kuuluvat Huxleyn ja Orwellin teokset. (Kumar 2003: 71, Lahtinen 2002: 169–174, 215, 219, Palmgren 1963: 57–59.)

Utopiat ja dystopiat voivat arki ajattelussa, aatteellisissa visioissa tai kirjallisuudessa viitata mielentilaltaan onnellisiin tai onnettomiin ihmisiin tai tulevaisuuteen kohdistuviin toiveikkaisiin tai epätoivoisiin odotuksiin. Niitä käytetään termeinä kuvaamaan mahdollisia tulevaisuuden tilanteita (Gordin, Tilley, Prakash 2010: 1–5). Utopiat ja dystopiat ovat läheisessä yhteydessä tunnetiloihin (Dima-Laza 2012: 15–16). Ilman ihmisen tunteellista puolta haave- ja kauhukuvia ei olisi olemassa tai ainakin ne muuttuisivat luonteeltaan merkittävästi. Utopian ei tarvitse välttämättä viitata fyysiseen paikkaan, vaan se voi olla tunnetila (Dima-Laza 2012: 15). Täydellinen tunnetila on saavutettavissa ilman sitä vastaavaa todellisuutta. Utopia on siten saavutettavissa mielikuvituksen avulla. Utopia viittaa kuvitellun ajan ja paikan lisäksi onnellisuuden tunteeseen.

Kirjallisuuden haave- ja kauhukuvat käyvät vuoropuhelua haaveiden ja pelkojen välillä. Jos pelko määritellään jonkin uhan aiheuttamaksi negatiiviseksi tunnetilaksi, dystopia kuvaa tällaisen uhan toteutumista kirjallisuudessa. Arkisessa elämässä ihminen usein kuvittelee vastaavalla tavalla jonkin häneen kohdistuvan uhan toteutuvan, mikä saa hänet tavallisesti tekemään kaikkensa sen välttämiseksi. Pelko on aina läsnä tällaisissa kuvitelmissa. Utopioita puolestaan leimaa kirjallisina ihannepaikan kuvauksina ja ihmisen arkisena haaveiluna uhkien ja pelkojen poissaolo.

Ajatus peloilta vapaasta maailmasta on monille epärealistinen, mutta tästä huolimatta ne tarjoavat kuvittelijalleen lohtua. Harva ihminen uskoo henkilökohtaisen tai jonkin toisen utopian toteutumiseen eletyssä elämässään. Niinpä utopistinen kuvitelma pelottomasta mielentilasta, paikasta tai ajasta toimii ihmistä elämässä jaksamaan auttavana voimavarana. Se antaa toivoa tulevaisuudelle. Haavemaailman ja kauhumaailman kirjallisten kuvausten uskotaan kertovan tekijänsä mielentilasta (Balint 2010: 31–38). Kirjailija käy siten läpi konfliktia itsensä, yhteisönsä tai maailman kanssa käyttäen kirjailua kuin parantavana meditaationa. Kirja mahdollistaa haavemaailmassa elämisen ja pakopaikan

silloin kuin todellisuus ei täytä toiveita tai sitä on vaikea hyväksyä. Haavemaailmoista kirjoittaminen tai pelkkä haaveilu saattavat viitata jokaisen ihmisen elämän aikana kohtaamiin normaaleihin ongelmiin kuten identiteettikriisiin tai muuhun psyykkiseen ongelmaan. Haaveilu toimii tällöin pelkoja lievittävänä ja mieltä piristävänä voimana.

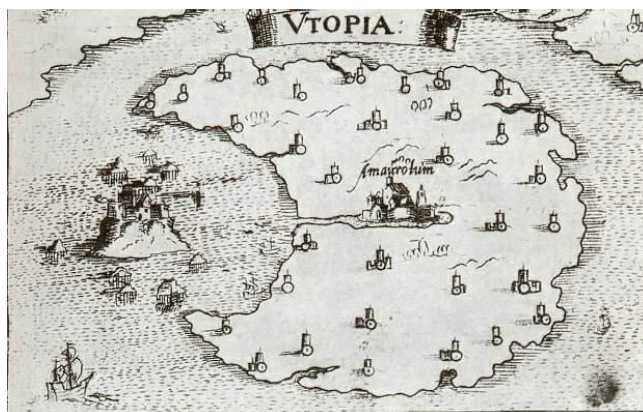
Arkikielessä utopia-sanaa käytetään merkityksessään mahdoton tai epärealistinen ajatus. Tällöin sitä kuulee käytettävän osana argumenttia, jolla ongelmanratkaisutapaa, ajatusta tai ideaa vastustetaan kutsumalla sitä ”utopiaksi.” Utopioita, varsinkin luonteeltaan poliittisia, on historian aikana arvosteltu siitä, että ne esittävät epärealistisia toteuttamiskelvottomia ehdotuksia ihmisten elämän parantamiseksi laiminlyöden todellisuuden (Lahtinen 2002: 173). Ironisesti utopialla viitataan tällöin sen vastakohtaan, dystopiaan. Utopia-käsite liittyy usein poliittisiin visioihin. Utopiat ja dystopiat ovat silti aina yksilöllisiä, vaikka henkilökohtainen haave- tai kauhukuva saakin usein vaikutteita yksilön kollektiivista (Schaer, Gregory & Sargeant 2000: 154). Väittely on eräs tyypillinen tilanne, jossa henkilökohtaiset utopia- ja dystopia-käsitykset kohtaavat.

Utopioiden ja dystopioiden olennaisin anti tälle tutkimukselle on niiden yhteys ihmisen olemukseen. Jokaisella ihmiselle niin kaunokirjailijoilla kuin maantieteilijöillä on omia haaveita ja huolia tulevaisuudesta, maailmasta, itsestä ja läheisistään. Koska tutkimuksen klassikkoteokset kuuluvat utopia- ja dystopiakirjallisuuden lajityyliin, niissä ilmenee tässä alaluvussa kuvattuja piirteitä.

3.2. T. Moren Utopia

Thomas More (1478–1535) kirjoitti kuuluisan Utopia-teoksensa 1500-luvulla. Ensi kerran se julkaistaan vuonna 1516. Nykyisin sitä voidaan pitää utopia-kirjallisuuden klassikkona, josta kertoo teoksen nimen käyttöönotto kuvaaman vastaavanlaisia kirjan kansiin painettuja tai arkisia kuvitelmia ihannepaikoista. (Lahtinen 2002: 170–173.) Utopia kertoo kuvitteellisesta kaukaisella saarella elävästä kansasta, joka viettää onnellista yhteiselämää ilman sosiaalisia konflikteja ja pulaa perustarpeista (vaatetus, ravinto, asunto). More esitti alun perin Utopian löytöretkeilijä Raphael Hythlodaeuksen matkakerto-

muksena, jossa tämä seikkailija kertoo viettämästään ajasta kaukaisen saaren asukkaiden kanssa. Tosiasiassa löytöretkeilijä, saari ja sen asukkaat ovat Moren mielikuvituksen tuotteita.

Kuvio 2. Piirroskuva Utopian saaresta (Open Utopia 2016).

Moren uskotaan kirjoittaneen teoksensa tekaistuksi löytöretkeilijän matkakertomukseksi kritisoidakseen aikakautensa yhteiskunnallisia olosuhteita. Ilman tätä hämäystä teos olisi tulkittu kuninkaan pilkaksi. Moren uskotaan kirjoittaneen teoksensa kritiikiksi aikakautensa Englannin yhteiskunnallisille ongelmille. Hän kritisoi erityisesti hallitsijoiden ahneutta, rahan himon turmelevaa vaikutusta, työttömyyttä, rikkaiden ja köyhien välistä kuilua, yksityisomaisuutta ja epäoikeudenmukaisia rangaistuksia. (Itkonen-Kaila 1998: 10–15, More 1971: 25–45.) Onkin arveltu Moren vertauskuvallisesti sijoittaneen Utopian ideaaliset asukkaat kaukaisella saarella kuin kauas kaikesta korruptoituneesta maailmasta erottaen paratiisin ei-paratiisista (Schmidt 2009: 34–35).

Thomas Moren Utopiaa pidetään sosialististen aatteiden innoittajana Euroopassa (Vörländer 1965: 55–60, Skinner 2009, Sullivan 1983, Hertzler 1965). Karl Vörländer (1965: 57) on luonnehtinut Moren teosta modernin sosialismin lähtökohdaksi. Lahtisen (2002: 179) mukaan Moren uskotaan saaneen Utopiaan vaikutteita häntä aikaisemmin eläneeltä keskiajan kristilliseltä idealistilta. Giocchina de Fiorelta Fiore visioi 1200-luvulla kristinuskon ideologiaan perustuvasta munkkiluostarikommunismista, joka leviäisi koko maailmaan. Fiorea pidetään Morea edeltäneenä sosialismin esiajattelijana.

Moren Utopiassa näkyvät munkkiluostariveljeskunnan hengellis-uskonnolliset elämänarvot ja varsin tarkasti kuvattu organisointisuunnitelma yhteiskunnan perustoimintojen toteuttamiseksi (Itkonen-Kaila 1998: 16–19). More esittelee kuvitteellisen saarivaltion asukkaiden uskonnollis-filosofisen elämän lisäksi saaren hallinnon, lainsäädännön, maanpuolustuksen, siviilielämän ja yhteisomistukseen perustuvan talousmallin. Vörländer (1965: 56–59) on kuvannut Utopiaa ensimmäiseksi alkeelliseksi, mutta varsin kunianhimoiseksi organisaatiosuunnitelmaksi toteuttaa ajatus sosialismista, joka Moren aikana leijui ainoastaan idealistisella tasolla.

Thomas Morea pidetään monipuolisena renessanssioppineena. Hän toimi lakimiehenä, hallintovirkailijana, kirjailijana ja teologiana. Katolilaiseen uskontoon hän syventyi vietettyään aikaa munkkiluostarissa, joka syvensi hänen teoksessaan näkyvää käsitystä kristillisten arvojen hyveellisyydestä. Moren renessanssiajattelijalle tyypillinen kiinnostus antiikin humanismia kohtaan näkyy hänen viitatessa teoksessaan filosofien kuten Platonin ja Aristoteleen yhteiskunta- ja moraalioppeihin. (Itkonen-Kaila 1998: 5–18). More tunnettiin aikakautensa toisinajattelijana, mikä näkyy hänen teoksessaan etenkin kuninkaan (Henrik VIII) toisinaan mielivaltaiseksi yltyneen vallankäytön kritiikkinä. Moren erimielisyys kuninkaan ja aateliston kanssa johti lopulta hänen traagiseen kohtaloon, teloitukseen (Itkonen-Kaila 1971: 3–5). Tämä kertoo paljon Moren vakaumuksista. Hän ei suostunut taipumaan edes kuolemanuhalla kiistassa katolisen kirkon ja kuninkaan vallanjaosta.

Utopiassa näkyy lukuisia viittauksia keskiajan kristilliseen seitsemän kuolemansynnin dogmaan ja antiikin filosofiasta periytyvään kultaisen keskitien oppiin. More mainitsee moneen kertaan laiskuuden, ahneuden, ylpeyden ja vihan olevan ihmisessä piileviä paheita, joita parhaiten ehkäistään noudattamalla kaikessa toiminnassa nöyryyttä ja kohtuullisuutta (Itkonen-Kaila 1971: 7–21). More uskoo tämän periaatteen olevan ratkaisu moniin yhteiskunnallisiin ongelmiin ja ehdottaa siihen perustuvaa yhteiskuntajärjestelmää malliksi onnelliselle elämälle.

”On varmistettava, ettei kukaan elä joutilasta elämää. [...] Yhdenkään miehen tai naisen ei tulisi lojua joutilaana poissa työnteosta. [...] Ei ole pelkoa, että utopialaiset pyytäisivät toisiltaan enemmän kuin tarvitsevat. [...] Himo tekee ihmisestä

ahneen ja petollisen, mutta ylpeys saa hänet esittämään itsensä muita tärkeämpänä. [...] Utopialaiset eivät ymmärrä pöyhkeilyä kullalla tai hienoilla vaatteilla. [...] Utopialaiset eivät vie yhtään nautintoa liian pitkälle.” (More 2007: 38–39, 42, 48, 55.)

Moren teoksessa hänen elämänsä jälkeen syntyneitä sosialistisia aatteita eniten muistuttava piirre on yhteisomistukseen perustuva yhteiskunta- ja talousmalli. Tämä on suurimpia yhtäläisyyksiä, jonka vuoksi Utopiaa pidetään esikuvana sosialistisille aatteille. Utopia kuvaa pitkälle vietyä yhteisomistusta. Kukaan Utopian saarella ei omista henkilökohtaisesti maata, rakennuksia tai tuotannonvälineitä. (Itkonen-Kaila 1998: 66.) Quentin Skinner (2009: 450–451) on todennut, että More uskoo omaisuuden tasajaon olevan ainoa keino yhteiseen hyvään. Sosialismin ideaa muistuttaa myös utopialaisten noudattama periaate jakaa resursseja kuten ravintoa ja muita välttämättömiä hyödykkeitä tasapuolisesti saaren asukkaille joka puolella saarta (More 1998: 76–77, More 2007: 45). More vaikuttaa uskovan, että yhtenäisen kansakunnan sisällä yhtäkään asuttua aluetta ei saa jättää oman onnensa nojaan, vaan vauraimpien resursseiltaan rikkaampien alueiden tulee jakaa yltäkylläisyytään niistä puutetta kärsiville. ”Kun resurssit jaetaan tasan kaikkien kesken, kenenkään ei tarvitse kerjätä”, toteaa More (2007: 45).

Sekä kristinuskon ideologiaan, että joihinkin myöhempien aikojen sosialismin muotoihin sisältyy ajatus niiden levittämisestä. Tämä näkyy Moren ajattelussa siten, että utopialaisilla kuvataan olevan tarve levittää yhteiskuntamalliaan saaren ulkopuolisten kansojen keskuuteen (More 1998: 98, 134–135). Utopialaisten kerrotaan olevan tarvittaessa valmiita puuttumaan ulkopuolisten kansojen asioihin, jos heidän uskotaan olevan uhreja epäoikeudenmukaiselle kohtelulle muiden kansojen tai omien hallitsijoidensa toimesta. Toisaalta saarelaisissa näkyy eristäytyneisyyden ihannointi. Utopialaisten ei kerrota olevan kiinnostuneita laajentamaan saarensa valtapiiriä sen ulkopuolelle (More 2007: 75).

Utopiassa ilmenee Moren halu vähentää keskitettyä valtaa, jota hän uskoi oman aikakautensa kuninkaiden ja muilla hallitsijoiden haalineen liian paljon (More 1998: 80–81). Utopialaisten kerrotaan valitsevan saaren hallinnollisia tehtäviä hoitavat viranhaltijat tavalla, jossa valtaosa saarelaisista kykenee vaikuttamaan heidän valintaan. Viranhaltijoiden kerrotaan olevan saarelaisien edunvalvojien tarkkailussa, jotta he eivät kykene tekemään saarelaisia koskevia päätöksiä kuulematta heidän mielipidettä asiasta. Moren

tarkoitus on esittää keino, jolla enemmistön mielipide saadaan paremmin kuuluviin valtaa siirtämällä valtaa harvoilta useammille.

Utopiassa on havaittavissa piirteitä, jotka muistuttavat 1800- ja 1900-luvun anarkistiaatteita. Anarkismille oli tuolloin tyypillistä vastustaa ihmisten elämää valtioiksi järjestäytyneissä suurissa yhteisöissä. Utopialaisten kerrotaan järjestäytyneen lukuisiin pienyhteisöihin, joita More nimittää perhekunniksi (More 2007: 36–39). Näillä perhekunnilla on paitsi merkittävää valtaa koko saarta koskevissa päätöksissä, ne ovat kollektiivinen pienyhteisö, joissa valtaosa utopialaisista viettää suurimman osan elämänsä. Tämä muistuttaa maantieteessä tunnettujen Elisee Reclusin (1876a) ja Peter Kropotkinin (1972) näkemyksiä ihmisyyhteisön ihanteellisesta järjestämisestä. He pitivät parempana tapana sitä, että ihmiset elävät tiiviissä pienyhteisöissä, joissa heidän keskinäinen vuorovaikutus ja toisista välittäminen toteutuvat paremmin kuin valtiollisesti järjestäytyneissä hierarkkisissa valtarakennelmissa (Katajamäki 2016: 16). More on mahdollisesti vaikuttanut teoksellaan näihin pienyhteisöelämää ihannoiviin aatteisiin.

More kuvailee utopialaisten noudattavan toimenpiteitä, jotka heijastavat kirjoittajan näkemyksiä siitä, miten ihmisten keskinäistä vuorovaikutusta, sosiaalisuutta ja toisistaan välittämistä saadaan lisättyä. Tämän nostan tärkeäksi asiaksi Utopian arvioimisessa tulevassa pääluvussa. More kokee haitalliseksi sosiaalisesta vuorovaikutuksesta etäännyttämisen ja uskoo ihmisten sosiaalisuuden jopa velvollisuudeksi asetettuna tekevän heistä toisilleen hyvätahtoisempia.

Utopialaisilla kuvailtaan olevan vahva yhteishenki ja ryhmätietoisuus. More esittelee teoksessaan keinoja, joita hän uskoo edellytettävän väkirikkaan ja laajalle alueelle levittäytyneen ihmisjoukon yhtenäisyyden ja sopuisuuden ylläpitämiseksi. Kapeakatseisuudesta häntä ei voi syyttää, sillä More ottaa huomioon monipuolisesti useita yhteiselämän tarpeita. Hän tekee selväksi perustarpeiden (ravinto, vaatetus, asunto, terveydenhuolto) tuottamisen tärkeyden, mutta ei jätä varjoon tarvetta vapaa-ajan toiminnalle, hengelliselle elämälle, älyllisille aktiviteeteille ja sosiaaliselle kanssakäymiselle. Näille toimintoille on Utopiassa järjestetty edellytykset (Itkonen-Kaila 1998: 7–21, More 2007). Pienyhteisöjä tarkastelevissa tutkimuksissa (Wagner 2009: 317, Peltoniemi 1985, Sosis &

Bressler 2003: 211–239) on todettu, että uskonnolliseen tai muuhun hengelliseen va-
kaumukseen tukeutuvat yhteisöt ovat keskimääräistä pitkäikäisempiä.

More ei usko ihmisten tulevan keskenään toimeen ainoastaan ylevien hengellisten ja
filosofisten aatteiden varassa ilman muita elämän perusedellytyksiä. Moren mukaan ih-
misten elinympäristöä ei tulisi käyttää turhiin ja ylenpalttisiin toimintoihin, johon hän
usko aikakautensa aateliston sortuneen. Utopiassa tätä Moren näkemystä ilmentää se,
että koko saaren alue on valjastettu tuottamaan ravintoa, vaatetusta, asuntoja ja muita
vastaavia välttämättömiä tarpeita kitkemään esimerkiksi nälänhädästä, vilusta ja kodit-
tomuudesta johtuva kurjuus pois ihmisten elämästä. Tämä saavutetaan hänen mukaan
ainoastaan silloin, kun lähes kaikki ihmiset valjastetaan näiden tuottamiseen. Jokaisen
utopialaisen kerrotaan oppivan maatalouden perusteet pienestä pitäen. Työn teolla ih-
mistä More ei kuitenkaan halua uuvuttaa, sillä hänen mukaan kaikkien tuottaessa vain
näitä tarvittavia hyödykkeitä saavutetaan niiden osalta niin suuri yltäkylläisyys, että ih-
misten ei tarvitse olla kuin kuusi tuntia päivittäin töissä. (More 1998: 35–45, 85–86, 96–
97.)

More vaikuttaa uskovan ihmisten keskinäisen yhteiselon onnellisuuden saavutettavan
yksinkertaisella reseptillä. Siihen riittää hänen mukaan se, että kaikki tekevät nöyrästi ja
maltillisesti töitä toistensa eteen asettaen oma etu tinkimättömästi syrjään yhteisen edun
puolesta. Paras keino Moren mukaan tämän toteuttamiseksi on vältellä seitsemän kuo-
lemansynnin paheita kuten laiskuutta, ahneutta, ylpeyttä ja kateellisuutta. More usko
ihmisten onnellisen yhteiselon salaisuutena olevan epäitsekäs velvollisuudeksi asetettu
yhteisvastuu toisten hyvinvoinnista. Tavoitteena näyttää olevan, kuten Skinner (2009:
450–451) on todennut, että epäitsekäs käyttäytyminen ei saa tuntua velvollisuudelta,
vaan siitä tulee muodostua jokaiselle iloinen palvelus toisen puolesta.

Tutkimuksen tavoitteiden kannalta Moren teos sisältää edellä mainittuja toinen toistaan
mielenkiintoisempia yhteiskunnallisia ja maantieteen paikkakäsitteisiin liittyviä näkö-
kulmia. Moren teosta voidaan pitää tämän tutkimuksen neljästä klassikkoteoksesta
kaikkein yhteiskuntakriittisimpänä, koska se on suunnattu suoraan aikakautensa yhteis-
kunnallisia ongelmia vastaan (Itkonen-Kaila 1998: 20–25). Morelle on erityisen vaikeaa

hyväksyä sitä, että ihmisten uskotaan olevan tietynlaisia olentoja hyvien ja huonojen ominaisuuksien kanssa. More käyttää voimakasta kritiikkiä aateliston ja kuninkaiden vallankäyttöä vastaan, vaikka joutuu rajoittamaan vahvimpia sanojaan. Morella on vahva halu muuttaa ihmisen uskottua perusluonnetta altruistisempaan suuntaan, jollaiseksi hän utopialaiset kuvaa. Hän uskoo tämän mahdollisuuteen Orwellia ja Huxleytä enemmän.

Oma lukukokemukseni ei tue sitä näkemystä, että More olisi vitsailnut Utopiansa sisällöllä uskomatta siihen itsekään. Teos antaa vaikutelman moraalisesti suoraselkäisesti henkilöstä, jolla on aito huoli ihmiskunnan tulevaisuudesta. Moren vakavasta suhtautumisesta teoksensa kirjoittamiseen kertoo se, että hän kuvaa aikakautensa (keskiaikaiset) olosuhteet huomioon ottava ihanneyhteisö teoksessaan. Hän mainitsee utopialaisten käyttävän kuten keskiajan Euroopassa hevosia liikkumiseen, ihmisten turvautuvan lähinnä ruumiilliseen työvoimaan ja tuotantoa tehostavan välineellisen kehityksen olevan tuskin paljon edellä Moren aikakauden vastaavaa (More 2007: 34, 39, 57). Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että More haluaa Utopiaa sovellettavan sellaisenaan mallina järjestää minkä tahansa yhteisön elämä. Sitä voidaan pitää enemmänkin siihen suuntaa antavana vaihtoehtoisena mallina (vrt. Vörländer 1965). More ei väitä kykenevänsä ottamaan huomioon kaikki ihmisten yhteiselämän järjestämisen ongelmat. Hän on siis tietoinen Utopian toteuttamisen ongelmista.

”Hän [Raphael Hythloday] on sekä hyvin oppinut, että maailmaa nähnyt mies, vaikka en olekaan kaikista asioista hänen kanssaan yhtä mieltä. Kuitenkin hänen kuvailemassaan Utopiassa on monia asioita, joita tahdon en pelkästään toivo toteutettavan meidänkin hallitsijoiden toimesta.” (More 2007: 81.)

More ei usko ihmisen olevan luontaisesti riittävän hyveellinen toisia kohtaan, vaan pitää välttämättömänä kasvattaa hänet sellaiseksi. Utopialaiset kuvataan tästä syystä innokkaiksi oppimaan sivistystä ja harjoittamaan uskonnollis-filosofista vakaumustaan (More 2007: 48–57, 70–80). Moren klassikkoteoksen tärkein anti liittyykin moraalis-eettisiin asioihin. Hän osoittaa niitä ihmisten sosiaalisen elämän tuottamia konflikteja, jotka voivat horjuttaa niin pieniä yhteisöjä kuin suuria sivilisaatioita.

Tarkasteltaessa Moren klassikkoteosta tutkimuskysymysten kautta kiinnitetään huomiota tässä yhteydessä mainittuihin taustoihin. Moren teos sisältää viittauksia utopialaisten ja heidän saaren välisestä paikkasuhteesta heijastellen samalla kirjoittajansa haaveita ja pelkoja. Pelot ja haaveet kohdistuvat Moren teoksessa niihin asioihin, joiden hän uskoo edistävän ja toisaalta estävän ihmisten keskinäinen sopu yhteisössä. Koska Moren todettiin esittelevän keinoja vahvistaa ihmisten yhtenäisyyden tunnetta toisiaan kohtaan, hänen teoksensa tarkastelu tulee osoittamaan yhteneväisyyksiä maantieteen keskusteluun paikattomuudesta, kuulumisesta ja irrallisuudesta sekä identiteetin merkitykseen ihmis-yhteisöjen koossapitäjänä. Samoin perustein tästä klassikosta löytyy viittauksia, jotka muistuttavat maantieteilijöiden pohdintoja kodin tunteesta.

Moren Utopiaan on viitattu paikkana, jossa sen asukkaiden elämäntavat, lait ja muut sosiaaliset käytännöt ovat saavuttaneen jonkinlaisen päätepisteen, jotka eivät enää muutu (Kumar 2003: 66–67). Saarelaisten kuvataan olevan niin tyytyväisiä saariyhteisönsä järjestäytymiseen, että he eivät halua muuttaa sitä. Tämä saattaa paljastaa jotain siitä, miten merkittävänä More pitää menneiden tapahtumien merkityksestä yhteisön nykytilalle. Moren klassikkoteoksesta löytyy Utopian maisemien kuvauksia. Näiden suhteen keskityn niihin maisemiin, joiden kuvailemiseen More käyttää enemmän vaivaa. Niillä on hänelle jokin erityisen tärkeä ja maantiedettä kiinnostava merkitys. Näkyykö Moren maisemien kuvauksissa esimerkiksi valtasymbolismia?

3.3. A. Huxleyn Uljas uusi maailma

Aldous Huxleyta (1894–1963) pidetään eräänä 1900-luvun merkittävimmistä tieteiskirjailijoista. Huxleyn tunnetuin teos *Uljas uusi maailma* julkaistiin ensimmäisen kerran vuonna 1932. Hän kirjoitti samasta teoksesta uuden painoksen kommentteineen vuonna 1946. Kommentaarissaan Huxley (2012: 7–16) toteaa merkille pantavia asioita teoksen sisällöstä, jotka huomioin aineiston analyysissä.

Kuvio 3. Maailmanvaltion maisema tietokonekuvana (Youtube 2012).

Huxley kirjallinen ura oli tuottoisa. Hänet muistetaan Uljaan uuden maailman ohella muun muassa sellaisista teoksista kuten *Island* (1962), *Doors of perception* (1954) ja *Sääli uutta sukupolvea* (1961). Huxleyn tausta selittää hänen Uljaan uuden maailman sisällössä näkyvää tieteellistä kiinnostusta. Hän syntyi tieteellisesti suuntautuneeseen perheeseen, jonka vanhemmat, isovanhemmat sekä veljet menestyivät sellaisilla aloilla kuin biologia ja biofysiikka (Suljic & Özturk 2013: 32). Aldous päätyi lopulta kirjailijaksi.

Uljas uusi maailma heijastelee Huxleyn tulevaisuuden visiota maailmasta. Sen tarina sijoittuu kaukaiseen tulevaisuuteen ”632 vuotta Henry Fordin jälkeen” eli noin 2500-luvulle. Hän uskoo tieteellisen ja teknologisen edistymisen johtavan maailmanlaajuiseen kulttuurivallankumoukseen. Teoksessa maailma kuvataan päätyneen yhdistyneeseen Maailmanvaltioon (*World State*), jonka tavat, säännöt ja asenteet ovat kaikkialla samantlaiset. Huxleyn mukaan etenkin sellaisten tieteen alojen kuten lääketieteen, biotieteiden ja fysiikan innovaatiot tulevat mullistamaan maailman siinä määrin, että niiden vaikutukselta ei vältty yksikään ihminen eikä maapallon syrjäisin kolkka. Teoksessaan *Sääli uutta sukupolvea* (1961) hän vahvistaa olevansa huolissaan tulevista sukupolvista osana sitä kehityskulkua, joka hänen mukaan johtaa Uljaassa uudessa maailmassa kuvattuun tulevaisuuteen. Hän uskoo tieteen ja teknologian hallitsevan tulevaisuutta johtaen ennen näkemättömään aineellisen yltäkylläisyyden kasvuun. Tämä aiheuttaa hänen mukaan sielunelämän latistumisen välittömien ruumiillista mielihyvää tuottavien hyödykkeiden

ja niiden käyttämistä tukevan arvomaailman paineessa. Huxleyn on arveltu kirjoittaneen teoksensa osittain kritiikiksi aikakautensa kulttuurillisia ilmiöitä kohtaan. Hän uskoi median lietsoman massakulutuskulttuurin ja -viihteen kykenevän veltostuttamaan ihmisen älylliset kyvyt, hengellisen elämän ja kiinnostuksen yhteiskunnallisia asioita kohtaan. (Suljic & Östurk 2013: 30–39, Huxley 2012: 7–16, Huxley 1961, Woiak 2007, Semmler 1970: 74–82.)

Huxley (2012: 12–14) kertoo teoksensa alussa saaneen innoitteita sen kirjoittamiseen hänen elinaikanaan tapahtuneesta kahdesta maailmansodasta ja niihin johtaneista syistä kuten Euroopassa syntyneiden suurten poliittisten aatteiden (bolsevismi, fasismi) välisestä vastakkainasettelusta. Siten hän kritisoi näitä valta-aitteita eteenpäin vieneitä poliittisia johtajia kuten Natsi Saksan Hitleriä ja Neuvostoliiton Staliniä. Huxleyä askaruttaa, miksi ihmisten onnellisuutta edistämään tarkoitettut suuret poliittiset aatteet luhistuvat kaaokseen kuten sisäiseen sekasortoon ja suuriin sotiin. Hänen teosta pidetään kritiikkinä talouskeskeisyyttä, tekniikan palvontaa, rationalisointia, automatisointia, elämän askeettisuutta aliarvostavaa intellektualismia ja henkistä yhdenmukaistamista vastaan (Dantzich 1959: 115–118, Palmgren 1963: 70, Ehland 2009: 178).

Huxley teoksessa ilmenee maantieteilijää kiinnostavia aiheita, jotka samalla heijastelevat yhteiskunnallisia ilmiöitä sekä niiden taustalla vaikuttavia haaveita ja pelkoja. Lahinen (2002: 219–220) on kiinnittänyt huomiota siihen, että Huxley käsittelee tieteen ja teknologian mahdollista käyttöä vallanvälineenä tulevaisuudessa. Tämä selittää osaltaan sen, miksi Huxleyn teosta pidetään dystopisena utopisen sijasta. Huxleyn mukaan ihminen tulee aina käyttämään uusia merkittäviä saavutuksia tavalla tai toisella hallitakseen muita, vaikka niistä seuraa monia yleishyödyllisiä asioita kuten terveydenhoidon kehittyminen. Uljaassa uudessa maailmassa kuvataan Maailmanvaltio, jonka asukkaat eivät vanhene, vaan viettävät elämänsä määrätyn ajan nuorissa kehoissaan monenlaisten nautintojen parissa. Huxleyn teoksen tarkastelussa keskitynkin pohtimaan ainakin hänen uskomuksiaan tieteen ja teknologian kehityksen tuomista uhista ja mahdollisuuksista tutkimuskysymysten näkökulmasta.

Maantieteellis-yhteiskunnallisesti kiinnostavia piirteitä Huxleyn teoksessa on tieteen ja teknologian uhkien ja mahdollisuuksien lisäksi kolme muuta aihepiiriä, joita tulen pohdintaan vastaavalla tavalla. Näitä ovat ihmisten jakautuminen biologisesti jalostettuihin sosiaaliluokkiin, Maailmanvaltion ja alkukantaisen heimoyhteisön vastakkainasettelu sekä tiettyjen henkilöhahmojen ajatusmaailman kuvaukset.

Maailmanvaltion asukkaiden jakautuminen alfoihin, betoihin, gammoihin, deltoihin ja epsiloneihin kuvaa Huxley uskomusta tieteen soveltamisesta vallankäyttöön. Lahtisen (2002: 220) mukaan tämä kirjailija uskoo, että ihmisen orjuuttaminen ja kontrolloiminen on viety pisimmälle teknologisesti kehittyneissä ja vauraissa maissa. Huxley teoksessa ihmisen elämä on kehdosta hautaan ohjattua ja suunniteltua Maailmanvaltion johtohahmojen valvonnassa. Yksilön jostain syystä kehittäessä hänelle asetetun tarkoituksen vastaisia ajatuksia, voidaan niitä suitsia mielihyvää tuottavalla huumausaineella somalla. Huxley (2012: 12–14) viittaa massaviihteen ja kulutushyödykkeiden olevan suunniteltu osittain ihmisten hallitsemiseksi, joka on vastaavanlaista vallankäyttöä, kun pahamaineisissa diktatuureissa, paitsi että eroaa niistä ratkaisevasti yhdeltä piirteeltään. Huxleyn mielestä ihminen on helpoin orjuuttaa siten, että hänet saadaan rakastamaan orjuuttaan. Tähän hän viittaa kuvaamalla ihmisen aggressiivisten taipumusten vähentämistä mielihyvää tuottavilla ja aistinautintoja stimuloivilla lääkeaineilla ja kulutushyödykkeillä.

Huxleyn teosta on mahdollisesti inspiroinut Platonin Valtio-dialogi siten, että hän kuvaa Maailmanvaltion toteuttavan järjestelmällistä lasten joukkokasvatusta, jossa pienokaisien side biologisiin vanhempiin katkaistaan. Platon (Itkonen-Kaila 2012: 165–177, Gilje & Skirbekk 2000: 55–57) ehdotti jo ennen länsimaisen ajanlaskun alkua, että lasten kasvatusta tulisi olla kokonaan valtiollista yhteiskasvatusta. Hän täydensi ajatustaan sillä, että uskoi olevan välttämätöntä erottaa lapset heidän biologisista vanhemmistaan, jotta välttyttäisiin sukulaissuhteiden aiheuttamilta ongelmilta. Platon ei uskonut, että ihmiset kykenevät koskaan elämään todella välittämättä toinen toisistaan, jos biologisia sukulaisia suositaan ylitse muiden yhteiskunnallisessa elämässä. Platon uskoi niin ikään olevan välttämätöntä jakaa ihmiset luokkiin heidän yhteiskunnallisen tehtävän mukaan siten, että tämä jako on elinikäinen ja estää luokkia sekaantumasta toistensa kanssa. Vain tällä

tavalla hän uskoi yhteisön säilyvän tasapainoisena hajoamatta keskenään taisteleviin ryhmiin. Erityisen hyvin tämä ilmenee Huxleyn (2012: 17) teoksessa Maailmanvaltion järjestystä kuvaavassa iskulauseessa, ”yhteisyys, samuus, lujuus.” Tällä Huxley symboloi sitä, että Maailmanvaltio säilyttää tasapainonsa jakamalla asukkaansa tiukasti määriteltyihin sosiaaliluokkiin, joilla on kullakin omat yhteiskunnalliset tehtävänsä.

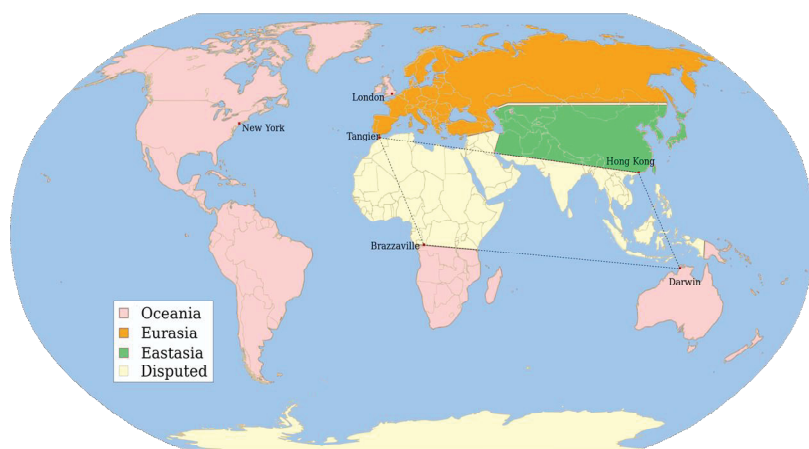
Huxley (2012: 136–137, 156–157) nostaa tärkeään asemaan teoksessaan Maailmanvaltion ja alkusukkkaiden heimoyhteisön välisten erojen ja toisaalta yhtäläisyyksien kuvaamisen. Hän rakentaa useita vertauskuvia niiden välille. Molemmissa kulttuureissa esimerkiksi käytetään huumausaineita mielentilan rentouttamiseksi, harjoitetaan sosiaalisia rituaaleja, eletään hierarkkisen valtarakenteen määräämänä ja kammoksutaan sosiaalisesta standardista poikkeavia (emt. 127–135, 143–145). Tämä viittaa siihen, että Huxley ei usko ihmisten olevan lopulta kovin erilaisia riippumatta siitä ovatko he kasvaneet vauraassa ja tieteellisesti edistyneessä yhteiskunnassa vai alkukantaisessa heimoyhteisössä, vaikka näin saatetaan uskotella edistyneiden yhteiskuntien kansalaisille. Huxley (emt. 8) toteaa: ”Villille on tarjolla joko järjetön elämä Utopiassa tai alkusukkaan elämä intiaanikylässä.” Huxley pohtii samalla sitä, voidaanko vauraita ja teknisesti edistyneitä yhteiskuntia ja niiden kansalaisia edes pitää edistyksellisempinä kuin alkusukkaita. Näistä aineksista saadaan aikaiseksi useita maantieteilijää kiinnostavia näkökulmia. Ne paljastavat jotain esimerkiksi Huxleyn kuvaaman yhteiskunnan valtasuhteista ja sosiaaliryhmien identiteetistä.

Siinä missä Moren teoksesta puuttuvat persoonalliset henkilöhahmot, Huxleyn klassikkoteoksessa niitä on useita kuten vastarannankiiski Bernard Marx, huoleton Lenina Crowne ja intiaanikylän kasvatti John. Näistä syistä henkilöhahmoihin tulee kiinnittää enemmän huomiota Huxleyn kuin Moren teoksessa. Huxley kuvaa heidän symboloimaan jotain yhteiskunnallisesti ja maantieteellisesti kiinnostavaa. Kuvaako hän teoksen henkilöhahmoja jonkinlaisina agentteina sosiaalisesti rakentuneessa yhteisössä? Osoittavatko he pelkäävänsä tai haaveilevansa jostain ja kohdistuvatko nämä johonkin paikkaan? Kuvataanko heidän kokevan jotain sellaista, joka muistuttaa maantieteellistä keskustelua paikattomuudesta? Entä kokevatko henkilöhahmot jonkin paikan tai sosiaalisen ryhmän kodikseen ja miksi? Huxley kuvailee teoksessaan paljon Maailmanvaltion ja

intiaanikylän maisemia, mutta millaisia merkityksiä hän niille antaa? Huxleyn klassikkoteoksessa näkyy niin ikään viittauksia hänen kuvaamansa suurvaltion historiaan. Miten merkittäväksi historiallisten tapahtumien merkitys kuvataan teoksessa Maailmanvaltion ja sen asukkaiden suhteen ja mitä maantieteellisesti kiinnostavaa tämä kertoo?

3.4. G. Orwellin Vuonna 1984

George Orwellin (1903–1950) Vuonna 1984-klassikkoteosta pidetään Huxleyn Uljaan uuden maailman ohella eräänä 1900-luvun merkittävimmistä tieteiskirjoista (Lahtinen 2002: 219–220). Nämä teokset mainitaan usein samassa yhteydessä tyypillisinä esimerkkeinä negatiivisesta tulevaisuuden visiosta (Gordin, Prakash, Tilley 2010: 1, Kumar 2003: 71, Lahtinen 2002: 219). Orwell kuten Huxley kritisoi teoksellaan aikakautensa autoritäärisesti johdettuja valtiomuotoja (Natsi-Saksa, Neuvostoliitto) ja niiden taustalla vaikuttavia poliittisia aatteita (natsismi, bolsevismi). Orwell esittää pelkonsa siitä, millaiseen yhteiskuntajärjestykseen saatettaisiin päätyä, jos nämä diktatuurit saisivat käyttöönsä edistyneen tieteen keksinnöt, joilla kansalaisia pystytään entistä tehokkaammin valvomaan ja joiden avulla sotateknologiaa kuten joukkotuhoaseita on mahdollista kehittää yhä tappavamiksi. Orwellin teosta innoittivat Huxleyn tavoin hänen elinaikaiset maailmansodat ja niiden taustat. (Palmgren 1963: 76–78, Livescience 2005.)

Kuvio 4. Maailmankartta Orwellin Vuonna 1984-teoksessa (Wikipedia 2016).

Intian brittiläiseen siirtokuntaan englantilaiselle perheelle 1900-luvun alussa syntynyt George Orwell vietti lapsuutensa kärsien sairastelusta. Häntä kuvailtiin yksinäiseksi ja syrjäänvetäytyväksi mielikuvitusrikkaaksi lapseksi. Aikuistuttuaan Orwell siirtyi Englantiin ja kiinnostui kirjailijan urasta. Hän on kertonut kirjoittamisen auttaneen häntä selviämään vaikeista hetkistä elämässään. Orwellia pidetään pessimistinä ja tämän uskotaan näkyvän hänen kuuluisimpien teostensa (Vuonna 1984, Eläinten vallankumous) sisällössä. Hänen uskotaan suhtautuvan ihmiseen olentona, joka himoitsee yhä enemmän valtaa itselleen. Hän uskoo vallanhimon olevan suurimpia esteitä maailman rauhan saavuttamiseksi. Orwell kuvaa klassikossaan hyvätahtoisen aatteen turmeltumisen ihmisen vallantahdon vuoksi. Hänen kuuluisinta teostaan pidetään toivottoman synkkänä tulevaisuuden kuvauksena ja kriittisenä vastalauseena aikansa yhteiskunnalliselle ilmapiiirille. (Biography.com 2015, Livescience 2005, Ehland 2009: 178.)

Orwell tunnettiin nuoruudessaan innokkaana radikaalin sosialismin kannattajana, jota edustavissa poliittisissa liikkeissä hän oli osallisena. Hän pettyi sosialismin aatteeseen nähtyään, mihin se johti esimerkiksi Neuvostoliitossa. Hänen mukaan totalitaariset aatteet muuttuvat erityisen raakalaismaisiksi muistuttaen jopa uskonnollista kiihkomielisyyttä kuten joissain teokraattisissa yhteiskunnissa pyrkiessään hallitsemaan ihmisiä. Tämän uskotaan innoittaneen Orwellin Vuonna 1984- ja Eläinten vallankumous-teosta. Orwell kritisoi erityisesti bolsevismin ja natsismin valtiomuotojen militarismia, jota vastaavalla tavalla arvosteli toinen 1900-luvun dystopiakirjailija Karin Boye (1940) teoksessaan Kallokaiini. Orwellin teoksen synkän luonteen uskotaan johtuneen osaksi hänen vakavasta sairastelustaan sen kirjoittamisen aikana. Lopulta hän menehtyi sairautteen vuosi Vuonna 1984-teoksen julkaisemisen jälkeen. (Livescience 2005, Palmgren 1963: 72, 75–77, Rai 1990: 157–159.)

Orwellin (1983: 1–10, 203–240) klassikkoteos kertoo kuvitteellisesta Oceanian luokkayhteiskunnasta, jota hallitsee Puolueeksi kutsuttu ryhmä. Se toimeenpanee laajalle ulotettua kansalaiskurinpitoa, lietsoo pelkoja sekä manipuloi julkista tiedonvälitystä ja historiankirjoitusta. Teoksessa paljastetaan maailman jakautuneen kolmeen samanlaiseen yhteiskuntaan kuin Oceania. Nämä ”ylivaltioiksi” kutsutut suurvallat ovat keskenään sodassa, joka paljastetaan niitä hallitsevien valtaryhmien salaliitoksi kansalaisiaan

vastaan. Tarinan päähenkilö Winston Smith yrittää nousta tätä yhteiskuntajärjestystä vastaan kumppaninsa Julian kanssa.

Orwell korostaa valtaa, pelkoa ja valvontaa klassikkoteoksensa keskeisinä teemoina. Orwell mainitsee oceanialaisten elävän stressaavassa ja pelon värittävässä ilmapiirissä, joka pitää heidät jatkuvasti valppaana. Puolueen kerrotaan käyttävän monia häikäilemättömiä keinoja pelotellakseen vastustajiaan. Orwell antaa ymmärtää, että sosiaaliset yhteisöt varsinkin suurina valtakuntina käyvät jatkuvaa sisäistä valtataistelua. Tämä ilmentää ilmentää Orwellin teoksessa Oceanian asukkaiden jakautuminen Puolueen sisärenkaaseen, Puolueen ulkorenkaaseen ja proletariaattiin. Orwellin mukaan näiden luokkien jokainen edustaja pyrkii pääsemään hallitsevaan asemaan ja samalla alistamaan muut mukaan lukien entiset vallanpitäjät hallintaansa. (Orwell 1983: 222–240.) Orwell uskoo, että sodat ja laajemmat konfliktit suurien valtakuntien välillä ovat ainoastaan silmänluumetta. Hänen mukaan todellista taistelua käydään näiden valtakuntien sisäisestä hierarkiasta ulkoisen vihollisen ollessa tarkoitettu vain luomaan illuusio yhtenäisestä kansasta ja vahvistamaan valtaryhmän hallitsevaa asemaa.

”Historiallisella ajalla ja luultavasti jo myöhemmän kivikauden loppuvaiheessa on maailmassa ollut kolmenlaisia ihmisiä: yläluokka, keskiluokka ja alaluokka. [...] Näiden kolmen luokan tavoitteet ovat täysin yhteen sovittamattomia. Yläluokka pyrkii olemaan kuin se on. Keskiluokka pyrkii vaihtamaan paikkaa yläluokan kanssa. Alaluokka pyrkii hävittämään kaikki luokkarajat ja luomaan tasa-arvoisen yhteiskunnan. Näin historia toistuu toistumistaan. [...] Aina tulee aika, jolloin yläluokka menettää kykynsä hallita. Kaikki yläluokat on viskannut syrjään keskiluokka, joka houkuttelee alaluokan rinnalleen uskottelemalla taistelevansa vapauden ja oikeuden puolesta ja muuttuu itse yläluokaksi. Keskiluokka sitten erottautuu jommasta kummasta ryhmästä ja taistelu alkaa alusta.” (Orwell 1983: 222–223.)

Orwell (emt. 5–10, 230–240) uskoo pelottelun olevan keskeinen keino, jolla vallanpitäjät hallitsevat kansaansa. Oceanian asukkaat opetetaan lapsesta saakka noudattamaan Puolueen ideologian mukaista käyttäytymistä orjallisella tarkkuudella, jonka toteutuksista valvovat ajatuspoliisit, valvontakamerat, mikrofonit ja ilmiantat. Henkilön puhe, teot ja ruumiin kieli ovat kukin tarkkailun alaisuudessa ja niiden perusteella tulkittu väärinkäyttäytyminen johtaa vangitsemiseen ja julmaan rangaistukseen.

Orwell (1983: 9, 116) paljastaa, että Oceanian yhteiskuntaidologia on tarkoituksella luotu palvelemaan Puolueen valta-asemaa ja perustuu laajimittaiseen pelon kulttuuriin. Oceanialaiset tottelevat Puoluetta, koska pelkäävät rangaistusta. Ilman valvontaa pelkoa ei kuitenkaan olisi mahdollista lietsoa kansalaisiin. Valvonnan roolin pelkotilan luomisessa Orwell kuvaa seuraavasti.

”Puolueen jäsen elää syntymästä kuolemaan asti Ajatuspoliisin silmälläpidon alaisena. Yksinkään olleessaan hän ei milloinkaan voi olla varma siitä, että on yksin. Mitä tahansa hän puuhaa, häntä voidaan varoituksesta valvoa, eikä hän tiedä, milloin häntä pidetään silmällä. Yhdentekevää ei ole mikään, mitä hän tekee.” (Orwell 1983: 233.)

Mitä kiinnostavaa maantieteilijä odottaa löytävänsä Orwellin teoksesta? Ensinnäkin Orwellin teos sopii näistä kolmesta teoksesta parhaiten pelon tarkasteluun sen ollessa niin keskeinen osa tarinaa. Arvioitaessa Orwellin klassikkoa pyritään löytämään tarkennuksia siihen, miten pelko, valvonta ja valta näkyvät Oceanian kuvitteellisessa yhteiskunnassa ja sen järjestäytymisessä. Entä millaisia paikkoja Oceaniassa pelätään ja miksi? Pelkäävätkö kaikki oceanialaiset niitä vai onko pelolla kuvattu olevan vaihtelua yksilöiden tai sosiaalisten ryhmien mukaan? Entä kuvataanko pelolla olevan jokin maantieteellinen ulottuvuus? Koska tämä pelon utopioiden klassikkoteos sisältää vahvan yhteiskunnallisen kannanoton pohdin sen heijastamia yhteiskunnallisia ilmiöitä myös pelon, vallan ja valvonnan näkökulmasta.

Orwellin klassikkoteoksesta on syytä uskoa löytyvän viittauksia vastaavanlaisiin ilmiöihin, joita maantieteilijät ovat pohtineet keskustellessa paikattomuudesta, irrallisuudesta ja kuulumisesta. Orwellin teos kertoo pelon sekaisista ja stressaavista yhteiskunnallisista olosuhteista, jotka saattaisivat eletyssä elämässäkin johtaa negatiivisiin tuntemuksiin kuten siihen, että ihminen kokee olevansa ulkopuolinen elinympäristössään. Siksi maantieteen käsite, koti, on erityisen mielenkiintoinen Orwellin teoksessa. Tässä teoksessa esitellään maailma, jossa on vähän tilaa sellaisille asioille kuten yksityisyydelle (valvonta), jotka puolestaan ovat paikatutkijoiden (Tuan 2004) mukaan keskeisiä kodin tunteen tuottavia elementtejä. Niin ikään mielenkiintoista on nähdä, ilmeneekö ajatus ihmisestä maailman asuttajana (kodin etsijänä) kertomuksen henkilöissä. Ilmeneekö Orwellin teoksessa jollain tavalla ihmisen tarve kodin tunteelle? Onko siinä sen synkästä luon-

teesta huolimatta, näkyvissä toivon pilkahduksia? Kuvaako Orwell Oceaniassa olevan paikkoja, joita kohtaan tunnetaan kiintymystä?

Orwell (1983: 111) viittaa Oceanian menneisyyteen kuvaillessaan sitä hallitsevan Puolueen toteuttamaa historiankirjoituksen manipulointia. Tämä puolestaan tarkoittaa teoksesta löytyvän viittauksia Oceanian ja tarinan henkilöihahmon menneisyyteen. Millaisen muutoksen Orwell kuvaa tapahtuneen Oceaniassa ja sen asukkaissa?

Orwell kuvaa Huxleyn tavoin syvällisesti tarinan henkilöihahmoja. Keskityn tästä syystä myös Orwellin klassikkoteoksen tarkastelussa sen tiettyjen henkilöihahmojen käyttäytymisen kuvauksiin. Orwellin teoksen keskeisimmät henkilöihahmot ovat päähenkilö Winstonin ohella hänen rakastettunsa Julia. Teoksen muista henkilöistä Puolueen sisärikkään arvovaltainen johtohahmo O'Brien saa myös huomiota osakseen. Orwell (emt. 6–8, 249) kuvailee päähenkilö Winstonin katselevan Oceanian maisemia ja käyvän mielessään läpi sen herättämiä ajatuksia. Winston pohtii sekä konkreettisesti havaitsemiaan, että haaveissaan kuvittelemiaan maisemia. Nämä kohdat teoksessa antavat tilaisuuden tarkastella paikalle annettuja merkityksiä.

4. UTOPIAN ELÄMÄN PAIKALLISUUS

Tässä pääluvussa arvioin Utopian saarelaiskansan organisoitumista ja sen tarkoituksellisuutta saarella sekä saarelaisien yhteisöllisyyden rakentavia osatekijöitä. Tarkastelen myös saarelaisien suhdetta luontoon ja heidän elämäntapojen muutosta aikojen kuluessa. Viittaan paikkatutkimuksen teoriaan niissä kohdissa, joissa näen vastaavuuden niiden ja Moren kertomuksen kanssa.

4.1. Saariyhteisön epäitsekkäs järjestäytyminen

More kuvailee Utopian saaren olevan pinta-alaltaan suhteellisen kookas ja siellä elävän verrattain suuri määrä asukkaita. Saaren suuri koko ja sadoissa tuhansissa laskettava väkiluku on pääteltävissä kertomuksesta. Tarkkaa asukaslukua ja pinta-alaa More ei esitä.

”Saari on keskeltä mitattuna 200 mailia leveä ja säilyttää melkein saman leveyden koko sen pituudelta paitsi kaventuksen hieman sen molemmista päistä. Se muistuttaa kuunsirppiä muodoltaan ja sen sisämaahan työntyy merivettä luoden sen sisään suurehkon lahden. [...] Saarella on 54 kaupunkia. [...] Kaupungin asukasluku ei saa ylittää 6000 tuhatta siihen kuuluvan maaseutualueen asukasluvun lisäksi.” (More 2007: 33, 41.)

Utopian tilallista järjestäytymistä luonnehtii tarkka suunnittelu. Sen tilaa käytetään ainoastaan tiettyjä tarpeelliseksi katsottuja toimintoja varten, jotka tähtäävät pääosin ravinnon, vaatetuksen ja asuntojen tuottamiseen. Jokainen kaupunki ja niitä ympäröivä maaseutu on järjestetty hyödyntämään saaren rajallinen tila ja ympäristö mahdollisimman tehokkaasti tämän saavuttamiseksi. Näiden toimintojen ohella tilaa on varattu uskonnollisille, hallinnollisille ja sotilaallisille rakennuksille.

”Jokainen saarelainen taitaa maanviljelyn ja karjanhoidon taidon. [...] Saarella on 54 hyvin rakennettua kaupunkia. [...] Kaupungeista yksikään ei sijaitse liian kaukana toisistaan. [...] Maaseudulle he ovat rakentaneet kaikkialle maatiloja ja tuoneet sinne niitä hoitavia perheitä. [...] Utopialaisten ei tarvitse rehkiä jatkuvasti työnteossa, koska he keskittyvät tuottamaan vain sitä, mikä on kaikille välttämätöntä. Jos työtä tehdään ainoastaan tuottamaan tarvittavat asiat, ei olisi

olemassa hyödyttömiä ammatteja. [...] Jokainen utopialainen ikää ja fyysistä suorituskykyä katsomatta kykenevät työntekoon harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta (papit, tietyt virkahenkilöt).” (More 2007: 37–39.)

Utopian tilallisesta järjestäytymisestä kerrotaan tässä pääluvussa myöhemmin lisää. Se kätkee taakseen piirteitä, joilla on syytä uskoa olevan rooli vahvistaa saarelaisten keskinäistä yhteenkuuluvuutta. More luonnehtii saarelaisten omaavan yhtenäisyyttä vahvistavia siteitä ja niillä olevan selvästi kuvattu sijainnillinen ulottuvuutensa. Hän luonnehtii saarelaisten ja saaren välille muodostuvan yhtenäisyys, jossa molemmat määrittävät toisiaan. Saarelaisten kerrotaan luoneen ajallisesti jatkuvien sosiaalisten prosessien ja niiden toteuttamispaikkojen avulla merkityksiä. Ne asettavat saareen uuteen arvoon, joka tekee siitä heille enemmän kuin pelkän saaren vain fyysisenä maantieteellisenä kohteena. More kuvaa utopialaisten siten omaavan voimakas kuulumisen tunne toisiaan ja saarta kohtaan.

Moren todettiin esittävän tiettyjä keinoja vahvistaa saarelaisten yhteenkuuluvuuden tunnetta. Tämä näkyy saaren rakenteellisissa piirteissä kuten asuttujen alueiden sijoittumisessa toisiinsa nähden. Hän pyrkii luomaan paljon sosiaalista kanssakäymistä saarelaisien välille yhteistapaamisilla ja kokoontumisilla ehkäistäkseen vieraantumista, yksinäisyyttä ja sosiaalisesta vuorovaikutuksesta pidättäytymistä.

”Saarella on 54 hyvin rakennettua, kookasta ja toisiaan muistuttavaa kaupunkia... Ne sijaitsevat lähimmillään 38 kilometrin päässä toisistaan ja kaukaisimmatkaan eivät ole toisistaan niin etäällä, että niille ei voisi kulkea jalan yhdessä päivässä. [...] Heidän pääkaupunki Amaurot sijaitsee lähes keskellä saarta. [...] Jokaisen kaupunkiin hallintoalue on laajuudeltaan ainakin 32 kilometriä ja siellä missä kaupungit ovat vielä laajempia, tilaa on enemmän käytettävissä: yksikään kaupunki ei yritä laajentaa sen rajoja. [...] Saarelaiset ovat rakentaneet kaikkialle saaren alueelle maalaistaloja, jotka ovat hyvin suunniteltuja ja ovat täynnä kaikkea tarpeellista maaseututöitä varten.” (More 2007: 34.)

Moren Utopia on keskiaikaiset olosuhteet huomioiva malli tiiviille kaupunki-maaseutuyhteistyölle, jonka hyötynä hän pitää sosiaalisen vuorovaikutuksen kasvamisen suotuisia vaikutuksia. Hän haluaa elinolosuhteiden ja hyvinvoinnin kehittyvän tasaisesti ympäri saarta. Hänen todettiin uskovan resurssien tasaisten jakamisen suotuisiin ja oikeudenmukaisina pitämiinsä vaikutuksiin asuttujen alueiden välillä. Moren ajattelussa nä-

kyy siten sama huoli kuin paikkatutkijoilla (Davis 1992, Smith 1991: 132–140) epäta-
saisesta kehityksestä lähes 500 vuotta hänen jälkeensä. Alueiden epätasaisen kehityksen
uskotaan johtavan pahimmillaan sosiaalisiin konflikteihin, joita More haluaa estää ja-
kamalla kehityksen hedelmät tasapuolisesti asuttujen alueiden kesken. More ei halua
yhdenkään saaren kaupungin haalivan itselleen liian paljon resursseja muiden kustan-
nuksella. Tämä liittyy saaren rajalliseen kokoon, johon palataan tuonnempana.

*”Yhdenkään kaupungin ei tule kasvaa liian suureksi tai väkiluvultaan liian pie-
neksi onnettomuuden tai muun syyn vuoksi. Siksi on tehty sopimus, ettei yhdessä-
kään kaupungissa tule olla yli 6000 tuhatta asukasta. Asutusmäärää säädellään
siirtämällä joidenkin alueiden liikaväestöä väestöpulasta kärsiville. Samankal-
taista periaatetta noudatetaan siinä, että liian hitaasti kehittyviä kaupunkeja tuo-
tetaan niiden toimesta, jossa kehitys on nopeampaa.” (More 2007: 41.)*

Utopialaisilla on tarvittavat toimenpiteet päästä eroon auttamattoman heikosti kehitty-
neistä asuinalueista, jos niiden pelastamiseksi ei ole mitään tehtävissä. Tämä muistuttaa
nykypäivänä vastaavaa huolta siitä, että maaseutu saattaisi tyhjentyä asukkaista heidän
hakeutuessa paremman elintason toivossa kaupunkeihin (Lehtonen & Muilu 2016: 110).
Tämän välttämiseksi More uskoo tässäkin suhteessa tasaiseen kehitykseen.

*”Jos jostain kaupungista uhkaa kasvaa liian suuri tai liian pieni jonkin väestöä
verottavan vitsauksen vuoksi, on säädetty laki, jonka mukaan yhdessäkään kau-
pungissa ei saa asua yli 6000 perhekuntaa kyseistä kaupunkia ympäröivän maa-
seudun perheiden lisäksi. [...] Saman säännön mukaisesti väestöä siirretään liika-
asutuilta alueilta asukkaista pulaa kärsiville. [...] Jos väestö jossain kaupungis-
sa vähenee onnettomuuden vuoksi liian paljon, jotta sitä ei pystytä korvaamaan,
hylätään tämä kaupunki, jotta se ei kärsi liian vähäisen asukasluvun aiheuttamis-
ta ongelmista.” (More 2007: 41–42.)*

Moren toivomus tiivistää yhteisön asukkaiden keskinäistä vuorovaikutusta näkyy saaren
rakenteessa kuten kaupunkien, maaseudun ja asuttujen alueiden sijoittumisessa toisiinsa
nähdessä. More ajattelee näillä käytännöillä olevan muitakin suotuisia sosiaalisia vaiku-
tuksia. More ei halua kenenkään kokevan oman kansansa keskuudessa yksinäisyyttä tai
ulkopuolisuuden tunnetta, jonka hän uskoo näiden käytäntöjen ehkäisevän. Paitsi että
utopialaisten kerrotaan tapaavan toisiaan usein, järjestävän päivittäisiä yhteisruokailuja,
harjoittavan uskonnollisia menoja suurissa joukoissa sekä asuvan tiiviissä yhteisöissä
(emt. 36–37, 41–44, 76–77) saaren tilallinen rakenne kuten asutuskeskittymien lyhyet

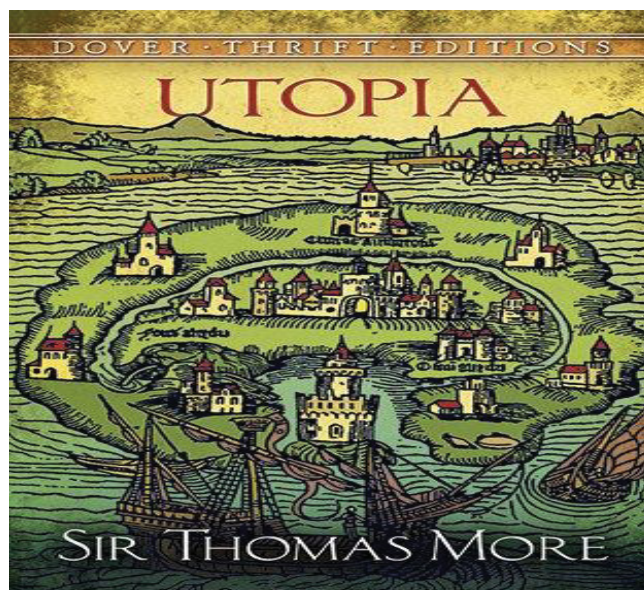
etäisyydet ja asukkaiden vaihtaminen asuinalueiden välillä tasaisin väliajoin suosivat ihmisten sosiaalista vuorovaikutusta rohkaisemalla eroon yksinäisyydestä.

”Maaseudun ja kaupunkien asukkaat vaihtavat asuinpaikkaa keskenään vuorotellen. [...] ”Yhdessäkään maaseudulla asuvassa perheyksikössä ei ole vähempää kuin 40 jäsentä [...] Jokaisessa perheessä on isäntä ja emäntä ja kolmeakymmentä perhettä muodostavat oman hallinnollisen kokonaisuuden. Joka vuosi kaksikymmentä jäsentä yhdestä perheestä vaihtavat asumaan kaupunkeihin ja vastavuoroisesti kaupungista tulee heidän tilalleen yhtä monta heidän tilalleen maaseudulle.” (More 2007: 34.)

Miten saaren asuttujen alueiden sijoittuminen suhteessa toisiinsa lisää sosiaalista vuorovaikutusta? Kaupunkien väliset suhteellisen lyhyet etäisyydet (emt. 34) viittaavat hänen mahdollisesti ajattelevan, että saaren asukkailla on lyhyempi matka kulkea toistensa luo (keskiaikaiset olosuhteet huomioiden), mikä lisää sosiaalisen vuorovaikutuksen edellytyksiä ja lähentää saaren asukkaita toisiinsa. Kaupungit sijaitsevat tasaisten välimatkojen päässä toisistaan kuin pääkaupungin ympärille jakautuneina asutuskeskittyminä.

”Lähimmillään kaupungit sijaitsevat 24 mailin päässä toisistaan, mutta pisinkään välimatka niiden välillä ei ole niin pitkä, ettei sinne voisi kävellä yhdessä päivässä. [...] Pääkaupunki Amaurot sijaitsee lähes saaren keskustassa.” (More 2007: 34.)

Se, ettei yksikään asutuista alueista sijaitse liian syrjällä tai vaikeasti saavutettavissa toisistaan saattaa ajatella paitsi vahvistavan saarelaisten yhtenäisyyttä myös helpottavan resurssien jakamista saarelaisten välillä. Kulkemisen suhteen saaren asutut alueet sijaitsevat varsin lähellä toisiaan tiivistäen niiden vuorovaikutusta. Moren mielestä hänen aikanaan vuorovaikutus ei ollut riittävän tiivis asuttujen alueiden välillä. Hän haluaa ehkäistä näillä toimenpiteillä yhtenäisen kansan eriytymistä toisistaan. Miksi More ei sitten ehdottanut vielä lyhyempiä etäisyyksiä kuin 24 mailia kaupunkien välille? Todennäköisesti hän uskoo ravinnontuotannon järjestämisen kaupunkien väliselle maaseudulle tarvitsevan paljon tilaa. Ottaen tämä huomioon, välimatka kaupunkien välillä on suhteellisen lyhyt.

Kuvio 5. Utopia-teoksen kansikuva (Gradesaver 2016).

Moren korostama ihmisten sosiaalinen vuorovaikutus ja yhdessä tekeminen luovat hänen mukaan heidän ja elinympäristönsä välille tiiviimmän suhteen. Hän siis saattaa viitata siihen, että ihminen tuntee sosiaalisen yhteisönsä ja sen elinpiirin omakseen enemmän silloin, kun on osallistunut tiiviisti sen rakentamiseen ja kehittämiseen. Hän vaikuttaa uskovan, että ihminen tulee jopa velvollisuudeksi asetettuna osallistua yhteisönsä kehittämiseen, jolle niin ikään kuvataan olevan järjestetty otolliset olosuhteet. More uskoo lyhyiden välimatkojen asutuskeskittymien välillä edistävän tätä tavoitetta helpottaen ihmisten osallistumista ja vähentäen samalla riskiä ”vapaamatkustajaksi” luisumisesta.

Nämä Moren ajatukset muistuttavat maantieteessä ja yhteiskuntatietessä keskustelua herättänyttä ajatusta sosiaalisesta pääomasta (Katajamäki 2014, Bourdieu 1986, Lin 1999, Putnam 2000), jota on käytetty viittaamaan paikallisen tai laajemman yhteisön henkiseen voimavaraan. Kyseinen teoria sisältää ajatuksen siitä, että ihmisten sosiaalista vuorovaikutusta lisäämällä saaden luotua heidän välilleen tiivis ja yhtenäinen me-henki, joka puolestaan johtaa kyseisen alueen kukoistamiseen. More on miettinyt vastaavia asioita jo keskiajalla.

More mainitsi utopialaisten viettävän paljon aikaa oman perhekuntansa kanssa (More 2007: 34). Tämä viittaa Moren uskovan pienyhteisöelämän ihanteellisuuteen (Kropotkin 1972, Reclus 1876a). Perheyhteisö tarkoittaa utopialaiselle pitkään jatkuvaa yhtä kestoista elämän viettämistä samalla perheyhteisönsä asuttamalla alueella, kunnes tapahtuu em. asukkaiden vaihtaminen. Tämän suhteen huomaan asian, jota kirjailija ei arvioi lainkaan. Siihen palataan tuonnempana.

Havintojen perusteella Moren Utopiassa ilmenee tietynlaista maantieteellistä rationaalisuutta, joka saattaa niin ikään selittää em. kaupunkien ja maaseudun etäisyyksiä. More on osittain ajatellut tietynlaisen toiminnallisen näkökulman ohjaavan sitä, miten saarelaisten taloudellinen tuotanto tulee järjestää. On vaikea sanoa sitä, missä määrin tämä etäisyyksien minimoimiseen ja matka-ajan lyhentämiseen tavoitteet asettava ajattelu on ohjannut Moren kirjoittamista. Uskon hänen kuitenkin viittaavan humanistiksi tunnustettuna siihen, että etäisyyksien tuomia rasitteita on vähennetty päätavoitteenaan sosiaalisen vuorovaikutuksen lisääminen ja tämän sivutuotteena se palvelee saarelaisten elinympäristön talouden järjestämistä. More tulee silti kuvanneeksi sen, miten utopialaisten identiteetin taustalla vaikuttaa tietynlainen toiminnallinen (Butler 1990) hyötynäkökulma, joka määrittelee saarta paikkana, jonka asukkaat tuottavat tavaroita ja palveluksia jakaen nämä yhteistoiminnan ”hedelmät” tiettyjen kriteerien perusteella toisilleen. Utopialaisten yhteisöllisyys on siis syntynyt osittain pakon sanelemana, jotta välttämättömät tarpeet rajallisen elintilan sisällä pystytään tuottamaan. Utopia on siten osittain kaikesta kirjailijan kuvaamasta ylevyydestä huolimatta yhteistaloudellisen edun nimissä järjestäytynyt kokonaisuus.

More kuvailee kansaa, jonka omalaatuinen arvomaailma on johtanut tietynlaiseen tilalliseen käyttäytymiseen. Tämä arvomaailma on kuitenkin itsessään tietynlainen sosiaalisesti tuotettu ”tilallinen laki” teoksen maailmassa, jollaisina talousmaantieteessä (Creswell 2013: 88–92, Christaller 1966, Lösch 1954) pidetään taloudellisia lainalaisuuksia kuten sitä, että yritykset ja organisaatiot pyrkivät minimoimaan kustannukset ja maksimoimaan voitot näkyen tilallisessa käyttäytymisessä tietynlaisena sijoittumisena ja suhteellisina etäisyyksinä muihin toimijoihin.

Utopian tilallista järjestäytymistä ei kuitenkaan ohjaa toisin kuin usein eletyssä elämässä rahallinen intressi. More (2007: 26–27, 46–47, 52) kritisoi rahankäyttöä ja sen aiheuttamaa ahneutta monien yhteiskunnallisten ongelmien syynä. Tästä syystä utopialaisten tilallista järjestäytymistä ohjaa luopuminen rahataloudesta. Utopialaisten elämän järjestäytymisen merkittävimmät ”spatiaaliset lait” ovatkin Moren teoksen yleiskatsauksessa mainitut seitsemän kuolemansyntiä tai paremmin sanottuna niiden vältteleminen. Rahan poissaolo heijastelee Moren erityisen pahana pitämän kuolemansynnin ahneuden kitkemistä. Hän uskoo, että raha on yhtä kuin ahneus, jolloin rahan poistaminen häivyttää samalla ahneudenkin. Siten eräs merkittävä tekijä, rahallisesti mitattava taloudellinen etu, jonka uskotaan ohjaavan monien teollisten yhteiskuntien toimintaa ja aiheuttavan muun muassa em. epätasaista kehitystä alueiden välille, on poissa Moren kuvaamien saarelaisten elämästä. ”Älä ole ahne” on tiivistettynä se ”epäitsekäs” tilallinen laki, joka ohjaa utopialaisten elämää ja tarkoittaa Moren tulkitsemana yhtä kuin resurssien tasaisen jakautumisen tavoitteen asettamista ihmisten yhteistoiminnan tärkeimmäksi pyrkimykseksi.

More siis kuvaa toisaalta miten utopialaisten arvomaailma johtaa osin samanlaiseen tilalliseen käyttäytymiseen kuin rahataloudessa ja voitoin tavoitteluun perustuvassa yhteiskunnassa. Molemmissa ihminen pyrkii tietyistä järkisyistä muun muassa vähentämään kahden pisteen, toisiensa kanssa vuorovaikuttavien asuttujen alueiden, välistä etäisyyttä ja siten matka-aikaa niiden välillä. Molemmissa tapauksissa tilallista käyttäytymistä ohjaa ihmisten läheisyyden ja suuren määrän tuomat tuottavuus ja muut yhteistyöedut. Se arvomaailmallinen ero (”älä ole ahne”) näkyy siinä, että More ei halua yksittäisille asutuille alueille keskittyvän liikaa resursseja, joita hänelle ovat ensisijaisesti ihmiset ja vasta sitten heidän yhteistoiminnan tuotokset.

Utopian erottaa rahatalouden ja voiton tavoittelun tilallisista laiesta niin ikään tietynlainen arvojärjestyksellinen ero. More ei halua, että ihmiset ajattelevat heidän keskinäisen yhteistyön olevan tai edes tuntuva henkilökohtaiselta ja usein luonteeltaan taloudelliselta hyödyn tavoittelulta. Moren todettiin tavoittelevan sosiaalisen vuorovaikutuksen lisäämistä ja sen perustumista aitoon toisesta välittämiseen sellaisilla toimenpiteillä kuten yhteisruokailuilla ja muilla keinoilla, jotta yhteistyö tuntuisi muultakin kuin pelkältä

taloudellisen hyödyn tavoittelulta. Moren mukaan yhteistaloudelliset hyödyt seuraavat sosiaalisen vuorovaikutuksen lisäämisen ensisijaisesta tavoitteen toteutumisesta. Monet saattaisivat ajatella päinvastoin.

Onko Moren näkemys rahattomasta maailmasta sitten realistinen? Saattaa olla, että ihmisten yhteistoiminnan tuottamien tavaroiden ja palveluiden arvottaminen ja jakaminen vaikeutuisivat, jos rahasta arvon ja ansiotulon mittana luovuttaisiin. Saattaisi seurata jopa kaaos. Mutta tarkoittaako tämä ehdottomasti sitä, että rahasta ei voida luopua ja ihmisen ahneutta ei voida millään keinolla muuttaa? Näihin kysymyksiin emme tule löytämään vastausta. Sen sijaan pystyn osoittamaan yhden haitallisen piirteen, jonka uskon Morenkin huomanneen hänen kritisoidessaan rahataloutta ja sen suurta merkitystä yhteiskunnallisen toiminnan ohjaajana. More hämmästelee sitä, että raha saattaa toisinaan nousta merkitykseltään sellaisiin mittasuhteisiin, että ilman sitä ihmisten ei uskota saavan mitään yhteishyödyllistä aikaan. Rahan ajatellaan olevan ainoa ihmisen liikkeelle saava aktivoiva voima. More haluaakin osoittaa kuvaamalla utopialaiset rahataloudesta luopuneiksi, että ihmiset saavat ihmeitä aikaan eikä raha. Raha ei tee mitään. Ihmiset tekevät kaiken myös rahan. Utopialaiset eivät usko siihen, että yhteistä etua palvelevaa toimenpidettä ei voida toteuttaa, koska ei ole rahaa. He ajattelevat, että mitä tahansa voidaan toteuttaa, kunhan on ihmisiä.

Uskon tietynlaista symboliikkaa ilmenevän siinä, että More on valinnut juuri saaren kuvitteellisen ihanneyhteisönsä paikaksi. Osittain se saattaa heijastaa sitä, että More asui Britannian saarivaltakunnassa. Se kertoo muutakin kirjailijan luonteesta. Kertomuksen tapahtumapaikka on eristäytynyt saari mahdollisesti siitä syystä, että More sai elämänsä aikana kokemusta eristytymisen ihannoinnista viettäessään askeettista elämää munkkiluostarissa. Tämä eristäytyneisyyden ihailu ei siirry välttämättä täydellisesti hänen teokseensa, mutta jotain ajatuksia hän toi mukanaan munkkiluostarista, jotka vaikuttivat utopialaisten luonnehdittuun eristytymisen muusta maailmasta. Moren teoksen taustoja kolmannessa pääluvussa selvitettäessä todettiin, että utopialaisten kuvataan olevan eristäytyneisyydestään huolimatta halukkaita laajentamaan valtapiiriään saarensa ulkopuolelle.

”Utopialaiset saattavat lähettää liikaväestöään saaren naapurialueille, joiden asukkailla on liian paljon maata pelkästään heidän viljelykäyttöön. Näille alueille utopialaiset perustavat siirtokunnan (colony) samalla ottaen sen uudet asukkaat osaksi yhteisöään. Jos he ovat halukkaita omaksumaan utopialaisten tavat he tulevat nauttimaan niiden tuomista eduista tuottaen onnellisuutta molemmin puolin. Jos he kuitenkin kieltäytyvät hyväksymästä tätä heidät ajetaan alueeltaan pois pakkokeinoin. Utopialaiset pitävät hyväksyttävänä perusteena sotaan sitä, että maata haaskataan tarpeettomille toiminnoille sen sijasta, että se valjastettaisiin tuottamaan ravintoa jokaiselle.” (More 2007: 41.)

Mistä johtuu tämä ristiriita eristäytyneisyyden ja toisaalta ulkopuolisten kansojen elämään puuttumisen välillä? More saattaa uskoa ainoastaan eristäytymisen takaavan tarvittavat olosuhteet yhtenäisen ja onnellisen kansan muodostumiselle sekä merten takana sijaitsevan saaren olevan tähän oivallinen paikka. Hän viittaa siihen, että eristäytyminen, siten kuin utopialaisten kuvataan sitä tekevän, luo poikkeuksellisen vahvan yhteenkuuluvuuden tunteen ja identiteetin sitä harjoittavan yhteisön välille, jota vahvistaa niin ikään pitkä yhteinen historia. More on siis perillä siitä, että eristäytyneisyydessä on jotain ryhmähenkeä vahvistavaa. Tarkoittaako More jopa sitä, että utopialaisten välillä vallitseva poikkeuksellisen vahva yhteenkuuluvuuden tunne on ainoastaan mahdollista saavuttaa jonkinlaisella eristäytymisellä? Eristäytyminen on ainakin vaikuttanut siihen, että Utopialle on määritelty selkeät maantieteelliset rajat. Utopialainen on siten henkilö, joka paitsi noudattaa utopialaisten elämäntapoja, mutta myös asuu saaren maantieteellisten rajojen sisällä.

More mainitsi Utopian saaren fyysisen ilmeen olevan varsin samanlainen missäpäin saarta tahansa. Saarella todettiin olevan 54 toisiaan muistuttavaa kaupunkia (More 2007: 34). Saarelaisten rakentamasta ympäristöstä mainitaan tarkemmin.

”Jos on nähnyt yhden Utopian kaupungin, on nähnyt ne kaikki. Niin paljon ne muistuttavat toisiaan pieniä eroja syntyessä vain tietyissä tapauksissa ympäristön muotojen pakottamana.” [...] Rakennukset ovat hyviä ja niin yhdenmuotoisia että koko katu niiden ympärillä näyttää kuin yhdeltä talolta. [...] Rakentaminen tai rakennusten korjaaminen tarvitsee meidän keskuudessa (Englannissa) useita käsiä, koska tuhlailevat perilliset eivät pidä huolta isiltään saamistaan taloista antaen niiden rapistua kelvottomiksi. Siksi talojen tulevat omistajat joutuvat aina korjaamaan niitä suurella hinnalla, vaikka olisi ollut mahdollista pienellä huolenpidolla pitää ne hyväkuntoisina.” (More 2007: 33, 35–36, 40.)

Viittaako More näissä sitaateissa samaan ongelmaan, johon Relph (1976) 1970-luvulla kirjoittaessaan ilmiöstä nimeltä paikattomuus? Hän uskoi paikattomuutta ilmentävän jatkuva purkaminen ja uudelleen rakentaminen. Relphin mukaan tämä hävittämisen ja korvaamisen kierre aiheuttaa henkistä ahdistusta sitä kokemaan joutuvalle. Uskon Moren viittaavan omalla tavallaan samaan ilmiöön, mutta on otettava huomioon, että häntä erottaa Relphistä lähes 500 vuotta. More kritisoi samaa hajottamisen ja uudelleen rakentamisen ilmiötä lähinnä siksi, että hän pitää kristillisiä arvoja rikkovana turhamaisuutena ja laiskuutena sitä, että rakennuksista ei viitsitä pitää huolta. Kritisoidessaan rakennusten ja elinympäristön jättämistä vaille huolenpitoa, hän uskoo osittain samaan ongelmaan kuin Relph. More ei siis arvosta jatkuvaa repimistä ja uudelleen korvaamista, jos se ei ole välttämätöntä. Siten hän uskoo, että jatkuva elinympäristön muuttuminen on stressaavaa. Utopiassa ei kuvatakaan rakennuksia tai muuta infrastruktuuria, joka olisi jätetty heitteille tai jolle ei olisi löydetty jotain käyttöä.

Moren Utopiassa näkyy Tuanin (2004: 15–24) esittämä ajatus, jonka mukaan syvälinen paikkasuhde vaatii syntyäkseen ainakin väliaikaista pysyvyyttä. Tuan on viitannut ihmisen rinnastavan pysyvyyden eheyteen tai yhtenäisyyteen. Hänen mukaan esimerkiksi eheältä, symmetriseltä tai muuten yhtenäiseltä näyttävä paikka koetaan sotkuista ja kaootista miellyttävämmäksi. Ajatus eheydestä tai yhtenäisyydestä näkyy kuvitteellisten saarelaisten yhtenäisissä tavoissa ja kaupunkien rakenteessa sekä rakennuksissa. Morelle nämä edustavat samalla kansan eheyttä ja yhtenäisyyttä. More saattaa pitää elinympäristön nopeaa muutosta stressaavana, koska siihen on vaikea luoda syvälistä suhdetta. On huomautettava, että tosiasiallisesti ihminen ei välttämättä ehdi edes huomata pieniä muutoksia, joista pitkien aikojen kuluessa tulee suuria muutoksia.

More ei koe yhdenmukaistettua elinympäristöä sen fyysisen rakenteen tai asukkaiden samankaltaista tapakulttuuria negatiivisesti, vaan hän pikemminkin uskoo sen heijastavan kansan yhtenäisyyttä ja tasavertaisuutta. Moren arvomaailmassa paikan erilaisuus enemmänkin näyttäytyy merkinä epätasa-arvoisesta kehityksestä tai epäyhtenäisestä kansasta. Paikattomuus merkityksessään ”yhdenmukaisuus” tai ”samanlaisuus” eivät siis tarkoita jokaiselle tämän perusteella negatiivisia asioita. Morelle ne ovat keinoja vahvistaa ihmisten välistä yhtenäisyyttä. Moren (2007: 33, 35–36) teoksessa on viittaus

pitkälle ulotetusta standardisoinnista nimenomaan rakentamisen suhteen. Tosin historia on todistanut, että yhdenmukaistamista tapahtuu aina. Esimerkiksi aikakausien vaihtelevat mieltymykset ja teknisen edistyksen taso heijastuvat rakennuskulttuuriin näkyen ulospäin yhdenmukaisuutena. Yhdenmukaistamista tapahtuu myös jonkin yhdyskuntasuunnittelun innovaation kuten asemakaavoituksen onnistuessa tarjomaan toimiva ratkaisu johonkin ongelmaan, jolloin se saavuttaa laajan hyväksynnän.

More ajattelee kuitenkin saarelaisten elinympäristön yhtenäisellä rakenteella olevan suotuisa vaikutus sen kodikkuuteen. Hän siis saattaa uskoa, että ihminen tuntee olevansa lähempänä kaltaisiaan toisiaan muistuttavissa kaupungeissa ja maalaispitäjissä, ja uskoo tämän edelleen vähentävän vieraantumisen tunnetta muista. Kirjailija viittaa tässä tapauksessa siihen, että mitä enemmän elinympäristö muistuttaa ihmiselle tuttua ympäristöä, sitä helpompi hänen on samaistua siihen. On asia erikseen, pitääkö tämä tosiasiaassa paikkansa. More on sen kuitenkin ajatuksissaan näin hahmottanut.

4.2. Saarelaisten aidon yhteenkuuluvuuden pimeä puoli

More kuvaa utopialaisilla olevan vahva ryhmähenki ja yhtenäisyys. Saarelaisten kerrotaan viettäneen elämäntapaansa hyvin kauan ja olevan vastahakoisia vaihtamaan sitä mihinkään muuhun.

”Utopiassa oli kaupunkeja ennen kuin näitä seutuja (Eurooppaa) oli edes asutettu” [...] Utopian rannikolle haaksirikkoutui roomalaisten ja egyptiläisten laivoja 1200 vuotta sitten” [...] Heidän saaren historiastaan kertovat muistiinpanot ulottuvat 1760 vuoden taakse.” (More 2007: 31, 36.)

Utopialaisilla on koko saaren kattava yhtenäinen lainsäädäntö ja järjestyssäännöt. Utopialaisten lainsäädäntö ja oikeudenmukaisuuden taju kuvataan erehtymättömiksi heijastaen kirjailijan arvomaailman uskomusta siitä, että yhteisten sääntöjen täytyy todella olla kaikilla samanarvoiset. Utopialaisten elämää kerrotaan ohjattavan osittain rangaistuksen uhalla yhteisten sääntöjen rikkomisesta. Utopialaisten elämää valvotaan joissain tapauksissa ehdottomilla laeilla, jotka säätelevät pariutumista, liikkumista ja työntekoa saarelaisten keskuudessa. Näiden toteutumista valvovat viranomaiset. (emt. 33–35).

”Syfogantin ainoa ja tärkein tehtävä on huolehtia siitä, että yksikään utopialainen ei laiskottele, vaan suorittaa hänelle määrätyn päivittäisen työtehtävän. Vaikka syfogantit (fylarkit) ovat saaneet luvan olla tekemättä töitä, he toimivat muille esimerkkinä osallistumalla työhön. [...] Syfogantia varmistavat, että jokainen utopialainen tekee töitä sortumatta laiskotteluun... He tekevät työtä kuusi tuntia päivässä. Se on riittävä määrä saamaan aikaan kaiken tarpeellisen jokaisen tehdessä työtä ja keskittyessä vain tarpeellisten töiden tekemiseen. [...] Vapaa-aikaansa utopialaiset käyttävät laiskottelun sijasta opiskeluun. [...] Heillä on ainoastaan muutamia lakeja, sillä he eivät tarvitse enempää. He tuomitsevat muut kansat siitä, että heidän lainsäädäntönsä on niin monimutkainen ja sekava. Utopialaiset eivät usko olevan hyötyä näin monimutkaisesta oikeudellisesta perustasta, jota kukaan ei ymmärrä. [...] Jokainen utopialainen tiedostaa lain merkityksen, koska se on yksinkertaisesti ymmärrettävässä muodossa eikä sisällä monitulkintaisuutta. [...] Utopialaisten mielestä on viisasta toimia oman edun mukaisesti vain niin pitkälle kuin laki sallii.” (More 2007: 38–39, 51, 61–62.)

Yhteinen lainsäädäntö toimii rakennuspalasena saarelaisten yhtenäisyydelle, mutta heidän elämässään kerrotaan olevan paljon muutakin yhtenäisiä piirteitä kuin pelkästään lakiin kirjoitetut järjestyssäännöt. Heillä kerrotaan olevan laaja kirjo yhteisesti noudatettuja tapoja kuten yhteisruokailut, yhdenmukainen pukeutuminen, varsin yhdenmukainen elämänasenne, vankka työetiikka ja monia muita sosiaalisia käytäntöjä, joista mainitsen myöhemmin lisää. Saaren asuttujen alueiden rakenteen kerrotaan muistuttavan toisiaan lähes kaikkialla saarella. Unohtaa ei sovi saarelaisten käyttävän yhteistä kommunikointikieltä, jonka More ajattelee helpottavan sosiaalista vuorovaikutusta ja yhdistävän ihmisiä.

”Kaikkialla saarella he pukeutuvat samalla tavalla ilman poikkeuksia paitsi erotamaan toisistaan sukupuolet ja naimisissa olevat naimattomista. Utopialaiset eivät laiskottele [...] Heidän päivänsä kuluvat tehdessä työtä kuusituntia päivässä, syödessä ja nukkuessa kahdeksan tuntia, jonka jälkeen loppuaika on käytettävissä mihin lystää, mutta he eivät usein tuhlaa sitä turhanpäiväisyyksiin, vaan käyttävät sen opiskeluun. [...] Saarelaiset käyttävät yhteistä kieltä oppimiseen. Tämä kieli on helposti omaksuttava ja miellyttävä, jolla tarkat ajatuksensa saa ilmaistua täysin mitoin.” (More 2007: 38–39, 48.)

Utopialaisten kerrotaan olevan uskonnollisia suosien hengellistä elämäntapaa. Sitä luonnehtii saarelaisten askeettisuus, jota korostaa edelleen kiinnostuneisuus filosofiasta ja etiikasta. Uskonnollis-hengellisillä arvoilla on rooli saarelaisia yhdistävänä tekijänä. Uskontoja saarelaisilla kerrotaan olevan useita, mutta he tunnustavat silti yhteisen jumaluuden.

”Moraalifilosofiassa heitä kiinnostavat kysymykset mielen ja kehon hyveistä sekä mielihyvän todellisesta luonteesta. Heidän mielestään on viheliäistä tavoitella toisen ihmisen kustannuksella pelkästään omaa etuaan, mutta pitävät erittäin jalona uhrata oma etu toisten hyvinvoinnin vuoksi. [...] Heidän keskuudessaan on useita erilaisia uskontoja eri puolilla saarta ja jopa jokaisessa kaupungissa auringon ja kuun palvonnasta planeettojen palvontaan. Sen sijaan viisain osa heistä ei palvo mitään näistä, vaan he tunnustavat ikuisen, näkymättömän, rajattoman ja ymmärtämättömän jumaluuden olemassaolon, jota he kutsuvat Kaiken Isäksi. Jokainen utopialainen myöntää olevan olemassa jokaista uskontoa yhdistävä mystinen jumaluus, Mithras.” (More 2007: 51, 70.)

Utopialaisten uskonnollisuus paljastaa kiintoisan piirteen Moren ajattelusta kytkeytyen ihmisten sosiaaliseen yhteiselämään. Hänen mukaan ihmisen on luonnollista pelätä joltain itsensä ja lähimmäistensä vuoksi. Hän esittää, että jokaisen tulee olla vastuussa jollekin suuremmalle voimalle, joka saarelaisille on Jumala. More uskoo, ettei sosiaalinen yhteisö voi pysyä koossa ilman sen jäsenten kokevan itsensä vain pieniksi ihmisiksi vastuussa jollekin itseään mahtavammalle olenolle. Hänen mukaan mitään pelkäämätön ihminen on luonnonoikku. Haitallisen yhteisön kannalta hänestä tekee se, ettei hän koe vastuuta muista, jonka vuoksi hän on itsekäs ja välinpitämätön. Moren Utopiaa ilmentää vahva yliluonnollisen pelko ja kunnioitus, joka näkyy saarelaisten uskonnon harjoittamisena ja uskonnollisten symbolien ja temppelien kuvaamisena. More uskoo uskonnollisen vakaumuksen olevan eräs parhaista keinoista ylläpitää ja rakentaa yhteenkuuluvuutta. Maantieteilijät (Sack 1992: 91–93, Tuan 1977: 86–87) ovat todenneet, että ihmisten kiintyminen tiettyyn paikkaan vaatii voimakkaita merkityksiä ja voimakkaimpia merkityksen antajia ovat myytit, rituaalit ja uskonto. Niiden kautta on mahdollista liittää yhteiset kokemukset osaksi niitä symboloivia merkkejä ja vastaavia symboleita.

Uskonnon merkitys ilmenee Utopian saaren rakenteessa. Uskonnollisen elämän merkityksen korostaminen ilmenee Moren kuvatessa saaren maisemia. Uskonnonharjoittamispaikkoja luonnehtii fyysisen koon mahtavuus. Uskonnollisten rakennelmien sijoittuminen saarella ja niiden rakenne viestittävät muillakin tavoin uskonnon voimasta.

”Heillä on ihmeellisiä temppeleitä, jotka on rakennettu yleviksi ja erittäin tilaviksi. Tilavuus on välttämätöntä, koska niitä on ainoastaan muutamia ympäri saarta. Tempelit pidetään sisältä hämärinä tinkimättä niiden suunnittelun kauneudesta, koska lievä pimeys nostaa utopialaisten pappien mukaan tekee mielen hartaaksi ja

vahvistaa omistautumista. Utopialaisten useat uskonnolliset ryhmät ovat yhtä mieltä siitä, että on olemassa heitä jokaista yhtä lailla koskettava jumalallisuus, jota ylistämään he tempeleihin kokoontuvat.” (More 2007: 76.)

More viittaa hengellisyden vahvistavan saarelaisten yhteisöllisyyttä, mutta myös tempeleiden olevan kookkaita ja taiteellisesti kauniita rakennuksia. Ne kuvataan yhdeksi suurimmista rakennustyypeistä koko saarella. Kirjailija mahdollisesti siirtää tässä tapauksessa kaunokirjallisen tilan kuvaukseen ajatuksen siitä, että maisemassa näkyvästi esillä olevat rakennelmat joko niiden koon tai muun vastaavan piirteen vuoksi pistävät näkijän silmään ja viestittävät samalla yhteisössä vallitsevista arvoista. (vrt. Tuan 1977, Cosgrove 1984, Williams 1977: 132–134).

Utopialaisilla kerrotaan olevan käsitys yhteisestä menneisyydestään. More (2007: 30–33) kertoo, että utopialaiset olivat kauan sitten hajanainen useaan keskenään taistelemaan heimoon jakautunut kansa, kunnes he löysivät saarelle saapuneen Utopusnimisen valloittajan ansiosta yhtenäisyyden. Utopialaisten tavat, asenteet, käytännöt, säännöt ja kaupunkien rakenne kuvataan olevan samanlaisia koko saaren alueella siitä lähtien, kun Utopus saapui saarella ja muutti saarelaisten elämän.

”Utopus saattoi saaren sivistymättömät ja raakalaismaiset asukkaat hyvän hallintonsa avulla myötätuntoiseksi kansaksi. [...] Utopus suunnitteli saaren kaupunkien mallin jättäen kuitenkin niiden toteuttamisen myöhempien sukupolvien viimeisteltäväksi. [...] Ennen Utopusin saapumista saarelaiset olivat joutuneet useisiin keskinäisiin kahakoihin uskonnollisten erimielisyyksien vuoksi. He olivat niin haurautuneita, että heidät oli helppo valloittaa.” (More 2007: 33, 36, 71.)

Tämä osoittaa saarelaisilla olevan käsitys hyvin pitkien aikojen taakse ulottuvasta historiasta. Heidät kuvaillaan kuin käyneen läpi jonkin varsin nopean ja järkyttävän muutosprosessin toisiaan vastaavan taistelevista heimolaisista yhtenäiseksi Utopian kansaksi. More kuvaa tämän kuin äkkinäiseksi vanhojen tapojen hylkäämiseksi ja uusien omaksumiseksi.

Utopialaisten todettiin säännöllisesti harjoittavan tiettyjä rituaaleja ja noudattavan tapoja, joilla on niin ikään tärkeä rooli saarelaisten yhteenkuuluvuuden lujittamisessa. Näitä mainittiin olevan tietyt yhteistapaamiset, joista nostan tärkeimmiksi päivittäiset ruokai-

lutilaisuudet ja uskonnolliset rituaalit. Niitä ja niiden merkitystä utopialaisille kuvaillaan tarkasti.

”Päivällisen ja lounaan aikana utopialaiset kokoontuvat perhekuntaliittonsa mukana ruokailemaan ja tapaamaan toisiaan trumpetin soittaessa sen merkiksi. [...] Yhteisruokailuissa pidetään lyhyt moraalisaarna ja viihdytetään toisia. [...] Päivällinen syödään nopeammin kuin lounas, jonka aikana istutaan pitemmän aikaa viettämässä aikaa yhdessä. [...] Utopialaiset kokoontuvat uskontokunnasta riippumatta ylistämään yhteistä jumaluutta temppeleihin [...] He tapaavat temppeleissä vuodenaikaisjuhlan iltana [...] He tapaavat temppeleissä varhain ja rukoulevat onnea ja menestystä elämälleen. [...] Temppeleissä soitetaan ja lauletaan, jonka jälkeen papit ja ihmiset rukoilevat yhdessä Jumalaa olemaan heille hyvä. [...] Rukouksen päättyessä he heittäytyvät maahan ja nousevat hetken kuluttua ja menevät jatkamaan rutiinejaan.” (More 2007: 43–44, 76–78.)

Yhteisruokailut ja uskonnolliset rituaalit kuvataan tärkeiksi tapaamisiksi, joihin monet utopialaiset osallistuvat tehden niistä sosiaalisen vuorovaikutuksen keskuksia. Esimerkiksi paikkatutkija Lehtinen (2006: 48) on kirjoittanut risteyspaikoista, joilla hän viittaa tiloihin, joissa kokemukset ja suhteet tiivistyvät. Niitä voi olla hänen mukaan useita ja ne ovat usein julkisia tapaamispaikkoja. Lehtinen uskoo näiden vahvistavan kuulumista johonkin. Moren kuvaamat yhteisruokailut ja uskonnolliset rituaalit Utopiassa muistuttavat tällaisia risteyspaikkoja, koska ne kokoavat yhteen paljon ihmisiä ja toistavat tämän säännöllisesti tehden niiden roolista saarelaisten yhteenkuuluvuuden vahvistamisessa entistä tärkeämpiä. Etenkin temppeleihin liitetään erityinen pyhyiden leima. Ne ovat paikkoja, joita kohtaan kunnioitus on poikkeuksellisen suurta.

More itse asiassa kuvailee utopialaisten päivittäisen elämänrytmin varsin säännönmukaisia rutiineja toistavaksi heidän viettäessä 6 tuntia ajastaan tehden välttämätöntä työtä, nukkuen, syöden ja käyttäen lopun ajasta vapaa-aikaan.

”Utopialaiset jakavat päivän 24 tuntiin. Kuusi tuntia siitä on omistettu työnteolle; kolmena tuntina ennen päivällistä ja kolmena sen jälkeen. Sen jälkeen he viettävät illallista ja kahdeksanmaissa illalla menevät nukkumaan kahdeksaksi tunniksi. Ylimääräisen ajan saa jokainen utopialainen käyttää mielensä mukaan, mutta he yleensä käyttävät sen johonkin järkevään kuten opiskeluun.” (More 2007: 38.)

More kuvaa utopialaisten liikkuvan päivän aikana useasti samoissa paikoissa. Näitä ovat heidän asuintalonsa joko maaseudulla tai kaupungissa, työskentelypaikka riippuen mis-

sä ammatissa utopialainen sattuu toimimaan sekä ruokailut ja uskonnolliset seremoniat ja luentotilaisuudet. Utopialaiset tapaavat muita saarelaisia lähinnä näissä yhteisruokailussa ja uskonnollisissa seremonioissa nostaten niiden merkityksen suurempaan arvoon yhteisöllisyyden vahvistamisen kannalta. Moren todettiin maininneen lukuisia keinoja, joilla saarelaisia aktivoidaan tapaamaan toisiaan, mutta he tästä huolimatta viettävät varsin rutiinimaista elämää aikakin suurimman osan ajastaan samojen henkilöiden kuten perheryhmänsä jäsenten ja todennäköisesti työkumppaniensa kanssa. Vaikka yksittäinen saarelainen vaihtaa perhekuntaansa kahden vuoden välein tapahtuvassa asukkaiden vaihtamisessa maaseudun ja kaupungin välillä, he silti viettävät varsin pitkän ajan samojen ihmisten kanssa.

Utopialaisten yhtenevällä vaatetuksella More viittaa keinoon vahvistaa saarelaisten yhteenkuuluvuutta. More todennäköisesti viittaa samanlaisen vaatetuksen symboloivan saarelaisten yhtenäisyyttä ja samalla toimivan tietynlaisen identifioitumisen näkyvänä ilmentymänä. Se mikä yhdistää, saattaa kuitenkin myös erottaa. Vaatetuksen todettiin olevan yhdenmukainen muutoin paitsi, että se erottaa sukupuolet ja naimisissa olevat naimattomista (More 2007: 38). Vaatetuksen yleinen samankaltaisuus siis erottaa utopialaiset saariyhteisönä muusta ihmiskunnasta, mutta samalla se erottelee yksityiskohdillaan heitä hieman toisistaan ainakin sukupuolen ja avioitumisen mukaan. More korostaa vastaavasti saaren asukkaiden syvällistä yhtenäisyyttä sillä, että saarelaiset eivät erottaudu toisistaan edes henkilökohtaisilla kutsumanimillä.

More viittaa siihen, että edellä esitetty saarelaisten yhteinen historia olisi eräs elementti, joka luo heidän välilleen yhteenkuulumisen tunteen toisiaan ja saarta kohtaan yhteisenä asuinalueenaan. Hän saattaa uskoa yhteenkuuluvuuden tunteen muodostuvan monesta tekijästä, kuten uskonnosta, sosiaalisesta vuorovaikutuksesta, yhtenäisistä tavoista niin, ettei sitä voida pelkistää ainoastaan saarelaisten historiaan. Joka tapauksessa saarelaisilla kerrotaan olevan pitkä yhteinen historia, joka sai alkunsa kauan sitten. Utopian kerrotaan olleen tuolloin hyvin erilainen paikka kuin jollaisena se kertomuksen nykyhetkenä esitellään. Utopus nostetaan tämän historiaviittauksen perusteella erityisen merkittävään rooliin.

*”Kertomuksien ja näkyvin merkkien perusteella kyseessä oli alun perin mantereen osa eikä saari. Utopus, jonka nimeä saari yhä kantaa sen alun perin oltua kutsu-
manimeltään Abraxa, valloitti sen tuoden saaren raat ja sivistymättömät asukkaat
niin hyvän hallinnon alaisuuteen, että myötätuntoisuudessaan he ylittävät
muun ihmiskunnan. Saatuaan hallintansa vakiinnutettua, Utopus suunnitteli erot-
tavansa saaren maanosasta saadakseen sen meren ympäröimäksi. Onnistuakseen
tässä hän määräsi syvän kanaalin rakennettavaksi viidentoista mailin pituudelta
ja vakuuttaakseen saaren alkuperäiset asukkaat siitä, että heitä ei kohdeltaisi kuin
orjia, hän määräsi heidän lisäksi omat sotilaansa auttamaan heitä työnteossa.
Asetettuaan suuren määrän porukkaa tekemään työtä hän sai jokaisen hämmästyksiksi
tavoitteensa nopeasti toteutettua. Naapurikansat, jotka aluksi nauroivat
tämän projektin typeryydelle, näkivät sen toteutuvan täydellisesti saaden heidät
ihailun ja kauhun valtaan.” (More 2007: 33.)*

Utopialaisten kerrotaan pystyttävän patsaita ja muistomerkkejä elämässään erityisen ansioituneille saarelaisille sellaisille paikoille, joissa ne ovat mahdollisimman hyvin nähtävillä. Se tekee niistä tilassa näkyviä ja menneisyydestä muistuttavia aineellisia symboleita. Tämä muistuttaa maantieteen teoriaa paikkamuistista (Casey 1987, Hayden 1995: 15–20). Utopialaisia muistutetaan tilassa näkyvin rakennelmin avulla yhteisestä historiastaan. Samalla viitataan paikkamuistin valikoivuuteen. Utopialaiset painottavat monumenteissaan ja patsaissaan vain sitä saarelaisten historiaa, joka alkoi sen jälkeen, kun he eivät enää olleet Utopusin ansiosta toisiaan vastaan taistelevia heimoja.

”He nostavat patsaista kunniakkaiden kansalaistensa muistolle, jotka ovat ansainneet sen maansa puolesta. Ne pystytetään saarelaisten markkina-alueille, jotta korostaakseen niiden näkymistä ja antamaan vastaavanlaista hyvää esimerkkiä muille.” (More 2007: 61.)

Yhteisen menneisyyden tiedostamisella saattaa olla yhteys siihen, että Utopia kuvailtiin edellä suhteellisen suurikokoiseksi saareksi ja väkirikkaaksi kansaksi. On vaikea varmuudella osoittaa, tarkoittiko Thomas More juuri sitä, mitä uskon hänen tarkoittavan. Uskon hänen viittaavan siihen, että käsitys yhteisestä historiasta korostuu niissä tapauksissa, joissa jokin yhtenäinen kansa asuu samalla, mutta niin laajalla alueella ja on niin väkirikas, etteivät he kaikki voi tuntea toisiaan. Tällöin he tarvitsevat välilleen vallitsevan henkiseen siteen lujittamiseksi kertomusta yhteisestä menneisyydestä. Käsitys yhteisestä historiasta toimii utopialaisille kuin kuvitteellisena yhteisöllisyytenä (Andersson 1991: 4–8) aidon arkisen elämän sosiaalisen yhteisöllisyyden lisäksi.

Jotain merkittävää kätkeytyy Utopusin historiallisen maanmuokkausoperaation luonteeseen sekä saaren rakenteeseen (More 2007: 33). Utopusin kerrotaan erottaneen Utopia mantereesta saareksi. Hän siis loi Utopiasta saaren ja teki siitä samalla vaikeapääsyisen ulkopuolisille eristämällä sitä yhä enemmän ulkomaailmasta. More kuvaa tällä tavalla sitä, että utopialaisten elinympäristön fyysisen rakenteen tunnusomaisin piirre, se että kyseessä on saari, on myös Utopusin ansiota. Utopus siis muistuttaa itsestään Utopian rakenteessa.

Utopialaisten kerrotaan kohdistavan tiettyihin heidän arvomaailmasta poikkeaviin ryhmiin jonkinlaisia epäluuloja, jotka yltyvät jopa inhoksi. Tämä vaikuttaa utopialaisten ja heidän syrjinnän kohteena olevien käyttäytymiseen saarella. Ensimmäisenä esimerkkinä ovat zapoteeleiksi kutsuttu ryhmä.

”Zapotelia sijaitsee 500 mailin päässä itään Utopiasta ja sen asukkaat ovat töykeitä, villejä ja raivoisia eläen ja kasvaen kivien ja puiden seassa. He ovat karaituja kuumuutta, kylmyyttä ja työnrasitusta vastaan ja eivät tunne elämän mukavuuksista yhtäkään. He huolehtivat vain karjastaan ja elävät metsästyksellä, mutta maanviljelys, asuintaloista ja vaatetuksesta huolehtiminen ovat heille samantekeviä. He ovat kuin eivät tietäisikään muusta kuin sodankäynnistä.” (More 2007: 66–67.)

Zapoteelien ohella utopialaisten kerrotaan kohdistavan halveksuntaa vastaavalla, mutta luonteeltaan hieman eri tavalla ateisteja tai uskonnottomia kohtaan seuraavasti.

”Heihin suhtaudutaan yksinkertaisina ja alkukantaisina olentoina. Siksi heiltä kielletään julkinen näkemystensä esittäminen ja muille oikeus muiden utopialaisten tavoin hallinnollisiin virkoihin. Heidän tulee elää näiden ajatuksiensa parissa erossa muista utopialaisista, jos se vaikka saisi heidät tulemaan järkiinsä.” (More 2007: 72.)

Zapoteelit ja Zapotelia eivät ole ainoa Utopian saaren ulkopuolinen kansa ja heidän asuttama alue, josta utopialaisten kuvaillaan haluavan selvästi erottautua. Vastaavalla tavalla utopialaiset suhtautuvat paljon etäämmällä heistä sijaitsevia kansoja ja heidän asuttamiaan maantieteellisiä alueita kohtaan.

”He tiesivät meistä (eurooppalaisista) vain vähän ennen meidän saapumista heidän joukkoon. He kutsuvat meitä ja meidänkaltaisia yleisellä nimellä ”niiksi, jotka ovat päiväntasaajan tuolla puolella.” (More 2007: 31.)

Utopialaisten kerrotaan suhtautuvan metsästyksen harrastuksena halveksivalla tavalla ja pitävän orjia, joilla on rajoitetut toiminnan vapaudet saarella.

”He eivät voi käsittää mitä iloa on nähdä metsästysoirien saalistavan pieniä harmittomia eläimiä suurilla vahvoilla koirilla. [...] Tällaisen tilanteen näkeminen luo metsästäjään ainoastaan vääränlaista mielihyvän tunnetta. [...] Utopialaiset pitävät tätä merkinä verenvuodatukselta nauttimisesta ja mielen myrkyttämisestä julmuudella. [...] Orjat laitetaan pesemään utopialaisten likavaatteet ja surmaamaan villipedot. Sillä he eivät katso kunnolliselle kansalaiselle kuuluvan sellaista töiden tekemisen. [...] Utopialaiset eivät ota sotavankeja orjiksi paitsi niistä, joiden on tarkoitus osallistua taisteluihin. He eivät orjuuta myöskään sotavankien lapsia tai muihin kansoihin kuuluvia. He orjuuttavat niitä omia saarelaisiaan, jotka on tuomittu jostain rikoksesta. Heitä pidetään jatkuvassa työnteossa ja aina kahlittuina.” (More 2007: 42, 53, 58.)

Nämä esimerkit viittaavat kaunokirjallisessa tekstissä näkyvästä sosiaalisesta syrjinnästä, josta paikkatutkijatkin ovat kirjoittaneet (Sibley 1988, Jackson 1989). Ateisteja, zapoteleja ja metsästäjiä pidetään eriarvoisessa asemassa utopialaisten keskuudessa. Utopialaisista paljastuu siis piirre, joka viittaa kaunokirjailijan siirtävän tekstiin ajatuksen territorialismista ja paikan omistushalusta, johon usein liittyy taistelun tai sodan retoriikkaa (vrt. Duncan & Duncan 2001, Virilio 1986). Moren kirjoitus viittaa maantieteessä tutkittuun territorioiden ja toiseuden muodostumiseen ja sen syihin (Johnston 1991, Foucault 1980, Holt-Jensen 1999: 167–169). Samalla erottelun ilmeneminen keskiaikaisessa teoksessa osoittaa sen olevan, kuten paikkatutkimuksessakin on todettu (Vaattovaara & Korteinen 2012: 60–61), luontainen osa ihmisten tilallista käyttäytymistä.

Vaikka näitä ryhmiä kohtaan kohdistetaan epäluuloja ja pelkoja, More viittaa siten vahvistettavan saarelaisten yhteenkuuluvuutta, kuten erotteluilla ja toiseuden tuottamisella on tarkoituksena (Kymäläinen 2005: 167–169, Said 1989, Koskela 2009: 40, Bauman 2005: 161–168). Saarelaisten pelko vaikuttaa olevan pelkoa yhtenäisyytensä menettämisestä, joka zapoteelien ja ateistien uskotaan aiheuttavan. More uskoo näiden ryhmien rohkaisevan ei-toivottuun käyttäytymiseen, joka heikentää yhteisön koossapysymistä. More ajattelee Jumalaan uskomattomien olevan luonteeltaan itsekkäitä oman edun ta-

voittelijoita, mikä ei sovi utopialaisten arvomaailmaan. Metsästäjät ja zapoteelit puolestaan heijastavat Moren näkemystä väkivaltaisista tai väkivallasta nauttivista ihmisistä, jollaisia hän ei toivo yhteisönsä keskuuteen. Näiden ohella utopialaisten kerrotaan pelkäävän heidän maailmankatsomuksessaan eräiden paheiden kuten ahneuden, itsekkyyden ja vallanhimon aiheuttamaa eripuraa.

Tämä saarelaisten yhtenäisyyden menettämisen pelko puolestaan näkyy eristämisenä tai ulossulkemisena tunnettuna maantieteen tutkimuskäsitteenä (Baumann 2005, Koskela 2009: 40, Sibley 1988, 1995: 55, Jackson 1981: 6–12). Toisinajatteliijoita kuten ateisteja suorastaan rohkaistaan siirtymään kauemmas muiden keskuudesta. Niin ikään saarelaisen vieroksuma harrastusmetsästäystä ei harjoiteta saaren alueella. Nämä ovat keinoja suojella saarelaisten yhtenäisyyttä uhilta ja ne ilmenevät territoriaalisuutena. Eitoivottujen ihmisten, uskomusten ja toimintojen läsnäoloa rajoitetaan tai kielletään saarella.

Erityinen tilallisesti ilmenevä piirre tässä utopialaisten harjoittamassa syrjinnässä esimerkiksi ateisteja ja orjia kohtaan näkyy siinä, että heidän liikkumisvapauttaan on rajoitettu. Heiltä on kielletty pääsy sellaisiaan paikkoihin, jonne muut utopialaiset pääsevät. Ateistit eivät pääse hallintovirkoihin tai temppelihin, joka on sinänsä tietynlaista eristämistä. Samanlaista voidaan ajatella näkyvän orjissa, sillä heidän oleminen kahlittuina rajoittaa heidän vapauttaan liikkua saarella.

More ei kuitenkaan tarkoita utopialaisten syrjinnän perustuvan keholliseen erilaisuuteen (Jones 2012: 160–163) tai muuhun muuttumattomaan ominaispiirteeseen. Tämä viittaa siihen, että utopialaiset eivät ole tässä mielessä esimerkiksi rodullisia erottelijoita, vaan kuka tahansa muukin kuin saarella syntynyt voidaan hyväksyä utopialaiseksi, kun hän vain noudattaa heidän lakiaan ja elämäntapojaan.

”Orjuus on voimakkain rangaistus, joka voidaan langettaa jopa pahimmista rikoksista. [...] Ne, jotka suorittavat orjuusrangaistuksen tunnollisesti voivat saada Prinssiltä armahduksen ja saavuttaa vapauden tai ainakin päästä pois orjan statuksesta. [...] Utopialaiset pitävät orjia kahlittuina ja jatkuvassa työnteossa, mutta he kohtelevat heitä paremmin kuin alkuperäissaarelaisia. Tämä johtuu siitä, että niin loistavat lähtökohdat elämälleen saaneen ei tulisi osoittaa sellaista kiittämät-

tömyyttä, että syyllistyy rikoksiin ja joutuu orjaksi. [...] Utopiaan vapaaehtoisesti ja pakon ajamina saaren ulkopuolelta orjiksi tulleita he kohtelevat paremmin, monessa suhteessa yhtä hyvin kuin omia saarelaisiaan, paitsi että heidän on tehtävä asemansa mukaista työtä.” (More 2007: 58, 60.)

Utopialaiset eivät rajoita täydellisesti saaren elintilaa vain siellä syntyneille ja kasvaneille ihmisille. Juuri tällaiset näkemykset aiheuttavat maantieteilijöiden (Malkki 1992, Cresswell 2015) mukaan ajatuksen ihmisistä tai ihmisryhmistä, jotka ovat väärässä paikassa. Paikkaa halutaan suojella tärveltyä aineksilla, joiden ei uskota siihen kuuluvan keinona eristäminen. Muutkin kuin saarella syntyneet voivat tulla utopialaisiksi, kunhan he täyttävät alkuperäisten saarelaiten määrittämät elämisen ehdot.

Utopialaisten territoriaalisuus eli saaren ja sen alueeseen suunnattu voimakas suojelehalu näkyy muillakin tavoilla. More kuvailee utopialaisten käyttäytymistä silloin, kun heitä uhkaa jokin saaren ulkopuolinen taho. Hän myös paljastaa, että utopialaiset pyrkivät ainakin vähäiseen territorionsa laajentamiseen. Uskonnottomiin kohdistettuna tämä puolustautuva käyttäytyminen kuvastaa saarelaiten pyhittävän saarensa, mikä näkyy juuri ateistien eristämisenä. Foucault (1967: 1–2) on kirjoittanut vastaavasta paikan pyhittämisestä varsin keskiaikaisena ilmiönä.

”Utopialaiset perustavat saaren ulkopuolelle siirtokuntia [...] Utopialaiset ryhtyvät sotaan, jos jokin sen saaren ulkopuolinen taho käyttää maata epäoikeudenmukaisesti muuhun kuin siihen tarkoitukseen, johon sitä pitäisi käyttää: ravinnon tuottamiseen kansalle. Utopialaiset pitävät tätä oikeudenmukaisena syynä ryhtyä sotaan. [...] Utopialaiset suojelevat saartaan opettamalla sen jokaiselle asukkaalle sodankäynnin taitoja. Utopialaiset välttelevät viimeiseen saakka oman saarensa joutumista sotatantereeksi, mutta jos tämä ei ole vältettävissä he suojelevat saarta viholliselta viimeiseen mieheen saakka.” (More 1971: 89–90, 134–135.)

More kuvaa utopialaisten käyttäytymistä muutenkin sodan retoriikalla, vaikka sen tarkoituksenmukaisuutta on vaikea todistaa. Tämä näkyy saaren rakenteellisten piirteiden etenkin pääkaupunki Amaurotumin kuvauksessa. Utopia kuvataan kuin se olisi järjestäytynyt puolustusasemaksi tunkeilijan hyökkäyksen varalle.

”Saaren sisämaahan pääseminen on kivikkoisen ja kapean vesistöalueen vuoksi hyvin vaarallista. Keskellä sijaitsee yksittäinen meren pinnan alta pilkottava kivi, joka on helppo havaita ja sen päällä on tähystystorni. Muut kivet ovat pinnan alla ja tekevät niistä vaarallisia. Saaren sisämaahan johtava vesistökanava on saare-

laisille tuttu, mutta jos sinne yrittää joku muu ilman saarelaisten apua hän joutuisi todennäköisesti haaksirikkoon. [...] Toisella puolella saarta on niin ikään monta satamaa ja rannikko on niin linnoitettu sekä luonnon että ihmisen toimesta, että pieni määrä miehiä kykenee torjumaan suuren armeijan maihinnousuyrityksen.” [...] Amaurot sijaitsee varsin jyrkästi nousevalla kukkulalla ja se on muodoltaan melkein neliön kaltainen. [...] Kaupungin asukkaat ovat linnoittaneet vedenlähteen, jotta sen mahdollinen valloitus ei anna valloittajalle mahdollisuutta kontrolloida veden tuloa kaupunkiin. [...] Amaurot on ympäröity korkealla ja paksulla muurilla, jossa on useita torneja ja linnakkeita. Sitä ympäröi niin ikään syvä orjantappuroita kuhiseva vallihauta.” (More 2007: 33, 35–36.)

More kuvaa utopialaiset tarvittaessa varsin aggressiiviseksi kansaksi mahdollisia tunkeilijoita kohtaan ja tämän näkyy saarelaisten käyttäytymisessä edellä todetulla tavalla. Muun muassa utopialaisten territoriaalisuus osoittaa, että heidän yhteisöllisyytensä perustana näyttää olevan jonkinlainen konfliktuaalisuus ja erottautuminen tiettyjä heidän arvomaailmastaan poikkeavia ryhmiä vastaan. Joissain tapauksissa kuten zapotealien kohdalla heillä kuvataan olevan käsitys jostain pahasta kansasta, joka asuu heidän alueensa ulkopuolella. Tämä on voimakas maantieteilijöitäkin (Kymäläinen 2006: 208–210) puhuttanut me vastaan ne-asetelma.

Näiden havaintojen perusteella utopialaisten voidaan kuvata omaavan vahvasti määritynyt käsitys itsestään saarelaiskansana, jota vaikuttaa tarinan perusteella vahvistavan juuri territoriaalisuutena ilmenevät erottelut muista ryhmistä. Uskon Moren tarkoitukSELLISESTI kuvaavan näillä saarelaisilla hänen käsitystään vahvasti määrittäneestä ryhmähengestä.

4.3. Valta onnellisten saarella

Utopialaisten todettiin käyttäytyvän saaren ulkopuolisia kohtaan tavalla, joka viittaa jonkinlaiseen territorialismiin. Utopialaiset kuvattiin suojeleviksi omaa saartaan tunkeilijoilta ja eristävän jopa oman kansansa jäseniä (ateisteja), jos he poikkeavat liikaa enemmistön arvomaailmasta. Nämä ovat jo sinänsä eräänlaisia valtaan kytkeytyneitä piirteitä, mutta niitä kuvataan myös huomattavasti selvemmin tavalla, joka ulottuu aina utopialaisuuden juuriin saakka.

Moren teokseen on päässyt näkyvästi mukaan paikkatutkimuksessa (Foucault 1980, Holt-Jensen 1999: 167–169, Rose 1993: 4–6) todettu ajatus paikan, ryhmän ja yksilön identiteetin rakentumisesta valtasuhteiden varaan. Tämä näkyy ensinnä saaren perustajan Utopusin hahmossa. Saaren nimeäminen hänen mukaansa kertoo, kuten edellä todettiin, hänen arvostuksestaan ja vallasta. Se kertoo siitä, että Utopus on tehnyt jotain merkittävää saarelaiten hyväksi ja se on edellyttänyt tavalla tai toisella vallan käyttöä. Utopia saaren nimenä on siis paitsi osa sen asukkaiden identifioitumista utopialaisiksi, myös kuvaus vallankäytön tilallisesta ulottuvuudesta. Se kertoo siitä, että tämän tietyn tilan (saaren) sisällä on muinoin käyttänyt valtaa Utopus-niminen henkilö. Nimi identifioi paikan, mutta kertoo samalla aina jotain valtasuhteista, kuten tässä tapauksessa kaukokirjallisen paikan kohdalla.

More esittää Utopusin pelastajana tai sankarina, joka tuli kaukaisilta mailta näyttämään saarelaisille keinot onnellisempaan elämään. Utopian syntymisen kuvataan olleen ainoastaan mahdollista kaikkien sen asukkaiden tehdessä yhteistyötä saaren muodonmuutoksen eteen. Samalla tämä tapahtuma symboloi sitä merkitystä, jota Moren on todettu korostavan. Niin kauan, kun kaikki osallistuvat yhdessä työntekoon kenenkään jäämättä laiskottelemaan, ihmiset voivat kyetä mittaviin saavutuksiin. More kuvaa menneen tapahtuman symboloivan niitä utopialaisten arvoja, joita heidän kerrotaan noudattavan kertomuksen ”nykyhetkellä.” Paikkatutkimuksessa on todettu paikoilla usein olevan paitsi merkittävä muinainen merkkihenkilö näkyen sen nimessä (Paasi 1984), mutta yhtä lailla jokin merkittävä tapahtuma, jossa tämä merkkihenkilö yleensä on ollut tavalla tai toisella osallisena.

”Utopus ymmärsi hänen saarelle saapumisestaan edeltäneenä aikana sen asukkaiden joutuneen toistensa kanssa jatkuviin konflikteihin uskonnollisista kysymyksistä. He olivat siksi niin jakautuneita, etteivät kyenneet yhdistämään voimiaan, joten heidät oli helppo valloittaa.” (More 2007: 71.)

Saarelaiten äkkinäinen kääntyminen vanhat elämäntavat unohtamalla viittaa Utopusin hahmon vaikuttaneen saarelaisiin mystisellä tavalla. Moren todettiin osittain uskovan, että ihmisten sopuisan yhteiselon eräs tukipilareista on mystinen uskonnollista kokemusta lähentelevä yhtenäisyys, jota ei voida täysin järjellä selittää. Utopus kuvataankin

omanneen jonkinlaista karismaa, jonka vuoksi hänen ei tarvinnut juurikaan turvautua väkivaltaan valtansa vankistamiseksi.

”Utopus teki väkivaltaisista ja sivistymättömistä saarelaisista hyvällä hallinnollaan myötätuntoisempia kuin yhdessäkään muussa maailmankolkassa. [...] Utopus käytti ainoastaan suostuttelua ilman nujakoita ja väkivaltaa.” (More 2007: 33, 71.)

Utopus on ainoa hahmo, jolle More antaa kirjassaan persoonallisuuden ja henkilöhistorian. Hän ei nosta esille yhtäkään muuta saarelaista vastaavalla tavalla, jonka vuoksi muut utopialaiset kuvataan persoonattomiksi verrattuna Utopukseen. Tämä viittaa yhä vahvemmin siihen, että More uskoo yhtenäisen kansa tarvitsevan Utopusin kaltaisen voimahahmon lujittamaan heidän sidettä toisiaan ja saartaan kohtaan. Koska Utopus on utopialaiselle osittain mystiikan peittämä merkkihenkilö, More saattaa tarkoittaa, että yhtenäinen kansa tarvitsee yhteisen historian, mutta myös jonkinlaisen esimerkillisen historiallisen hahmon. Siten Utopus henkilönä sekä hänen järjestämä saaren maanmuokkausprosessi tapahtumana ovat symboleja muistuttamaan utopialaisia menneisyydestään. Tähän operaatioon sisältyy valtasymboliikkaa. Saaren erottaminen mantereesta edellytti merkittävää valtaa, jota Utopusilla oli.

Utopusta voisi luonnehtia paikkatutkimuksen termein jopa paikan suojeluhengeksi (Norberg-Schultz 1980, Luoto 2008: 17). More saattaa siis tarkoittaa sitä, että tällainen menneisyyden hahmo kykenee pitämään laajalle maantieteelliselle alueelle levittäytyneen kansan yhtenäisenä vahvistaen heidän kokevan jonkinlaisen yhteyden toisiinsa riippumatta pitkästä etäisyyksistä heidän välillään. More uskoo laajalle alueelle levittäytyneen ihmisjoukon nimenomaan tarvitsevan tämänkaltaisia symboleja.

Utopialaisten keskuudessa kuvataan olevan arkista elämää ohjaavia valtasuhteita. More paljastaa nämä valtasuhteet mainitessaan utopialaisten saaren hallinnosta ja päätöksentekokäytännöistä. Samalla More ilmaisee tutkimuksen alussa mainitun negatiivisen suhtautumisensa vallan keskittämistä kohtaan.

”Kolmekymmentä perhekuntaa valitsee itselleen edustajan, jota kutsutaan fylarkiksi. Kymmentä fylarkkia ja heidän edustamiaan perhekuntia kohden valitaan

toinen edustaja, jota kutsutaan pääfylarkiksi. Kaikki 200 fylarkkia valitsevat Prinssin neljästä ehdokkaasta. [...] Prinssi valitaan eliniäksi, ellei häntä eroteta epäilystä orjuuttaa kansaansa. Pääfylarkit valitaan uudelleen joka vuosi, tosin heitä ei yleensä ole tarvetta vaihtaa. Muut edustajat vaihdetaan vuosittain. Pääfylarkit neuvottelevat kolmen päivän välein prinssin kanssa yleisistä saaren asioista ja pienemmistä saarelaisten välisistä erimielisyyksistä. Kaksi fylarkkia on aina paikalla valvomassa heidän päätöksentekoaan ja heidät vaihdetaan päivittäin. Tärkeänä sääntönä on pidättäytyä tekemästä saarelaisten elämään vaikuttavia päätöksiä ilman niiden pohtimista useita päiviä. [...] Prinssi ja pääfylarkki eivät kykene tämän vuoksi vehkeilemään keskenään saarelaisia vastaan. Erityisen tärkeistä asioista neuvotellaan siten, että fylarkki kysyy sen suhteen hallinnoimansa perhekunnan mielipidettä ja raportoi sen Prinssille ja pääfylarkeille. Asia voidaan tarvittaessa viedä koko saaren Neuvoston käsiteltäväksi. [...] Naiset menevät naimisiin kasvettuaan aikuisiksi, mutta miespuoliset lapset ja lapsenlapset pysyvät perheessä ja tottelevat kuuliaisesti yhteisiä vanhempiaan. [...] Vanhoja miehiä kunnioitetaan suuresti.” (More 2007: 30, 36–37, 41, 44.)

Utopiassa ilmenee eroja saarelaisten välillä poliittisessa päätöksentekovallassa, perhekuntien sisällä ja sukupuolten välillä. More haluaa rajoittaa sitä, että jollain henkilöllä tai pienellä ryhmällä on liian suuri valta haalia itselleen tilaa ja päättää sen käytöstä muiden puolesta. Hänen näkemyksenä vähentäisi valtaa tietyiltä tahoilta, kuten kuninkailta ja aatelisilta, mutta tämä ei tarkoita, että valtasuhteita ei ilmenisi utopilaisten keskuudessa lainkaan.

Utopiassa vallitsee valtaan kytkeytyvä valvontakäytäntö. Se kohdistuu saarelaisten jokapäiväiseen elämään ja joka ohjaa saarelaisten käyttäytymistä. Moren mainitsemat fylarkit vaikuttavat olevan eräänlaisia valvontaviranomaisia edellisen ja seuraavan sitaatin perusteella.

”Fylarkkien pääasiallinen ja melkein ainoa tehtävä on varmistaa, ettei yksikään saarelainen laiskottele, vaan suorittaa heidän päivittäisen työntekovelvollisuutensa.” (More 2007: 38.)

Utopialaisten uskonnollisiin menoihin tarkoitettujen temppelien mainittiin viestittävän määrällään ja koollaan merkityksestään saarelaisilla. Tämä kuvaa myös uskontoon kätkeytyvää valtaa. Se miten utopialaisten temppelit kuvataan näkyvästi esillä oleviksi rakennelmiksi viittaa saarelaisten valvontaan. Utopiassa ja kirjallisuuden ulkopuolella vastaavat uskonnolliset symbolit antavat viestin siitä, että jumalallinen olento on jatkuvasti tarkkailemassa. Jos fylarkkien todettiin muutoinkin valvonnan utopialaisia, ajatus-

ta Jumalasta voidaan puolestaan pitää kaikkialla läsnä olevana omnipresenssinä valvojana. Temppelet sovat symbolisesti tarkkailevia silmiä, jotka yhdessä yliolennosta luotujen uskomusten kanssa saavat havaittajan tuntemaan olonsa valvotuksi. Tämä saattaa ohjata tilallista käyttäytymistä estämällä tarkkailta menemästä kiellettyyn paikkaan tai vastaavasti rohkaisemalla menemään jonnekin sallittuun paikkaan. Tämä valvonnan elementtin Utopiassa muistuttaa Benthamin teoriaa panopticonista (Semple 1993: 7, 284, Casey 1997).

Utopiassa kerrotaan olevan muita suurempi ja mahtavampi asutuskeskittymä nimeltä Amaurotum. Amaurotumissa on jotain erikoista. Toteaahan More Utopian jokaisen kaupungin olevan elintasoltaan ja tavoiltaan lähestulkoon samanlaisia keskenään ja tätä vielä tuettavan siihen tähtäävällä politiikalla. Miksi Amaurotum sitten on muita mahtavampi ja millä tavalla?

”Jokainen kaupunki lähettää kolme viisasta senaattoriaan kerran vuodessa Amaurotumiin keskustelemaan heidän yhteisistä asioistaan. Tämä saaren pääkaupunki (chief town) sijaitsee lähellä sen keskustaa, jotta se olisi mukavin paikka kokoontua. [...] Kuvailen yhden heidän kaupungeistaan. Tähän parhaiten sopii Amaurotum, koska yksikään muu ei ole niin mahtava. Kaikki muut kaupungit jäävät sen varjoon, koska se on heidän Ylineuvoston (Supreme Council) istuntoaika. [...] Se sijaitsee korkealla kukkulalla ja muodoltaan neliömäinen. Sen läpi virtaa suuri Anider-joki. [...] Amaurotum on linnoitettu... Sitä ympäröi syvä kaivanto, jonka sisässä on orjantappuroita. [...] Kadut ovat mukavia kaikenlaisille kuljettuksille ja hyvin suojassa tuulelta. Heidän rakennukset ovat hienoja. [...] Amaurotumissa saaren Ylineuvosto kokoontuu kerran vuodessa ja tutkii saaren muiden kaupunkien ja niiden alueiden elinolosuhteiden tilanteen.” (More 2007: 34–36, 45.)

Amaurotum ilmentää valtaa. Se kuvataan saaren keskeiseksi kaupungiksi, koska se on ylimmän päätöksentekovelimen kokoontumispaikka. More viittaa tämän kaupungin ”mahtavuudella” suhteessa muihin kaupunkeihin paitsi sen suurempaan väkilukuun, laajuuteen, rakennusten suuruuteen sekä esteettiseen kauneuteen. Tämän keskuskaupungin ilmeneminen kaunokirjallisessa teoksessa on varsin ilmeinen heijastuma kirjailijan kokemusmaailmasta. Suurin osa ihmisistä Moren aikana ja nykyään kasvavat maailmaan, jossa he oppivat tuntemaan käsitteen nimeltä pääkaupunki. Ajatus pääkaupungista saateen rinnastaa mahtavuuteen tai voimaan perustuen siihen, että pääkaupungit usein ovat väkiluvultaan suuria, jopa kansallisvaltioiden suurimpia kaupunkeja ja keskeisiä päätök-

senteon pisteitä, josta muita asutuskeskittymiä hallitaan. Suhde on kuitenkin monimutkaisempi pääkaupungin ja muiden asutuskeskittymien välillä. Silti pääkaupunki yhdistetään merkittävyyteen.

Pääkaupunki sisältää käsitteenä sinänsä ilmeistä valtasymboliikkaa. Se viittaa paikkaan, jolla on merkittävintä valtaa suhteessa joihinkin muihin paikkoihin yhdessä tai useammassa tärkeässä asiassa. Moren mainitsema Amaurotum on kirjailijan mielikuva, johon on tarttunut hänen kokemusmaailmastaan käsitys pääkaupungin kenties jopa pakollisesta tarpeesta. More uskoo, että jokaisella yhtenäisellä kansalla tulee olla jokin keskeinen komentopaikka. Moren maininta Amurotumista kiinnittää huomioni siitä syystä, että keskeisen kaupungin kuvaaminen on ristiriitaista ajatellen sitä utopialaisten muutoin kuvattua yleistä periaatetta, että jokaista asutuskeskittymää ja jokaista kaupunkia tulisi kehittää tasavertaisesti. Mihin tarvitaan pääkaupunkia ja miksi sen täytyy olla nimenomaan esteettisesti upea ja samalla kooltaan suuri ja mahtava kuten Amaroutum? Eikö tämä ole sitä turhaa ylellisyyttä, jota nimenomaan Moren kristillisten arvojen mukaan tulisi vältellä? Vastausta tähän ristiriitaan on vaikea löytää. Se kuitenkin jälleen osoittaa kaunokirjailijoiden olevan ihmisinä ristiriitaisia olentoja.

Huolimatta Amaurotumin muiden kaupunkien ylitse kirivässä loistokkuudessa, ei pidä kuitenkaan unohtaa kirjailijan kuvaamaa saaren tasapuolista resurssien jakautumista sen asuttujen alueiden välillä ja tilaa säästävää maankäytön suunnittelua. Näihin kahteen piirteeseen on tässä kohdassa palattava, koska ne paljastavat jotain muutakin kirjailijan ajatusmaailmasta.

Moren todettiin kuvailevan utopialaisten viettävän rutiininomaista päivittäistä elämää, jossa he nukkuvat, työskentelevät, ruokailevat ja viettävät aikaa yhdessä tiettyjen aktiviteettien parissa. Sosiaalisuus on heille rutiini ja tämän lisäämiseksi More vaikuttaa pyrkivän tietynlaisten liikkumisen esteiden ja rajoitusten poistamiseen saarelaisten elinympäristöstä. Hän siis haluaa antaa ihmisille mahdollisuuden liikkua varsin laajalla alueella kanssaihmistensä parissa ilman, että sille on luotu tietynlaisia hänen mukaansa valtasuhteiden aiheuttamia rajoituksia. Vapaamman liikkumisen hän uskoo toteutuvan yhteis-

omistuksen ohella vallan keskittämisen vähentämisellä. Täysin vapaata sääntelemätöntä liikkumista More ei kuitenkaan tarkoita.

”Jos utopialainen haluaa vierailta ystäviensä luona, jotka asuvat hänestä kaukana tai haluavat muuten vain matkustaa ja nähdä saarta, tähän on saatavissa helposti lupa fylarkeilta ja pääfylarkeilta, jos mikään ei häntä sillä hetkellä velvoita pysymään kotonaan. Prinssin myöntää hänelle matkustushuvan ja määrää takarajan paluulle. Jos haluaa matkustaa oman kaupunkinsa ulkopuolelle, hänen täytyy pyytää siihen lupa vanhemmiltaan. Matkustaessa on työskenneltävä talon hyväksi, jossa viettää yönsä.” (More 2007: 44–45.)

More uskoo omaisuuden haalimisen ja sitä lisäävän tarpeettoman suurien valtaoikeuksien aiheuttavan rajoitteita ihmisten elämään, jotka näkyvät esimerkiksi vain tietyille sallituina kulku- tai oleskelupaikkoina sekä tämän varmistamiseksi luoduin suojelumekanismein (vartijat, sotilaat, muurit).

”Äveriäiden aatelisten lammastilat saavat kylät ja kaupungit harventumaan asukkaista. Tämä ei palvele kansaa kokonaisuutena, vaan ainoastaan rikkaiden ahneutta. He onnistuvat pysäyttämään maanviljelyksen ja tuhoamaan maalaistaloja tuomalla lampaitaan niiden alueille. Aivan kuin heille ei riittäisi, että heidän omistamansa metsät ja puistot ovat jo sinänsä nielaisseet paljon tilaa, he vielä haalivat itselleen tuhansia aareja maata lisää muuta turhanpäiväistä käyttöä varten. [...] Pelihalleja, jalkapallokenttiä, tenniskenttiä ja mutia vastaavia perustavat äveriäät pitäisi määrätä korvaamaan muille näiden aiheuttama menetyks. Määräisipä joku nämä roistot, jotka ovat harventaneet niin monet kylät asukkaista rakentamaan ne uudelleen ja antamaan maansa hyödyllisempään käyttöön. [...] Tulisi säätää laki määrittämään miten suurilla määrillä maata saa omistaa ja miten suuri rahallinen omaisuus saa maksimissaan olla, jottei yhdestäkään hallitsijasta tulisi liian mahtava.” (More 2007: 16–17, 30.)

Moren siis voidaan luonnehtia tavoittelevan eräänlaista tilan vapauttamista laajemmalle liikkumiselle, erästä paikkatutkimuksen nykyaikaista teemaa sivuten (Kymäläinen 2005, 2006, Lehtonen 2013), jonka hän uskoo puolestaan jälleen vahvistavan saarelaisten keskinäistä yhteenkuuluvuuden tunnetta. Tässäkin piilee eräs ristiriitaisuus. More on aiemmin kuvannut sitä, miten liikkumista rajoittavia muureja rakennetaan yhtä paljon kuin niitä puretaan. Todettiinhan utopialaisten yhtenäisyyden rakentuvan tietynlaisten heitä ulkopuolisista kansoista erottelevien käsitysten varaan. Siten Utopia muistutti eräänlaista puolustusasemaa tunketuja vastaan ja näkyi muun maussa saarelaistan sodankäynnin harjoitteluna ja maanpuolustustahtona.

Moren valitsi saaren kertomuksensa tapahtumapaikaksi myös toisesta syystä kuin eristyneisyyden ihannoituaan symboloimaan. Saari on tilallisesti rajallinen elinympäristö. Hän haluaa siten näyttää sen, millaista on tarkka ja suunnitelmallinen tilan käyttäminen ihmisten elämisen järjestämiseksi rajatulla alueella. Hän haluaa osoittaa, että väkimäärältään suurikin ihmisjoukko on mahdollista sovittaa saaren kaltaisen rajatun alueen sisään tarkan suunnittelun avulla ja vielä tehdä se mukavat elinolosuhteet luomalla. Toisaalta hän kuvaa sitä, miten saarelaisten on täytynyt tehdä pakottavia valintoja rajatun tilan vuoksi kuten asua tiiviistä lähellä toisiaan, mutta samalla säästään tilaa muuta käyttöä kuten välttämättömiä toimintoja (ravinnontuotantoa) varten. More haluaa osoittaa tämän rajallisen tilan tarkan käyttämisen avulla sen, että saaren tai minkä tahansa muun elinympäristön rajallista tilaa ei ole mahdollista käyttää niin kaiken kattavasti, jos vallan keskittäminen ja yksityisomistaminen luovat esteitä ja rajoituksia saarelaisten elämään tehden rajatusta tilasta vielä ahtaamman.

Edellisten havaintojen perusteella Moren tarkoitus on kuvata utopialaisilla kansaa, joka on saavuttanut poikkeuksellisen syvällisen yhteenkuuluvuuden tunteen. Tämä ilmenee lyhyessä, mutta sitäkin kuvaavammassa sitaatissa Moren teoksessa seuraavasti.

”Edes sitä pyytämättä heitä kohdellaan kaikkialla kuin kotonaan [...] Koko saari todellakin on kuin yksi perhe [...] Utopiassa kukaan ei yritä korruptoida toista, he eivät ajaudu kuppikuntiin tai jakaudu keskenään kilpaileviin ryhmiin. Jokainen heistä elää täydellisessä ymmärryksessä velvollisuudestaan toimia jokapäiväisessä elämässä toistensa parhaaksi.” (More 2007: 44–45.)

Utopialaisten kerrotaan saavan kaikkialla kohtelua kuin he olisivat kotonaan ja osana yhtä perhettä ja omata tätä edesauttavan syyn toimia toistensa parhaaksi. More mainitsee sanan koti, jolla hän viittaa juuri syvälliseen yhteenkuuluvuuden tunteeseen ihmisten välillä. Tästä kertoo se, että utopialaisten kerrotaan tarjoavan asuinsijan työntekoa vastaan jokaiselle saarelaiselle riippumatta siitä, ovatko he ennestään tuttuja vai eivät (emt. 44).

Se, että jokainen saarelainen tuntee olevansa kuin kotonaan missä päin saarta tahansa sisältää maantieteellisesti kiinnostavan näkökulman. More esittää ajatuksen siitä, että ihmiset voisivat kokea syvällistä yhteenkuuluvuuden tunnetta missä tahansa oman kan-

sansa asuttamalla alueella ja kenen parissa tahansa. Moren ajatukset muistuttavat tältä piirteeltään eräiden maantieteilijöiden ja filosofien (Holt-Jensen 1999: 158, Buttimer 1993, 1976, Heidegger 1993: 300, Casey 1997) vastaavia, joiden mukaan ihminen pyrkii tekemään maailmasta itselleen tutun. On tärkeää tehdä elinympäristöstä ja siinä asuvista ihmisistä itselleen tuttuja, jotta heitä kohtaan on mahdollista muodostaa syvämpi suhde. Tutuksi koetut paikat tuntuvat kodikkaammilta, koska ihminen kokee niissä olonsa turvallisemmaksi kuin vieraisissa paikoissa (Relph 1996: 908–912, Eyles 1985).

Moren ajatuksissa utopialaisten läheisestä suhteesta riippumatta heitä erottavasta maantieteellisestä etäisyydestä on tiettyjä haasteita, joita maantieteilijät ovat pohtineet. Esimerkiksi kansallisvaltiot tai vastaavat suuria ihmisjoukkoja yhdistämään luodut sosiaaliset rakennelmat perustuvat osin kuvitteelliseen yhteisöllisyyteen, joka nimenomaan tarkoittaa, etteivät kaikki sen jäsenet koskaan tapaa tai näe toisiaan, mutta silti he elävät kuvitellen välillään yhteisön siteen (Anderson 1991: 4–8, Ridanpää 2005). Maantieteilijöiden (Porteous 1977: 91–92, Lewis & Walmsley 1993: 224–226) mukaan ihmisen henkinen side on voimakkaampi hänelle tuttua ympäristöä ja ihmisiä kohtaan. Ihmisen tärkeimmät henkilösuhteet kohdistuvat usein varsin suppeaa maantieteellistä aluetta ja sen asukkaita kohtaan. Useimmiten tuttuus heikkenee mitä kauemmas tutusta ympäristöstä liikutaan. Toisaalta Tuan (2004: 17) on todennut ihmisen voivan kokea yhteenkuuluvuuden tunteen laajoja ja osin tuntemattomia alueita kohtaan. Esimerkiksi isänmaallisuus osoittaa, että ihminen kykenee muodostaa merkittävän yhteenkuuluvuuden tunteen laajaa maantieteellistä aluetta ja sen asukkaita kohtaan. Tästä huolimatta olisi vaikeaa saada ihmiset tosiasiansa tuntemaan elinympäristönsä ja kaikki sen asukkaat niin hyvin kuin Moren toivoisi.

Tässä yhteydessä nostan uudelleen esille sen mahdollisen ristiriitaisuuden saarelaisten perheyhteisökeskeisyydessä. Moren todettiin kertovan saarelaisten vaihtavan maaseudun ja kaupunkien asukkaita keskenään tasaisin vuosissa laskettavin väliajoin. Moren todettiin tavoittelevan tällä vahvistunutta yhteenkuuluvuuden tunnetta saarelaisten välillä opettamalla heitä tuntemaan toisensa paremmin pitkien välimatkojen takaa. Se maantieteilijää kiinnostava ristiriita liittyy siihen, että miten toistensa kanssa kauan samassa paikassa elämää viettäneet ihmiset voidaan yhtäkkiä erottaa toisistaan (perhekunnistaan)

siirtämällä heidät muualla asumaan ja vieläpä toistamalla tämä toimenpide koko saarelaisten elämän ajan? Eikö tämä saattaisi aiheuttaa varsin suurtakin erottamisen tuskaa, joka toistuu yhä uudelleen? Vai voisiko tällainen käytäntö jopa toimia siten kuin More uskoo? Onko tämä keino voittaa etäisyyden tuoma muuri ihmisten välillä? Ainakin tämä osoittaa Moren ajattelevan, että huolimatta utopialaisten varsin rutiininomaisesta elämänrytmistä, hän uskoo olevan tarvetta rikkoa tasaisin väliajoin tämä rutiininomaisuus ainakin kohdistuneena samaan maantieteelliseen alueeseen.

More tosin saattaisi ajatella, että ihmiset eivät ole riittävän kykeneviä, toisin kuin hänen kuvitteellisessa Utopiassaan, löytämään jotain puuttuvaa palasta, joka luo ihmisten välille lujimman mahdollisen yhteenkuuluvuuden tunteen. Mikä tämä puuttuva palanen sitten on? Onko se uskonto tai jonkinlainen hengellinen valaistumisen kokemus, jota on hankala järjellisesti selittää vai onko se peräisin yksinkertaisemmin utopialaisten sosiaalinen yhteiselämästä ja sitä luonnehtivasta lähimmäisen rakkaudesta. Vai tuleeko se perustarpeiden yltäkyläisyydestä ja sen toteuttamiseksi organisoidusta yhteiskunnasta? Vai onko se yhdistelmä näitä kaikkia? Hän joka tapauksessa uskoo olevan mahdollista jollain tavalla lähentää ihmisiä fyysiset rajat ja muut esteet ylittävällä tavalla, mutta hän ei mielestäni anna tämän saavuttamiseen tarvittavaa lopullista vastausta.

Tässä kohdassa pohdin sitä, miten More uskoo saarelaisten säilyttävän käsitys itsestään yhtenäisenä saarelaisperheenä sen mahdollisia uhkia vastaan? Uhkaajilla en tarkoita tässä tapauksessa saaren ulkopuolelta tulevia uhkia, vaan viittaan sen sisäiseen tasapainoon. Miten More uskoo estettävän sen, etteivät saarelaiset ajaudu uudelleen keskinäisiin konflikteihin, joilla on tietty tilallinen luonteensa. Saaren kerrottiin olleen kauan ennen Utopusin saapumista juuri tällaisessa tilassa keskenään taistelevien heimojen miellesä saaren herruudesta keskenään.

Tämän johtaa maantieteellisesti kiintoisaan kysymykseen. Miten on mahdollista estää, etteivät utopialaiset koe voimakkaampaa keskinäistä yhteenkuuluvuutta esimerkiksi omia perhekuntiaan kohtaan tietyllä alueella kuin vastuutaan koko saaren väestöä kohtaan? Tässä on kyse tietynlaisesta identiteettien mahdollisesti konfliktista, jolloin tietty perhekunta tai useamman perhekunnan ryhmittymä voisi vaatia itselleen tietynlaisia

etuoikeuksia suhteessa saaren muihin perhekuntiin. Vastaavanlaisia vaaroja saattaisi tosiasiasa olla lukemattomia Moren kuvaileman saaren järjestäytymisessä riippumatta siitä miten hyvin hän on kuvannut keinoja yrittää estää tällaisesta kehitystä tapahtumasta. Tämä kehitys johtuu lopulta pelkästään ihmisluonteesta erottautua yksilönä ja ryhmänä muista. Se on ironisesti juuri se piirre, jota utopialaisten kerrotaan kohdistavan ulkopuolisiin kansoihin ja tiettyihin heistä eriyvää maailmankatsomusta noudattaviin ryhmiin. Sama prosessi voi yhtä lailla murentaa sen, jota sillä tavoitellaan.

More on oikeastaan edellä kuvannut niitä keinoja, joilla hän uskoo vältettävän yhtenäisyyden hajoaminen, mutta ovatko ne riittäviä? En lähde etsimään ratkaisua tähän kysymykseen, mutta esitän sen sijaan muutaman Moren itsekin esille tuoman uhan Utopian tilallisessa järjestäytymisessä. Se saattaisi johtaa tiettyjen saaren asuttujen alueiden liian voimakkaaksi kasvaneeseen itsenäisyyteen. Näitä uhkia on oikeastaan ainoastaan yksi merkittävä saarella. Se piilee perheyhteisöissä ja heidän muodostamissa liittoumissa, jotka saattaisivat tosiasiasa pyrkiä erottautumaan syystä tai toisesta muista perhekunnista ja muodostamaan saaren sisällä itsenäisen alueensa. Vaikka Utopia on paikalliskulttuuri suhteessa muuhun maailmaan, sen sisällä muhii ”paikallisuuden paikallisuus.”

Moren todettiin esittäneen vastatoimenpide perhekuntien erottautumiselle. Utopialaisten säännöllinen joukkomuutto saaren kaupunkien ja maaseudun välillä todettiin olevan keino luoda yhteenkuuluvuutta saarelaisten välillä, mutta tämä yhteenkuuluvuus vaatii kirjailijan kuvaamalla tavalla tietynlaista eriyttämistä. Identiteetin muodostuminen vaatii paikan ja siellä vuorovaikutuksessa olevia ihmisiä, jotka sitä kautta lähentyvät toisiinsa ja luovat tietyille sijainnille merkityksen. More siis tarkoittaa, sitä tietenkään itse mainitsematta, että tämä toistuva joukkomuutto aiheuttaa sen, etteivät samat ihmiset vietä koskaan liian pitkää ajanjaksoa samalla maantieteellisellä alueella, jolloin heidän välilleen ja tiettyä saaren maantieteellistä osaa kohtaan voisi syntyä uusi yhtenäisyyden tunne. Tästä huolimatta saarelaiset viettävät pitkiä aikoja yhtäjaksoisesti toistensa kanssa samalla maantieteellisellä alueella. Kysymys onkin, että mikä määrä on riittävä tai millainen tapahtuma vaaditaan paikallisen identiteetin kehittymiselle ja vahvistumiselle niin voimakkaaksi, että se johtaa erottautumiseen? Utopia siis kuvaa yhtenäistä paikalliskulttuuria, jonka sisällä kuitenkin käydään erottautumistaistelua.

4.4. Utopialaisten muutosvastarinnan ironia

Moren Utopiassa vallitsee tietynlainen ajan ”pysähtyneisyys”, josta tutkijatkin ovat maininneet (Lahtinen 169–173, Kumar 2003: 67–69). Sillä ei tarkoiteta ihmisen todella pystyvän pysäyttämään tai manipuloimaan aikaa, vaan sillä viitataan saarelaisten elämäntapojen säilymiseen samanlaisina ajan kulumisesta huolimatta. Utopialaisten luonnehditaan viettävän verkkaista ja rutiininomaista elämää, joka ei kuitenkaan tunnu heille pitkästyttävältä. Siten heidät kuvataan olennoiksi, jotka eivät huomaa ajan kulumista ollessaan niin onnellisia. Utopialaiset ovat nostalginen kansa heidän pyrkiessä säilyttämään tapakulttuurinsa muuttumattomana ja ihannoidessaan menneisyyttään. Nostalgisuus tunnustetaan paikan tunteeksi, jolla viitataan perinteiden vahvaan läsnäoloon paikan olemuksessa (Eyles 1985, Holt-Jensen 1999: 159, Kymäläinen 2006: 214). Se näkyy perinteitä vaalivassa tapakulttuurissa ja iäkkäissä rakennuksissa. Utopialaisten saarella kerrotaan olevan useita vanhoja rakennuksia kuten uskonnollisia temppeleitä.

More sitä itse huomaamattaan kuitenkin kuvaa Utopian muodostuneen pitkällisen prosessin tuloksena, jonka aikana sen olemuksessa niin asukkaiden identiteetissä kuin saaren fyysisessä rakenteessa on tapahtunut merkittäviä muutoksia. Tästä esimerkkejä ovat Utopusin saarella saapuminen ja sen asukkaiden elämäntapojen muuttaminen puhumatkaakaan valtavasta maanmuokkausoperaatiosta, jonka tämä utopialaisten merkkihenkilö toteutti. Siten utopialaisten vaalima pysähtyneisyys on itse asiassa joskus kauan sitten määritelty tavalla, joka tuolloin muutti huomattavasti joitain sitä edeltänyttä tilaa, jossa saari ja saarelaiset olivat.

”Utopus valloitti saaren ja hänen mukaan sitä yhä nimitetään sen aiemman nimen oltua Abraxa. Utopus saattoi sen (Abraxan) raat ja sivistymättömät asukkaat hyvän hallinnon alaisuuteen tehden heistä myötämielisempiä kuin missään muualla maailman kolkassa.” (More 2007: 33.)

Tämä osoittaa sen, että vaikka Utopia kuvataan pysähtyneeksi, tämä ”pysyvyys” on joskus määritelty. Se on eräänlaista menneisyyden korvaamista uudella menneisyydellä. Tarkoittaahan utopialainen ”Utopusin perillistä.” More tulee siis viittaneeksi teoksesseen siihen, että Utopusin vaikutukseen perustunut saarelaisten yhteisöllisyys on niinkään menneisyydessä määrittynyt. Hän tulee myös todenneeksi, että saarelle on saapu-

nut ihmisiä kauan sitten useista eri suunnista. Siten hän viittaa saarelaisten yhteisön rakentuneen saarelle saapuneiden alkuperäisasukkaiden ja sinne myöhemmin tulleiden uusien Utopusin tuomien muuttajien yhteisvaikutuksesta. Niin ikään välineellinen kehitys muun muassa rakentamisessa on muuttanut saaren ulkomuotoa. Utopian siis kuvataan olleen tilassa, jossa se hakee muotoaan.

”Kauan sitten utopialaisten asuinrakennukset olivat matalia ja tasaisia kuin mökkejä rakennusaineenaan puu, muta ja heinä. Tänäpä ne ovat klme kerrosta korkeita kivistä ja tiilestä rakennettuja, jotka eivät sorru tai syty tuleen. [...] Saarelaiset lukevat parasta kreikkalaista sivistystä. Tämä johtuu siitä, että heidän oma kielenä muistuttaa kreikankieltä siinä määrin, että sen oppiminen on ollut heille helpoa. Saarelle uskotaan kauan sitten saapuneen kreikkalainen siirtokunta, joka näkyy yhä utopialaisten kaupunkien ja hallintorakennusten nimissä. [...] Kristinusko on utopialaisten keskuudessa suosituimpia uskontoja. Kuulutuaan siitä ja sen ihmistä meiltä (eurooppalaisilta) he olivat innokkaita ottamaan sen osakseen. [...] Moni heistä kääntyi tähän esittelemääme uskuntoon kasteen kautta.” (More 2007: 36, 56, 70–71.)

Ajatus siitä, että paikka saa olemukseensa piirteitä, jotka ovat peräisin sen ulkopuolelta (Koskela 1994: 62–63), näkyy Utopiassa. Jopa utopialaisten suuresta kunnioittaman Utopusin kerrotaan olleen saaren ulkopuolelta sinne saapunut valloittaja ja heidän kunnioittama kristinusko luonnehditaan tuontitavaraksi. Jossain vaiheessa tarinassa kuvataan tapahtuneen saarelaisten elämäntavan lukkiutuminen, josta alkaa tämä ”pysähtyneisyyden” aikakausi. Ihminen on sekä yksilönä että ryhmänä taipuvainen pitämään omaan jotain sellaista, joka ei välttämättä tarkemmin ajatellen ole hänen itsensä tai ryhmänsä alkuperäinen luomus. Ironisesti hän tulee kuvanneeksi Utopian muuttuneen, vaikka luonnehtii sitä monilta piirteiltään ”ikuisesti pyhitetyksi” muuttumattomaksi paikaksi. Kirjallisuuden ulkopuolella paikkojen toiminnallinen tarkoitus vaihtelee aikojen saatossa ja tämä muuttaa jopa kaikkein pyhyimpiä paikkoja (Forselles-Riska 2006: 221–223). Muutoksen tahattomasta näkymisestä huolimatta More kuvailee Utopiaa tavalla, joka saa sen muistuttamaan paikkaa muutoksen vastustajana.

Utopiaa asuttavien saarelaisten ja saaren luonnonolosuhteiden välistä suhdetta luonnehditaan muutamassa kohdassa teosta. Niissä kohdissa mainitaan, miten tietyt luonnon tarjoamat edellytykset mahdollistavat sen, että ihminen voi ylipäänsä asuttaa saarta.

”Pääkaupunki Amaurotin yläpuolella virtaa Anider-joki, josta laskee useita virtoja kaupunkiin. [...] Mereltä tähän jokeen saapuva virta on niin voimakas, että se työntää makean veden sisämaahan. [...] Ainoastaan maanpinnan muodot aiheuttavat pieniä eroja utopialaisten muutoin toisiaan muistuttavien kaupunkien rakenteeseen. [...] Heidän mielipiteensä on, että luonto kaikessa lempeydessään on antanut meille ilmaiseksi parhaat antimensa yltäkyläisenä, kuten maan ja veden, mutta päättänyt piilottaa meiltä asiat, jotka ovat tarpeettomia.” (More 2007: 33–35, 46.)

More kuvailee utopialaisten symbloimana sitä, miten ihminen parhaimmillaan kykenee muuttamaan lähtökohdiltaan heikotkin luonnonolosuhteet tuottamaan vähintään selviytymiseen tarvittavat perusedellytykset. More kuvaa utopialaisten ylittäneen saaren elinolosuhteiden kehittämisessä kaikki ne odotukset, jotka lähtökohtaisesti eivät ole parhaat mahdolliset.

”Huolimatta saaren maaperän heikosta viljelykelpoisuudesta, utopialaiset ovat onnistuneet muokkaamaan sen hedelmälliseksi ja tuottavaksi.” [...] Utopialaisilla on paikkoja, jotka on tarkoitettu kaupunkien ulkopuolella villieläinten surmaamiseen ja likojen poistamiseen. Jokainen utopialainen osaa maanviljelyn taidon. [...] He kasvattavat karjaa [...] He kasvattavat useita kanalajeja mielenkiintoisilla tavoilla. [...] Heillä on muutamia hevosia. [...] Raskaaseen työhön käytetään härkiä. [...] He ravitsevat puutarhojaan suurella innolla, niin että se tuottaa viiniä, hedelmiä, yrtejä ja kukkia. Missään muualla ei näe niin hyvin hoidettuja puutarhoja. Utopialaiset pitävät hyvää huolta puutarhoistaan saaden heidän kaupunkinsa näyttämään kuin ne olisivat täynnä niitä.” (More 2007: 34, 36, 42.)

Kuvaako More luonnonolosuhteiden vaikuttaneen utopialaisten vankan yhtenäisyyden syntymiseen? Utopia on saari. Se on jo sinänsä luonnonolosuhde, jonka kerrottaan aiheuttaneen pakottava tarve suunnitella tarkasti sen rajallisen tilan käyttö. Toisaalta kyseessä ei ollut alun perin saari, vaan Utopus teki siitä saaren. More siis kuvaa jälleen sitä, että ihminen on kyennyt merkittävästi muokkaamaan luontoa eikä toisin päin. Saari ja sen mukana tuoma eristäytyminen ja tilan käytön rajoitukset ovat siis itse aiheutettuja.

More osoittaa sen, että saarella on tiettyjä valmiita luonnon muodostelmia, kuten jokia, jotka sijaitsevat tiettyssä osassa saarta ja jotka utopialaisten on täytynyt ottaa huomioon esimerkiksi vedenjakelussa ja siten kaupunkien sijoittamisessa suhteessa vesilähteeseen. Niin ikään luonnon antimet eläimistä ja kasvillisuuteen kuvataan valjastetun varsin tehokkaasti saarelaisten elinolosuhteita kehittämään. Ne ovat luonnon asettamia ehtoja,

jotka ovat vaikuttaneet utopialaisten käyttäytymiseen. Kaikki saaren rakennukset ovat peräisin luonnon tarjoamista raaka-aineista.

Moren ei kuitenkaan tarkoita sitä, että utopialaiset kokisivat olevansa luonnon orjia tai että heidän identiteettiään määrittäisi merkittävästi konflikti ihmisen ja luonnon välillä. Tämä tosin näkyi siten, että luonnon kulkutautien ja katastrofien kerrottaan tappavan saarelaisia silloin tällöin ja autioittavan heidän asuttamiaan alueita (More 2007: 42). Utopialaisilla tosin on näitä onnettomuuksia varten hätäsuunnitelma, joten ahdingossa he eivät ole luonnon haasteiden edessä. More kuvaa konfliktin muiden ihmisryhmien kanssa määrittävän enemmän utopialaisia kuin konflikti luonnon kanssa. More ei viittaa siihen, että utopialaisten identiteetin tärkeät rakennuspalikat ja niitä ilmentävät rakennukset kuten temppelit olisivat saaneet vaikutteita luonnosta. Utopialaisten vähemmistön (emt. 70) tosin todettiin palvovan taivaankappaleita ja eläimiä, mutta heitä luonnehditaan vähemmän viisaiksi kuin niitä, jotka tunnustavat mystisen korkeamman jumaluuden.

Toisaalta saarelaiset kuvataan ahkeriksi ja vaatimattomiksi olennoiksi. Olisiko tämä kirjailijan viittaus siihen, että luonnon asettamat ehdot ovat muokanneet saarelaisten identiteettiä tekemällä heistä nöyriä mahtinsa edessä? Uskon enemmän siihen, että More viittaa tämän nöyryyden olevan peräisin jostain muusta kuin luonnon olosuhteuden vaikeuttamasta elämästä kuten esimerkiksi uskonnosta. Utopialaisilla saattaisi ajatella olevan aihetta ylimielisyyteen luontoa kohtaan heidän loistavien saavutustensa vuoksi, mutta tähän heidän ei kuvata silti sortuvan.

5. TIETEELLISEN MAAILMANVALLAN OUTO PAIKATTOMUUS

Tässä pääluvussa kuvailen Huxleyn klassikkoteoksen Maailmanvaltion, sosiaalista järjestäytymistä, rakenteellisia piirteitä, laajemispyrkimyksiä ja tieteellisen edistyksen roolia näiden jokaisen piirteen taustalla samalla viitaten paikkatutkimuksen vastaavanlaiseen tematiikkaan. Tarkastelen samalla tämän teoksen muutamien henkilöhahmojen käyttäytymisen kuvauksia vastaavalla periaatteella.

5.1. Erottelevan yhtenäiskulttuurin kulmakivet

Maailmanvaltion järjestäytymisen tunnusomaisin piirre on jakautuminen viiteen sosiaaliseen luokkaan, jotka perustuvat ”maailmankansalaisten” fyysisiin ja psyykkisiin ominaisuuksiin ja niiden määräämään työnjakoon. Luokkajako kertoo Maailmanvaltion taustalla vallitsevasta arvomaailmasta ja sen tavasta rakentaa yhtenäisyyttä kansalaisten keskuuteen.

”Maailmanvaltion tunnuslause: Yhteisyys, samuus, lujuus. [...] Mikään rikos ei ole niin inhottava kuin käytöksen harhaoppisuus. Murha tappaa ainoastaan yksilön, mutta mikä oikeastaan on yksilö. Harhaoppisuus uhkaa enempää kuin pelkän yksilön elämää: se järkyttää itseään yhteiskuntaa. [...] Me myös ennalta määräämme ja oloutamme. Me päästämme pienokaiset pulloistaan yhteiskunnallistettuina inhimillisinä olentoina alfoina, epsiloneina. [...] Lastenkamarit, uuspavlonilaiset olouttamishuoneet, tiedotti ilmoitustaulu. [...] He (gammata, deltat, epsiloneita) kasvavat tuntien vaistomaista vihaa kirjoja ja kukkia kohtaan. Muuttumattomaksi oloutettuja heijastusliikkeitä. [...] He olivat alfoja. Tietenkin. Mutta myös alfat olivat oloutettu oivallisesti. [...] Kunnes lapsen mieli on lopulta yhtä kuin nämä hypnoottiset suggestiot ja hypnoottisten suggestioiden summa ovat yhtä kuin lapsen mieli.” (Huxley 2012: 17, 27, 32, 35, 39, 41, 155–156.)

Maailmanvaltion asukkailla kuvataan olevan, kuten Moren teoksen utopialaisilla, vahvasti määrittynyt identiteetti. Se rakentuu monilta piirteiltään vastaavalla tavalla kuin utopialaisilla ja ohjaa siten perustanaan olevilla uskomuksillaan omaksujiensa käyttäytymistä. Ei kuitenkaan pidä unohtaa, että Huxley kuvaa tieteellisten edistysaskeleiden olevan tärkeimmässä roolissa sen maailmankansalaisten yhteenkuuluvuuden rakentamisessa. Tätä käsitellen siitä syystä edempänä omana alalukunaan.

Yhteneviä piirteitä Huxleyn Maailmanvaltion asukkaiden ja Moren utopialaisten identiteetin rakentamisessa ovat tietyt ulospäin näkyvät tunnistaumisen keinot kuten yhdenmukainen vaatetus ja sen väri, ryhmään kuulumista symboloivat merkit ja yhteinen kieli. Huxley kuvaa luokkatietoisuuden syntyvän pitkällisen prosessin aikana, jossa ihminen saadaan omaksuma tiettyjä luokkaan kuulumisen edellyttämiä ominaisuuksia. Tämä tapahtuu kirjallisuuden ulkopuolella osittain vastaavalla tavalla. Esimerkiksi kansallislauteet sisältävät uskomuksia tietyn ihmisjoukon yhteisestä historiasta, luonteenpiirteistä ja tavoista (Anderson 1991), joita opetetaan sivistyslaitoksissa. Maailmanvaltion asukkaan kerrotaan omaksuvan luokkatietoisuutensa useaan kertaan toistetuilla uskomuksilla. Toistamisen tuloksena niihin aletaan suhtautua itsestään selvinä totuuksina. Maailmanvaltion asukkailla on niin ikään käsitys yhteisestä menneisyydestä kuten Moren utopialaisilla.

”He saapuivat kynnyksen yli ikkunaluukuilla suljetun makuuhallin hämärään. Kahdeksankymmentä kehtoa oli rivissä seinänvierellä. Kuului kevyen, säännöllisen hengityksen ääntä ja keskeytymätöntä surinaa. Nyt on vastaanottimet kytketty alkeisluokkatietoisuuden luentoön. Hitaasti kulkien johtaja tarkasteli kehtojen pitkää riviä... Hän pysähtyi, kumartui erään pienen vuoteen ylle ja kuunteli tarkasti. Kovennetaan hieman äänentoistoa. Hallin päästä työntyi seinästä esiin äänentoistin. Johtaja astui sen luo ja painoi kytkintä: ”Kaikki ovat pukeutuneet vihreään.” sanoin pehmeä, mutta selkeä ääni keskeltä lausetta. ”Ja delta-lapset ovat pukeutuneet khakiin. Ah, ei, en halua leikkiä delta-lasten kanssa. Ja epsilonit ovat vielä typerämpiä. He ovat liian typeriä kirjoittamaan tai lukemaan. Sitä paitsi ovat pukeutuneet mustaan, joka on inhottava väri. Olen hyvin iloinen, että olen beeta.” Syntyi tauko. Sitten ääni alkoi uudelleen: ”Alfa-lapset ovat pukeutuneet harmaaseen. He työskentelevät paljon uutterammin kuin me, koska ovat niin suunnattoman lahjakkaita. Olen hirveän iloinen, että olen beeta, koska minun ei tarvitse työskennellä niin uutterasti. Ja sitten me olemme paljon parempia kuin gammat ja deltat. Gammat ovat typeriä.” [...] Bernard nauroi: ”Niinpä niin. Jokainen on onnellinen nykyään. Alamme opettaa sitä lapsille, kun he ovat viisivuotiaita.” (Huxley 2012: 40, 100.)

Huxley luonnehtii tieteisuskonnon korvanneen uskonnollinen uskonto Maailmanvaltiossa. Sen asukkaat pitävät kummallisena alkuasukkaiden harjoittamia uskonnollisia seremonioita, vaikka he harjoittavat samanlaisia rituaaleja somaa, Herra Fordia ja muita tieteen ihmeitä ylistämällä. Nämä uskonnolliset seremoniat ja niitä varten järjestetyt tempelit kuvataan niin ikään säännöllisiksi kohtaamispaikoiksi (Lehtinen 2006: 48–50) ja ”merkitysten maamerkeiksi” (Jackson 1989: 2, Hall 2003). Erottavana piirteenä Maail-

manvaltiossa näitä tapaamisia rajoitetaan tekemällä niistä tiettyjen ryhmien etuoikeus kuin ylentämällä uskonnon harjoittamisoikeus vain sen arvoisille. Vain alfa-luokan jäsenillä on oikeus harjoittaa näitä rituaaleja ja astua sisään niiden tapahtumapaikkana toimivaan rakennukseen. Niitä saa harjoittaa lukumäärällisesti pienempi ihmisjoukko Huxleyn suurvaltiossa, kun taas Moren utopialaisista valtaosa on tervetullut uskonnollisiin kokoontumisiin. Tästä huolimatta uskonnolla, vaikka Moren utopialaisten vastaavaan verrattuna kovin erilaisella, on rooli vahvistaa suuren joukon yhtenäisyyttä.

”Tai kastijärjestelmä. Alituisesti ehdotettu, alituisesti hylätty. Oli jotain, mitä nimettiin demokratiaksi. Ikään kuin ihmiset olisivat tasavertaisia muutoinkin kuin ruumiillis-kemiallisesti. [...] Fordin-päivän viettoon ja muihin joukkoyhteislaulajaisiin varattu suuri auditorio oli rakennuksen pohjakerroksessa. [...] Ryhmä oli nyt täysilukuinen, solidaarisuuspiiri täydellinen ja virheetön. Mies, nainen, mies loputtoman vuorottelevana kehänä pöydän ympärillä.” (Huxley 2012: 58, 88–89.)

Kirjailijoiden kuvaamissa keinoissa rakentaa yhtenäisyyttä suuren ihmisjoukon välille ilmenee monia vastaavuuksia, mutta ne eroavat yhdeltä ratkaisevalta piirteeltään. Huxleyn teoksessa yhtenäinen kansa on jakautunut asuttamallaan maantieteellisellä alueella viiteen eri yhteiskuntaluokkaan, jotka erottavat tiukasti luokan jäsenet toisistaan. Moren sijaan teki selväksi, että utopialaiset pyrkivät määrätietoisesti samaistamaan saarelaisia toisiinsa ilman vastaavia sisäisiä erotteluja. Tällä erolla on seurauksia, jotka ilmenevät Maailmanvaltion asukkaiden järjestäytymisessä elinympäristössään. Luokkien edustajat esimerkiksi asuvat omilla luokka-alueillaan. Tietyt paikat ovat sallittuja vain tietyn luokan edustajille rajoittaen ja eristäen muiden luokkien edustajien liikkumista niillä alueella. Tosin Huxley antaa ymmärtää, että nämä luokkakohtaiset ja tilallisesti ilmenevät erottelut on yleisesti hyväksytty Maailmanvaltiossa. Vain harvat vastustavat luokkajakoa.

Maailmanvaltion sosiaalisella järjestäytymisellä tavoitellaan samaa päämäärä kuin Moren kuvasi utopialaisten vastaavasti tavoittelevan. Moren todettiin esittäneen keinoja vahvistaa utopialaisten sosiaalista vuorovaikutusta. Maailmanvaltion iskulause viittaa siihen, että yhteiskuntajärjestyksen mureneminen pelottaa sen jäseniä ja syypäinä tähän pidetään tiettyjä yksilöitä ja ryhmiä sekä heidän arvojaan sen sisällä. Sekä Moren että Huxleyn teoksissa esitetään huoli yksinäisyyden ja epäsosiaalisuuden aiheuttamasta

uhasta ihmisjoukon yhtenäisyydelle. Huxleyn teoksessa niin ikään kerrotaan ryhdyttäneen toimenpiteisiin näiden uhkien torjumiseksi.

”Nykyään ihmiset eivät ole koskaan yksin. Oloutamme heidät vihaamaan yksinäisyyttä. Ja me järjestämme heidän elämänsä siten, että heidän on melkein mahdollonta olla koskaan yksin.” (Huxley 2012: 237.)

Yksinäisyyden ehkäisemisellä kerrotaan olevan se seuraus, että Maailmanvaltion yhteisen kansan joukossa on sellaisia yksilöitä, jotka eivät tunne oloaan kotoisaksi. Heidän luonnehditaan tuntevan olonsa ulkopuoliseksi sekä oman luokkansa jäseniä, että kaikkia muita kohtaan. Omissa oloissaan viihtyviä ihmisiä kohtaan suunnattu epäluuloisuus näkyy tarinan keskeisessä henkilössä Bernard Marxissa, joka saa kuulla jatkuvasti poikkeavuudestaan muilta. Toinen tärkeä henkilöhahmo, alkuasukkaiden keskuudesta Maailmanvaltioon muuttanut intiaanipoika, John symboloi vieraasta kulttuurista toiseen siirtynyttä henkilöä, jolla on sopeutumisvaikeuksia uuden elinympäristön tapoihin. Tämä johtaa kertomuksessa lopulta hänen erakoitumiseen ja itsemurhaan.

”Ja sitten hän (Bernard Marx) viettää suurimman osan ajastaan itsekseen. Yksin!” Fannyn äänessä oli kauhua. [...] Koko yhteiskunnallinen järjestys keikahtaisi kumoon, jos ihmiset ryhtyisivät harrastamaan jotakin itsenäisesti. [...] Tämä mies osoitti syyttävästi Bernardia. ”Hänen kerrettiläiset mielipiteet urheilusta ja somasta, hänen sukupuolielämänsä häpeällinen harhaoppisuus, hänen kieltämyksensä noudattaa Herramme Fordin opetuksia ja käyttäytymistä vapaa-aikanaan... todistavat hänet yhteiskunnan viholliseksi.” [...] Villi (John) nyökkäsi synkkänä. Malpaisissa hän oli kärsinyt, koska hänet oli suljettu intiaanikylän yhteisharrastuksista, sivistyneessä Lontoossa hän kärsi, koska ei koskaan voinut päästä pakoon noita yhteisharrastuksia, ei koskaan olla häiritsemättä. (Huxley 2012: 56, 156–157, 237–239.)

Bernard Marxin ohella tarinan sivuhenkilö Helmholtz Watsonin luonnehditaan tuntevan olevan paikassa, jonne ei kuulu. Tosin näiden miesten syyt tähän ovat päinvastaiset. Helmholtzin ulkopuolisuuden tunne johtuu siitä, että hän kokee olevansa liian ylivertainen muihin verrattuna. Bernardilla syynä tähän on puolestaan alemmuuden tunne muita kohtaan.

”He käänisivät melkein mielenosoituksellisesti selkensä sieluntieteellisen toimiston Bernard Marxille: kääntyivät pois hänen pahalta haiskahtavasta maineestaan. [...] Jotka tuntevat olevansa ylenkatsottuja menettelevät viisaasti näyttäessään

ylenkatseellisilta. Bernard Marxin kasvoilla viipyvä hymy oli halveksiva. [...] Bernard on alfa+ Mutta hänen maineensa... Hän viettää suurimman osan ajastaan itsekseen. [...] Kuinka vihaankaan heitä, ajatteli Bernard Marx. [...] Henkinen liikakasvu oli synnyttänyt Helmholtz Watsonissa seuraamuksia, hyvin samantapaisia kuin ne, jotka Bernard Marxissa olivat tuloksena ruumiillisesta vajavuudesta. Liian vähän luuta ja lihaksia oli eristänyt Bernardin lähimmäisistään ja tämä eristyneisyyden tunne, koska se oli kaikkien tavallisten mittakaavojen mukaan eräänlaista henkistä liikakasvua, oli vuorostaan tullut yhä suuremmaksi eristyneisyyden syyksi. Helmholtzin taas oli saanut tajuamaan oman itsensä ja täydellisen yksinäisyyden liian suuri kyvykkyys. Molemmille miehille oli yhteistä tunto siitä, että he olivat yksilöitä. Ruumiillisesta vajavainen Bernard oli kärsinyt koko elämänsä ajan tunteuksesta, että hän oli eristäytynyt, oli Helmholtz Watson vastaa äskettäin päästyään selville henkisestä liikakasvustaan tajunnut olevansa erilainen kuin häntä ympäröivät ihmiset.” (Huxley 2012: 45, 47, 64, 77.)

Huxley siis kuvaa ihmisen kokemaa ulkopuolisuutta, vieraantuneisuutta tai irrallisuutta muista ihmisistä ja elinympäristöstään (Relph 1976, Kymäläinen 2006, Lando 1996). Tämä kuvataan ilmenevän niin ikään Bernardin käyttäytymisessä. Hän välttelee tiettyjä paikkoja, joissa joutuu kohtaamaan epämiellyttävinä pitämiään ihmisiä. Tämä puolestaan johtaa siihen, että Bernardin kuvataan liikkuvan Maailmanvaltiossa tavanomaiseen alfa-luokan edustajaan verrattuna varsin vähän hänen mieluummin oleillessa yksinään. Siten Huxley kuvaa ihmisen sopeutumattomuuden sosiaaliseen yhteisöön vaikuttavan hänen käyttäytymiseen paitsi rajoittamalla ennakkoluulojen vuoksi liikkumista elinympäristössään, saaden hänet myös vetäytymään eristykseen yhteisöstään vapaaehtoisesti.

Bernard Marx on henkilö, jolla on suuria vaikeuksia tulla toimeen alfa-luokan jäsenten ja muihin luokkiin kuuluvien kanssa. Syynä tälle on se, että hän käyttäytyy alfa-luokan jäsenelle epätyypillisellä tavalla. Hän on keskimääräistä alfaa huomattavasti pienikokoisempi, epäsosialisempi, luonteeltaan itsekriittinen, onneton ja pitkävihainen. Häntä tulee paikatutkimuksen termein luonnehtia sosiaaliseen ryhmäänsä ja sitä kautta elinympäristöönsä heikosti juurtuneeksi henkilöksi. Ei sovi kuitenkaan unohtaa sitä, että Huxley kuvaa Bernardin, Helmholtzin ja Johnin ulkopuolisuuden tunteen kytkettyvän Maailmanvaltion tieteellisten oloutuskeinojen aiheuttamiin seurauksiin, joihin palaan seuraavassa alaluvussa.

Huxleyn mukaan perustana Maailmanvaltion yhteiskuntarakenteen säilyvyydelle on voimakas syrjivä erottautuminen luokkien välillä ja siitä aiheutuvat käyttäytymisen opi-

tut mallit. Kullakin Maailmanvaltion asukkaalla kuvataan olevan kaksi joukkotietoisuutta. Ensimmäinen ja tärkein niistä kohdistuu lukumäärällisesti pienempään ihmisryhmään, omaa luokkaa (alfat, betat, gammat...) kohtaan. Toisena on laajempaa ja suurempaa ihmisjoukkoa koskeva Maailmanvaltion kansalaisuus, joka rakentuu viiden luokan tasapainon varaan. Esimerkiksi kertomuksen henkilöhahmon, Leninan Crowne tuntee kuuluvansa vahvasti osaksi Beta-luokkaa, mutta hän kokee myös yhteenkuuluvuutta Maailmanvaltioon. Hänen itsensä mieltäminen ”maailmankansalaiseksi” on kuitenkin tunteena epämääräisempi ja heikompi kuin hänen kuulumisen tunne Beta-ryhmää kohtaan. Tätä selitetään luokkatietoisuuden rakentamiseen liittyvillä yksityiskohdilla. Geeniteknologiaa ja varhaiskasvatusta hyödyntämällä Maailmanvaltion asukkaat on opetettu sitoutumaan omaan luokkansa ja karttamaan liiallista kanssakäymistä muiden luokkien kanssa. Luokat ovat vähän tekemisissä toistensa kanssa, mutta tiiviissä vuorovaikutuksessa keskenään. Luokkatietoisuus luodaan vahvalla vastakohtaistamisella hyödyntäen ”mustavalkoisia” välimuodottomia yleistyksiä. Tämä käy ilmi seuraavassa sitaatissa.

”Delta-lapset ovat pukeutuneet khakiin. En halua leikkiä delta-lapsien kanssa. Ja epsilonit ovat vielä typerämpiä. He ovat pukeutuneet mustaan, joka on inhottava väri. Olen hyvin iloinen, että olen beta.” (Huxley 2012: 40.)

Tämä näkyy Maailmanvaltiossa siten, että eri luokkien edustajat työskentelevät usein esimerkiksi samassa työpaikassa. Sen sijaan heidän käyttäytyminen toisten luokkien edustajia kohtaan on kuin heidän tuskin tuntisivat heitä korostuen sen mukaan, mitäkauempana luokkahierarkiassa he toisistaan ovat. Tietoisesti luotu sosiaalinen syrjintä on perustana Maailmanvaltion yhtenäisyydelle, koska se rakentuu viiden luokan erilaisuuden varaan. Huxley viittaa siis siihen, että Maailmanvaltiossa asuu miltei viisi erilaista kansaa, jotka eroavat luokkatietoisuuden kaikilta määrittäjiltään sitä enemmän mitä kauempana ne sosiaalisessa hierarkiassa toisistaan ovat.

”Pieni tehdas, jossa valmistettiin valaisinsarjoja helikoptereihin... 83 miltei nenäntöntä, mustaa, lyhytkalloista deltaa ahersi kylmäpuristamossa. Nelitelistä sorvauskonetta käsitteli 56 gammaa. 107 kuuma-oloutettua epsilon-senegalilaista työskenteli valimossa. 33 pitkäkalloista ja kapealanteista delta-naista näversi uurreita ruuveihin. [...] Joka puolen kolmatta minuutin kuluttua kellonkilahdus ja vihellyspillin kirkaisu ilmiottivat lähteväksi kevyen yksikoskoisen junan, joka kuljetti alakastin golfinpelaajia omalta erilliseltä pelikentältään takaisin pääkaupunkiin. [...] Lenina ja Harry kiipesivät koneeseensa ja nousivat ilmaan. Kolmensadan

metrin korkeudella he riippuivat minuutin tai pari häipyvän maiseman yllä [...] Alapuolella levittäytyivät golfkerhon rakennukset, suunnattomat alakastien karsarit ja välimuurin toisella puolen pienemmät alfa- ja beeta-jäsenten kerhon talot. Yksikokoisen asemalle johtavat tiet kuhisivat mustanaan alakastien muurausvälilinää. [...] Eton (koulu) on varattu yksinomaan yläluokkien pojille ja tytöille. [...] Lontoon kolmen suuren päivälehdessä - Jokatuntisen radion, joka oli yläkassin lehti, vaaleanvihreän GammaSanomien sekä khakivärisillä paperilla ja vain yksitavuisin sanoin painetun Delta-kuvastimen panot ja toimistuksen.” (Huxley 2012: 82–84, 166, 168.)

Tämä luokkien yhtenäisyys on viety jopa viety niin pitkälle, että se näkyy Maailmanvaltion tilallisessa organisoitumisessa jokaiselle luokalle tarkoitettuina asuin- ja vapaa-ajanviettopaikkoina. Tiettyjen töiden suorittamiseen varatuilla alueilla kuten tehtailla on enemmän tietyn luokan edustajia kuin toisten. Alfat tekevät älyllisesti haasteellisinta työtä rajoittaen täysin alempien luokkien pääsyn näihin tehtäviin. Maailmanvaltion tilallista järjestäytymistä leimaa sen suunnittelu ohjaamaan luokkien edustajat pääasiassa toistensa pariin, mikä näkyy luokkakohtaisina rakennuksina ja muina oleilualueina. Huxley kuvaa luokkien erottelulla samalla tarkkaa yhteiskunnallisiin tehtäviin erikoistumista.

Maailmanvaltion historiasta kerrotaan tavalla, joka viittaa sillä olevan rooli yhtenäistää sen maantieteellisten rajojen sisällä elävää kansaa. Yhtenäisen historiakertomuksen olennaisena osana on tarina kauan sitten sattuneesta konfliktista, suuresta sodasta, jonka tuloksena Maailmanvaltion nykyinen järjestys luotiin. Huxley viittaa konfliktiin maailmanlaajuisena sotana, jollainen oli Huxleyn elinaikana tapahtunut kahdesti (I ja II maailmansota). Huxley kuvaa tämän sodan historialliseksi tapahtumaksi, joiden seurauksena Maailmanvaltio on päätenyt pitkäaikaiseen jopa pysyväksi luonnehdittuun yhteiskunnalliseen järjestykseen. Olennaisena osana tätä prosessia kuuluu valloitetujen kansojen joukkotietoisuuden uudelleen määrittely, jossa vanha joukkotietoisuus hävitetään tai sitä muutetaan merkittävästi olennaisilta piirteiltään. Huxley viittaa totaaliseen identiteetin uudelleen määrittelyyn, johon More viittasi niin ikään utopialaisten historiakertomuksessa. Moren että Huxleyn kaunokirjalliset paikat kuvataan tulokseksi suuresta taistelusta, joka on saattanut ne tarinan nykyhetkellä kuvattuun tilanteeseen.

”Yhdeksänvuotinen sota alkoi a.F. 141. [...] Oli jotain jota nimitettiin vapaamielisyysdeksi. [...] Oli jotain jota kutsuttiin demokratiaksi. [...] Yhdeksänvuotinen so-

ta, suuri taloudellinen romahdus. Oli valittava maailmanohjaus tai tuho. Tasapaino tai. [...] Jokaisen miehen ja naisen ja lapsen tulee kuluttaa niin ja niin paljon vuodessa. Teollisuuden etujen hyväksi. [...] Lopulta ohjaajat käsittivät, että väkivallalla ei päästä mihinkään. Sovellettiin vihdoinkin käytäntöön laboratoriosyntyvyyden, uuspavlovilaisen olouttamisen ja hypnopedian hitaammat, mutta suunnattomasti varmemmat menetelmät. [...] Sotaretki menneisyyttä vastaan: museoiden sulkeminen, historiallisten muistomerkkien räjäyttäminen (onneksi suuri osa niistä oli tuhottu jo yhdeksänvuotisen sodan aikana), kaikkien ennen a.F. 150 julkaistujen kirjojen takavarikoiminen. [...] Missä on sotia, missä on valtiollista, eripuraisuutta, missä on vastustettava viettelyksiä, taisteltava rakkaiden henkilöiden tai päämäärien puolesta tai puolustettava niitä – siellä jaloudella ja sankarillisuudella on jotakin merkitystä. Mutta nykypäivänä ei ole sotia. [...] Ei ole mitään selaista kuin valtiollista eripuraisuutta.” (Huxley 2012: 49, 59–62, 240.)

Maailmanvaltion asukkaiden identiteetti määriteltiin sodan jälkeen uudelleen hävittämällä tai muuttamalla negatiiviseksi muistot edeltävän maailman historian merkkihenkilöistä, tapahtumista, rakennuksista, kuvasymboleista ja julkisesti näkyvistä teksteistä. Tämä toimenpide on ihmisjoukon historiakäsityksen tietoista manipulaatiota. Monet historialliset valtakunnat ovat soveltaneet vastaavia keinoja valloittamiensa alueiden asukkaisiin (Bhabha 1994b, Dalby & Tuathail 1998: 5).

”Kauan, kauan ennen Herramme Fordin aikakautta ja muutamia sukupolvia sen jälkeenkin. Te kaikki luullakseni muistatte tuon Herramme Fordin kauniin ja innoittuneen lauselman: ”Historia on huijausta. Historia on huijausta”, hän toisti hitaasti. Hän heilautti kättään. Ja tuntui kuin hän olisi näkymättömällä höyhenhuiskalla pyyhkäissyt hitusen pölyä, ja pöly oli Harappa, oli kaldesialaisten Ur. Muutamisa hämähäkinseittejä, ja ne olivat Theba ja Babylon ja Knossos ja Mykene. Huiskis, huiskis – ja missä oli Odyssey, missä oli Job, missä olivat Jupiter, Gautama ja Jeesus? Huiskis – ja nuo antiikkisen lian tahrat, joiden nimenä oli Ateena ja Rooma, Jerusalem ja Keskuksen kuningaskunta – kaikki olivat kadonneet.” (Huxley 2012: 46.)

Maailmanvaltiota edeltäneiden historiallisten merkkihenkilöiden maineen likaamisen ohella sen asukkaiden identiteettiä on uudelleen määritelty halventamalla edesmenneitä maailmanvaltion arvomaailman kanssa kilpailleita aatteita ja sen mukaisia sosiaalisia käytäntöjä kuten perinteikästä perhe-elämää. Viimeksi mainittuun palaan vielä myöhemmin. Toisaalta sen asukkaisiin on onnistuttu luomaan asenteellinen ilmapiiri, jonka vuoksi he eivät ole suuresti kiinnostuneita edesmenneistä historiallisista tapahtumista, saati oman kansansa menneisyydestä. He elävät nykyhetkessä välittämättä menneistä.

Huxley viittaa uuden identiteetin luomisen olevan erityisen tehokasta silloin, kun välinpitämätön asenne omaa menneisyyttä kohtaan saadaan aikaan.

Vastaavanlainen historiallinen merkkihenkilö kuin Moren teoksen Utopus esiintyy Huxleyn teoksessa nimellä Herra Ford. Ford viittaa todelliseen historialliseen henkilöön, autotehtailija Henry Fordiin. Uljaassa uudessa maailmassa häntä pidetään yhteiskunnallisesti hyödyllisen huipputekniikan kehittämisen pioneerina. Hän on Maailmanvaltiossa symbolinen hahmo tieteen ja huipputeknologian voittokululle, jonka kerrotaan tarinassa johtaneen lopulta siihen, että maailmanlaajuinen yhteiskunnallinen tasapaino saavutettiin soveltamalla vastaavia keinoja kuten geenitieteitä ja oloudesta ihmisiin. Herra Fordia ylistävissä hurmoksellisissa solidaarisuuspalveluksissa alfa-luokan edustajat kunnioittavat hänen muistoaan kuin Ford olisi jumalainen olento.

”Herramme Ford oli ensimmäinen, joka oli paljastanut perhe-elämän kauhistuttavat vaarat. Maailma oli täynnä isiä – siksi oli täynnä kurjuutta; täynnä äitejä. Siksi täynnä kaikenlaatuista turmeltuneisuutta sadimisista siveyteen; täynnä veljiä, sisaria, setiä, tätejä – täynnä hulluutta ja itsemurhaa. [...] Kauan, kauan ennen Herramme Fordin aikakautta... Herramme Fordin ensimmäisen T-mallin ottaminen käyttöön valittiin uuden ajanlaskun alkamishetkeksi. [...] Mikä odottamaton ilo! Pojat, mitä ajattelette? Tässä on hänen fordiutensa Mustafa Mond. [...] Oli jotakin mitä nimitettiin kristinuskoksi. [...] Kaikista risteistä leikattiin yläosa, ja niin syntyi T. Oli myös jotakin, mitä nimitettiin jumalaksi. [...] Nyt meillä on maailmanvaltio. Fordin-päivän vietot ja yhteislaulut ja solidaarisuuspalvelukset. [...] Presidentti teki vielä kerran T-merkin ja istuutui. Solidaarisuuspalvelus oli alkanut. Pyhitetyt soma-tabletit oli asetettu keskelle päivällispöytää. Soma-mansikkajäätelöllä täytetty rakkaudenmalja kiersi kädestä käteen. [...] Humalajumala, Ford; annat, tytöt yhdeksi muuta; Pojat, tytöt rauhan saa; Humalajumala vapahtaa. [...] Nelikulmion keskellä seisoivat Herramme Fordin omituisen näköinen vanha kromiteräspatsas. [...] Niiden keskellä kohotti Charing-T-torni hoikka-runkoisena, kookkaampana ja solakampana sienimuodsotuman hohtavaa betonilevyään taivasta kohden.” (Huxley 2012: 44, 63–64, 72, 90, 93.)

Herra Fordin palvonta sekä edellä kuvattu identiteetin muokkausprosessi, jossa häivytetään menneiden aikojen uskomukset, asenteet ja tavat näkyvät Maailmanvaltiossa. Herra Fordin patsaat, muistomerkit ja häneen rinnastettavat symbolit (T-merkki) koristavat maisemia siellä täällä ja puolestaan kaikki menneistä ajoista kertovat vastineet ovat poissa. Niin ikään suuresta sodasta, jonka voittoisa osapuoli perusti Maailmanvaltion, ei

kerrota, saati esitetä maisemassa näkyviä vihjeitä. Tarina sodasta ainoastaan kerrotaan Maailmanvaltion asukkaille, mutta muita merkkejä siitä ei ole jätetty näkyviin.

Nämä piirteet Huxleyn teoksessa muistuttavat maantieteen teoriaa paikkamuistista (Casey 1987, Hayden 1995) ja tilan ”symbolisesta haltuunotosta” (Koskela 2009: 41), joka näkyi niin ikään Moren teoksessa. Erona on se, että maailmanvaltiossa paikkamuistina käytetään enemmän iskulauseen kaltaisia julkisesti näkyviä tekstejä ja symbolisia merkkejä kuin Moren Utopiassa. Huxley kuvaa maailmanvaltion Herra Fordin patsaiden ja muistomerkkien sijaitsevan tiettyjen paikkojen kuten oppilaitosten ja alfa-luokan yhteiskeskusten läheisyydessä viitaten niiden olevan poikkeuksellisen tärkeitä paikkoja. Merkkihenkilön monumentit harvoin sijaitsevat näkymättömällä tai merkityksettömällä paikalla. Sivistyslaitokset ja yhteiskuntakeskukset ovat siis merkittäviä paikkoja siksi, että niissä maailmankansalaisille opetetaan miten käyttäytyä ja toimia elämässä kuin vallitsevan uskomusjärjestelmän mukainen ideaalinen ihminen, Herra Ford, tekisi.

5.2. Edistysellinen tiede – kodittomien kahlitseva kotouttaja

Totesin Maailmanvaltiossa sovellettavan edistynyttä tiedettä eliminoimaan ihmisiä vaavat haitallisena pidetyt negatiiviset tunnetilat ja hyödyntämällä tieteen keinoja kansalaisten yhteenkuuluvuuden lujittamiseen sekä maailmanrauhan luomiseen. Ainoastaan positiiviset tunnetilat ja niitä stimuloivat ympäristön ärsykkeet sallitaan Maailmanvaltiossa. Negatiivisten tunnetilojen eliminoimisen uskotaan johtavan tasapainoiseen yhteiskuntaan, jossa kaikki ovat onnellisia. Nämä lääketieteelliset ja biotieteelliset menetelmät kuvataan niin edistyneiksi, että niiden on mahdollista manipuloida ihmisen ruumiillisia ja psyykkisiä ominaispiirteitä kuten fyysistä kokoa, ulkonäköä, ikääntymistä ja sosiaalisuutta. Näillä keinoilla ihmisistä tehdään keinotekoisesti taipuvaisia aistillisiin ja ruumiillisiin nautintoihin, joiden harjoittamiseen heitä myös rohkaistaan.

”Ihminen vanhenee, kokee itsessään tuon perinpohjaisen heikkouden, haluttomuuden, lohduttomuuden tunteen, joka seuraa iän karttumista. Ja kokiessaan hän kuvittelee sen olevansa vain sairas. Tuo sairaus on vanhuus ja kauhea sairas onkin. Sanotaan, että kuolemanpelko ja pelko siitä, mitä seuraa kuoleman jälkeen saavat ihmiset turvautumaan uskontoon vuosien kertyessä heidän hartioilleen.

[...] Niin me turvaudumme vääjäämättömästi Jumalaan. Voitte olla riippumattomia Jumalasta ainoastaan niin kauan kuin teille on nuoruutta ja onnea. Hyvä, meillä on nyt nuoruutta ja onnea loppuun asti. Voimme olla riippumattomia jumalista. [...] Uskonnollinen tunne on siis tarpeeton. Miksi metsästäisimme vastiketta nuoruuden halulle, kun ne eivät enää koskaan ehdy. [...] Mihin tarvitsemme lohdutusta, kun meillä on soma. [...] Siveys merkitsee intohimoa, siveys merkitsee heikkohermoisuutta. Ja intohimo ja heikkohermoisuus merkitsevät tasapainottomuutta. Ja tasapainottomuus merkitsee sivistyksen loppua. Ei ole kestäväää sivistystä, ellei ole runsaasti miellyttäviä paheita. [...] Jokainen on oloutettu nyt sellaiseksi, että hän ei voi olla tekemättä muuta kuin juuri sitä, mitä hänen pitääkin tehdä. Kaikki, mitä hänen pitää tehdä, on niin miellyttävää, että ei ole mitään viettelyksiä, joita pitäisi vastustaa.” (Huxley 2012: 234–236.)

Edellä todettiin Maailmanvaltiossa vieroksuttavan epäsosiaalista käyttäytymistä, johon voidaan vaikuttaa tieteellisen keinoin. Sen asukas jalostetaan ja oloutetaan geenitieteellisin ja psykologisin keinoin osaksi luokkaansa ja yhteiskuntaansa tekemällä hänestä väkisin sosiaalinen olento. Siten yksinäisyys ja erakoituminen voidaan tehokkaasti poistaa.

Tämän tieteellisen ihmisjalostamisen seurauksena Bernard Marxin ja osittain John kuvataan kokevan olonsa ulkopuoliseksi Maailmanvaltiossa. Huxley antaa ymmärtää näillä tieteen siunausten selittävän merkittävältä osin Bernardin ja Helmholtzin tuntemaa ulkopuolisuutta. Tämä ihmisten keinotekoinen muokkaaminen tietynlaiseksi olennoiksi nostaa uuteen valoon Bernard Marxin sopeutumisoingelmat alfojen joukoon. Hänellä mainittiin olevan luonteenpiirteidensä lisäksi tiettyjä fyysisiä ominaispiirteitä, jotka tekevät hänestä erilaisen ja syrjityn.

”Mikähän miestä (Bernardia) vaivaa?” Benito [alfamies] kummeksui ja päätteli päättään puistellen, että tarinan, jonka mukaan poikaparan verenkorkvikkeeseen oli kaadettu alkoholia, täytyi olla totta. Jotenkin se on kai vaikuttanut hänen aivoihinsa. [...] Hän (Bernard) oli kahdeksan senttiä alle alfan normaalipituuden ja hän oli melko hento. Kosketus alempien kastien jäseniin palautti aina haavoittavalla tavalla hänen mieleensä tämän ruumiillisen vajavuuden. Sillä gammat, deltat ja epsilonit olivat tiettyyn rajaan saakka oloutettu yhdistämään ruumiillinen koko yhteiskunnalliseen ylemmyyteen. [...] Pieni viheliäinen mies (Bernard), luontokappale, jolla oli gamma-miinuksen ruumiinrakenne. [...] Pienuus oli niin kauheasti ja tyypillisesti alakastilaista. (Huxley 2012: 57, 71, 75, 179.)

Muiden alfojen käsitys Bernard Marxista ja hänen mielipide itsestään paljastavat kiintoisia yksityiskohtia Huxleyn arvioimista tieteellisen kehityksen sosiaalisista seurauksis-

ta ja maantieteellisestä puolesta. Maailmanvaltion asukkaat on jalostettu ja oloutettu rinnastamaan ennen kaikkea ruumiinrakenteelliset piirteet tiettyyn luokkaan. Huxley antaa ymmärtää, että ruumiin muoto on tärkeimpiä kriteerejä luokkaan kuulumiselle. Alfat identifioituvat kehonsa kautta luokkaansa ja eivät voi vaikuttaa kokemuksiinsa tuntemuksiin. Alfa tuntee luontaista vastemielisyyttä muita kuin oman luokkansa edustajia kohtaan ruumiinrakenteen havaittujen ominaisuuksien perusteella. Se puolestaan johtaa sosiaaliseen syrjintään. Huxley viittaa siis siihen, että suurvaltion viisi luokkatietoisuutta perustuvat merkittävältä osin kehollisiin piirteisiin, joiden paikkatutkimuksessakin (Jones 2012, Rose 1993) on todettu olevan identiteetin osatekijöitä.

Toisaalta Huxley viittaa siihen, että näitä edistyneitä tieteellisiä menetelmiä kuten geenijalostusta voidaan yhtä hyvin soveltaa ehkäisemään syrjityksi tuleminen ja ulkopuolisuus. Tätä kuvataan eräällä tarinan henkilöahmolla. Lenina Crowne on Beta-luokan nainen, joka työskentelee hautomis- ja olouttamiskeskuksen sikiöhuoneessa. Hänet kuvataan ulospäin suuntautuneeksi, huolettomaksi ja nautinnonhaluiseksi nuoreksi naiseksi, joka viettää aktiivista seuraelämää päivästä toiseen. Lenina kuvataan henkilöksi, jonka kohdalla biologinen jalostaminen ja olouttaminen ovat onnistuneet lähes täydellisesti. Hän on mallikansalainen, joka käyttäytyy, kuten Maailmanvaltion asukkaalta toivotaan. Lenina esimerkiksi toistaa jatkuvasti niitä lauseita, joita Beta-luokan ihmisen on opetettu tottelemaan jalostamis- ja olouttamisprosessin aikana. (Huxley 2012: 45–66, 68–74, 82–87, 115–125)

Totisesti olen onnellinen, etten ole gamma. [...] ”Älä nyt menetä malttiasi!” sanoi Lenina. ”Muista että kuutiosentti parantaa kymmenen synkkää tunnelmaa.” [...] Lenina kohtautti olkapäitään – ”Aina gramman kulaus parempi kuin sadatus.” hän lopetti arvokkaasti. (Huxley 2012: 73, 98.)

Huxley vihjailee geenitieteellisillä ja olouttamisen menetelmillä olevan mahdollista vahvistaa ihmisen juurruttamista osaksi ryhmää tai yhteisöä. Tämä on hänen mielestään mahdollista viedä varsin pitkälle. Tämä käy hyvin ilmi Leninan edesottamuksissa intiaanikylässä, jonne hän matkustaa Bernard Marxin kanssa. Kohdatessaan hänelle vieraan fyysisiltä piirteiltään oudon ympäristön ja siellä asuvat hänen tottumustensa vastaisia tapoja noudattavat intiaanit, hän kokee olonsa tuskalliseksi. (emt. 117–125, 148) Huxley viittaus on maantieteellisesti kiinnostava. Hän uskoo, että ihminen on mahdollista so-

peuttaa tietynlaiseen elinympäristöön ja siellä vallitsevaan kulttuuriin geeniteknologisilla menetelmillä niin tehokkaasti, että hän ei sen jälkeen pysty elämään missään muualla ilman suuria fyysisiä ja psyykkisiä ongelmia.

”Mutta tämä on kauheaa.” kuiskasi Lenina. ”Tämä on hirveää. Meidän ei olisi pitänyt tulla tänne. Tuo veri!” Hän värisi. ”Oi, jospa somani olisi mukana!” Lenina ei liikahtanutkaan, vaan istui kasvot käsissään mitään näkemättä. [...] Tuon kummallisuuden ja kauhujen päivän jälkeen Lenina tunsu ansainneensa täydellisen ja ehdottoman loman [...] Hän nieli kuusi puolen gramman tablettia somaa. (Huxley 2012: 118–119, 148.)

Toisaalta Huxley suhtautuu geeniteknologian ja muiden vastaavien menetelmien ihmiseen kohdistettuun käyttötarkoitukseen pessimistisesti. Jotkut maantietelijät (Relph 1976, Porteous 1990, Tuan 1977) uskovat ihmiselle koituvan enemmän negatiivisia kuin positiivisia seurauksia vieraudesta, toiseudesta tai juurettomuudesta muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta. Itsensä ulkopuoliseksi kokemisen uskotaan olevan erityisen haitallista silloin, kun ihminen ei koe olevansa osa ryhmää, vaikka tahtois. Leninan hahmossa Huxley saattaa heijastella mahdollisuutta poistaa nämä paikatutkijoiden mainitsema ja usein negatiivisena pidetty irrallisuuden tunne. Siten ihmisestä olisi mahdollista kemiallisin ja geenitieteellisin menetelmin hävittää ulkopuolisuuden ja toiseuden taustalla vaikuttavat monimutkaiset psykologiset ongelmat. Tämän todettiin näkyvän tarinassa siinä, että yksinäisyyttä ei juuri ilmene Maailmanvaltiossa, koska jalostamalla ihmisestä biologisilta taipumuksiltaan sosiaalinen olento hänet saadaan hakeutumaan sosiaaliseen vuorovaikutukseen kuin automaattisesti (Huxley 2012: 97).

Huxleyn Maailmanvaltio muistuttaa yleiskuvaltaan tyypillistä esimerkkiä maantieteilijöiden mainitsemasta paikattomasta paikasta (Benko 1997, Relph 1976). Se kuvataan varsin yhdenmukaistetuksi elinympäristöksi ja sitä leimaavat useat muutkin paikattomaan paikkaan on liitetyt piirteet (massakulttuuri, kaupallisuus, viihteellisyys).

Pohjoisessa puiden takana ja niiden yläpuolella leimusi sisä- ja ulkoeritetehtaan kahdenkymmenen kerroksen jokaisessa ikkunasta häikäisevänä ja räikeänä sähkövalojen loiste. [...] Katseet kiinnittyivät Sloughin krematorian majesteettilliseen rakennukseen. Sen neljä suurta savupiippua hehkuivat valoa. [...] Laskeuduttuaan nelinkymmenkerroksisen asuntotalon katolle, he menivät suoraan ruokasaliin. Meluisassa ja hilpeässä seurassa he söivät erinomaisen aterian. Soma tarjottiin

kahvin kera. Kahtakymmentä minuuttia myöhemmin he saapuivat Westminster Abbeyn kabareettiin. Yö oli pilvetön, kuuton ja tähtinen. Tästä sinänsä masentavasta tosiasiaista Lenina ja Henry olivat onnellisen tietämättömiä. Sähköiset taivasmerkit eristivät tehokkaasti avaruuden pimeyden. ”Calvin Stopes ja hänen 15 seksofonistiaan.” Niin koristivat jättiläiskirjaimet houkuttelevina Abbeyn julkisivulla. Lontoon hienoimmat tuoksu- ja väriurut. [...] Katsomon valot sammuiivat ja tuliset kirjaimet riippuivat irrallisina, ruumiillisina ja kui itseään kannattaen pimeydessä: Kolme viikkoa helikopterissa. Täyssuperlaulava värillinen, stereoskoopppinen tuntokuva. Samanaikainen tuoksu urkusäestys. [...] Park Lanen kuolevien sairaala... [...] Linda teki kuolemaa kaikkien nykyajan mukavuuksien keskellä. (Huxley 2012: 82–87, 173–74, 203.)

Paikattoman paikan (Relph 1976, Benko 1997, Kymäläinen 2006: 203–206) Maailmanvaltiosta tuo mieleen etenkin sen asukkaiden elämäntapa. Huxley kuvaa sitä nopeatempoiseksi työnteon, viihteen ja seuraelämän vuoristoradaksi, jossa aika tuntuu kuluvan niin nopeasti, ettei sitä edes huomaa. Jos Moren utopialaisten paikkaa määritteli elämänrytmin verkkaisuus ja perinteiden vaaliminen, Huxleyn Maailmanvaltiossa ihannoidaan liikettä, nopeutta ja uutuudenviehätystä. Huxley viittaa senn asukkailta kadonneen ajan-taju. Tämä johtuu monista syistä kuten tunteesta, että aika kuluu nopeasti kiivaan elämänrytmin, jatkuvan viihteen ja seuraelämän parissa. Huxley viittaa elämän nopeatempoisuuden tunnetta lisäävän tieteellisten keksintöjen nopeuttamat kulkuneuvot. Pitkien etäisyyksien päässä toisistaan sijaitsevat paikat ovat nopeasti saavutettavissa. Maailmanvaltion asukkaat kuvataan kärsimättömiksi odottamaan pitkiä aikoja, koska ovat tottuneet nopeuteen ja vaivattomuuteen kaikkialla.

Matka oli täysin tapaukseton. Sininen Tyynen meren raketti saapui puolikolmatta minuuttia ennen määräaikaa New Orleansiin, menetti neljä minuuttia pyörremyrskyssä Texasin yllä, mutta lensi 95. läntisellä pituusasteella myötäiseen ilmavirtaan ja saattoi laskeutua Sante Fehen vain vajaat neljäkymmentä sekuntia myöhästyneenä. ”Neljäkymmentä sekuntia puolenseitsemättä tunnin lentomatkalta. Ei niinkään huonoa.” myönsi Lenina. [...] ”Matka kesti tuntikausia. Saavuin matkailumajalle vasta puolen yön jälkeen. Miten tahansa tapaus oli kauhea.” [...] ”Toivon että olisimme tuoneet mukamme lentokoneen.” sanoi Lenina katsellen harmistuneena ylhäältä riippuvaa paljasta kallioseinää. ”Vihaan kävelemistä.” (Huxley 2012: 105, 108, 116.)

Uskon Huxleyn teoksen maailmassa vallitsevan eräs hallitseva Maailmanvaltion arvo-maailman mukaan määrittävä tilallinen laki: nopeuden tavoittelu. Tämä muistuttaa niitä maantieteellisiä teorioita, joiden mukaan tavoittelemisen arvoista on pyrkiä lyhentä-

mään mahdollisimman paljon etäisyyksiä kahden paikan välillä eli aikaa, joka tarvitaan niiden välillä kulkemiseen (Creswell 2013: 88–96, Zipf 1949). Tässä tapauksessa etäisyydet ovat kaventuneet Maailmanvaltiota ohjaavan tieteellisen kehityksen tuottamina nopeina kulkuneuvoina. Virilio (1989, Hubbard, Kitchin & Valentine 2004: 314–315) on kirjoittanut kehittyvän teknologian jatkuvasti kiihdyttämästä nopeuden tavoittelusta, jonka päämääränä hän uskoo olevan tilan kontrollointi. Tämän seurauksena tilaa on helpompi hallita teknologiaan nojaavien hallintakeinojen vahvistuessa. Huxley kuvailee vastaavaa kehitystä tapahtuneen Maailmanvaltiossa.

Kuvio 6. Maailmanvaltion Lontoo tietokonekuvana (Spacey 2016).

Tämä Huxleyn arvio ei ole kaukana siitä kehityksestä, joka todella on tapahtunut vastaavalla tavalla eletyssä elämässä. Liikkumisvälineet ovat lyhentäneet matkaaikaa ja siten ”pientäneet” maailmaa. Tämä näkyy matkailun suurena suosiona nykyaikana. Huxley osoittaa pohtineensa tämän kehityssuunnan humanistisempaa puolta. Nopeuden ja liikkeen ylivalta saattavat aiheuttaa ihmisessä psyykkisiä seurauksia, joiden tarkkoja syitä ja seurauksia ei tiedetä. Huxley nostaa siten esille asioita, jotka liittyvät paikkatutkimuksessa keskusteluun liikkeestä ja muutoksesta aseteltuna vastakkain hitauden ja pysyvyyden kanssa (Tuan 2004, Harvey 1996: 292–293).

Tästä huolimatta Huxley kuitenkin viittaa siihen, että paikattomuus ei ole yllättäen ongelma tarinassa kuvatuille geenijalostetuille ihmisille, koska se voidaan hoitaa tieteelli-

sesti ihmistä häiritsemästä. Huxley siis esittää mahdollisuuden soveltaa tieteen menetelmiä siten, että ihminen saadaan sietämään paikattomuutta. Tällainen ihminen ei koe paikattomuuden negatiivisia seurauksia toisin kuin ”geenimanipuloimaton” ihminen. Huxley kuvaa Maailmanvalton tieteen olevan jopa niin voimallista, että sen avulla on ainakin mahdollista vähentää, ellei jopa kokonaan poistaa, kuoleman pelko ihmisestä. Jos tämä perustavaa laatua oleva pelko saataisiin ihmisestä pois, niin silloin paikattomuuden tunnekin poistuisi.

Toisaalta voidaan ajatella Huxleyn uskovan, ettei ihminen kerta kaikkiaan selviä Maailmanvaltiossa kaltaisessa paikattomassa paikassa ilman hänen fyysis-psykkisten ominaispiirteiden sopeuttamista. Paikattomuuden tunteen eliminoimisen varmistamiseksi Maailmanvaltiossa on keksitty ihmisen onnelliseen mielentilaan saattava Soma-huume. Se on huumausaine, joka saa paikan kuin paikan tuntumaan miellyttävältä tai vaihetoehdoisesti ilmaistuna unohtamaan sen ikävät piirteet.

”Jokainen on oloutettu sellaiseksi, että hän ei voi olla tekemättä muuta kuin juuri sitä, mitä hänen pitääkin tehdä. Ja kaikki se mitä hänen pitää tehdä, on kokonaisuudessaan niin miellyttävää, niin monille luonnollisille mielihaluille on annettu esteetön liikkuma-ala, että ei ole mitään viettelyksiä, joita olisi vastustettava. Ja jos joskun jonkin onnettoman sattuman johdosta, tavalla tai toisella tapahtuisi jotakin epämiellyttävää, on aina somaa, joka päästää lomalle ikävistä tosiasioista.” (Huxley 2012: 240.)

Toisaalta Leninan hahmossa ilmenee Huxleyn epäily paikattomuuden tunteen poistavan menetelmän toimivuudesta ihmisessä. Leninalla on vahvasti määrittynyt käsitys itsestään, asemastaan ja tehtävästään Maailmanvaltiossa. Huxleyn mukaan näillä on kiistatta positiivisia vaikutuksia ihmiseen, vaikka ne on saatu aikaan arveluttavin keinoin. Huxley kuitenkin viittaa siihen, että näitä tuloksia ei voida saavuttaa menettämättä jotain ihmisen olemuksesta. Leninan vahvasti määrittynyt luokkatietoisuus tekee hänestä samalla eräänlaisen orjan. Hänen on pakko olla Beeta-naiselle määrättyssä elinympäristössä sieltä poistumisen aiheuttaman tuskan vuoksi. Hänestä on tullut kuin oman elinympäristönsä vanki siitä syystä, että hänet on juurrutettu siihen liian voimakkaasti. Tämä viittaa edelleen siihen kiinnostavaan ajatukseen, että ihminen olisi mahdollista saada tottumaan esimerkiksi tietynlaiseen tilaan tai paikkaan niin vahvasti, että hän häidin tuskin kykenee poistumaan sieltä.

Paikkatutkimuksessa tunnetaan vastaavanlainen pohdinta ”juurilta repimisen” tuskasta (Koskela 1994, Porteous 1990, Relph 1976, Tuan 1977, Kymäläinen 2006). Ihminen kokee tullessaan juuriltaan revityksi esimerkiksi joutuessaan jättämään paikan, jota kohtaan hänellä on syvälinen tunneside. Huxley viittaa Leninalla ja hänen voimakkaalla elinympäristöönsä kiintymisellä siihen, että tätä ilmiötä voidaan vahvistaa tieteellisillä ihmisjalostamismenetelmillä jopa niin paljon, että ihminen menettää hänellä tavallisesti piilevän kyvyn sopeutua uuteen ympäristöön tuskallisesta siirtymästä huolimatta. Hänet on siten mahdollista vangita tiettyyn paikkaan. Tähän liittyy maantieteellisesti kiinnostava ajatus. Huxley ei välttämättä tarkoita sitä, että ihmisen olemusta perustavasti määrittävä emootio, pelko, kyettäisiin poistamaan hänestä. Hän enemmänkin viittaa siihen, että pelon kohdetta kyetään muuttamaan. Maailmanvaltion asukas voidaan hänen geenejään manipuloimalla ohjelmoida pelkäämään tietynlaista ympäristöä ja olentoja. Siten esimerkiksi kuoleman pelko ei varsinaisesti katoa. Tätä hyödynnetään saamaan aikaan ilmiö, joka liittyy maantieteessä keskusteluun kaupunkien ja maaseudun suhteesta. Hän esittää, että ihminen voitaisiin samoilla tieteen keinoilla ohjelmoida sopeutumaan joko kaupunkielämään tai maaseutuelämään.

”Ei ole kauan siitä, jolloin gammat, deltat jopa epsilonit olivat oloutettu pitämään kukista ja luonnosta yleensä. Tarkoituksena oli saada heidät kaipaamaan maaseuturetkeilyä, jokaisessa soveltuvassa tilaisuudessa ja siten pakottaa heidät käyttämän kulkuneuvoja. Esikoilla ja maisemilla on kuitenkin eräs vakava puute: ne ovat maksuttomia. Rakkaus luontoon ei pidä ainoatakaan tehdasta käynnissä. Siksi päätettiin poistaa rakkaus luontoon ainakin alempien luokkien keskuudesta, mutta ei taipumusta kulkuneuvojen käyttämiseen. Oli tietenkin välttämätön, että he jatkasivat maaseuturetkeilyä, vaikka vihasivatkin sitä. Pulmana oli taloudellisesti terveemmän syyn keksiminen liikennevälineiden käyttämiseen kuin pelkkä kiintymys esikkoihin ja maisemiin. Ja se keksittiinkin. Me oloutamme kansanjoukot vihaamaan maaseutua, lopetti johtaja. Mutta samalla oloutamme ne rakastamaan kaikkea maalaisurheilua. Samanaikaisesti me pidämme silmällä, että kaikki maalaisurheilulajit tekevät välttämättömäksi taidokkaasti valmistettujen varusteiden käytön. Samalla sekä kulutetaan tehdasvalmisteita, että käytetään liikennevälineitä.” (Huxley 2012: 35–35.)

Huxley viittaus siihen, että tieteellisin menetelmin kyettäisiin manipuloimaan niitä ominaisuuksia, jotka saavat ihmisen pelkäämään tai kavahtamaan tiettyjä paikkoja, sisältäen yhtä aikaa toiveikkaita, että kammottavia mahdollisuuksia. Mitä siitä seuraisikaan, jos ”paikan pelko” tai toisaalta ”paikan rakkaus” olisi mahdollista ohjelmoida ihmiseen en-

nen hänen syntymistä? Näin vaarallisen tehokkailla keinoilla, jos niitä jonain päivänä on mahdollista kehittää, voidaan saada aikaan keinotekoisesti luotuja erotteluja tai toisaalta samaistumista ihmisten välille. Kaikki riippuu siitä, kenellä on valta määrätä niiden käyttämisestä ihmisiin ja miten pitkälle hän on valmis menemään.

Huxley kuvaa tietynlaisten mielialalääkkeiden ja -hoitojen näyttelevän merkittävää osaa Maailmanvaltion asukkaiden elämässä tavalla, joka vaatii vielä lisätarkastelua. Näiden hoitokeinojen ja mielialalääke soman vaikutusta Huxley kuvaa tarkasti. Soman käyttövaikutukset paljastavat paikattomuuden ehkäisemisen ohella toisenkin maantieteellisesti kiintoisan yksityiskohdan.

”Ja ainahan on somaa, joka tyynnyttää vihan, sovittaa vihamiehet, tekee kärsivälliseksi ja pitkämieliseksi. Menneisyudessa tähän päästiin vasta suurien ponnistusten ja vuosia kestäneen ankaran moraalisen valmennuksen jälkeen. Nyt niellä kaksi tai kolme puolen gramman tablettia ja ollaan selvillä vesillä. [...] Miesten ja naisten adrenaalia täytyy kiihottaa aika ajoin. Se on eräs täydellisen terveyden ehdoista. Siksi olemme määränneet RIK-käsittelyn pakolliseksi. Rajun intohimon korvike. Säännöllisesti kerran kuukaudessa. Me täytämme koko elimistön adreliniliuksella. Se on pelon ja raivon täydellinen elintoiminnallinen vastine. Kaikki Desdemonan murhatuksi tulemisen ja Othellon murhateon kiihottavat vaikutukset ilman vähimpiäkään epämuikavuuksia.” (Huxley 2012: 240, 242.)

Somalla kuvataan olevan voimakas rauhoittava, mielihyvää tuottava ja stressiä lievittävä vaikutus käyttäjänsä, joka on yksi keino lisätä poistaa tieteellisin menetelmin pelko ihmisestä. Soma siis muuttaa henkilön mielentilan sellaiseksi, että hän ei kykene tuntemaan missään paikassa tai tilassa pelkoa, vaikka hänellä olisi siihen altistavia ennakkoluuloja. Siten soma on huumausaine, joka saa käyttäjänsä tuntemaan olonsa positiiviseksi missä tahansa paikassa niin kauan kuin soman vaikutus kestää.

Maailmanvaltion jakautuminen viiteen luokkaan sisältää vielä yhden maantieteellisesti mainitsemisen arvoisen asian. Huxley kuvaa viiden luokan ymmärtävän maailma eri tavalla johtuen jälleen tieteen keinoin suoritetusta biologisesta jalostamisesta ja olouttamisesta. Huxley kuvaa viisi luokkaa, joista jokainen on ohjelmoitu ymmärtämään maailma tietyllä tavalla ja sitä seuraa näiden uskomusten mukainen käyttäytymistä ohjaava ajattelumalli. Tämä tarkoittaisi sitä, että jokaisen luokan edustaja kokee häneen tieteellisellä jalostamisella ohjelmoitujen attribuuttien mukaisesti jonkin paikan juuri

tietyllä ohjelmoinnin mukaisella tavalla. Kuin ihmiseen olisi ohjelmoitu tietyt ”tilalliset lait”, joita hän lähes orjallisesti noudattaa. Maailmanvaltion ihmiset ovat siten melkein kuin ohjelmoituja robotteja.

Jos olisi todella mahdollista ohjelmoida ihminen näin ennalta-arvattavaksi, tarkoittaisiko se sitä, että ihmisen paikan tunne, joka yleensä uskotaan olevan yksilöllinen, olisikin mahdollista ohjelmoida kollektiiviseksi? Tämä ei missään tapauksessa päde kirjallisuuden ulkopuolella, mutta Huxleyn teoksessa *alfat*, *betat*, *gammat*, *deltat* ja *epsilon* nit kevat maailman muutamia poikkeusyksilöitä (Bernard, Helmholtz) lukuun ottamatta luokkakohtaisesti lähes samalla tavalla. Ainoastaan *alfoil*lla on korkeammasta älyllisestä kapasiteetistaan johtuen edes jonkinlainen kyky arvioida kriittisesti vallitsevaa luokkajakoa ja sen mukaista Maailmanvaltion arvomaailmaa. Pääasiassa Huxley kuitenkin viittaa siihen, että viisi luokkaa tarkoittaa viittä erilaista tapaa ymmärtää maailma ja samalla viittä erilaista paikan tuntua, joiden yksilöllinen vaihtelu on erittäin pieni. Toisaalta tämä voidaan tulkita myös siten, että Huxley kuvaa viiden maailmankatsomukseltaan erilaisen ihmisjoukon tulevan keskenään mainiosti toimeen, vaikka keinot siihen ovatkin pakottavia. Näin ajateltuna Maailmanvaltio olisikin kummallisella tavalla moniarvoinen ja esimerkki tieteellisesti saavutetusta monikulttuurisuudesta.

Huxleyn teoksessa esitetään ajatus siitä, että ihminen saattaisi jonain päivänä ilmaantua maailmaan kovin erilaisella tavalla kuin johon on useissa kulttuureissa totuttu. Huxleyn teoksessa eletään maailmassa, jossa perhe perinteisessä mielessään vanhempien ja lapsen yhteisenä kasvupaikkana on lakannut olemasta. Kenellekään ei ole vanhempia tai lapsia, vaan jokainen on syntynyt ”pullosta.” Pullossa syntyminen viittaa tapaan, jolla ihminen muokataan geenitieteellisesti alkioista aikuiseksi ihmisjalostamoiden uumenissa. Tuona aikana pullo toimii lapsen sikiön säilyttäjänä.

Hirvittävää! Hirvittävää, täsmälleen sitä. Esi-isämme olivat riittävän tyhmiä ja lyhytnäköisiä, että ensimmäisten uudistajien ilmestyessä ja tarjoutuessaan vapautamaan heidät näistä tunneliikkeistä, he eivät halunneet olla heidän kanssaan missään tekemisissä. [...] Kaikkien aikojen suurin moralisoiva ja yhteiskunnallistava voima. Mieli, joka arvioi, haluaa ja päättää rakentuneena näistä suggestioista [olouuttaminen]. Mutta kaikki nämä ovat meidän suggestiotamme. Valtion suggestiota. [...] Koti, koti – muutamia pieniä huoneita, tukahduttavia miehen, jaksottain raskaana olevan naisen, kaikenikäisten poikien ja tyttöjen lauman liika-

asumia. Ei ilmaa, ei tilaa, sterilisoimaton vankila: pimeyttä, sairautta, löyhkää. [...] ”Ja koti oli psyykkisesti yhtä likainen kuin fyysisestikin... kaniininkolo, tun- kio, tiukkaan suljetun elämän kitkan kuumentama, tunnekihtymystä huuruava. Miten tukahduttavaa läheisyyttä, kuinka vaarallisia, mielipuolisia, säädyttömiä suhteita perheryhmän jäsenten kesken.” sanoi Mustafa Mond nyökäten – ”Voitte syystäkin tuntea väristystä.” [...] ”Koettakaa kuvitella mitä perhe-elämä merkitsi. Ja tiedätkö mikä oli koti?” He pudistivat päätään. [...] Äitejä ja isiä, veljiä ja sisaria. Joskaan ette luullakseni tiedä mitä nuo käsitteet merkitsevät. [...] Sana ”isä” tuo koomisen ruokoton sana laukaisi aivan sietämättömäksi muuttuneen jännityksen. Nauru puhkeksi suunnattomaksi, melkein hysteeriseksi. (Huxley 2012: 41, 47–51, 57, 159.)

Tämän uuden kasvatustavan kerrotaan edenneen niin pitkällä, että Maailmanvaltion geenijalostetut ihmiset eivät tiedä perinteiseen perhe-elämään viittaavien sanojen merki- tystä. Heille on ennenkuulumatonta ja vitsikästä pelkkä ajatus siitä, että jollakin on van- hemmat ja perinteisesti syntyneitä lapsia. Maailmanvaltiossa on luotu yleinen halveksi- va asenne perinteistä perhe-elämää kohtaan. Maailmankansalaisille uskotellaan, että en- nen tämän perhemallin vallitessa elettiin kammottavia aikoja. Tämä on samalla kauno- kirjallisuudessa kuvattu esimerkki kielen vallasta tuottaa käsityksiä todellisuudesta (Foucault 1975, Latvala 2006, Luoto 2008).

”Yksi kierros permannolla, yksi ensimmäisellä parvekkeella, puoli toisella, ja kak- sisataakuusikymmentäseitsemänneksen päivän aamuna päivänvaloon päästöhuo- neessa. Itsenäinen olemassaolo niin sanoaksemme [...] Entä vanhemmat? Inhi- millisiä olentoja, joiden tapana oli synnyttää eläviä poikasia. Ja kun pienokaiset oli päästetty pulloistaan – syntyneet – korjasi johtaja. Silloin he olivat vanhempia. Eivät tietenkään pienokaiset vaan ne toiset. Vanhemmat olivat isä ja äiti.” (Huxley 2012: 25, 37.)

Huxley viittaa perinteisen perhe-elämän tarkoittavan lähinnä isän, äidin ja heidän biolo- gisten lasten yhteiselämää saman katon alla. Paikkatutkijoiden mukaan tämä yhteiselä- mä usein luo ihmisen elämän kannalta merkittävän paikan tunteen, kodin (Tuan 2004: 15–20). Varsinkin lapselle kyseessä on merkittävä paikan tunne, koska sen ajatellaan olevan hänelle ensikoti, jossa hankitut kokemukset ja muistot vaikuttavat hänen myö- hempään elämäänsä. Lapsen vanhemmille se ei tosin ole ensikoti. Tästä huolimatta se elämänvaihe, jossa vanhemmat yhdessä tuumin päättävät hankkia lapsia ja asettautua aloilleen yleensä pysyväksi tarkoitettuun asuinsijaan on tärkeä virstanpylväs elämässä.

Mitä maantieteellisesti kiinnostavaa sitten sisältyy näihin Huxleyn ajatuksiin perinteikkään perhe-elämän ja Maailmanvaltion vastineen vastakkainasettelussa? Ainakin se liittyy edellä mainittuun nopeuden tavoitteluun. Ihmisestä yritetään tehdä aikuinen nopeammin kiihdyttämällä biologista kasvua ja saamalla hänet omaksumaan joutuisammin käsitys omasta tehtävästä ja merkityksestä. Toisaalta aikuiseksi kasvaminen vaikuttaa koskevan lähinnä ruumiillista kypsyyttä, mutta ironisesti mielentilaltaan suurin osa maailmankansalaisista muistuttaa enemmänkin lapsia. Huxley viittaa lapsellisten piirteiden kuten kärsimättömyyden, leikkisyyden ja huolettomuuden leimaavan maailmankansalaisia.

”Mutta jos voitaisiin keksiä menetelmä kypsyänsäajan lyhentämiseksi – mikä riemuvoitto, mikä hyvätyö yhteiskunnalle. [...] Epsilonin henki oli kypsä 10-vuotiaana, epsilonin ruumis pystyi työhön vasta 18-vuotiaana. Pitkiä, tarpeettomia ja hukkaan meneviä epäkypsyyden vuosia. Jos ruumiillista kehitystä voitaisiin jouduttaa niin paljon, että se olisi yhtä nopeaa kuin sanotaan lehmän kehitys – mikä suunnaton säästö yhteisölle!” (Huxley 2012: 28–29.)

Huxleyn kuvaama ihmisen biologisen kasvuprosessin nopeuttaminen tarkoittaisi sitä, että ihmiseltä jäisi kokematta kaikki ne tunteet, tapahtumat ja kasvuprosessin osaset, joita hän hankkii pitkän ajan kuluessa kasvaessaan lapsesta aikuiseksi perheen parissa. Muuttuuko ihminen jollain merkittävällä tavalla, jos hän ei koekaan Tuanin (2004) luonnehtimaa perinteistä kodin tunnetta asuessaan yhdessä vanhempiansa kanssa kodiksi kutsutussa paikassa? Uskon, että Huxley vastaa tähän kysymykseen osittain kuvaamalla Bernard Marxin käyttäytymistä.

”Mikä ihmeteltävän läheinen suhde.” Bernard sanoi harkitun hävyttömästi. ”Millaista tunteen syvyyttä sen täytyykään synnyttää. Olen usein ajatellut ihmisen jääneen jotain vaille, jos hänellä ei ole äitiä. Ehkä sinä olet menettänyt jotakin, kun et ole äiti Lenina. Kuvitteli istuvasi sylissäsi oma pienokainen lapsukaisesi.” (Huxley 2012: 119.)

Huxley kuvaa Maailmanvaltion asukkaiden menettäneen kosketuspinnan kodin tunteeseen kuin se olisi kadotettu. En usko Huxleyn kuitenkaan tarkoittavan, että ihminen menettää kyvyn muodostaa tunne kodista, joka juontaa vahvasti juurensa ihmisen kykyyn kehittää kiintymys sosiaalista ryhmää kohtaan, johon puolestaan kytkeytyy sijainnilli-

nen ulottuvuus (kodiksi koettu paikka). Huxley viittaa siihen, että ihmisellä on kodin tarve, joka ei hänestä katoa.

Sen sijaan Huxley viittaa Bernardin tuntemuksia kuvaamalla siihen, että vanhempien ja heidän lastensa välinen intiimi suhde korvataan jollain muulla kiintymyksen tunteella. Tämä korvaava uusi ”koti” on Maailmanvaltion asukkaille heidän yhteiskunnallinen luokka. Tästä syystä Huxley rakentaa useita analogioita vertaamalla perinteistä perhemallia sen luokkayhteiskuntaan. Hän siten viittaa siihen, että ihmisen tarvetta kodille hyödynnetään luomaan se ”lujuus”, joka sanana Maailmanvaltion iskulauseessa kuvaa uskollisuutta luokalle. Tämä ”kodin tunne” on kaiken lisäksi tarkoitettu ikuisiksi. Keran määrättyä luokkaa ei koskaan saa vaihtaa.

”Kuinka katkerasti hän kadehtikaan Henry Fosterin ja Benito Hooverin kaltaisia miehiä. Heidän ei tarvinnut koskaan huutaa epsiloneille saadakseen määräyksensä täytetyksi. He pitivät asemaansa itsestään selvänä, liikkuvat kastijärjestelmässä kuin kala vedessä - niin täydellisesti kotonaan. [...] Koko olouttamisen tarkoituksena on totuttaa ihmiset rakastamaan väistämätöntä yhteiskunnallista kohtaloaan.” (Huxley 2012: 30, 75.)

Onko tällä luokkakeskeisellä kasvatusjärjestelmällä jokin Maailmanvaltion rakenteessa tai sen asukkaiden käyttäytymisessä näkyvä piirre? Huxley viittaa ainakin siihen, että joukkokeskeinen kasvatus alkaa laboratoriosta ja tapahtuu siten samassa paikassa, jota kutsutaan Hautomis- ja olouttamiskeskukseksi. Näitä paikkoja puolestaan on kaikkialla suurissa kaupungeissa ja väestökeskittymissä Maailmanvaltion valtapiiriin kuuluvilla alueilla. Ne ovat kokonsa ansiosta näkyviä, lukumäärältään suuria ja kaikkialle pystytettyjä rakennuksia.

”Matala harmaa rakennus, kerroksia vain kolmekymmentäneljä. Pääkäytävän ylä sanat: Keski-Lontoon hautomis- ja olouttamiskeskus. [...] 16012 ja 183: na identtisenä kaksosryhmänä. Mutta paljon parempiakin tuloksia on saatu eräissä trooppisissa keskuksissa. Singapore on tuottanut yli 16500. Ja Mombasa on tosiaankin saavuttanut 17000 rajan.” (Huxley 2012: 17, 22.)

Huxleyn kuvailee Maailmanvaltion asukkaiden kerääntyvän näihin hautomis- ja olouttamiskeskuksiin niin pitkäksi aikaa, kunnes he ovat valmiita ottamaan vastaan heille määrätyn tehtävän yhteiskunnassa. Sillä, että Huxley viittaa hautomis- ja olouttamiskes-

kuksia perustettaneen suurimpiin väestökeskittymiin, on epäsuora viittaus kirjallisuuden ulkopuolella maantieteilijöitä puhuttavaan ilmiöön. Tietyt suuret asutuskeskittymät kuten väkirikkaat kaupungit vievät pois asukkaita niitä ympäröiviltä alueilta. Huxley tarkoittaa siis sitä, että hautomis- ja oluttamiskeskuksiin johtava kehitys on voinut alkaa vain paikoista, joissa on paljon väestöä ja siten enemmän resursseja esimerkiksi tieteellisen kehityksen edistämiseksi. Olisi epätodennäköistä, että vastaavan mittaluokan rakennuksia perustettaisiin harvaan asutuille alueille kuten maaseudulle. Tätä tukee se, että edeltävissä viittauksissa todettiin Maailmanvaltion asutuksen keskittyvän kaupunkiin harvaan asuttujen alueiden kuten maaseudun ollessa ainoastaan vähäisessä viihde- ja kaupallisessa käytössä. Samalla Huxley viittaa siihen, että maaseutua määritellään kaupunkien ehdoilla.

Näin ollen Huxleyn Maailmanvaltion taustalla näkyvät ne samat ihmisten tilallista käyttäytymistä ohjaavat järkisyyt kuten Moren Utopiassa ja eletyssä elämässä. Huxley kuvaa sitä, miten kaupungit ovat kasvaneet sinne kerääntyneiden ihmisten ansiosta suuriksi resurssirikkaiksi alueiksi, jotka muun muassa ovat mahdollistaneet Maailmanvaltiota ohjaavan huipputieteen tarvitsemat voimavarat ja siten sen kehityksen ylipäättensä sille tasolle, jossa sen kuvataan olevan. Hän epäsuorasti kuvaa sitä, miten ihmiset ovat joskus hakeutuneet toistensa läheisyyteen suurina joukkoina minimoidakseen etäisyyden aiheuttamat esteet tieltään. Läheisyyden ja massan edut on siis tunnustettu Maailmanvaltion kaupunkikehitys kuvaamalla.

Huxley viittaa luonnon ja ihmisen suhteeseen tarinan kohtauksessa, jossa Maailmanvaltion asukkaille esitellään sitä prosessia, jolla ihmiset jalostetaan luokkaan ja sen mukaiseen tehtävään hautomis- ja oluttamiskeskuksessa.

”Heidät päästetään pulloistaan täysin säännöllisinä, mutta steriileinä. Mikä johdattaa meidät vihdoin pelkän luonnon orjallisen jäljittelemisen alueelta paljon mielekkäämpään inhimillisen kekseliäisyyden maailmaan.” (Huxley 2012: 27.)

Maailmanvaltiossa vallitsee asenne kuin se olisi saavuttanut voiton luonnosta siten, että luonto ei enää määritä ihmisen toimintaa. Tämä näkyi aiemmin kuvatussa kohtauksessa, jossa Huxley kuvasi Bernardin ja Leninan matkaa alkuasukkaiden pariin. Uskon Hux-

leyn tarkoituksenmukaisesti kuvaavan Maailmanvaltion asukkaiden ja alkuasukkaiden kohtaamisella sitä, miten teknologian ja kaupungistumisen keskellä kasvanut ihminen näkee heijastuksen itsestään sellaisena, jollainen hänen esi-isänsä ovat kauan sitten olleet. Lenina ja Bernard ikään kuin kokevat sen, miten ihmiset ovat muinoin eläneet läheisemmässä suhteessa luontoon ja toisaalta enemmän sen armoilla. He joutuvat kohtaamaan tämän kammoksuen, koska heidät on sopeutettu erilleen luonnosta.

Tämä osoittaa erään olennaisen piirteen luonnon ja ihmisen väliltä. Huxleyn kuvailema huipputieteen mahdollistama prosessi, jolla Maailmanvaltion asukkaiden elämää ohjataan, on tarkoitettu luomaan ajatus siitä, että se on olemassa luonnosta erillisenä paikkana jossain sen ulottumattomissa. Tästä syystä Maailmanvaltion asukas kavahtaa alkuasukkaita ja heidän asuinalueensa luonnon läheisyyttä. He haluavat kieltää alkuperänsä tai paremmin sanottuna heidät on geneettisesti muokattu käyttäytymään näin kaikkea sitä kohtaan, joka muistuttaa ihmisen tämän kaukaisesta menneisyydestä ja samalla niistä luonnonläheisistä paikoista esimerkiksi metsien tai savannien tai vastaavien elinympäristöjen keskellä, jotka puolestaan ovat muokanneet ihmistä sekä fyysisesti että psyykkisesti.

Huxley ei kuitenkaan pysty kuvaamaan täydellistä ihmisen ja luonnon erottautumista. Maailmanvaltiokin on siinä mielessä osa luontoa, että sen asukkaat yhäkin noudattavat niitä muinaisia ihmiselle kehittyneitä ominaispiirteitä, jotka ovat enemmän tai vähemmän kehittyneet pitkällisessä kanssakäymisessä luonnon kanssa. Esimerkiksi geneettinen jalostaminen ja olouttaminen ovat tietynlaista ihmisen luonnossa kehittyneiden piirteiden vahvistamista tai heikentämistä. Mitään luonnosta täysin erillään olevaa edes Maailmanvaltion edistynyt tiede ei kykene luomaan. Jos osaksi luontoa luetaan ihmisen tilallista käyttäytymistä ohjaavat säännönmukaisuudet kuten luonnonlait, Maailmanvaltio on tosiasiassa yhä riippuvainen luonnosta. Huxley ei sentään kuvaile teoksessaan olentoja, jotka kykenisivät luonnonlakeja uhmaamaan. Esimerkiksi tieteellisen ja teknologisen edistyksen välineellinen pohja, jossa Maailmanvaltio lepää, on saanut tarvittavat materiaalinsa luonnon valmiiksi antamista, tosin ihmisen muokkaamista raaka-ainesta.

5.3. Laajenemishalun mahtivaltion voittokulun instrumentit

Maailmanvaltiota todettiin leimaavan vahva laajenemishalu, jossa se pyrkii liittämään itseensä enemmän maa-alueita ja niillä eläviä kansoja. Tässä sen kuvataan onnistuneen niin hyvin, että lähes koko maapallo kansoineen ja kulttuureineen on saatu liitettyä osaksi sen territoriota lukuun ottamatta alkuasukkaiden asuttamaa aluetta, johon palaataan vielä tuonnempana. Huxley ei kerro tarkalleen millainen Maailmanvaltio oli ennen sen maailmanlaajuisen valta-aseman saavuttamista. Hän antaa kuitenkin merkkejä, joista on pääteltävissä sen olleen tuolloin levinneisyydeltään ja asukasmäärältään huomattavasti pienempi yhtenäiskulttuuri. Hän mahdollisesti tarkoittaa, että useat kansallisvaltiot ottivat yhteen suuressa sodassa, jonka voittajaksi yksi niistä selvisi ja alistui muuta valtaansa. Toinen vaihtoehto on, että Maailmanvaltion esimuoto levisi hiljalleen laajentaen valtapiiriään yhä kauemmas käyden yksinään voittoisaa sotaa koko muuta maailmaa vastaan. Oli totuus kumpi tahansa, Maailmanvaltio kuvaa kansalliselta tai sitä pienemmältä tasolta globaaliksi suurvallaksi muuttunutta yhtenäiskulttuuria.

Huxley kuvaa Maailmanvaltion laajenemisella tilannetta, jossa maailmanlaajuinen aatemaailma tapoineen, asenteineen ja uskomuksineen on onnistunut levittäytymään lähes kaikkien kansojen ja heidän asumien alueiden keskuuteen. Tämä muistuttaa paikkatutkimuksessa paljon keskustelua herättänyttä ja erityisesti Manuel Castellsin (1996, 2000, 2010) tunnetuksi tekemää teoriaa identiteettien taistelusta. Hänen mukaan tuota taistelua käydään ylikansallisen ja kaikkialle leviämään pyrkivän massaidentiteetin ja sitä vastustavien paikallisentiteettien kesken. Vastaanaseteltuna ylikansallisuutta vastaan, näillä paikallisentiteeteillä viitataan useimmiten kansallisvaltioiden vaalimaan kansallisidentiteettiin, kansallisvaltioiden sisällä elävien paikalliskulttuurien paikallisentiteettiin tai alkuperäiskansojen identiteettiin.

”Sitä paitsi meidän on ajateltava yhteiskunnallista tasapainoamme. Emme halua muutoksia. Jokainen muutos uhkaa tasapainoa.” (Huxley 2012: 228.)

Maailmanvaltion laajenemishaluisen politiikan tavoitteena on levittäytää uskomuksiaan ja asenteitaan niin kauas kuin mahdollista. Se näkyy esimerkiksi edellä mainittuna merkkihenkilöitä kuvaavina maamerkkeinä ja monumentteina (Herra Fordin patsaat).

Nämä ovat siten vallan levittämisen symboleita, joilla territorio merkitään Maailmanvaltiolle kuuluvaksi.

Maailmanvaltion uskomusten ja arvomaailman levittäminen näkyy sen kaupunkien rakenteellisena samankaltaisuutena. Elinympäristön yhdenmukaistamistamisen todettiin näkyvän vastaavasti Moren Utopiassa. Utopiaa ja Maailmanvaltiota ohjaavat valta-aatteet aiheuttavat kumpikin elinympäristössä näkyvää yhdenmukaistamista, joka ilmenee rakenteellisena samankaltaisuutena.

Maailmanvaltiossa todettiin ilmenevän näkyvällä tavalla tietynlaiset valta- ja arvoasemasuhteet sen asukkaiden välillä kuvaten etenkin luokkien välistä valtasuhdetta. Tässä viestittävät niin ikään merkkihenkilöiden patsaat ja monumentit, joissa kuvataan lähinnä alfa-luokan edustajia tai heidän kunnioittamiaan edesmenneitä merkkihenkilöitä kuten Herra Fordia. Maailmanvaltiossa ilmenee siten territoriaalisuutta sen omien asukkaiden välillä.

On todellinen siunaus, että maailmassa on niin paljon saaria. En käsitä kuinka tulisimme toimeen ilman niitä. Teidät kaikki olisi luullakseni pistettävä nukutushuoneeseen. Sivumennen herra Watson. Pitäisittekö trooppisesta ilmastosta? Esimerkiksi Marqueas-saarista? Tai Samoasta? Tai jostakin muusta hiukan piristävämästä? [...] ”Hyvä nuori ystäväni!” sanoi Mustafa Mond. ”Sivistys ei kerta kaikkiaan tarvitse jaloutta ja sankarillisuutta. Ne ovat poliittisen voimattomuuden oireita. Meidän maailmamme kaltaisessa taloudellisesti järjestetyssä yhteiskunnassa ei kenelläkään ole mitään mahdollisuuksia jalouteen tai sankaruuteen.” (Huxley 2012: 233, 239–240.)

Huxley viittaa myös siihen, että olisi olemassa paikka, jonne kaikki toisinajattelijat eli vallitsevaan yhteiskuntajärjestyksen sopeutumattomat voidaan sijoittaa häiritsemästä yhteiskuntarauhaa tai toisin sanoen uhkaamasta sen valtarakenteita. Maailmanvaltiossa siis kuvataan olevan tapana lähettää syrjäiselle saarella tai muulla vastaavalle seudulle potentiaaliset yhteiskuntarauhan häiritsijät. Toisinajattelija saa jopa itse valita sijoituspaikkansa. Tarinassa Maailmanvaltiolle ongelmia käyttäytymisellään aiheuttavat Bernard Marx, Helmholtz Watson ja intiaanipoika John ovat uhassa joutua näille syrjäisille paikoille. Kirjailija kuvaa näitä saaria ja syrjäisiä seutuja jonkinlaisiksi paikattomien paikaksi. Ajatuksena on heidän saavan kohdata kaltaisensa samassa maantieteellisesti

rajatussa tilassa ja tehdä siellä keskenään, mitä ikinä tahtovat. Tämä on tilankäytön rajoittamista tietyiltä uhkaaviksi koetuilta henkilöiltä. Huxley siis viittaa paikkaan, jonne kaikki ”väärässä” paikassa olevat voidaan siirtää kuin heille ”oikeisiin” paikkoihin.

Maailmanvaltion territoriaalisuus näkyy asenteiden ja uskomusten yhdenmukaistamisena ja sitä kautta vahvasti määrittäytyneinä maantieteellisinä rajoina. Rajat ja rajoittaminen ilmenevät Maailmanvaltion sisällä siten, että on onnistuttu luomaan liikkumisen rajoituksia ja esteitä riippuen siitä mitä luokkaa edustaa. Tämä kaikki on yhteydessä valtasuhteisiin ja ne näkyvät esimerkiksi siten, että alfa-luokan korkea-arvoiset jäsenet saavat kokoontua tiettyihin yläluokalle tarkoitettuihin paikkoihin, kuten ”solidaarisuustapaamisiin” ja sen järjestämispaikkaan samalla rajoittaen pääsyn niihin muiden luokkien jäseniltä. Edellä todettiin, että solidaarisuuspalveluita varten varattu kokoontumispaikka omaa samankaltaisen rooli kuin Moren utopialaisten temppeleiden todettiin omaavan. Ne ovat molemmat pyhiä ja arvostettuja sosiaalisia kohtaamispaikkoja, mutta sillä erolla, että Moren saarelaisista valtaosa on niihin tervetullut, kun taas Maailmanvaltiossa ne rajoittavat niihin pääsyn suurimmalta osalta väestöstään. Tämä viittaa kirjailijan kuvaamana siihen ilmiöön, että yhteiskunnallis-sosiaalisessa asemasta riippuvat valtasuhteet luovat usein tilallisesti ilmeneviä rajoja ja rajoituksia ihmisten välillä.

Solidaarisuuspalveluiden ja muiden yläluokan juhlallisuuksien tapahtumapaikkana toimivien rakennusten suunnaton koko, suurikokoiset nimikirjaimet ja yleinen loistokkuus viestittävät muullakin tavalla ihmisten välisistä valtasuhteista.

”Joka torstai oli Bernardin solidaarisuuspalveluspäivä. Syötyään aikaisen päivällisen Aphrodetium-kerhossa hän hyvästeli ystävänsä, kutsui katolle ilmataksin ja käski ajaa Fordsonin yhteislaululaitokseen... laululaitos jättiläismäisenä ja kauniina Bernardin silmien edessä. Valonheittimien valaiseman sen kolmesatakaksikymmentä metriä valkoista Carraran-korviketta hohti lumensäihkyvänä Ludgate Hillin yllä. Sen helikopteirlaiturin jokaisessa neljässä kulmassa loisti suunnaton T-helakanpunaisine yötä vasten ja kahdenkymmenen neljän valtavan kultaisen torven suusta pauhasi juhlallinen synteettinen musiikki. [...] Lukio heidän vasemmalla ja koulun yhteislaulamo oikealla puolellaan kohotti korkeuteen kunnianarvoisia rautabetoni- ja U-lasirakennusryhmän. [...] Matala, harmaa rakennus, kerroksia vain kolmekymmentäneljä.” (Huxley 2012: 17, 88, 167.)

Jonkin rakennuksen suuri koko ja siinä ilmaistut suuret symboliset merkit tai tekstit aiheuttavat näkijässään automaattisen kunniotuksen tunteen ikään viestittäen sen samalla symbolisesti jotain yhteiskunnan valtasuhteista (Cosgrove 1984). Kyseiseen suunnattoman arvovaltaiseen paikkaan sen fyysisen koon symboloimana pääsevät ainoastaan valtaa omaavat ja arvostetut vieraat. Se kuvaa erityisesti Maailmanvaltion luokkien välistä valtahierarkkia, koska kaikkien näiden voidaan päätellä olevan ainoastaan alfojen suunnitteleimia. He ovat näet ainoita Maailmavaltiossa, jotka saavat tehdä älyllisesti haasteellisimpia tehtäviä.

Maailmanvaltion ympäristössä ilmenee Huxleyn kuvaamana ilmiö, jossa maisemassa näkyy ainoastaan sellaisia asioita, joiden halutaan näkyvän. Edellä todettiin, ettei Maailmanvaltion maisemissa näy merkkejä historiallisista tapahtumasta, jossa sen kerrotaan olleen sodassa jotain toista osapuolta vastaan. Mitään merkkejä maisemassa ei tietenkään näy sodan hävinneen osapuolen arvomaailmasta. Huxley siis kuvaa sitä, miten näkyvä maisema kätkee paljon tosiasioita ja tapahtumia, koska niistä ei ole nähtävillä mitään merkkejä, tekstejä symboleita tai muita fyysisiä viitteitä. Tämä muistuttaa Morenkin teoksessa näkynyttä valikoivaa paikkamuistia (Hayden 1995, Casey 1987).

Maailmanvaltion rakennusten kuvaileminen kooltaan valtavan korkeiksi ja ylipäättänsä massiivisiksi viestittää vallasta muullakin tavalla kuin ihmisen välisiin sosiaalisiin suhteisiin liittyen. Korkeus ja massiivinen koko viestittävät esimerkiksi tietynlaisesta tieteen edistämästä välineellisen kehityksen voimasta, jonka avulla on mahdollista rakentaa kaikki nopeammaksi, suuremmaksi ja mahtavammaksi kuin aikaisemmin. Rakennuksista tulee entistä korkeampia kuin symboloiden sitä, että välineellinen kehitys menee jatkuvasti eteenpäin jättäen varjoonsa kaiken vähäpätöisemmän perinteikkään. Huxleyn teoksessa rakennusten koko on valtavan paljon suurempi kuin Moren teoksessa. Tätä selittää muun muassa se, että Utopiassa huomidut keskiaikaiset olosuhteet eivät mahdollistaneet niin suuren luokan rakentamista. Tästä huolimatta More silti kuvasi joi-tain rakennuksia kuten uskonnollisia temppeleitä ja pääkaupunki Amaurotumin muureja ja linnoitusta varsin suuriksi suhteessa Utopian muihin rakennuksiin. Molemmissa teoksissa siis ilmenee rakennuksissa näkyvä ja yhteisön valtasuhteista viestittävä koolla mahtailu. Moren teoksessa tätä tulee ajatella suhteessa muuhun ympäristöön. Temppelet

ja Amaurotumin rakennukset ovat suhteessa ympäristönsä muihin rakennuksiin aivan yhtä suuria kuin vastaavasti Huxleyn teoksessa.

Otan esille vallan tematiikan Huxleyn kuvaaman Maailmanvaltion muutoksen ja pysyyden suhteen, kuten tein Moren teoksen kohdalla. Muutos ja pysyvyys kytkeytyvät useaan kertaan mainittuun Maailmanvaltion toiminnan perustaan tieteelliseen, edistykseen. Maailmanvaltiossa todettiin ilmenevän vahva liikkeen ja muutoksen ihannointi, johon sen asukkaat on tieteellisen menetelmin sopeutettu. Tästä kaunokirjallisesta paikasta ei ole kuitenkaan missään tapauksessa poissa pysyvän tavoittelu. Itse asiassa siinä ilmenee todella vahva pysähtyneisyys, jonka kaikki pinnallisesti näkyvä liike ja muutos peittävät taakseen. Maailmanvaltion johtohenkilön todetaan vastustavan muutosta, koska se uhmaa tasapainoa (Huxley 2012: 228). Se on varsin pysähtyneessä tilassa sosiaalisen hierarkian ja sen seurauksena syntyneiden tiettyjen rakenteellisten piirteiden kannalta. Huxley viittaa siihen, että edistyneillä tieteen keinoilla on mahdollista luoda tällainen stabiili tila, jossa sosiaaliset luokat ja niitä ylläpitävät uskomukset ja käytännöt on mahdollista säilyttää muuttumattomina. Tämä näkyy esimerkiksi siten, että Maailmanvaltion arvomaailmaa ilmentävät tilallisen järjestäytymisen muodot kuten luokkien mukaan eriytetyt työtilat, asuintalot ja harrastustilat ja muut vastaavat säilyvät muuttumattomina. Eriyttämistä ja luokkajaosta on tullut itsessään pysyvää. Toisin sanoen ihmisen hallintaan käytetty väkivahva tiede kykenee säilyttämään jotain paikassa muuttumattomana kaiken liikkeen ja muutoksen ihannoinnin keskellä.

Tämä paljastaa jotain muutakin merkittävää Huxleyn uskosta tieteen voimaan. Tieteellisesti ohjattu maailmanjärjestys toimii Maailmanvaltiossa, koska sillä kyetään lähes täydelliseen ihmisen kontrolloimiseen. Paikkateoreettisesti ilmaistuna tieteellisillä menetelmillä kyetään eliminoimaan struktuuria (Maailmanvaltiota) tavallisesti toiminnallaan muuttavilta ”agenteilta” eli ihmisiltä heidän muutoshalukkuus ja vastarinta (Bourdieu 1990, Keith & Pile 1997, Cresswell 2013: 196–215). Vallasta kertomisen yhteydessä ei voida jättää mainitsematta jo kertaalleen todettua asiaa. Maailmanvaltion kyky levitä laajalle ja saada ihmiset omaksuma sen arvomaailman perustuu ennen kaikkea huipputieteen menetelmiin, joiden kuvattiin olevan tärkeässä roolissa maailmankansalaisten olemuksen, uskomusten ja identiteetin muokkaamisessa. Vähätellä ei voida liian edellä

mainittua piirrettä, jossa kuvasin maailmakansalaisista tarkoituksella muokattavan lapsellisia aikuisia. Lasta on helpompi hallita kuin aikuista. Ihmisjoukkoa on siten myös helpompi hallita, jos ihmisistä saadaan lapsellisia. Maailmanvaltio muistuttaa näin ajateltuna lastentarhaa.

Huxleyn klassikkoteoksessa puhutaan tieteen poikkeuksellisen ”varmoista keinoista” ehkäistä useat ihmistä vaivaavat ongelmat. Tämä paljastaa yhden Maailmanvaltion hallitsevan piirteen, jota voisi kuvailla ennustettavuuden tavoitteluksi. Se puolestaan kytkeytyy valvontaan. Totesin näiden tieteen menetelmien geenimanipuloinnista, oluttamiseen ja lääkeaineiden käyttöön sinänsä olevan välineitä hallita Maailmanvaltion kansalaisia ohjelmoimalla heidän tilallinen käyttäytyminen ennakoitavaksi. Selitän seuraavaksi tarkemmin, miten tämä ennakoitavuuden tavoittelu liittyy valvontaan.

”Lopulta ohjaajat käsittivät, että väkivallalla ei päästä mihinkään. Sovellettiin vihdoin käytäntöön laboratoriosyntyvyyden, oluttamisen ja hypnopedian hitaammat, mutta suunnattomasti varmemmat menetelmät.” (Huxley 2012: 48.)

Valvonta ilmenee Maailmanvaltiossa sen keskeisen laitoksen toiminnassa. Hautomis- ja oluttamiskeskuksella on erityislaatuinen valvonnallinen rooli, joka tekee tästä paikasta merkittävän. Huxley kuvasi näiden hautomis- ja oluttamiskeskuksen johtohenkilöitä.

”Päästämme pienokaiset pulloistaan yhteiskunnallistettuina inhimillisinä olentoina alfoina, epsiloneina, tulevina viemäryöläisinä ja tulevina...” Hän oli sanoa tulevina maailmanjohtajina, mutta lausuikin sen sijaan ”tulevina hautomoiden johtajina.” [...] Viimeisen deltan poistuttua poliisit katkaisivat sähkövirran. Enkelimäinen ääni vaikenä. ”Tuletteko hyvällä?” kysyi ylikonstaapeli. ”Vai täytyykö teidät huumata?” Hän osoitti uhkaavasti vesipistooliansa. (Huxley 2012: 27.)

Näiden hautomoiden johtajiin ja heidän johtamiin laitoksiin viitataan paikkoina, joissa ihmisen perusteelliset fyysiset ja psyykkiset ominaisuudet säädetään toimimaan tietyllä tavalla. Tällä tavalla ihmisen käyttäytymisestä pyritään saada ennakoitavaa, josta kertoo tarinassa jo kyseisestä toiminnasta käytettävä sana ”ennalta määrätä.” Tämän ”ennaltamääräämisen” ansiosta ihmisen voidaan olettaa käyttäytyvän rutiininomaisesti, mikä näkyy esimerkiksi hänen päivittäisessä liikkumisessaan Maailmanvaltiossa. Hautomis- ja oluttamiskeskukset ovat siten paikkoja, joissa luodaan ihmisen käyttäytymiseen en-

nustettavuutta. Samasta syystä tämän laitoksen johtajalla on merkittävä valta käytös-

”Ennaltamääräämisen” vuoksi Maailmanvaltion asukasta ei ole niin suuressa määrin tarvetta tarkkailla ja valvoa sen jälkeen, kun hänet on päästetty yhteiskunnalliseen tehtävään ”valmiina ihmisenä” näistä laitoksista. Hänen käyttäytymisensä on niin varmaksi säädettyä, ettei syytä tarkkailulle ole. Siten hautomis- ja oluttamiskeskuksen johtaja on valvoja, joka varmistaa, ettei valvontaa enää myöhemmin tarvita. Paikkatutkimuksessa on keskusteltu (Beck 1992: 19, 1993) ihmisten yhteiselämää ohjaavan merkittävässä määrin riskien eliminointi varsinkin tieteen ja teknologian avulla teollistuneissa yhteiskunnissa. Huxley kuvaa Maailmanvaltion organisoitumisen muistuttavan riskien eliminointiin varautumista.

Hieman ristiriitaisesti Maailmanvaltiossa kuitenkin mainitaan olevan poliisivoimat. Huxley siis kuvaa muitakin valvojia, vaikka heille ei välttämättä pitäisi olla tarvetta, jos ihmisiltä on tieteellisesti eliminoitu aggressiiviset taipumukset. Tämän voidaan ajatella enemmänkin vahvistavan Maailmanvaltion ihmisten käyttäytymisen ennustettavuuden lisäämistä. Näistä varmoista keinoistakin huolimatta poliisit ja vartijat haluaa säilyttää valvojina kaiken varalta. Huxley tosin saattaa ajatella poliisivoimia tarvittavan valvojiksi siitä syystä, että tieteellinen ihmisen ennustettavaksi tekeminen ei ole vielä saavuttanut täydellisyyttään. Onhan tästä esimerkkinä muun muassa tarinan keskeinen henkilö hahmo Bernard Marx. Hän on jonkinlainen ”viallinen” yksilö, joka ei toimi kuten maailmankansalaisen pitäisi. Siksi valvonnalle on yhä tarvetta hautomis- ja oluttamiskeskusten ulkopuolella.

Alkuasukkaista on luotu negatiivinen mielikuva joukko-opetuksella Maailmanvaltion kouluissa ja sivistyslaitoksissa. Vastaavan on paikkatutkimuksessa todettu tapahtuneen esimerkiksi valloitetuissa siirtomaissa (Said 1989, Bhabha 1994b: 66). Tämä toimenpide kytkeytyy Maailmanvaltion alueellisiin laajenemisyrittämyksiin. Eri kulttuureja edustavien ihmisten ja heidän asuinalueidensa positiivisen tai negatiivisen leimaamisen on todettu tapahtuvan jokapäiväisessä elämässä joukkotiedotusvälineiden esittämänä (Dalby & Tuathail 1998, Hubbard, Kitchin & Valentine 2004: 227–228).

Hyvä nuori neiti, asianlaita on niin kuin sanoin. Kuusi kertaa kuusikymmentätuhatta intiaania ja sekarotuisia. Täydellisiä villejä. [...] Tarkastajamme käyvät silloin tällöin alueella... muussa suhteessa ei minkäänlaisia yhteyksiä sivistyneeseen maailmaan. Noudattavat vielä luotaan työntäviä tapojaan ja tottumuksiaan. [...] Beeta-miinuksien maantieteen luokassa John sai tietää, että villien asuma-alue on paikka, joka ilmastollisen tai geologisten olosuhteiden epäedullisuuden taikka luonnonvarojen puuttumisen vuoksi ei ole kannattanut sivistämiskustannuksia. Huone pimeni. Äkkiä ilmestyivät valkokankaalle rehtorin pään yläpuolelle Acoman parannuksentekijät, maahan heittäytyneinä neitsyt Marian edessä ja valittain niin, kun John oli kuullut heidän valittavan, tunnustaen syntinsä ristiinnaulitun Jeesuksen edessä, Pukongin kotkankuvan edessä Nuoret etonilaiset [oppilaat] suorastaan ulvoivat naurusta... Moninkertaiseksi paisunut nauru hukutti jyrinänsä heidän valituksen pauhaavan äänityksenkin. ”Miksi he nauravat?” kysyi villi tuskallisesti hämmästyneenä. Rehtori vastasi: ”Koska se vain on tavattoman has-sunkurista.” (Huxley 2012: 111, 168–169.)

Huxley viittaa alkuasukkailla olevan tärkeä rooli Maailmanvaltion asukkaiden yhtenäisyyden vahvistamisessa. Sen asukkaat saavat intiaaneista jonkinlaisen vertailukohdan omalle erinomaisuudelleen. Paikkateoreettisesti tämä näyttäytyy mielikuvana siitä, että Maailmanvaltion maantieteellisten rajojen sisäpuolella vietetään paratiisimaista elämää, mutta sen ulkopuolella intiaanien asuttaman alueen sisällä elämä on kurjaa. Alkuasukkaita kohtaan luotu erottelu vaikuttaa perustuvan voimakkaaseen vastakohtaistamiseen, jolla on niin ikään todettu olevan rooli kirjallisuuden ulkopuolella identiteettien luomisessa, koska se on tyypillistä ihmiselle (Kymäläinen 2006: 210–215, Derrida 1995b, Foucault 1979, Anderson 1993: 81–99). Konfliktin merkitys identiteetin vahvistamisessa näkyy siis Huxleyn teoksessa kuvatussa kansassa kuin Moren utopialaisissa. Jos konfliktuaalisuutta hyödynnettään Maailmanvaltion sisäisen järjestyksen ylläpitämiseen vastakkainasettelemalla luokkia keskenään, sitä käytetään myös luomaan yhtenäisyyttä sen luokkien kesken asettelemalla heitä yhtenä joukkona alkuasukkaiden kanssa vastakkain.

Alkuasukkaita ja heidän asuttamaansa aluetta kohtaan on luotu maine, joka lähes kieltää sinne matkustamisen. Tarinassa kaksi Maailmanvaltion kansalaista saa luvan vierailla alkuasukkaiden parissa. Alkuasukkaiden luo menemistä ei ole varsinaisesti kielletty, mutta sitä käytetään leiman antamisena niille, jotka sinne aikovat mennä ja varsinkin sinne todella lähteville. Maantieteellisesti ajateltuna tämä muistuttaa sitä, että ihmisen ei pidä mennä paikkoihin, joita pidetään likaisina tai epäpuhtaina (Sibley 1995: 49–54,

72–80), jotta hänestä itsestään ei tulisi vastaavanlaista. Ajatellaan siis niin, että vierailu jollakin tällaisen maineen omaavalla paikalla joko sen ihmisten parissa ajan viettäminen tai pelkästään meneminen tälle maantieteelliselle alueelle tartuttaa ihmiseen jotain tämän paikan olemuksesta. Tämä näkyy kertomuksessa Bernard Marxin saadessa nyrpeä vastaanotto palattuaan alkuasukkaiden luota Maailmanvaltioon.

”Olen herra Marx.” sanoi johtaja pahaenteisesti. ”Pyysin teitä puheilleni. Palasitte eilen illalla lomaltanne, olen kuullut.” Bernard vastasi: ”Palasin.” ”Palas-sin.” toisti johtaja venytellen käärmemäisesti sähköisten s-kirjainta. Sitten hän äkkiä korotti ääntään ja toittoti. ”Hyvät naiset ja herrat! Suokaa anteeksi, että keskeytän työnne. Tuskallinen velvollisuus pakottaa minut siihen. Yhteiskunnallinen turvallisuus on vaarassa. Tämä mies...” hän osoitti Bernardia syyttävästi- ”...on karkeasti pettänyt häneen osoitetun luottamuksen hänen kieltämyksensä noudattamasta Herramme Fordin opetuksia ja käyttäytymistä vapaa-aikoinaan todistavat hänet yhteiskunnan viholliseksi.” (Huxley 2012: 156–157.)

Alkuasukkaita ja heidän asuttamaan alueeseen kohdistuu erilaisuuden pelkoa. Huxley kuvaa sitä, miten tietynlaisia negatiivisia tunteita lietsotaan jotain ulkopuolista ryhmää kohtaan. Pelkkä intiaanien asuttama maantieteellinen alue herättää ikäviä tunteita Maailmanvaltion asukkaissa, vaikka he eivät ole siellä käyneet. Sibley (1988: 409–415) on kirjoittanut vastaavasti puhtauden ja epäpuhtauden vastakkainasettelun olevan taustalla siinä prosessissa, jossa ihmisiä suurina joukkoina yhtenäistetään luomalla käsityksiä heistä puhtaina ja heihin kuulumattomista epäpuhtaina. Tämä puhtauden ja epäpuhtauden rooli vastakkainasettelussa alkuasukkaiden ja Maailmanvaltion asukkaiden välillä kuvataan selvästi. Samalla Huxley kuvailee ihmisen paikkaavan puutteita tietomääräsään mielikuvituksellaan, jonka vastaavasti paikkaatutkijat (Tuan 1977: 16, 86, Said 1989, Baudrillard 1994) ovat todenneet olevan tyypillistä kirjallisuuden ulkopuolellakin.

”Mutta kuinka he voivat elää näin. Se ei ollut mahdollista!?” Lenina puhkesi sanoihin suuttuneella ja epäuskoisella äänellä.” Bernard sanoi filosofisesti: ”He ovat joka tapauksessa eläneet näin 500 tai 600 vuotta. Ovat kai tottuneet siihen.” Lenina intti: ”Mutta puhtaus on puoli fordiutta.” ”Niin ja sivilisaatio on samaa kuin sterilisaatio.” jatkoi Bernard ivallisella äänensävyllä alkeisterveysopin toista hypnopedista luentoa. (Huxley 2012: 117.)

Maailmanvaltion ja alkuasukkaiden vastakkainasettelu tiivistetään maantieteellisellä viittauksella seuraavasti. Kohtauksessa Bernard ja Lenina ovat menossa vierailemaan

alkuasukkaiden luo samalla, kun matkaopas kuvailee heille alkuasukkaiden asuinalueen piirteitä.

*Valvoja oli vaalea ja lyhytkalloinen alfa-miinus, matala, punakka ja pyöreäkasvoinen ja harteikas. Hän kertoi: ”Viisisataakuusikymmentätuhatta neliökilometriä jaettu neljään erillisen ala-asuma-alueeseen, jokainen suurjännitteisen rautalan-ka-aidan ympäröimänä, jota syöttää voimavirralla suuren kanjonin sähkövoimase-
masema. Aitauksen koskettaminen merkitsee silmänräpäyksessä kuolemaa. Villien asuma alueelta ei ole mitään pelastusta.” (Huxley 2012: 108–110.)*

Alkuasukkaat on eristetty Maailmanvaltiosta aitaamalla heidät erilleen omalle asuinalueelleen. Tämä muistuttaa kirjallisuuden ulkopuolella vastaavanlaista kohtelua, jota intiaanit saivat osakseen Yhdysvalloissa, kun heidät ohjattiin heidän asuinalueeksi tarkoitetuille reservaateille. Erottelua alkuasukkaiden ja maailmankansalaisten välillä korostaa se, että alkuasukkaan ylittäessä hänen yhteisöään Maailmanvaltiosta erottavan rajan, merkitsee se hänelle kuolemaa. Tämä kertoo päättäväisyydestä pitää alkuasukkaat eristettyinä.

5.4. Erilainen John – sieluttoman massakulttuurin uhkaaja

Samankaltainen erottelun ilmapiiri kuin maailmankansalaisten ja alkuasukkaiden välillä todettiin vallitsevan Maailmanvaltion sisällä sen asukkaiden jakautuessa viiteen eri luokkaan, joilla on toisistaan erottuva identiteetti ja sen aiheuttamia eroja käyttäytymisessä. Ajatus puhtaudesta ja epäpuhtaudesta heijastelee samalla ”ulosulkemisen maantiedettä” (Sibley 1988, 1995, Koskela 2009: 39–40), mikä näkyy näiden luokkien välillä siten, että alfat, betat, gammat, deltat ja epsilon on pidettävä erossa estämällä heidän sekoittuminen keskenään. Tämä on varmistettu tehokkaalla keinolla, steriloinnilla. Yksikään Maailmanvaltion asukas ei ole lisääntymiskykyinen.

”Heidät päästetään ulos pulloistaan hedelmättöminä – ruumiinrakenteeltaan täysin säännöllisinä – mutta taatusti steriileinä.” (Huxley 2012: 27.)

Huxley viittaa Maailmanvaltiossa pelättävän sitä, että sen maantieteellisen alueen sisällä asuva kansa menettää yhtenäisyytensä. Vastaava pelko ja sen aiheuttama yhtenäisyyden

suojeleminen näkyi Utopian saarelaisten toiminnassa. Huxley viittaa sterilisoinnin olevan keino varmistaa, etteivät Maailmanvaltion luokkien edustajat kykene sekoittumaan keskenään. Sen pelätään johtavan identiteetistään epävarmaan sekoitukseen.

Uskon Johnin hahmon symboloivan yhtenäisyyden menettämisen pelkoa Huxleyn teoksessa. John on alkuasukkaiden keskuuteen eksyneen ja Maailmanvaltion entisen asukkaan, Linda-nimisen naisen, lapsi. Hän on Maailmanvaltion asukkaisiin ja yhtä lailla alkuasukkaisiin verraten poikkeuksellinen yksilö, koska hänellä on muista maailmankansalaisista poiketen isä (Tomakin) ja äiti (Linda). John on siis hybridi siinä suhteessa, että hänen biologiset juurensa ovat Alfa-isän ja Beta-äidin myötä Maailmanvaltiossa, mutta hän on sattumien summana kasvanut alkusasukaskulttuurin keskellä. John on näistä syistä ”kävelevä ristiriita”, sillä hän rikkoo pelkällä olemassaolollaan tiettyjä pyhiä Maailmanvaltion sääntöjä. Hän rikkoo ensinnäkin sitä sääntöä, että luontaisella biologisella tavalla syntyminen ja biologisten vanhempien omaaminen ovat kiellettyä. Toiseksi John on rikkomus luokkahygieniaa kohtaan, sillä hän muistuttaa olemassaolollaan alfan ja betan risteymästä. Kolmanneksi hän on viettänyt koko elämänsä alkuasukkaiden parissa, jonka todettiin sinänsä luovan ikävä maine Maailmanvaltiossa.

”Sain saman päähänpiston kuin tekin.” sanoi johtaja. ”Halusin vilkaista villejä. Sain lupatodistuksen Uuteen Meksikoon ja matkustin sinne kesälomallani. Tytön kanssa, joka minulla oli sinä hetkenä. Hän oli beta-minus.” [...] Linda selitti: ”Ajatelkaahan nyt: minä, beeta sain lapsen. Asettukaa asemaani.” (Pelkkä ajatuskin sain Leninan värisemään). [...] John astui heti huoneeseen. Hän lankei polvilleen johtajan eteen ja sanoi kirkkaalla äänellä: ”Isäni!” (Huxley 2012: 105, 127.)

Johnilla kuvataan olevan heikko ryhmätietoisuus ja tämän johtuvan ainakin osittain hänen käymästään identiteettien kaksintaistelusta. John on muukalainen sekä alkuasukkaille että maailmankansalaisille. Alkuusukkaat ovat hyväksyneet hänet heimonsa jäseneksi, mutta häneen kohdistuu epäluuloja muista intiaaneista eriävien ulkoisten piirteiden (ihonvärin) ja alkuperänsä vuoksi. Alkuusukkaista monet eivät pidä Johnia aitona alkuusukkana, koska hän on tullut heidän keskuuteen muualta. Huxley kuvaa tällä tavalla sitä, että alkuusukkaat käyttävät yhtenäisyytensä rakentamiseen samoja erotteluita kuin Maailmanvaltiossa käytetään ja heillä todetaan olevan sama taipumus territorialismiin.

Maailmanvaltiossa John kokee olevansa erilainen kuin muut, vaikka siellä häneen kohdistuva huomio on luonteeltaan erilaista. Maailmanvaltiossa hän on suosittu erilaisuudesta johtuen toisin kuin alkuasukkaiden keskuudessa, jossa erilaisuus aiheuttaa syrjintää. Kumpikaan vaihtoehto ei kelpaa Johnille.

Paikkatutkimuksessa (Kymäläinen 2005, 2006: 209–210, Whatmore 2002) on keskusteltu hybrideistä erilaisissa yhteyksissä. Toisinaan niillä viitataan ihmisen kuulumiseen useaan ryhmään, varsinkin monikulttuurisuuden retoriikassa, jolloin ajatellaan hänen identiteettinsä koostuvan moninaisista elementeistä. Identiteetteihin suhtaudutaan itsessään monimutkaisina eikä yksiselitteisinä, johon Huxley ei teostaan kirjoittaessa kiinnittänyt niin tarkkaa huomiota. Kaikki identiteettikäsitteet ovat tarkemmin tutkittuna hybridisiä. Huxley osoittaa kuitenkin Johnia kuvaamalla, että uskoo ihmiselle olevan haitallista kuulua yhtä aikaa moneen eri ryhmään, koska silloin hän kohtaa vaikeuden sovittaa yhteen keskenään päällekkäin meneviä identiteettejä. Johnia kuvaamalla hän osoittaa uskovansa ihmisen tarvitsevan käsityksen itsestään, jonka hän puolestaan uskoo edellyttävän selkeästi määrittynyttä identiteettiä.

Maantieteellisesti mielenkiintoisin puoli Huxleyn näkemyksessä liittyy siihen, miten yhtenäisyyden uskotaan olevan tärkeä perusta kansan toimintakyvylle. Yhtenäisyyden hajoamisen uskotaan sekoittavan siihen perustuvia käyttäytymismalleja. Näin tapahtuessa laajalle joukolle ihmisiä pelätään koko yhteiskunnallisen järjestyksen kaatuvan. Huxleyn teoksessa tämä näkyy siten, että esimerkiksi Maailmanvaltion luokkajako ja sen määräämät tehtävät ja niiden tuottamat käyttäytymismallit, jotka pitävät sitä pystyssä, häiriintyvät yhtenäisyyden hämärtyminen vuoksi. Jos betat yhtäkkiä työskentelisivät alfojen tehtävissä tai nämä luokat sekoittuisivat keskenään muulla tavalla, syntyisi uusi olento ja uusi identiteetti, joka ei sovi varsinaisesti yhteenkään valmiiseen ryhmään. Maailmanvaltion johtohenkilöiden ei kuvata olevan valmiita edes harkitsemaan tällaista mahdollisuutta uusien luokkajakoa.

Bernardin ja Johnin keskustelua kuvaamalla Huxley viittaa kiinnostavaan ilmiöön, joka menee maantieteellisessä ajattelussa mielikuvitukselliselle ja humanistiselle puolelle. Huxley kuvaa näillä Johnin ajatuksilla sitä, miten ihminen kohdistaa liioiteltuja odotuk-

sia sellaisia paikkoja kohtaan, jossa ei ole koskaan käynyt. Samalla hän tulee viitanneeksi toistamiseen mielikuvituksen voimaan sekä hyvässä ja pahassa luoda ennakkokäsityksiä ennen tuntemattomasta maailmasta (Baudrillard 1994, Tuan 1977, Daniels 1992). John on samalla vahva kuvaus kaunokirjallisesti luonnehditusta paikkatutkimuksen teemasta (Kymäläinen 2005), toiseudesta ja erilaisuudesta.

”Tahtoisin tietää, haluatteko lähteä kanssamme Lontooseen?” Bernard kysyi tehden ensimmäisen siirron sotaretkellä, jonka strategiaa hän oli salaa suunnitellut aina siitä lähtien, kun hän pienessä majassa oli käsittänyt, kuka pakostakin on tämän nuoren villin isä. ”Haluatko?” Nuoren miehen (John) kasvot kirkastuivat. ”Tarkoitatteko todellakin sitä?” [...] Nuori mies veti syvään henkeen. ”Ajatella, että se kävisi toteen, isästä olen uneksinut koko elämäni.” [...] ”Kuink ihnaia olentoja täällä nyt näenkään! Kuink ihminen on kaunis”. [...] ”Ah, uljas uusi maailma.” Hän (John) toisti: ”Ah, uljas uusi maailma, joss ompi tuollaista kansaa. Lähtekäämme heti matkaan.” (Huxley 2012: 146–147.)

Johnin kuvataan saaneen nämä ajatukset Maailmanvaltiosta lähes paratiisimaisena paikana äidiltään Lindalta (emt. 143–147). Hän kohtaa karulla tavalla sen, että Maailmanvaltio ei lopulta täytäkään hänen suuria toiveitaan. Tämä paljastuu hänen käymässä keskustelussa Maailmanvaltion johtohenkilön kanssa ennen siirtymisestään muualle asumaan. Tämä toive hänelle toteutetaankin, mutta hän huomaa, ettei pääse Maailmanvaltion vaikutukselta täysin eroon edes siirtyessään elämään sieltä kauemmas. Tämä johtaa lopulta hänen itsemurhaan.

”Mutta minä pidän epämurkavuuksista.” sanoin John. ”Me emme. Meistä on parempi selvitä asioista mukavasti.” sanoi johtaja. ”Minä en kaipaa mukavuutta. Kaipaan Jumalaa, kaipaan runoutta, kaipaan todellista vaaraa, kaipaan vapautta, kaipaan hyvyttä. Minä kaipaan syntiä.” sanoi John. ”Te siis vaaditte oikeutta olla onneton.” sanoi johtaja. ”Olkoon niin, vaadin oikeutta olla onneton.” sanoi John. (Huxley 2012: 242.)

Johnin edesottamukset kuvaavat sitä, miten ihmisen paikan tunne voi muuttua varsin dramaattisesti ja äkkinäisesti positiivisesta negatiiviseksi. John lähti Maailmanvaltioon pelkästään siitä saamansa mielikuvan perusteella ilman todellista kokemusta. Tämä osoittautuu virheeksi. Huxleyn heijastelee siten näkemystä siitä, mitä vieraaseen kulttuuriin saapunut muukalainen saattaa pahimmillaan kokea silloin, kun hänen matkustuspäätös perustuu pelkkään pelkkiin haavekuviin määränpäästä.

”Oi Jumala, Jumala...” toisteli Villi (John) taukoamatta itsekseen. Se oli ainoa selvä sana siinä murheen ja tunnonsoimauksen kaaoksessa, joka täytti hänen mielensä. (Huxley 2012: 211–212.)

Johnin kuvataan epäonnistuvan yrittäessään tehdä Maailmanvaltiosta itselleen tuttu. Hän ei kyennyt hyväksymään itsepäisyydestään ja vankkumattomasta periaatteellisuudestaan johtuen siellä asuvien ihmisten elämäntapoja ja siitä syystä hän syrjäytyi. Hän jää paikan ulkopuoliseksi. Toisaalta Maailmanvaltio ei ole valmis antamaan periksi Johnin toiveille. Johnin kohtalon yksityiskohtaisista syistä Huxleyn teoksen lukeneet voivat olla montaa eri mieltä. Johnilla ei kuitenkaan ollut tarpeeksi valtaa. Siksi hän ei voinut muuttaa Maailmanvaltion uskomusjärjestelmää mieleisekseen. Vallan puute tai sen hyväksyminen koitui hänen kohtalokseen. Hän yritti tuoda intiaanikylän paikkaan, jonne sitä ei haluttu ja jonne hän ei itse halunnut tulla osaksi sen elämäntavat omaksumalla. John piti liian tiukasti kiinni sen hetkisestä ja intiaanikylän määrittämästä olemuksestaan. Se sai hänet tuntemaan, että hän luovuttaisi kontrollin omasta identiteetistään jollekin muulle kuin itselleen hyväksymällä Maailmanvaltion arvomaailman.

6. OCEANIAN SOTA PAIKALLISUUTTA VASTAAN

Kuvailen tässä pääluvussa valvonnan, pelon ja vallankäytön ilmenemistä ja motiiveja Orwellin teoksen *Oceanian*, sosiaalisessa järjestäytymisessä, fyysisessä rakenteessa, maisemissa sekä keskeisten henkilöhahmojen kuvauksissa. Mielenkiintoni kohdistuu erityisesti päähenkilö Winston Smithiin ja hänen käyttäytymiseen *Oceanian*assa. Tutkimustavalla uskollisesti viittaan analyysini edetessä paikkateoreettisiin vastaavuuksiin teoksen sisällön kanssa.

6.1. Ikuistetun valtarakenteen ilmentymä

Tarinan tapahtumapaikka *Oceania* on jakautunut kolmeen sosiaaliseen luokkaan, jotka ovat Puolueen sisärenkas, Puolueen ulkorengas ja proletariaatti. Sosiaalinen järjestys kuvataan varsin yksiselitteisesti.

”Maailmassa on ollut kolmenlaisia ihmisiä: yläluokka, keskiluokka ja alaluokka. [...] Oceanian yhteiskunnan yleisrakenteen pyramidin kärkenä on Iso Veli. Hän on erehtymätön ja kaikkivoipa. Jokainen edistysaskel esitetään lähteneeksi hänen johtajuudestaan ja alullepanostaan... Kukaan ei ole nähnyt Isoa Veljeä. [...] Iso Veli on se muoto, jonka Puolue on valinnut itselleen näyttäytyäkseen maailmalle. [...] Ison Veljen alapuolella on Sisärenkas, johon kuuluvien lukumäärä on 2 % Oceanian väestöstä. Sisärenkaan alapuolella on Ulkorengas, johon kuuluu (13 % väestöstä). [...] Sisärenkastasta voidaan sanoa valtion aivoiksi, Ulkorengas on verrattavissa sen käsiin. Vielä alempana ovat prole-massat suunnilleen 85 % koko asujaimistosta. [...] Puolue ei ole perinnöllinen järjestelmä tai systeemi. Puolue ei välitä valtansa vaan itsensä (aatteensa) pysyvyydestä. Ei ole tärkeää kuka käyttää valtaa, kunhan hierarkkinen rakenne pysyy aina samana.” (Orwell 1983: 230–232.)

*Oceania*aa leimaa kerrostunut luokkajako, joka ilmenee sen tilallisessa järjestäytymisessä. Puolueen jäsenet asuttavat *Oceanian* Lontoon hienostoalueita. Puolueen sisärenkaan jäsenet asuvat kaikkein hienoimmilla alueilla elintasollisesti mitattuna. Sisärenkaan asuinalueen rakennukset kuvataan kooltaan suuremmiksi, huoneistoiltaan tilavammiksi ja kauniimmiksi, ympäristöltään puhtaammaksi ja teknisen kehityksen tasoltaan edistyneemmäksi. Heidän asuinalueella näkee laadukkaampia ja monipuolisempia elintarvikkeita ja muita tuotteita. Puolueen ulkorengas puolestaan asuttaa näiden samojen ver-

tailukohdilla mitattuna sisärenkaan asuinalueeseen verrattuna huomattavasti heikkolaa-
tuisempaa asuinalueutta. Proletariaatin asuinalueen vastaava heikentyminen ulkorenkään
asuinalueeseen verrattuna kuvataan yhtä suureksi kuin sisärenkaan ja ulkorenkään välil-
lä.

*”Harkittua politiikkaa on se, että suositutkin ryhmät pidetään lähellä puutteen ra-
jaa, sillä yleinen puute lisää pienten etuoikeuksien arvoa ja näin suurentaa ryhmi-
en välistä eroa. Sisärenkaan jäsen viettää synkkää elämää. Mutta siitä huolimatta
se vähä yllisyys, jota hän saa nauttia – tilava, tarkoituksen mukainen asunto,
paremmasta kankaasta tehdyt vaatteet, hänen ruokansa, juomiensa ja tupakkansa
laatu, hänen kaksi tai kolme palvelijaansa, hänen yksityisautonsa tai helikopterin-
sa – asettaa hänet aivan eri maailman kuin missä Ulkorenkään jäsenet elävät ja
Ulkorenkään jäsenillä on puolestaan samanlainen etumatka verrattuna alistetuun
prole-luokkaan. Yhteiskunnallinen ilmapiiri on kuin piiritetyssä kaupungissa. [...] Hän
oli nyt niissä epämääräisissä, ruskehtavissa köyhäin kaupunginosassa, jotka
olivat pohjoiseen ja itään siitä mikä oli kerran ollut Saint Pancrasin rautatiease-
ma. Hän käveli pitkin kivetettyä katua, jonka kahden puolen oli kaksikerroksisia
taloja, kolhiintuneet ulkokäytävät suoraan kadulle kuin mitkään rotanreiät. Siellä
täällä kivien lomissa oli likaisia vesilätäköitä. [...] Oli erittäin harvinaista, että
kukaan saisi sisältä nähdä kenenkään Sisärenkaan jäsenen asunnon tai edes tulla
siihen osaan kaupunkia, missä heit asui. Kaikkihan oli täällä pelottavaa: itse il-
makin näiden jättiläisrakennusten ympärillä, kaikki uhkeus ja tilavuus, hyvän
ruoan ja hyvän tupakan oudot tuoksut, uskomattoman nopeat hissit ja valkotakki-
set palvelijat.” (Orwell 1983: 93–94, 186, 211.)*

Orwell kuvaa luokkajaon mukaan määräytyvää alueellista elintason eroa kiintoisalla
tavalla. Sisärenkaalla todettiin olevan korkeampi elintaso kuin muilla luokilla ja vastaa-
vasti ulkorenkäällä todetaan olevan samanlainen etumatka proletariaattiin. Orwell viit-
taa tästä huolimatta jokaisen näistä luokista viettävän varsin vaivalloista ja korkeintaan
keskinkertaista elämää. Hän viittaa elintasollisten erojen tuntuvan olosuhteista johtuen
valtavilta. Ikään kuin ihmiset vertailisivat elintasoaan toisiinsa ja sen perusteella määrit-
telisivät oman arvonsa suhteessa muihin. Orwell viittaa suhteelliseen elintasaan, jota
korostaa sen näkyvä ilmeneminen tilallisessa järjestäytymisessä. Orwell viittaa siihen,
että luokkien erottautuminen toisistaan ei tuntuisi niin selkeältä ilman niiden konkreetti-
sesti näkyvää erottelua toisistaan. Luokkaerot siis eivät tunnu niin todellisilta, jos ne
eivät ilmene selvästi tilallisessa järjestäytymisessä. Tosin silloin luokkatodellisuus saat-
taa salakavalasti peittyä.

Tämä luokkaperusteinen järjestäytyminen paljastaa muitakin vastaavanlaisia Oceanian ilmiöitä. Orwell kuvaa proletariaatti-alaluokkaa heidän elintavoiltaan ja luonteeltaan verrattuna Puolueen jäseniin.

Varkaat, rosvot, portot, kokaiinitrokarit ja kaikenlaiset kiristäjät olivat kokoinen maailma maailmassa, mutta koska koko heidän toimintansa tapahtuipa proleluokan keskuudessa, se ei ollut huomion arvoista. Kaikissa moraalikysymyksissä saivat prolet noudattaa vanhoja perinnäisiä säännöksiään. Puolueen vallitseva sukupuolinen puhtaus ei ollut pakollinen heille. Vapaa lihallinen sekaantuminen sai tapahtua rankaisematta, avioerot olivat sallittuja. Olisipa jopa uskonnollinen taikauskokin ollut luvallista, jos prolet olisivat osoittaneet pienintäkään merkkiä sen tarvitsemisesta. Sanoihin yksi Puolueen tunnuslausekin: ”Prolet ja eläimet ovat vapaita.” [...] Kaikki uskomukset ovat itse asiassa suunniteltu vain ylläpitämään Puolueen mystiikkaa ja estämään nyky-yhteiskunnan varsinaisen luonteen tulemasta tiedoksi. [...] Pidetään yhdentekevänä mitä mielipiteitä joukoilla on vai onko niitä lainkaan. Joukoille voidaan myöntää älyllinen vapaus, koska niillä ei ole älyä. Mutta Puolueen jäsenessä ei suvaita pienintäkään mielipiteen poikkeamaa edes vähäisimmässä asiassa. (Orwell 1983: 82, 232–233.)

Orwell kuvaa luokkien välillä vallitsevan eroja luonteenpiirteissä ja elämäntavoissa, jotka näyttäytyvät tilallisina ilmiöinä. Proletariaatin asuinalueilla kerrotaan kukoistavan siveettömyys, rikollisuus, vapaamielisyys ja kaikenlainen moraaliton käyttäytyminen, joita ei tavata Puolueen asuttamilla alueilla. Orwellin kuvaa Oceaniassa vallitsevan primitiivisen käyttäytymisen tilallinen vaihtelu. Primitiivisyys kasvaa liikuttaessa kauemmas Puolueen asuttamilta alueilta. Orwell viittaa toiseen samalla tavalla näkyvään ilmiöön. Sitä voisi kuvata tietämyksen, ymmärryksen ja sivistyksen tilalliseksi vaihteluksi. Proletariaatti kuvataan tässäkin tapauksessa sivistymättömäksi ja tyhmäksi joukoksi, jolta puuttuu ymmärrys vallitsevista olosuhteista. Sen sijaan Puolueen jäsenet kuvataan älyllisesti terävämmiksi ja Puolueen ideologian mukaisesti sivistyneemmiksi. Paikka-tutkimuksessa on esitetty vastaavasti näkemyksiä niistä tavoista, joilla valtarakenteita säilytetään ylläpitämällä ja oikeuttamalla valtauskomuksia ja luokkarakenteita (Bourdieu 1984, Johnson 1991: 289, Foucault 1980).

Luokkaerojen kuvaus muistuttaa maantieteessä pohdittua tilallista leimaamista eli ihmisen asuinalueen rinnastamista hänen henkisiin kykyihin ja luonteenpiirteisiin (Sibley 1995). Bell Hooks (1990: 145–149) on nimittänyt tätä ”sijainnin politisoinniksi” (politics of location). Orwell kuvaa näiden alueellisten vaihtelujen erottuvan selkeästi. Hän

kuvaa niiden eroja niin suuriksi, että siirtyminen yhden luokan asuttamalta alueelta toiseen vastaisi lähes siirtymistä kahden eri maailman välillä. Orwell haluaa kuitenkin osoittaa, että proletariaatti on moninainen joukko eikä yksi yhtenevä massa toisin kuin Puolue väittää. Samalla tämän alistetun enemmistön asuinalueet kuvataan paikoiksi, joissa vanhoja perinteitä ennen Puolueen valtaan nousua ylläpidetään (Orwell 1983: 93–100). Puolue ei siis ole onnistunut luokkaistamisessa ja ideologiansa täydellisessä juurruttamisessa jokaisen oceanialaisen mieleen niin hyvin kuin se julkisuudessa uskottelee. Sodan kaaoksesta huolimatta proletariaatin asuinalueilla kuvaillaan muhivan orastava paikallisuus ja erottautuminen.

Puolueen perustajia luonnehditaan poikkeuksellisen vallantahtoisiksi. Oceanian valtasuhteet ovat suorassa yhteydessä sen tilalliseen rakenteeseen. Tämä puolestaan liittyy pelkoon ja sen tilallisiin ilmiöihin tavalla, johon palataan tuonnempana uudelleen.

”Yhtä ilmeistä oli niin ikään ollut, minkälaiset miehet hallitsivat tätä maailmaa. Edeltäjiinsä verrattuna he olivat vähemmän ahneita ja vähemmän ylellisyyden haluisia, mutta sitä enemmän vallanhimoisia ja ennen kaikkea tietoisempia siitä mitä tekivät ja he olivat päättäväisempiä kukistaessaan vastarinnan. [...] Valtaa, Winston! Meidän ainoa pyrkimys on saada valtaa vallan vuoksi. Me emme pyri mihinkään muuhun kuin oman aattemme ikuisen säilyvyyteen.” (Orwell 1983: 227, 288.)

Oceanian tilallisessa rakenteessa selvästi näkyvä erottautuminen luokkiin kuvaa siis valtasuhteita luokkien välillä. Kuuluminen Sisärenkaaseen tuo välittömästi aineellisessa elintasossa mitattavia ja valtaoikeuksissa näkyviä eroja. Sisärenkaan jäsenten asuinalue puolestaan erottuu alueena, jossa elää elintason laadulla ja vallan määrällä mitattuna ”parempaa väkeä.” Orwell antaa ymmärtää, että Oceanian luokkarakenne on ensisijaisesti suunniteltu ylläpitämään valtarakenteita. Kaikki muut tavoitteet, joita kyseisellä järjestäytymisellä saattaisi olla, ovat siten toissijaisessa asemassa. Orwellin teoksessa näkyy siten poikkeavan voimakkaasti se, mitä paikkatutkimuksessa on todettu (Foucault 1980, Johnston 1991: 289, Holt-Jensen 1999: 167–168). Valtaryhmät luovat uskomuksia todellisuudesta ja siinä elävistä ihmisistä erotellen heitä toisistaan. Orwell osoittaa Puolueen selvästi luoneen käsitykset Oceanian luokista ja niiden määrittävän tilallista todellisuutta.

Orwellin teoksessa kuvaama selvä valtarakenne osoittaa territoriaalisuuden (Painter 2010, Sack 1986, Foucault 1979) näkyvän hänen teoksessaan, kuten se näkyi Moren ja Huxleyn teoksissa. Territoriaalisuus ilmenee Oceanian luokkaperusteisessa tilallisessa järjestäytymisessä. Oceanian kehämäinen rakenne, jota Orwellin (emt. 94) todettiin nimitettävän ”kuin piiritetyksi kaupungiksi” kuvaa jo sinänsä territoriaalisuutta. Oceanian rakenne muistuttaa myös puolustusasemiin ryhmittynyttä yhteiskuntaa, jossa sen kehän keskusta (Puolueen valta-alue) suojelee itseään sen ulkokehältä (proletariaatilta). Jo nimitys ”Puolueen sisä- ja ulkorengas” heijastavat tätä territorialismia. Tämä kuvaa territoriaalisuuteen usein sisältyvää suojelevaa tai puolustautuvaa käyttäytymistä, jolla on usein yhtä selvästi tilallisesti näkyvä heijastuma kuten rajojen tai esteiden luominen sille alueelle, johon territoriaalisuus kohdistetaan. Maantieteessä on keskustelu yhteiskuntarakenteen jakautumisesta muistuttamaan piiritystä tai saartorengasta (Hubbard, Kitchin & Valentine 2004: 90–91, Davis 1990, 2002, Massey 1993) taustamotiivinaan tilan poliittinen kontrolli. Virilio (1977, 1989, Hubbard, Kitchin & Valentine 2004: 312–315) on luonnehtinut tämän tapahtumista tilan muuttamiseksi sodan näyttämöksi

”Puolueen kahden renkaan välillä on jokin määrä vaihtoa, mutta ainoastaan sen verran, että voidaan olla varmoja siitä, että Sisärengas vapautuu heikoista yksilöistä ja että Ulkorengaan eteenpäin pyrkivää jäsentä voidaan tyydyttää ja tehdä vaarattomaksi sallimalla heidän yletä. Proletariaatin ei käytännössä sallita yletä Puolueen piiriin. Tämä asiantila ei ole ehdottomasti pysyvä eikä periaatekysymyksenäkään. Puolue ei ole entisessä mielessä mikään luokka. Se ei pyri sellaisenaan siirtämään valtaa omille lapsilleen. Puolue ei ole tosiaanakaan ollut mikään perinnöllinen järjestelmä eikä ryhmä. Puolue ei välitä verensä vaan itsensä pysyvyydestä. Ei ole tärkeitä, kuka käyttelee valtaa, kunhan vain hierarkkinen rakenne pysyy aina samana.” (Orwell 1983: 231–232.)

Vuonna 1984 ilmentää territoriaalisuutta kahdella muullakin tavalla. Tavoite suojella Puolueen aatteen säilymistä edellyttää sosiaalista hierarkiaa, joko taas näkyvä Oceanian tilallisessa rakenteessa. Erityisesti tämä kohdistetaan proletariaatti-enemmistöön. Proletariaattia yritetään estää sekaantumasta Puolueen ulko- ja sisärenkaaseen. Tämän tavoitteen saavuttamiseksi proletariaatin asuinalueet on erotettu Puolueen vastaavista. Proletariaatin liikkumista ja asumista rajoitetaan voimakkaasti Oceaniassa. Samanlainen rajoittaminen vallitsee ulkorengaan ja sisärenkaan välillä. Tietoinen sosiaalinen eriarvoistaminen luo rajoituksia, esteitä ja toiseutta (Kymäläinen 2005, 2006, Sibley 1988) myös Orwellin teoksessa kuten kahdessa muussakin klassikkoteoksessa.

Orwell paljastaa Puolueen aatteen säilymisen olevan sen toimintaa ohjaava ensisijainen tavoite, jonka kannalta ei ole merkitystä perinnöllisellä vallan jatkumisella. Ei ole väliä, kuka hallitsee, kunhan hän tekee kaiken täsmälleen Puolueen laatiman toimintaohjelman mukaan. Orwell uskoo sen olevan erityinen piirre kollektiivien yksilönvapauksien kustannuksella korostavissa poliittisissa aatteissa. Hän uskoo niitä leimaavan erityinen pelko kaikenlaisia uudistuksia vastaan, joita saattaisivat ehdottaa valta-aatetta vastustavat yksilöt tai ryhmät. Iris Marion Young (1997: 60–63) on todennut, että valtaryhmillä on tapana ”vaientaa” heidän vastustajien eriävät mielipiteet päästämättä niitä ikinä julki- seen tietoisuuteen.

Toinen territoriaalisuuteen viittaava piirre näkyy Orwellin kuvatessa teoksensa maailman olosuhteita. Maailman kerrotaan jakautuneen kolmeen Oceanian kaltaiseen ylival- tioon. Siinä tavassa, jolla oceanialaiset suhtautuvat euraasialaisiin näkyy vahvasti maan- tieteessä keskustelua herättänyt erilaisuus ja toiseus (Kymäläinen 2006: 205–212). Oceanialaiset on saatu kuvittelemaan, että Oceanian maantieteellisen rajan takana asuu lähes täydellisesti heistä eroava ja oceanialaisia kohtaan pahantahtoinen ihmisjoukko.

”Nykyisin käynnissä olevan sodan luonteen ymmärtämiseksi on aluksi käsitettävä, että se ei voi olla ratkaiseva. Ainoatakaan ylivaltiota ei voida täydellisesti voittaa. Siihen eivät pysty molemmat muut edes yhdessäkään. Ne ovat aivan liian tasavoi- maiset ja niiden puolustautumismahdollisuudet ovat siksi pelottavat. Ylivaltioiden rajojen välillä on alue, joka ei ole pysyvästi kenenkään hallussa ja se on muodol- taan epämääräinen nelikulmio ja käsittää viidenneksen maapallon asujaimistosta. Näiden taajaan asuttujen seutujen ja pohjoisen jääkalotin omistamisesta nuo kol- me valtaa taistelevat alituisesti. Käytännössä ei yksikään valloista milloinkaan voi kontrolloida koko tätä riidanalaisista aluetta. [...] Rajat liikkuvat edes takaisin. [...] Yksikään ylivaltio ei milloinkaan pääse ratkaisevasti johtoon. [...] Ylivaltioi- den rakenteen vuoksi on välttämätöntä, etteivät ne ole kosketuksissa ulkomaalai- siin, lukuun ottamatta aivan pientä sotavankien ja värillisten orjien määrää. Ku- kaan muu Oceanian kansalainen ei näe milloinkaan ainoatakaan Euraasian tai Itäaasian kansalaista ja vieraiden kielten osaaminen on kielletty. [...] Kukin hal- litseva ryhmä ei taistele toisiaan vastaan. He käyvät sota omia alamaisiaan vas- taan ja sodan tavoitteena ei ole alueellisen valloituksen saavuttaminen tai estä- minen, vaan yhteiskuntarakenteen ehenänä säilyttäminen.” (Orwell 1983: 206, 214, 216–217, 220.)

Ylivaltiot taistelevat näennäisesti maa-alueiden ja niiden kansojen hallinnasta, mutta tosiasiaissa niiden väliset rajat on sovittu pysyviksi. Sota on illuusio territoriaalisesta

muutoksesta, jota ei koskaan tule tapahtumaan. Orwellin eräs kiintoisimmista ajatuksista on hänen näkemys siitä, että sotia ja niihin liittyviä maa-alueista käytäviä taisteluita ei koskaan ole tarkoitettu muuta kuin hämäykseksi, tässä tapauksessa kolmen ylivaltion, pysyvän rakenteen takaamiseksi.

”Mutta yhteiskunnan olennainen rakenne ei ole milloinkaan vaihdellut. Suunnattomien mullistusten ja näennäisesti peruuttamattomien muutoksienkin jälkeen on sama kaava aina osoittautunut voimassaolevaksi. [...] Olennaista sodassa on tuhoaminen, ei välttämättä ihmishenkien, vaan ihmistyön tuotteiden tuhoaminen. Sota on keino, jolla pannaan palasiksi, hajotetaan taivaan tuuliin tai upotetaan meren syvyyteen tavaroita ja tuotteita, jotka muuten olisi käytettävä suurten joukkojen elämän mukavaksi tekemiseen. Sota ei siis ainoastaan toteuta välttämätöntä hävitystä, vaan toteuttaa sen psykologisesti hyväksyttävällä tavalla. Periaatteessa olisi peräti yksinkertaista, jos maailman liikatyö hävitettäisiin rakentamalla tempeleitä ja pyramideja, kaivamalla reikä maahan ja täyttämällä ne jälleen tai tuottamalla tavattomat määrät tavaraa ja polttamalla ne.” (Orwell 1983: 203, 210–212.)

Orwell kuvaa sitä, miten näkyvät tilalliset ilmiöt ovat toisinaan hämäystä. Ne näyttäytyvät jonkin suuren muutoksen tavoittelulta, mutta tosiasiallisesti ne kätkevät taakseen pysähtyneisyyttä tavoittelevan suunnitelman. Sodasta on tullut, kuten Orwell kuvaa, pysyvä maailmanlaajuinen tila. Se vaikuttaa päällepäin kuin jokin koko ajan muuttuisi, mutta tosiasiallisesti tämä tila, sota, on itse pysyvyys. Muutoksen illuusio peittää alleen seisahduksen. Orwell siis haluaa osoittaa sen, että paikan näkyvän muodon ei pidä antaa huijarta, koska se on osittain huijausta jo sinänsä kätkemään taustallaan piilevä valtakamppailu.

Orwellin kuvaamassa sodassa erityisen maantieteellisesti kiinnostavaa on hävityksen ja säilymisen epätasainen jakautuminen. Meneillään kuvataan olevan laajoja alueita muuttava valtava turbulenssi, jossa sota hävittää ja muuntelee ihmisen muokkaamaa ympäristöä jatkuvasti. Silti kaiken tämän keskellä suhteellisen suppea maantieteellinen alue, ylivaltioiden hallitsijoiden asuttamat alueet, säästyy tältä hävitykseltä. Kirjalija viittaa siihen, että sota varmistaa laajan valtioksi järjestäytyneen yhtenäiskulttuurin säilyvyyden, mutta ei mahdollista paikallisuuden kehittymistä, josta pitää huolen jatkuva kaaos ja epätasapaino.

Tosiasiasa sodan takana ei välttämättä ole orwellilainen näkymätön salaliitto, jonka juonijoita ei koskaan vastuuseen teoistaan. Tosin tätä ei voida varmuudella vääräksi todistaa, kuten ei voida sitä, että laajamittaisessa sodassa tietyt alueet ja niiden ihmiset kärsivät enemmän kuin toiset. Tästä voidaan päätellä, että Orwellin teoksessa konflikti nimenomaan suoranaisen sodan muodossa näyttelee suurinta roolia näissä kolmessa klassikkoteoksessa. Orwell käyttää poikkeuksellisen paljon sodan retoriikkaa (Virilio 1977, 1986) kuvaamaan ihmisten välisiä suhteita. Hän kuvaa Oceaniaa paikkana määrittävän jatkuva valtaa tavoitteleva konflikti ihmisten välillä. Siten hän uskoo vallan olevan poikkeuksellisen merkittävässä asemassa paikan määrittäjänä. Valta on Orwellille se paikan muutosta vastustava voima, josta on maantieteessä keskusteltu (Harvey 1996: 292–293). Orwell ajattelee, että jos hierarkkiset valtasuhteet jonkin ihmisryhmän ja heidän asuttaman alueen sisällä pysyvät vakiona, paikka ei muutu, elleivät valtaryhmät halua sen muuttuvan. Orwellin kuvailemaa ylivaltioiden territoriaalisuutta muistuttavaa sotilaspoliittista valtioiden välistä kamppailua alueiden hallinnasta ovat useat paikkatutkijat (Bhabha 1994b, Said 2000: 181, Dalby & Tuathail 1998) kritisoineet alistavana vallankäytön muotona.

Moren ja Huxleyn teoksessa todettiin näkyvän yksinäisiin ihmisiin suunnattuja epäluuloja. Moren ja Huxleyn todettiin kuvanneen keinoja ehkäistä yksinäisyyttä sosiaalista vuorovaikutusta lisäävillä toimenpiteillä. Sama näkyö Orwellin teoksessa. Yksinäisyyden vieroksuminen on kuitenkin ironiaa Orwellin kohdalla, sillä hänen tiedetään olleen luonteeltaan syrjäänvetäytyvä. Hänen teoksensa maailmassa luonnehditaan yksinäisten vieroksumista. Oceaniassa vallitsee näennäisen voimakas me-henki, jota kuvaa se, että oceanialaisten edellytetään kutsuvan toisiaan tovereiksi. Orwell kuitenkin vihjailee tämän olevan valheellista yhteisöllisyyttä, joka peittää alleen katkeruuden ja vihan toisia kohtaan. Orwell kuvaa samanlaista identifioitumisen kehollista ja näkyvää (Jones 2012: 160–163, Valentine 2001) symboliikkaa kuin Huxleyn ja Moren teoksessa todettiin näkyvän. Puolueen jäsenet erottautuvat proletariaatista pukeutumalla suoja-pukuun.

”Edellytettiin, että kaikki sanoivat toisiaan tovereiksi. [...] Puolueen jäsenillä ei käytännössä ollut lainkaan vapaa-aikaa, eikä hän ollut milloinkaan yksin paitsi vuoteessa. Edellytettiin, että milloin hän ei tehnyt työtä, syönyt tai nukkunut hän otti osaa johonkin yhteiseen virkistykseen; kaikki ikä viittasi yksinäisyyden etsimiseen, jopa vain yksin käveleminenkin oli ainakin jonkin verran vaarallista. Uus-

kielessä oli sitä varten sanakin: omaeloksi sitä sanottiin ja se tarkoitti yksilöllisyyttä ja erikoisuutta. [...] Puolueen virallinen suojapuku ei ollut yleinen näky näillä kaduilla.” (Orwell 1983: 25, 93–94.)

Oceaniassa houkutellaan ihmisiä suurina ryhminä ja vielä suurempina joukkoina tiettyihin sijainnillisiin pisteisiin kuten ”Yhteiskunnalliseen Keskukseen” ja ”Voiton Torille.” Tämä on erakoitumista ehkäisevä käytäntö, jolla on yhteys sosiaaliseen hierarkiaan. Siten mahdollistetaan Puolueen tarkkailla useampia jäseniään ja muiden luokkien edustajia. Tämä tekee heistä helpommin hallittavia. Samalla nämä ihmisiä yhteen kokoavat paikat ovat valtasuhteiden ilmaisemisen paikkoja, sillä niissä Puolueen mahtia esitellään näyttävästi.

6.2. Ihmisen ja havaitun maailman jakomielitautinen suhde

Orwellin teoksen keskeinen käsite nimeltä kaksoisajattelu (doublethink) tarkoittaa sitä, että ihminen yhtä aikaa uskoo ja ei usko johonkin asiaan. Kaksoisajattelua on esimerkiksi se, että uskoo vakaasti ja harkitusti maapallon olevan litteä, mutta samalla salaa uskoo tai enemmänkin tietää sen olevan muodoltaan pallomainen.

”Puolueen jäseneltä ei vaadita ainoastaan oikeita mielipiteitä, vaan myös uskomuksia ja asenteita, joita ei milloinkaan ole selvästi säädetty ja joita ei voidakaan säätää ilmaisematta Ingsocissa vallitsevaa sisäistä ristiriitaa. [...] Oceanian yhteiskunta perustuu viime kädessä siihen uskoon, että Iso Veli on kaikkivoipa ja Puolue on erehtymätön. Mutta koska Iso Veli todellisuudessa ei ole kaikkivoipa eikä Puolue ole erehtymätön, tarvitaan väsymätöntä, hetkestä hetkeen joustavaa tosiasiaihin käsittelyä. Tämä tarkoittaa avain sanaa mustavalko. Vastustajasta käytettynä se tarkoittaa tapaa häpeämättä väittää, että musta on valkoista, aivan päinvastoin kuin todellisuudessa on laita. Puolueen jäsenistä käytettynä se tarkoittaa uskollista alttiutta sanoa, että musta on valkoista, jos puoluekuri niin vaatii. Mutta se tarkoittaa myös kykyä uskoa, että musta on valkoista ja vielä enemmän, kykyä tietää, että musta on valkoista, ja unohtaa että on milloinkaan kuvitellutkaan muuta. Tämä edellyttää alistuista, jatkuvaa menneisyyden muuttamista, jonka taas tekee mahdolliseksi kaiken muun käsittävä ajatusjärjestelmä, joka tunnetaan sanalla kaksoisajattelu.” (Orwell 1983: 234–235.)

Puolueen jäseniltä vaadittava kaksoisajattelu on tämän perusteella nostettu Oceanian määrittäväksi ideologiaksi, jolla on selkeä tilallisesti ilmenevä seurauksensa. Kaksois-

ajattelu, kuten mikä tahansa ajattelu, suuntautuu lopulta siihen ulkoiseen maailmaan, tilaan, jossa ihmisen täytyy arkisessa elämässä tulla toimeen. Se siis kohdistuu Oceanian ulkoiseen ympäristöön ja sen taustalla vallitseviin uskomuksiin. Oceaniassa todettiin vallitsevan Puolueen luoma historiakäsitys, jonka mukaan se on valtasymbolinaan toimivan Ison Veljen johdolla ollut aina olemassa ja siten Oceanian aina näyttäneen samalta kuin se kertomuksen nykyhetkellä näyttää. Tämä uskomus säilytetään, vaikka joitain muutoksia ilmenisi sen tilallisessa muodossa. Uskotaan, että kaikki on aina ollut juuri siten, kun ne sillä hetkellä näyttäytyvät samalla salaa tunnustaen, ettei tämä ole totta.

Koska kaksoisajattelu kohdistuu ihmisen näkemään ja kokemaan tilaan, sitä voidaan yhtä hyvin nimittää ”spatiaaliseksi kaksoisajatteluksi.” Kaksoisajattelun tilallisuus näkyy selvimmin Orwellin klassikkoteoksen piirteessä samoin kuin Huxleyn ja Moren teoksissa. Varsinkin Moren todettiin kuvaavan tietynlaista pysähtynyttä paikkaa, joka on saavuttanut muuttumattoman tilan. Tosin samalla huomattiin, että Moren tuli kuin vahingossa maininneen Utopian saaren kokeneen monenlaisia historiallisia muutosprosesseja.

Orwell puolestaan uskoo, että erityisesti vallanpitäjät, joita hänen teoksessaan Puolue ilmentää, turvautuvat ”spatiaaliseen kaksoisajatteluun” usein osana valtapyrkimyksiään. Orwellin mukaan vallankäyttäjät pyrkivät poikkeuksellisen voimakkaasti luomaan jotain pysyvää, vaikka tunnustavat lopulta kaiken olevan alttiina muutokselle. Tämä sama kaksoisajattelu näkyy niissä uskomuksissa, joissa jokin paikka halutaan säilyttää nostalgian innoittamana tietynlaisena kuin uhmaten muutosta. Uskomus siihen, että voi rakentaa jotain pysyvää, vaikka tiedostaa muutoksen läpitukenavuuden on nimenomaan tätä spatiaalista kaksoisajattelua, jota kuka tahansa ihminen jossain määrin soveltaa.

Puolue yrittää saada havaitun todellisuuden, tilan, vastaamaan täysin Puolueesta luotua mielikuvaa erehtymättömänä ja kaikkivoipana. Oceanian on jokaisella ajanhetkellä näytettävä siltä kuin se vastaisi täsmälleen tätä käsitystä Puolueesta. Jos edes jokin mitätön ristiriitaisuus näyttäytyy jonkin Puolueen sanan ja teon välillä, täytyy joko muuttaa sanoja vastaamaan tekoa tai tekoja vastaamaan sanoja. Puolueen kunnianhimoinen tavoite saada sanat ja teot vastaamaan täydellisesti toisiaan tarkoittaisi yhtä kuin jokainen väite-

lause vastaisi täydellisesti sen kuvaamaa ulkoista todellisuutta. Tämä ei tietenkään ole tosiasiaa mahdollista, jonka Orwell seuraavassa sitaatissa osoittaa.

”Oceanian yhteiskunta perustuu viime kädessä siihen uskoon, että Iso Veli on kaikkivoipa ja Puolue on erehtymätön. Mutta koska Iso Veli todellisuudessa ei ole kaikkivoipa eikä Puolue erehtymätön, tarvitaan väsymätöntä, hetkestä hetkeen joustavaa tosiasian käsittelyä. [...] Tämä edellyttää jatkuvaa alistuista menneisyyden muuttamista, jonka taas tekee mahdolliseksi kaiken muun käsittelyä ajatusjärjestelmä, joka tunnetaan uuskielessä sanalla kaksoisajattelu. [...] Jos tosiasiat puhuvat päinvastaista, tosiasiat on muutettava. Näin siis historiaa kirjoitetaan alati uudelleen. [...] Menneisyys on sitä, mitä kirjoissa ja asiakirjoissa sanotaan.” (Orwell 1983: 235–236.)

Sanojen ja tekojen täydellisen vastaavuuden mahdoton tavoittelu paljastaa maantieteellisen piirteen. Jonkin Oceanian ympäristössä näkyvän kohteen kuten rakennuksen ollessa ristiriidassa sen kanssa, mitä Puolue on siitä sanonut tai kirjoittanut, täytyy joko rakennus muuttaa vastaamaan Puolueen väitteitä siitä tai päinvastoin muuttaa Puolueen sanoja vastaamaan rakennuksen sen hetkistä tilaa, jotta näyttäisi kuin Puolue ei olisi missään vaiheessa erehtynyt. Jos tällainen kaikkitietävä, mutta tosiasiaa erehtyvä olento todella hallitsisi ihmisten elämää, johtaisi se melkoisiin elinympäristöä muokkaaviin toimenpiteisiin. Ympäristöä pitäisi muuttaa aina sen mukaan, mitä tämä entiteetti on siitä väittänyt ja toivoa, ettei hän erehdy enää tulevaisuudessa. Silloin jouduttaisiin jälleen muuttamaan ympäristöä. Orwell tosin osoittaa, että Puolue toteuttaa tämän kahdesta edellä mainituista tavasta helpommalla. Se muokkaa omia virheellisiä väitteitään vastaamaan todellisuutta. Näin ei tarvitse muuttaa mitään ympäristössä ja nähdä sen eteen valtavaa vaivaa. On helpompi muuttaa sanojaan vastaamaan ulkoista todellisuutta kuin päinvastoin.

Paikkateoreettisin termein Oceaniaa dominoivan Puolueen ”kaksoisajattelevaa” maailmankatsomusta voidaan selittää tukeutumalla esimerkiksi Foucaultin ja Baudrillardin filosofisiin ajatuksiin ihmisen ja havaitun maailman suhteesta. Baudrillard (1994: 160–163) on todennut ihmisen havaitsevan ympärillään ilmiöitä, joita hän uskoo olevan olemassa ja sivuuttamaan täysin ne, joiden olemassaoloon ei usko. Olentoja ja ilmiöitä syntyy ja katoaa sitä mukaa kuin ihmisen uskomukset todellisuudesta muuttuvat. Foucault (1972) on painottanut mielikuvituksen ihmiselle suomaan valtaa päättää siitä, millaisena

hän haluaa ymmärtää itsensä ja todellisuuden. Puolue on vienyt nämä filosofien ajatukset asteen pidemmälle. He ovat päättäneet itse määritellä Foucaultin ajattelun tavoin uskomuksensa todellisuudesta ja näkevät siten maailman Baudrillardin esittämällä tavalla itse luodun uskomuslinssin läpi. He kuitenkin vievät tämän niin pitkälle, että yrittävät tuhota muilta vallan tehdä samoin. Tämä tarkoittaa toiseuden, erilaisuuden ja vastakohtaisuuksien täydellistä hävittämistä ensin omasta mielikuvituksesta ja sitten havaitusta maailmasta. He toki toimivat yrittäen muuttaa vain niitä asioita, joihin uskovat voivansa vaikuttaa, mutta he eivät usko vaikutusmahdollisuuksillaan olevan rajoja lainkaan. Orwell kuvaa ”utopian” pakottamista ja ikuistamista kuvitelma todellisuuteen.

Orwellin teoksessa näkyy selvimmin kolmesta klassikosta luonnon roolin vähätteleminen ihmistoiminnan ohjaajana. Orwell tosin mainitsee ohi menneen Oceanian tilallisen järjestäytymisen taustalla vaikuttavan luonnon olosuhteet. Luonnon ja ihmisen suhteen vähäinen käsittely johtuu siitä, että Orwell keskittyy teoksessaan tarkoituksella lähinnä ihmisten välisten suhteiden ja niihin kytkeytyvän vallan tavoittelun tarkasteluun. Tähän ihminen-luonto suhteeseen kätkeytyy kuitenkin spatiaalista kaksoisajattelua.

”Toinen asia, mikä sinun on käsitettävä Winston, on se että valta on valta ihmisen yli. Ruumiin yli, mutta ennen kaikkea mielenlaadun yli. Valta aineen yli. Valtamme ulkoisen tosiolovan yli, jos haluat sen niin sanoa, ei ole olennaista. Valtamme aineen yli on jo ehdoton.” ”Mutta miten te pystytte hallitsemaan ainetta?” Winston puhkesi kysymään. ”Ettehän hallitse edes säätä ettekä painolakia. Ja sitten vielä taudit, tuska ja kuolema.” O`Brian vaimensi hänet yhdellä käden liikkeellä: ”Hallitsemme ainetta sen vuoksi, että hallitsemme mielenlaadun. Tosioloisuus on ihmisen aivoissa. Sinä opit vähitellen Winstoin. Ei ole mitään, mihin emme kykenisi. Näkymättömyys, häipyminen, kaikki on mahdollista. Sinun täytyy vapautua yhdeksänentoista vuosisadan aatteistasi, jotka sitoutuvat luonnonlakeihin. Me teemme itse omat luonnonlakimme.” Winston keskeytti: ”Ettehän! Ette kykene edes olemaan kiertotähtemme herroja. Entä sitten Euraasian ja Itä-Aasian? Ettehän ole voittaneet heitäkään vielä.” O`Brian vastasi: ”Se on epäolennaista. Voitamme ne kun se sopii meille. Ja ellemme voita niitä, mitä sitten? Voimmehan sulkea ne olemassaolon ulkopuolelle. Oceania on maailma.” (Orwell 1983: 290–291.)

Puolueen ideologisena kulmakivenä kaksoisajattelu näkyy ihmisen ja luonnon välisen suhteen tarkastelussa, kuten sen todettiin näkyvän muutoksen ja pysyvyyden problematiikassa. Puolueen jäsenen tulee ajatella ihmisen olevan luonnon yläpuolella, joka näkyy parhaiten ajatuksessa kaikkivoipasta Isosta Veljestä. Kaiken Oceaniassa näkyvän,

sen tilallisen ilmaisumuodon, ajatellaan olevan rakentunut yhden kaikkivoivan olennon toimesta. Yhtä aikaa kaksoisajatteluun periaatteella tiedetään Oceanian rakentuneen pitkien aikojen saatossa ja nykyisen Puolueen vallan aikana eläneiden ihmisten toiminnan tuloksena. Näiden ihmisten on puolestaan pitänyt huomioida tietyt luonnonlait rakentessaan Oceaniaa. Yhtä aikaa heidän on silti ajateltava, että luonnon laeilla ei ole mitään väliä, vaan kaikki on syntynyt tyhjästä taianomaisen olennon tahdosta.

Tämä on ihmisen ja luonnon väliseen suhteeseen kohdistuvaa kaksoisajattelua. Ihmisen oletetaan olevan luonnon valtias, mutta yhtä aikaa hänen on tunnustettava välttämättä olevansa luonnon armoilla ja itsekin osa sitä. Se on kuin väittäisi ihmisen muokkaaman ympäristön olevan osoitus siitä, miten hän hallitsee luontoa, vaikka on tehnyt sen luonnon sanelemien ehtojen mukaan. Tämä on lähempänä sopeutumista luonnon sanelemiin ehtoihin kuin luonnon hallitsemista.

6.3. Valetäydellisen valvonnan valikoiva kavaluus

Vuonna 1984-teoksen keskeiseen teemaan, valvontaan, liittyy samanlaisia tilallisia ilmiöitä kuin edellä käsitellyyn Oceanian luokkaperusteiseen järjestäytymiseen. Oceaniaa valvotaan kuvaa ja ääntä tallentavien tarkkailulaitteiden, ajatuspoliiseiksi kutsuttujen valvontaviranomaisten ja hetä avustavien ilmiantajien avulla. Ajatuspoliiseilla luonnehditaan olevan poikkeuksellinen asema Oceaniassa verrattuna sen muihin asukkaisiin, mihin palataan myöhemmin.

*”Jokaista kansalaista tai ainakin jokaista kansalaista, jota kannatti pitää silmällä, saattoi poliisi nyt valvoa kaksikymmentäneljä tuntia vuorokaudessa. Oli mahdollista ensi kerran pakottaa kaikki alamaiset ei ainoastaan täydellisesti tottelemaan valtiota, vaan myös omaksumaan täysin samanlaiset ajatukset. [...] Kauko-
varjostin lähetti ja vastaanotti samanaikaisesti. Se imaisi itseensä joka ainoan äänen, jonka Winston päästi. Jos hän oli metallilevyn näköpiirissä, hän näkyi yhtä hyvin kuin kuului. Ei voinut aavistaa kuinka usein tai minkä järjestelmän tarkkailukojeeseen ajatuspiisi kulloinkin kytki kunkin yksityisen johdon. [...] Times kertoi, miten salakuunteleva pikkukantelija oli antanut ilmi vanhempansa ajatuspoliiseille. Puolueen jäsen elää syntymästä kuolemaan Ajatuspoliisin silmälläpidon alaisena. [...] Ei yksikään, joka oli kerran joutunut ajatuspoliisin käsiin päässyt lopullisesti irti.” (Orwell 1983: 6–7, 30, 87, 227–228, 233.)*

Valvonnan kuvataan pelottavan monia oceanialaisia kuten päähenkilö Winstonia. Orwellin kuvauksen perusteella valvonta aiheuttaa epämuikavan tunteen jatkuvasta tarkkailtavana olemisesta. Paikkatutkimuksessa on mainittu valvonnan kaventavan tilaa (Koskela 2009: 226) saaden valvonnan kohteena olevan tuntemaan olonsa kuin nurkkaan ahdistetuksi. Uskooko Orwell valvonnan sinällään olevan epämiellyttävää niissäkin tapauksissa, jolloin valvottu ei tiedä valvonnan syitä? Ajatteleeko Orwell ihmisen kokevan valvottuna oleminen ja siten valvottu paikka pelottavaksi pelkästään valvonasta itsestään johtuen? Ainakin Orwell kuvaa tarinansa päähenkilön rentoutuvan vietäessään aikaa syrjäisen talon huoneessa, valvonnan ulottumattomissa. Tämä viittaa Orwellin uskovan valvonnan sinänsä ilman sen syiden tietämistä olevan ainakin epämuikavaa, jopa pelottavaa.

Hänestä tuntui, että hän tiesi aivan tarkkaan, miltä tuntuisi istua tällaisessa huoneessa, nojatuolissa avotakan edessä, jalat suojatangolla ja vesikattila liedellä aivan ypyksin, peräti turvallisena, ei ketään katselemassa, ei ääntäkään häiritsemässä... ”Täällä ei ole kaukovarjostinta!” Hän ei voinut pidättäytyä. (Orwell 1983: 109.)

Orwellin ei ole ainoa, joka ajattelee valvonnassa olevan jotain sellaista, josta ihminen ei pidä, jos on valvonnastaan tietoinen. Tuanin (1979: 212–220) mukaan maininnee, että ihminen on aina varautunut jopa peloissaan hänelle uudessa ei-tutussa ympäristössä. Siten valvonnan pelko liittyy tuntemattomuuden pelkoon. Valvonta saa, kuten Orwell kuvaa ihmisen tuntemaan, että hänet saatetaan milloin tahansa yllättää valvojan taholta. Yllätyksistä ihminen ei yleensä pidä, jonka vuoksi tuttua ympäristöä pidetään mukavampana paikkana. Se koetaan turvallisiksi. Orwell kuvaa ihmisen tietoisesti etsivän pakopaikkaa valvonnalta.

Täytyi elää - ja aivan vaistomaisesti elettiinkin - pitäen mielessä, että jokaista äännähdyistä kuunneltiin ja jokaista liikaudesta pidettiin silmällä...paitsi pimeässä. [...] Winston seisoi yhä selkä kaukovarjostimeen päin. Niin oli turvallisempaa. [...] Toisella puolella oli tyhjä komero... Kun komerossa istui tiukasti mahdollisimman syvällä, oli kaukovarjostimen ulottumattomissa, mikäli oli kysymys näkemisestä... Huoneen poikkeuksellinen järjestely olikin osaltaan innostanut hänet asiaan, johon hän parhaillaan ryhtyi. [...] Yksityiselämä oli tärkeä asia. Jokaisella oli tarpeen paikka, missä joskus saattoi olla yksinäisyydessä. [...] ”En sanonut mitään tuolla kujalla”, jatkoi tyttö, ”jos siellä olisi ollut mikrofoni jossain, mutta nyt ollaan täällä suojassa.” [...] Katso puita, noihin ei yhteenkään mahtuisi mik-

ro. [...] Piilopaikka on turvallinen kahdesti, mutta kuukautta eikä kahta tietenkään. [...] Kohtaamisen fyysinen vaikeus oli suunnaton. Se oli samaa kuin matiasennossa yrittäisi siirtää kuningasta. Yrittipä mitä tahansa, aina oli edessä kaukovarjostin. (Orwell 1983: 7, 10, 123, 133, 141, 153.)

Orwell luonnehtii valvonnan saavan ennestään tutun ja turvallisen ympäristön tuntuun vieraalta ja arvaamattomalta. Kun paikkaa aletaan valvoa ja valvottu sen tiedottaa, paikalta katoaa sen tuttuuden luoma rentouden ja turvallisuuden tunne. Orwell viittaa valvonnan luovan epäilyksen ilmapiiriin, jolloin valvotussa paikassa on vaikea tuntee olonsa tervetulleeksi. Valvonnan tarkoitus on kuitenkin yhtenäistää oceanialaisia tarkailemalla, että kaikki käyttäytyvät ja jopa ajattelevat samalla tavalla. Tämän keinon toimivuutta Orwell kuitenkin epäilee vahvasti.

More kuvaili teoksessaan utopialaisten saariyhteisön paikaksi, johon on mahdollisimman helppo tuntee kuuluvansa. Orwell puolestaan kuvaa paikan, johon on mahdollisimman vaikea tuntee kuuluvansa. Vaikeutta näihin paikkoihin sopeutumisessa selittää näissä teoksissa osittain valvonta ja siihen suhtautuminen. Vaikka Moren Utopia todettiin valvottavan valvontaviranomaisten toimesta, More ei luonnehdi sen häiritsevän saarelaisia. Tosin valvontakaan ei ole Utopiassa niin laajalle ulotettua ja tehokasta kuin Oceaniassa. Huxleyn teoksessa puolestaan huomattiin valvonnan tarpeen vähentyneen, koska ihmisistä oli onnistuttu tieteen menetelmin muokkaamaan käyttäytymiseltään ennustettavia. Maailmanvalton kansalaisista valtaosaa valvonta ei siitä syystä liikuttanut lainkaan.

”Täytyi elää ja aivan vaistomaisesti elettiinkin – pitäen mielessä, että jokaista äännähdystä kuunneltiin ja jokaista liukahdusta pidettiin silmällä... paitsi pimeässä.” (Orwell 1983: 7.)

Orwell ei kuitenkaan kuvaa täydellistä valvontaa. Ketään, edes Ulkorenkkaan jäseniä, ei valvota Oceaniassa kellon ympäri. Orwell viittaa, että yöllä kaukovarjostimet eivät tarkaile Puolueen jäseniä sen jälkeen, kun he sammuttavat valot nukkumisajaksi. En kuitenkaan usko Orwellin ajattelevan, että tämä hetkellinen ajanjakso valvomattomana, tekee yhdenkään oceanialaisen elämästä onnellisempää.

Pohdin seuraavaksi tarkemmin valvontaa kohtaan tunnettua pelkoa ja valvonnan perimmäisten syitä Orwellin teoksessa. On muistettava, että valvontaa ei välttämättä aina koeta pelottavaksi. Jotkut tahot, varsinkin valvonnan alullepanijat, saattavat uskoa valvonnan esimerkiksi tehostavan turvallisuutta (Koskela 2009: 227–230). Valvonnan pelottavuus tai turvallisuus riippuu siis henkilöstä ja hänen intresseistään.

Uskon Orwellin viittavaan siihen, että valvonta enemmän tehostaa jo muutoin vallitsevaa pelkoa, joka on perimmäisiltä syiltään kytkeytynyt Oceaniaa hallitsevan Puolueen julmaan valtopolitiikkaan. Lähes jokaisella oceanialaisella luonnehditaan olevan enemmän tai vähemmän syytä pelätä valvontaa, tosin jotkut ovat siltä paremmassa suojassa kuin toiset. Joillain ryhmillä ja henkilöillä kuten Puolueen Sisärenkaan jäsenillä kerrotaan olevan etuoikeus sulkea valvontalaitteet tietyissä paikoissa ja tilanteissa joksikin aikaa. Heidän ei kuitenkaan kerrota olevan muutoin turvassa valvonnalta.

”Voitteko katkaista sen?” kysyi Winston. ”Voin. Meillä on sellainen etuoikeus.” vastasi O’Brien. Kaukovarjostimen vaikenemisen jälkeen oli huoneessa hiljaista kuin haudassa. (Orwell 1983: 219.)

Tämä tarkoittaa näillä henkilöillä olevan tämän etuoikeuden turvin mahdollisuus vähentää valvotun tilan määrää ja siinä viettämäänsä aikaa. Toisaalta Puolueen jäseniä, varsinkin ulkorenkaaseen kuuluvia, valvotaan eniten asemastaan johtuen, koska heiltä puuttuu Sisärenkaan etuoikeus vähentää valvontaa vastaavalla tavalla. Ulkorenkaaseen kuuluviin siis kohdistuu enemmän valvontaa. Tämä tarkoittaa heidän olevan eniten altistuneita valvonnalle jatkuvasti, koska alueet, joissa he liikkuvat ja asuvat ovat valvottavia. Ulkorenkaaseen kuulumisen siten tarkoittaa, että joutuu olemaan lähes jatkuvasti valvottuna. Sen sijaan proletariaattiin kuuluvia kerrotaan valvottavan vähemmän, koska aiemmin todettiin, että Puolue ei edellytä heidän noudattavan ideologiaansa niin tiukasti kuin omien jäsentensä. Siksi heidän asuttamiaan alueitaan valvotaan vähemmän.

”Kolme vuotta sitten. Se tapahtui pimeänä iltana kapealla sivukadulla lähellä suurta rautatieasemaa. Se tyttö seisoi seinän varjoamassa oviaukossa. Hänellä oli nuoret kasvot ja ne oli paksusti maalattu. Puolueen naiset eivät koskaan maalanneet kasvojaan. Kadulla ei ollut ketään muuta, ei edes kaukovarjostinta.” (Orwell 1983: 72–73.)

Orwell viittaa siihen, että henkilön asema, tässä tapauksessa yhteiskunnallis-sosiaalinen, vaikuttaa siihen, miten paljon hänen tekemiinsä kiinnitetään huomiota. Samalla valta tuo mukanaan valvontaa, koska valtaa omaavia usein valvotaan tarkasti.

Orwellin yhteiskunnasta paljastuu piirre, jonka mukaan valvonta vaihtelee merkittävästi Oceanian eri alueilla. Proletariaatin asuinalueiden todettiin olevan elintasoltaan heikompia kuin Puolueen vastaavien. Vastaavanlainen ero ilmenee valvonnan määrässä (kaukovarjostimet, mikrofonit, partiointi). Valvonnan alueelliset erot tarkoittavat yhtä kuin valvontalaitteiden ja valvontaviranomaisten määrän alueellista vaihtelua. Kaikkein valvotuimmat alueet ovat niitä, joilla Puolueen jäsenet asustavat ja työskentelevät. Orwell tarkoittaa tällä suurkaupunkien keskusalueita. Valvonnan kerrotaan vähenevän liikuttaessa kauemmas keskusalueilta proletariaatin asuttamille reuna-alueille ja yhä kauemmas maalaisseudulle.

Totuuden Ministeriö, hänen (Winstonin) työpaikkansa [...] Arkisto-osastolla, jolla Winston työskenteli. [...] Samassa räjähti salin (arkisto-osaston) toisessa päässä olevasta kaukovarjostimesta hirmuinen, jauhava kirs kunta. [...] Muutamia ajatuspoliisin asiamiehiä oli aina heidän keskuudessaan levittämässä väriä huhuja ja toteamassa ja eliminoimassa ne harvat yksilöt, joista saattaa tulla vaarallisia. Mutta mitään yritystä ei tehty proletariaatin valistamiseksi Puolueen ideologialla. [...] Suurimmalla osalla prole-luokkaa ei ollut kodeissaan edes kaukovarjostimia. [...] Yleensä ei voinut otaksua olevansa maaseudulla paremmassa turvassa kuin Lontoossakaan. Kaukovarjostimihan täällä ei ollut, mutta koskaan ei voinut olla varma kätkeyistä mikrofoneista, joiden sieppaama ääni voitiin tuntea [...] "Missä tavataan?" kysyi Winston. Julia vastasi "Voiton torilla, muistopatsaan luona." "Sehän on täynnä kaukovarjostimia!" ihmetteli Winston. (Orwell 1983: 7, 14, 16, 81–81, 127, 131.)

Oceanian asukkaita yhteen kokoavia paikkoja (Voiton Tori, Yhteiskunnallinen Keskus) voidaan ajatella myös valvonnan näkökulmasta, kuten niitä edellä ajateltiin hierarkian näkökulmasta. Näitä ihmisten kokoontumispaikkoja, jotka muuten muistuttavat vastaavia sosiaalisia keskipisteitä (Lehtinen 2006, Forselles-Riska 2006: 223) Moren ja Huxleyn teoksissa, valvotaan intensiivisesti. Ne ovat valvotuimpia paikkoja koko Oceaniassa. Näiden paikkojen tarkoitus on kerätä niihin paljon ihmisiä ja altistaa heidät siten valvonnalle. Nämä paikat ovat valvonnan keskipisteitä, johon ihmisiä kootaan mahdollisimman suurina joukkoina, jotta koko Oceaniassa olisi mahdollisimman vähän valvonnan tavoittamattomia.

Orwell mainitsee Oceaniassa tapahtuneen vallankumous, jota ylistetään merkittävänä historiallisena tapahtumana muistuttaen vastaavaa Huxleyn teoksen maailmansotaa ja Moren teoksen Utopian saaren muokkaamisprosessia. Päähenkilö Winstonin kuvataan muistelevan vallankumousta.

”Molemmat hänen (Winstonin) vanhempansa olivat epäilemättä tulleet niellyksi viisikymmenluvun ensimmäisissä suurissa puhdistuksissa. [...] Nyt häntä ihmetytti äidin kuolema, joka oli tapahtunut lähes kolmekymmentä vuotta takaperin. [...] Juttu oli alkanut kuusikymmentäluvun puolivälissä, siihen aikaan, jolloin Vallankumouksen vanhat johtajat oli suurissa puhdistuksissa kerta kaikkiaan pyyhitty olemattomiin. Vuonna 1970 ei ketään heistä enää ollut jäljellä tietenkin lukuun ottamatta Isoa Veljeä itseään.” (Orwell 1983: 34–35, 86.)

Tästä historian suurtapahtumasta on jäänyt useita merkkejä Oceaniaan monumentteina ja konkreettisina rakennuksina muistuttaen maantieteen teoriaa paikkamuistista (Hayden 1995, Casey 1987). Näitä ovat Voiton Torin ohella Voiton Talo, jossa Puolueen Ulkorenkaan jäsenet asuvat. Nämä ovat valvonnan keskipisteitä. Erityisen valvotut paikat Oceaniassa ovat samalla vallankumouksen aiheuttamaa muutosta symboloivia paikkoja. Vallankumouksesta ja Puolueen valtaanoususta muistuttavat paikat ovat erittäin valvotuja ja yhtä pyhiä. Moren ja Huxleyn todettiin niin ikään kuvanneen pyhiä paikkoja (Foucault 1967, Forselles-Riska 2006: 220) (temppelit, solidaarisuusjuhlatilat).

”Hän otti hyllyltä pullon, joka sisälsi väritöntä nestettä. Yksinkertainen nimilappu osoitti sen olevan Voiton Giniä. [...] Hän otti savukkeen. Pakkauksessa oli nimi: Voiton Savuke. [...] Jostain tulvahti kadulle paahdetun kahvin haju – oikean kahvin, ei Voiton kahvin. [...] Hän puikahti näppärästi Voiton Talon lasiovesta, vaikka ei kuitenkaan tarpeeksi liukkaasti. [...] Voiton Talo oli vanha rakennus, vuodelta 1930 peräti tai niille main, ja alkoi jo hajota kappaleiksi. [...] Jo ennen sovittua aikaa oli Winston Voiton torilla. Hän kierteli suunnatonta, uurrettua pylvästä, jonka päässä Ison Veljen kuvapatsas seisoi tähyten eteläiselle taivaalle.” (Orwell 1983: 5, 9, 26, 92, 127.)

Nämä valvonnan keskipisteet viittaavat toiseen mielenkiintoiseen asiaan. Mitä valvotummasta paikasta Oceaniassa on kyse, sen tärkeämpi rooli sillä on jollekin tai joillekin. Orwell kertoo teoksessaan Puolueen pyrkivän päätavoitteenaan hierarkkisen sosiaalisen rakenteen säilyttämiseen. Nämä valvonnan keskipisteet ovat siis keskeisessä asemassa vallan säilyttämisessä. Orwell kuvailee Oceanian paikaksi, jossa on valtaryhmän tarkoituksellisilla toimenpiteillä luotu olosuhteet, joilla pyritään tekemään mahdottomaksi ra-

kentaa syvällisiä sosiaalisia suhteita ihmisten välille. Vankilan valvojia voivat olla kaiken näkevän tarkkailijan ja vanginvartijoiden ohella vangit itse. Kaikki pelkäävät toisiaan Oceaniassa osaksi siitä syystä, että kuka tahansa voi olla ajatuspoliisin ilmiantaja. Harvoilla on Orwellin kuvaamassa yhteiskunnassa todellista syvällistä ryhmähenkeä, vaan näennäisen ja pinnallisen me-hengen tarkoitus on ainoastaan tehdä erakoitumista karttavia, jotta heitä olisi helpomaa valvoa. Valvonta siis pitää ihmiset uskollisina ainoastaan Puolueen ideologialle ja sen määrittelemälle yhteisöllisyydelle.

Oceaniaa hallitsevan Puolueen valtaa symboloiva hahmo on nimeltään Iso Veli, jolla kuvataan olevan tärkeä rooli valvonnassa. Orwell antaa ymmärtää, ettei Iso Veli ole todellinen kehollinen olento, mutta siitä huolimatta hän on Oceaniassa ylistetyssä asemassa. Samalla huomaamme yhteneväisyyden Moren ja Huxleyn teoksiin. Moren teoksessa Utopus ja Huxleyn teoksessa Herra Ford näyttävät vastaavalla tavalla ylistettynä historiallisena merkkihenkilönä, jonka kunniaksi on pystytetty lukuisia monumentteja muistuttamaan hänestä ja hänen saavutuksistaan.

Oceanian yhteiskunnan yleisrakenteen pyramidin kärkenä on Iso Veli. Hän on erehtymätön ja kaikkivoipa. Jokainen edistysaskel esitetään lähteneeksi hänen johtajuudestaan ja alullepanostaan. Kukaan ei ole silmästä silmään nähnyt Isoa Veljeä. Hän on vain ne kasvat, jotka nähdään jokaisessa lauta-aidassa, hän on se ääni, joka kaikuu kaukovarjostimesta. Voimme olla jokseenkin varmoja siitä, ettei hän milloinkaan kuole ja jo nyt vallitsee melkoinen epätietoisuus siitä, milloin hän on syntynyt. Iso Veli on se muoto, jonka Puolue on valinnut näyttäytyäkseen maailmalle. [...] Winston yritti muistella minä vuonna oli kuullut ensimmäisen kerran Iso Veljestä. Mahtoi ollut kyysikymmentäluvulla, mutta mahdotonta sanoa aivan varmasti. Puolueen historiassa Iso Veli tietenkin esiintyi Vallankumouksen johtajana ja vartijana sen ensimmäisestä päivästä lähtien. [...] ”Onko Iso Veli olemassa?” kysyi Winston. ”Tietysti, Puolue on olemassa. Iso Veli on Puolueen ruumiillistuma.” vastasi O’Brien. ”Onko hän olemassa samalla tavalla kuin minä olen olemassa?” jatkoi Winston. ”Et sinä ole olemassa.” sanoi O’Brien. [...] Pieni keltatukkainen nainen oli heittäytynyt edessään olevan tuolin selkänojan varaan. Vavahtelevalla äänellä hän tuntui kuiskaavan jotain sellaista kuin ”Vapahtajani!” Oli ilmeistä, että hän oli vaipunut rukoukseen. Samassa joukko puhkesi syvään, hitaaseen, tahdikkaaseen hymniin... Se oli kertosaie, joka usein saatiin kuulla valtavimman liikituksen hetkinä. Osaksi se oli ylistyshymni Iso Veljen viisaudelle ja majesteettiudelle. [...] Iso Veli on erehtymätön ja kaikkivoipa. (Orwell 1983: 21–22, 42, 230, 285.)

Orwell kuvailee Ison Veljen hahmon ilmenemistä Oceanian maisemakuvassa sekä tiettyjen tavaroiden ja tarve-esineiden etiketeissä. Ilmeneminen tapahtuu etenkin Iso Veljen suurina kuvajulisteina, joita korostavat suurikirjaiminen teksti.

Alhaalla kadulla kaikki tuntui värittömältä paitsi julisteet, joita oli kiinnitetty joka paikkaan. Samat mustaviiksiset kasvot tuijottivat joka nurkasta. Isoveli valoo - niin sanoi teksti. [...] Iso Veljen kasvot hämöttivät varjostimessa vielä muutaman sekunnin [...] Hän (Winston) kasvoi taskustaan viisikolmattasenttisen. Siinäkin samat sanat, pienin, selvin kirjaimin, ja toisella puolella rahaa Ison Veljen pää. Rahankin pinnasta silmien katse seurasi häntä. Rahoista, postimerkeistä, kirjojen kansista, lipuista, julisteista, savukepaketeista – kaikkialta. Aina ne silmät tuijottivat ja ympäröi ihmisen. Nukkuipa tai valvoi, teki työtä tai söi, oli sisällä tai ulkona, kylvyssä tai vuoteessa. Ei mistään apua, niistä ei päässyt eroon. Mikään ei ollut omaa paitsi muutamat kuutiosenttimetrin oman kallon sisäpuolella. (Orwell 1983: 6, 21, 32.)

Millainen yhteys Iso Veljen kuvilla ja niitä koristavalla tekstillä on valvontaan? ”Iso Veli valvoo”-sanoin koristetut julisteet ja niissä kuvattu synkkä hahmo, jonka kuvaillaan läpitukevasti tuijottavan katselijaansa, viittaavat siihen, Orwellin uskovan siten saatavan aikaan tehostettu tunne valvottuna olemisesta. Aiemmin todettiin, ettei Orwellin yhteiskunta ole kauttaaltaan valvottu, joten tätä puutetta paikkaamaan käytetään Iso Veljen julisteita. Orwell viittaa tällä saatavan aikaan tunne siitä, että julisteen näkijä on jatkuvan tarkkailun alaisuudessa silloinkin kuin ei sitä ole.

Kuvat ja tekstit voivat saada aikaan tietynlaisen tunteen viesteillään siitä tilasta, jossa ne huomataan. Vastaava ilmiö näkyy kirjallisuuden ulkopuolella. Valvontakameroita vilisevien alueiden sisällä usein ilmoitetaan erikseen kameroita kuvaavien varoitustekstien yhteydessä aluetta valvottavan. Siten tiedotetaan niiden havaitsijaa siitä, että alue on valvottu. Iso Veljen rooli tarkkailussa muistuttaa samalla ajatusta omnipresenssistä tarkkailijasta (Semple 1993, Casey 1997), jollainen rooli Moren Utopiassa oli annettu Jumalalle saarelaisia jatkuvasti valvovana kaiken näkevänä silmänä. Orwell kuvaa Iso Veljen symboliksi valvonnalle. Vaikka tämä mystinen hahmo ei olisi todella kehollisessa mielessä olemassa, hän henkilöityy valvonnan ideassa. Valvonta on yhtä kuin Iso Veli. Iso Veli ovat kaikki ne valvontalaitteet, ajatuspoliisit ja ilmiantajat, jotka tarkkailevat oceanialaisia.

6.4. Suunnitelmallinen pelon maantiede

Pohdin seuraavaksi tarkemmin pelkoa ja sen maantieteellistä puolta Orwellin teoksessa. Mitä he kertomuksen henkilöahmot kirjailijan mukaan pelkäävät ja miksi? Pohdin tällä tavalla sitä, onko Orwellin luonnehtima pelko valvontaa kohtaan monisyisempää kuin aiemmin todettiin. Kuvaako Orwell siten pelon yksilöllistä puolta?

Oceaniasta kirjoitetaan kuin se olisi suunniteltu herättämään jokaisessa sen asukkaassa pelkoa. Paikkatutkijat ovat tietoisia pelon sosiaalisesta tarkoituksellisesta tuottamisesta ja sen näkymisestä elinympäristön rakenteessa (Koskela 2009: 33–39, 78–79, Tuan 1979), josta näemme monia samankaltaisuuksia Orwellin teoksessa. Oceaniassa pelkoa aiheuttaa erityisesti uhka fyysisestä ja henkisestä väkivallasta sekä kuolettavasta rangaistuksesta. Siksi valvonta tuntuu vielä pelottavammalta. Oceanialaisten kuvataan pelkäävän myös sodan muita osapuolia ja sotatoimien seurauksena kuolemista. Orwell antaa ymmärtää, että lähes kukaan ei ole Oceaniassa suojassa pelolta.

”Ei yksikään tunne ole puhdas, sillä kaikkeen sekoittuu pelko ja viha. [...] Lapset olivat nykyisin miltei kaikki niin hirveitä. Sellaiset järjestöt kuin Vakoojat kasvativat heitä hillittömiksi pikku raakalaisiksi, eikä heissä pääsyt versomaan pieninkään kapinallisuus Puolueen kuria vastaan. [...] Varustavat Oceanian kansalaiset sanomalehdillä, elokuvilla, oppikirjoilla, kaukoarjostinohjelmistoilla, näytelmillä, romaaneilla – kaikilla mahdollisilla tiedotus-, opetus-, huvitusvälineillä muis-topatsaasta iskusanaan lyyryllisestä runosta biologiseen tutkielmaan, pikkulasten aapisesta Uuskielen Sanakirjaan saakka. [...] Ajatusrikos ei tuota kuolemaa: ajatusrikos on kuolema. Nyt, kun hän oli jo todennut itsensä kuolleeksi, oli tärkeää pysyä elossa mahdollisimman kauan. [...] Rouva Parsonsa haihdutettaisiin. Syme haihdutettaisiin. Winston haihdutettaisiin. O’Brien haihdutettaisiin. [...] Vallankumouksen vanhat johtajat oli suurissa puhdistuksissa pyyhitty olemattomiin. Vuonna 1970 ketään heistä ei ollut jäljellä lukuun ottamatta Isoa Veljeä itseään. [...] He olivat kaikki Winstonia vanhempia, vanhan maailman jätteitä, miltei viimeiset suuret hahmot, jotka oli säilytetty Puolueen vanhoilta sankarillisilta päiviltä. Mutta vuoden kuluttua hekin olivat lainsuojattomia, vihollisia, saastaisia ja tuomitut häviämään. [...] Puolueen jäseneltä edellytetään, että hän ei suo itselleen mitään helpotusta puoluekiihkon harjoittamisessa.” (Orwell 1983: 30, 34, 49–50, 70, 86–87, 141, 151, 234.)

Orwell viittaa Oceanian asukkaiden pelkäävän eniten siellä vallitsevaa kurinpitoa. Puolueen kuvataan ohjaavan Oceanian asukkaiden käyttäytymistä lähinnä rangaistuksen uhalla. Oceanialaiset pelkäävät ensisijaisesti julmaa rangaistusta, joka seuraa kiinnijää-

misestä, jonka puolestaan aiheuttaa valvonta. Oceanialaisten kuvataan oppivan pelkäämään lapsesta saakka niitä seurauksia, joita Puolueen luoman järjestyksen uhmaamisella on. Tämä pelko luodaan opetuksella kouluissa ja kasvatuslaitoksissa sekä julkisen tiedottamisen kautta. Kaiken lisäksi vangitsemisen peruteeksi riittää, että valvojat huomaavat oceanialaisen rikkovan Puolueen luomaa pikkumaista käyttäytymisetikettiä.

”Sivistyskeskuksissa sota merkitsee ainoastaan alituista kulutustavaroiden puutetta ja silloin tällöin rakettipommia, joka vaatii muutamia kymmeniä kuolonuhreja. [...] Mutta samaan aikaan tietoisuus sodasta, siis vaaranalaisena olemisesta, saa aikaan se, että kaiken vallan luovuttaminen pienen ryhmän käsiin näyttää välttämättömältä hengissä pysymisen edellytyksensä. [...] Ei ole väliä onko sota kulloinkin käynnissä, koska mitään ratkaisevaa voittoa ei ole mahdollista saavuttaa, ei liioin ole väliä, käydäänkö sotaa hyvin vai huonosti. Tarpeen on ainoastaan, että sotatila on. [...] Sota on siis vain petkutusta, jos arvioimme sitä entisten sotien mittapuiden mukaan. Mutta vaikka sota on epäreaalista, se ei ole tarkoitukseton. Se kuluttaa liikatarvaroiden määrän ja auttaa säilyttämään sen erikoisen sielullisen ilmapiirin, joka on hierarkkiselle yhteiskunnalle välttämätön. Sota on siis pelkästään sisäinen asia. Meidän päivinämme he [valtaryhmät] eivät taistele lainkaan toisiaan vastaan. Kukin hallitseva ryhmä käy sotaa omia alamaisiaan vastaan. [...] Lähinnä järkiperäisesti sotaan suhtautuvat riidanalaisten maiden alistetut kansat. Näille kansoille sota on yksinkertaisesti yhtäjaksoista onnettomuutta.” (Orwell 1983: 211–212, 220, 230.)

Näiden ohella oceanialaisten kerrotaan pelkäävän vallitsevan sodan uhkia. Oceania on sodassa kahden muun samankaltaisen suurvallan kanssa ja lisäksi jonkinlaisessa sisällissodassa sen valtajärjestyttä vastustavaa vastarintaliikkeen kanssa tai näin ainakin kansalle uskotellaan. Olipa kyse huijauksesta tai ei, sodan kerrotaan aiheuttavan oceanialaisissa pelkoa sotatoimia kuten pommituksia ja terroritekoja kohtaan.

Orwell vihjailee pelon kokemisella ja Oceanian luokkajaolla olevan yhteys. Hän kuvaa pelon alueellista vaihtelua. Tietyillä alueilla Oceaniassa on suuremmissa vaarassa kuin toisilla. Maantieteellisissä tutkimuksissa on saatu vastaavanlaisia havaintoja pelon alueellisesta ja sosiaaliryhmään liittyvästä vaihtelusta (Pain 2010: 226–240). Orwell ei kuitenkaan väitä, että nämä pelot määräytyisivät pelkästään sen perusteella mihin näistä kolmesta luokasta sattuu kuulumaan. Pelko on monimutkaisempaa. Orwell osoittaa sen kuvatessaan tarinan päähenkilö Winstonin edesottamuksia luonnehtien pelon olevan luonteeltaan yksilöllistä.

”Se, mitä on huoneessa 101, on pahinta maailmassa. Sinun tapauksessasi Winston, rotat ovat pahinta maailmassa.” (Orwell 1983: 310–311.)

Oceaniassa valvonnan todettiin olevan yhteydessä pelkoon. Orwell viittaa valvonnan tehokkuuden epätasaisen maantieteellisen jakautumisen johtavan pelon epätasaiseen maantieteellisen jakautumiseen. Valvotuimmilla alueilla pelko on kaikkein suurinta. Orwell viittaa siten epäsuorasti maantieteelliseen kysymykseen: Missä pelätään? Tämä paljastaa jotain erikoista Oceanian pelon alueellisesta vaihtelusta, ottaen huomioon Orwellin tarkoituksena olevan kuvata yhteiskuntaa, jossa eletään jatkuvassa pelossa. Oceanian väestöstä ainoastaan Puolueen jäsenet eli 15 % sen kokonaisväestöstä elää heihin kohdistuvan tiukemman valvonnan vuoksi lähes alituisessa pelossa. Sen sijaan suurimpaan osaan alistetusta proletariaatti-enemmistöstä (85 %) tämä ei päde, koska valvonta ei kohdistu heihin ja heidän asuttamiin alueisiin yhtä laajasti, saati tarkasti.

”Jos on toivoa, toivo on prole-luokassa. Jos toivoa on, prolet ovat ainoa toivo, koska vain sillä taholla, tuosta halveksitusta joukosta, joka on 85 % Oceanian koko väestöstä, on kehitettävissä se voima, joka kykenee tuhoamaan Puolueen.” (Orwell 1983: 79.)

Tämän perusteella pelko on erityisen suurta varsin pienellä maantieteellisellä alueella, koska Puolueen pääasialliset toiminta- ja asuinalueet ovat pinta-alaltaan vain murto-osa proletariaatin vastaavasta puhumattakaan niiden ulkopuolisesta syrjäseudusta. Proletariaatista annetaan heidän kokeman pelon suhteen seuraava tätä tukeva maininta.

”Proletariaatin taholta ei pelätä mitään. Omissa oloissaan se vain uurastaa, lisääntyy ja kuolee sukupolvesta sukupolveen, vuosisadasta vuosisataan yrittämättäkään kapinoida, vaan myös kykenemättä käsittämään, että maailma voisi olla toisinkin.” (Orwell 1983: 232.)

Totesin ”lähes” jokaisen oceanialaisen pelkäävän enemmän tai vähemmän elinympäristössään oleskelua. ”Lähes” viittaa siihen, että valvontaa ylläpitävä taho on valvonnalta ja rangaistukselta suojassa paremmin kuin yksikään muu oceanialainen mukaan lukien Sisärenkaan johtohenkilöt. Ajatuspoliiseilla on etuoikeus rikkoa muita koskevia sääntöjä, voidakseen siten paremmin soluttautua tarkkailemaan oceanialaisia. Orwell ei mainitse ajatuspoliisien valvovan lainkaan toisiaan tai olevan muutoinkaan kenenkään käsilyvallassa.

Puolueen jäsen elää syntymästä kuolemaan ajatuspoliisin silmälläpidon alaisena... häntä voidaan varoituksesta valvoa, eikä hän tiedä, milloin häntä pidetään silmällä. Hänen ystävyysuhteensa, hänen virkistyshetkenä, hänen käyttäytymisensä vaimoan ja lapsiaan kohtaan, hänen kasvon ilmeensä hänen yksin ollessaan, sanat, jotka hän unissaan mumisee, jopa hänen luonteenomaiset ruumiinliikkeensäkin, kaikki on yksityiskohtaisen tarkkailun alaisena. Ei ainoastaan varsinainen rikomus vaan kaikki tavallisuudesta poikkeaminen, olipa se miten pientä tahansa, kaikki havaittavissa olevat tapojen muutokset, kaikki hermostuneet tottumukset, jotka ehkä voivat kertoa sisäisestä taistelusta saadaan varmasti ilmi. Hänellä ei ole mitään valinnanvaraa missään asiassa. [...] Hän [O'Brien] vilkaili rannekelloaan: "Sisärenkaan jäsenten ei ole hyvä katkaista kaukovarjostinta yli puoleksi tunniksi. Meillä on noin kaksikymmentä minuuttia aikaa." [...] Oceaniassa ei mikään muu ole niin voimakasta eikä tehokasta kuin ajatuspoliisi. (Orwell 1983: 180, 190, 219, 233.)

Ajatuspoliisi muistuttaa Benthamin (Semple 1993) ja Foucaultin (1965) ideaa kaiken näkevästä ja muita tarkkailevasta, mutta itse tarkkailulta suojassa olevasta vartijasta. Rooman Valtakunnan ajan kirjailija Juvenal (Encyclopedia Britannica 2016) esitti samanhenkisen retorisen kysymyksen: "Kuka vartioi vartijoita?" Oceania muistuttaa monella tapaa vankilaa. Sen asukkaat ovat vankeja ja ajatuspoliisit vanginvartijoita. Se on tilana suunniteltu tarkkailemaan "vankeja" etenkin tietyissä paikoissa erityisen tarkasti. Toisaalta kyseessä ei ole Benthamin (Semple 1993, Casey 1997) ideoima täydellisen tarkkailun vankila, sillä Oceaniassa todettiin olevan useita valvonnan "sokeita pisteitä" eli paikkoja, jonne valvonta ei ulotu. Oceanian vankilamaista luonnetta vahvistaa se, että Orwell kuvaa oceanialaisten kokevan se elinympäristönä paikaksi, jossa he ovat jumissa vailla pois pääsyä. Tästä seuraa ahdistava olotila. Totesin Huxleyn Maailmanvaltion muistuttavan myös vankilaa, mutta sillä merkittäväällä erotuksella, että Maailmanvaltiossa vankeus tuntui mukavalta toisin kuin kolkossa Oceaniassa.

Vankila on paikka, jossa tilan kontrolli on lähes täydellisesti jollain muulla kuin vangilla itsellään. Vangista siis tuntuu kuin mikään tilasta ei kuuluisi hänelle. Näin sen kokevat varsinkin Oceanian väestöstä 15 %:a edustavat Puolueen jäsenet, koska heitä tarkkailaan kaikkein eniten. Vankilan tunne on siten suurempi heidän asuttamilla ja siten valvotuimmilla alueilla. Vankilan tunne, jos se perustuu valvontaan ja ainaiseen pelkoon kiinnijäämisestä, on vähäisempi samoista syistä johtuen proletariaatin alueilla ja vielä syrjäisimmillä seuduilla. Puolueen sisärenkaan edustajat eivät siis saakaan nauttia ylelli-

semmästä elämästään, koska joutuvat pelkäämään kiinnijäämistä kaikkein eniten. He ovat siten vankeja enemmän kuin kukaan muu Oceaniassa.

Orwell ei mainitse ajatuspoliisien joutuvan itse valvotuiksi, saati rangaistuiksi rikkeistään. Näin merkittävä valta ajatuspoliiseilla tarkoittaa heidän olevan yksi harvoista tai jopa ainoa ryhmä, jolla ei ole syytä pelätä mitään ainakaan valvontaan liittyvää Oceaniassa. Se antaa heille merkittävän vallankäyttäjän roolin. Ajatuspoliisi näkee oceanialaiset kaikissa niissä paikoissa, jonne valvontalaitteet on asennettu. Heillä on siten valta kontrolloida, näkemänsä ja kuulemansa ympäristön kautta sitä, kuka päätetään vangita ja kuka ei. Jokainen Oceaniassa siis kamppailee ajatuspoliiseja vastaan välttyäkseen heidän näköpiiriin joutumiselta.

Orwell kuvaa proletariaattiin kohdistuvan pelon ja sen maantieteellisen vaihtelun vieläkin monisyisemmäksi kuin aiemmin todettiin. Proletariaatilla Orwell kuvailee näkemystään alistetusta enemmistöstä, joka on varsin tietämätön heitä ympäröivän maailman ja sitä hallitsevien valtaryhmien todellisesta luonteesta. Tällä alaluokalla on kuitenkin lopulta kaikkein korkein valta hallussaan, mutta he eivät osaa itsekeskeisenä ja hajanaisena joukkona käyttää sitä.

”Jos on toivoa, toivo on prole-luokassa. Jos toivoa on, prolet ovat ainoa toivo, koska vain sillä taholla, tuosta halveksitusta joukosta, joka on 85 % Oceanian koko väestöstä, on kehitettävissä se voima, joka kykenee tuhoamaan Puolueen.”
(Orwell 1983: 79.)

Meneillään olevalla sodalla Oceanian ja kahden muun ylivaltion välillä kuvataan olevan suurempi pelotevaikutus proletariaattiin, mutta ei vastaavasti niin suurta vaikutusta siltä suojassa oleviin Puolueen jäseniin varsinkaan sen Sisärenkaaseen. Sisärenkaan jäsenten vihjataan pelkäävän sotaa vähiten heidän tietäessä sen todellisen luonteen juonena säilyttää vallitseva Oceanian hierarkkinen yhteiskuntajärjestys (emt. 211–212, 220, 230). Tämän näkyvänä seurauksena ovat pommitukset ja sabotaasit, jotka kohdistuvat lähes pelkästään proletariaatin asuttamille alueille. Puolueen sekä Sisä- että Ulkorengas ovat omilla asuinalueiltaan niiltä turvassa. Tosin proletariaatin ei kerrota pelkäävän liioin näitä sodan lieveilmiöitä, koska he ovat tottuneet niihin. Tämä aiheuttaa joka tapauksessa

sen, että näillä alueilla liikkuminen ja asuminen ovat riskialttiimpaa kuin Puolueen jäsenten asuttamilla alueilla, jonne pommitukset eivät ulotu.

”Proletariaatin taholta ei Puolueen tarvitse pelätä mitään. [...] Hieman suosituksammassa asemassa olevat työntekijät, joista käytämme nimitystä prole-luokka voivat pitkiksi ajoiksi unohtaa, että mitään sotaa onkaan.” (Orwell 1983: 232, 239.)

Pelko valvontaa kohtaan on siis suurempi lähempänä Oceanian keskusalueita ja vähenee sieltä kauemmas liikuttaessa, koska valvonnan määrä ja tarkkuus heikkenevät. Puolestaan sodankäyntiin liittyvät pelot (pommitukset ym.) osoittavat päinvastaisen kaavamaisuuden. Niiden uhka kasvaa liikuttaessa Puolueen dominoimilta keskusalueilta pois päin ja vähenee päinvastaisesti, koska sotatoimet eivät kohdistu niin suurissa määrin Puolueen ydinalueille.

Orwell viittaa oceanialaisten käyttäytyvän pyrkien asemastaan riippuen varmistamaan oma etunsa. Tämän varmistukseksi koko pelon ilmapiiri on suunniteltu. Niin kauan kuin ihmiset käyttäytyvät näin itsekkäästi valtarakennelma pysyy Orwellin mukaan muuttumattomana. Orwellin mukaan valtarakennelmat sekä pienet että suuret on järjestetty siten, että ne määrittelevät niissä toimiville yksilöille tietynlaiset edut ja haitat, joiden mukaan he tekevät ennustettavia päätöksiä. Tämä etu ja haitta ovat tosiasiasa monimutkaisempia kuin yksilö kykenee ymmärtämään. Siitä huolimatta yksilö valitsee toivottulla tavalla usein hänelle eniten välitöntä etua antavan vaihtoehdon, mutta ei välttämättä sitä, joka olisi pitkällä aikavälillä kaikkien ja lopulta hänen itsensäkin kannalta parempi ratkaisu.

Tämä itsekkääseen käyttäytymiseen johdattelu ja Puolueen pelko vallan menettämisestä näkyy tietynlaisina käyttäytymisen kaavamaisina toistoina, joiden kautta oceanialaisten toiminta on helposti ennustettavaa. Sama ennustettavuuteen pyrkiminen ilmeni Huxleyn teoksen maailmanvaltion asukkaiden käyttäytymisessä. Tähän palataan tässä alaluvussa myöhemmin päähenkilö Winstonin vastaavaa käyttäytymistä arvioitaessa. Oceaniassa tämä ennustettava käyttäytyminen saadaan aikaan uhkailemalla oceanialaisia. Tämä vastaa tietynlaiseen tilalliseen käyttäytymiseen rohkaisemista.

Orwell viittaa Oceaniassa sijaitsevan muuan paikka, jota kohtaan tunnetaan erityisen suurta pelkoa. Se mainitaan useita kertoja tarinan aikana ja sillä kuvataan olevan keskeinen rooli pelon ilmapiirissä.

”Rakkauden Ministeriö oli pelottava laitos. Siinä ei ollut lainkaan ikkunoita. Winston ei milloinkaan käynyt Rakkauden Ministeriön seinien sisäpuolella, ei edes puolta kilometriä lähempänä. Se olikin paikka, johon oli mahdotonta päästä muuten paitsi virallisissa asioissa. Silloinkin oli tunkeuduttava monimutkaisten piikkilankaesteikön läpi, kuljettava teräsovista ja sivuutettava naamioituja konekivääripesäkkeitä. Ympäröivällä aidalla johtavilla kaduilla kuljeskeli mustaunivormuisia gorillankasvoisia vartiomiehiä, joilla oli aseina notkeat nivelpatukat.” (Orwell 1983: 9.)

Rakkauden Ministeriön kuvauksessa on havaittavissa yhtenäisyyksiä esimerkiksi maantieteilijä Tuanin (1979: 202–218) luonnehtimien pelottavien paikkojen tuntomerkkien kanssa. Tämä Orwellin kuvaus Rakkauden Ministeriöstä muistuttaa Tuanin uhkaavan paikan kuvausta. Tämä paikka luo kokijalleen vaikutelman, että sinne ei haluta tunkeilijoita. Tähän vaikutelmaan sen uhkaavuus perustuu. Rakkauden Ministeriö kuvataan vahvasti linnoitetuksi ja uteliailta katseilta piilotetuksi paikaksi. Molemmat piirteet herättävät tunteen siitä, että ulkopuolisilta on pääsy kielletty. Nämä rakennukset saavat Oceanian myös muistuttamaan ”pelon arkkitehtuuria”, jota tuottavat etenkin sotatarkoitukseen valmistetut tai siltä näyttävät rakennukset (Koskela 2009: 41, Ellin 1997).

Kuvio 7. Rakkauden Ministeriö ja Oceanian maisema tietokonekuvana (Flick 2012).

Rakkauden Ministeriön rakennuksen kuvataan leimaavan pelkoa nostattava salamyhkäisyys. Tällaisen paikan nähdessään ihmisessä nousee päällimmäisenä tunteena paitsi pelko myös uteliaisuus. He pohtivat, mitä ihmettä tuollainen paikka voi kätkeä sisäänsä. Tämä osoitetaan selvästi tarinan aikana. Samalla Orwell kuvaa Rakkauden Ministeriön paikaksi, jota kohtaan on luotu stigma (Takahashi 1998: 79, Tuan 1979: 157). Sen on kerrottu ja sen tiedetään olevan karmiva paikka. Tästä maineestaan se ei pääse eroon.

”Ensimmäisenä askeleena oli ollut salainen, tahdoton ajatus. Päiväkirjan aloittaminen oli ollut toinen. Viimeinen askel tapahtuisi Rakkauden Ministeriössä. Hän oli hyväksynyt sen tapahtuvaksi. Loppu sisältyi alkuun. Mutta se pelotti. [...] Kun Winston istui odottamassa vuoteen laidalla, hän taas muisti Rakkauden Ministeriön kellareita. Omituista miten tuo ennalta määrätty kauhu vuoroin oli ihmisen tajunnan sisältönä, vuoroin poistui sieltä. Siellä se oli odottamassa, edelsi kuolemaa yhtä varmasti kuin 99 edeltää 100: aa. Se ei ollut vältettävissä, lykätä tuonnemmaksi sitä kenties saattoi. [...] Eihän kukaan voinut tietää, mitä tapahtui Rakkauden Ministeriön seinien sisäpuolella, arvata vain saattoi: kidutusta, huumausaineita, ihmeellisiä kojeita, jotka merkitsivät paperille hermoreaktiot ja vihdoin viimein täydellinen sortuminen valvomisen ja yksinäisyyden ja alituisen kuulustelemisen seurauksena.” (Orwell 1983: 156, 177, 185.)

Pelon Puoluetta ja sen hallitsemaa Oceaniaa kohtaan kuvaillaan kuin tiivistyvän yhteen paikkaan, Rakkauden Ministeriöön. Onko tällaisia pelon tiivistymiä tai keskipisteitä kirjallisuuden ulkopuolella? Esimerkiksi metsä saattaa pelottaa ihmistä, jos hänelle on kerrottu kauhutarinoita niissä lymyävistä suosilmistä (Lauren 2006: 187–190), jotka voivat ahmaista metsässä samoilijan yllättäen sisäänsä. Tällöin ihmisen metsäpelko kulminoituu paikkaan, suosilmään, jota sen vuoksi erityisesti vältellään. Rakkauden Ministeriö on Oceanian suosilmä. Se on paikka, jossa pelko toteutuu ja jota oceanialaiset siksi välttelevät kaikin keinoin. Kirjallisuuden ulkopuolella saa vastaavasti kuulla kertomuksia, jossa matkustajaa kehoitetaan välttelemään jotain tiettyä paikkaa usein muutoin vierailemisen arvoiseksi keuhussa matkakohteessa.

Rakkauden Ministeriössä todettiin näkyvän niitä piirteitä, joita paikkatutkija Tuan (1976, 1979) on luonnehtinut pelottavan paikan tyypillisiksi tuntomerkeiksi. Tällä kyseisellä rakennuksella mainittiin niin ikään olevan erityinen rooli Oceaniassa, koska se on pelon keskipiste. Siellä tapahtuvat ne kauheat asiat, joiden vuoksi oceanialaiset ylipäätänsä ovat peloissaan. Se on kauhujen toteutumisen paikka. Ilman tätä rakennusta ja

sille luotua mainetta Oceania olisi vähemmän pelottava paikka. Orwell viittaa myös siihen, että tämä rakennuksen jättimäinen koko ja kolikko ulkonäkö todistavat näkijälleen kaiken sen, mistä heidän on syytä olla peloissaan. Rakennus toimii siis näkyvänä todistena todellisesta uhasta, joka kohtaa oceanialaista, ellei hän käyttäydy Puolueen tahtomalla tavalla.

Yhteinen kieli, jonka todettiin olevan kansojen yhtenäisyyden rakentamispalikka kahdeksassa muussa teoksessa, on käytössä Oceaniassakin. Orwellin teoksessa sitä kutsutaan uuskieleksi (newspeak). Sitä käytetään samalla pelon lietsomiseen.

”Uuskielen ainona tarkoituksena on ajatusalueen kaventaminen. Joka vuosi on vähemmän ja vähemmän sanoja ja tietoisuuden piirikin yhä pienenevät. [...] Vallankumous on saatettu päätökseen, kun kieli on tullut täydelliseksi. [...] Uuskieli, newspeak, oli Oceanian virallinen kieli ja se oli tarkoitettu palvelemaan Ingsocin Englannin sosialismin ideologisia tarkoituksia [...] Pidettiin todennäköisenä, että uuskieli tulisi lopullisesti vanhan kielen tilalle vuonna 2050.” (Orwell 1983: 60, 327.)

Ajatus kielen merkityksestä paikkakäsityksen luoja (Karjalainen 2006: 86–87, Foucault 1972, Deleuze 1993: 254) ilmenee Orwellin teoksessa. Oceaniassa harjoitetaan pitkälle vietyä kielen merkityssisällön manipulointia ja niiden iskostamista oceanialaisten mieliin. Siten heidät yritetään saada näkemään ihmiset ja maailma tietyllä tavalla. Orwellin mukaan tämän tarkoituksiperät kytkeytyvät valtaan hallita ihmisiä suurina joukkoina. Kaikki sekä puhutun että kirjoitetun kielen käsitteet määrittelevät lapsesta saakka oceanialaiselle sitä ympäristöä, jossa he elävät.

Kielellä Orwell kuvaa olevan myös toinen keskeinen rooli Oceanian sosiaalisen todellisuuden tuottamisessa. Kieli on informaation välityskanava, jolla käsitykset todellisuudesta luodaan (Karjalainen 2006: 87–89, Latvala 2006, Foucault 1980). Orwell kuvaa tietoista informaation vääristelyä, pimittämistä ja epätasaista jakautumista Oceanian sosiaalisten luokkien välillä. Säätelemällä informaation välitystä ja laatua Totuuden Ministeriön (Orwell 1983: 3) toimeenpanemana Oceanian hallitseva luokka onnistuu määrittelemään paitsi luokat itsessään myös ohjaamaan luokkien edustajien käyttäytymistä dominoivan luokan kannalta haluttuun suuntaan. Vastaava ilmeni Huxleyn teoksessa. Maailmanvaltion asukkaille syötettiin poikkeava todellisuuskäsitys riippuen siitä, mitä

viidestä luokasta he edustivat. More sen sijaan kuvasi utopialaisia kuin he olisivat ”täydellisessä ymmärryksessä” sosiaalisesta todellisuudestaan johtuen korkeasta sivistyneisyydestään ja kiinnostuksesta yhteiselämän kehittämistä kohtaan. Silti hän kuvasi valtasuhteita utopialaisten välillä, jotka tuottavat poikkeavuutta informaation saatavuudessa ja hallinnassa. Informaation välitys ja sen hallinta siis ovat näissä teoksessa keskeisessä asemassa paikan määrittelijänä, kuten sen on todettu olevan paikkatutkimuksessa etenkin ”informaatioaikakaudella” (Castells 2000, Lehtonen 2013) vastaavalla tavalla merkittävässä roolissa, vaikka nämä teokset onkin kirjoitettu ennen tieto- ja tiedonsiirto-tekniikan kehittymistä.

Orwellin viittaa kuvatessaan Puolueen poikkeuksellisen vallantahtoiseksi samalla siihen, että se pelkää vallan menettämistä. Orwell uskoo, että jos jokin pelko ohjaa paikan muodostumisen monimutkaisia prosesseja, niin se on valta ja ennen kaikkea pelko vallan menettämisestä. Toisin sanoen missä tahansa paikassa, tarkoitettiinpa sillä yksilöllistä paikan tunnetta tai konkreettista paikan fyysistä muotoa, näkyy sen muodostumisen ohjautuvan vallan menettämisen pelko taustatekijänä. Esimerkiksi Egyptin pyramidit ovat sekä faaraoiden vallan symboli, että vallan menettämisen pelon symboli. Seuraavassa sitaatissa Orwell kuvaa Oceanian maiseman herättämiä tunteita päähenkilö Winstonissa.

”Totuuden Ministeriö erosi hätkähdyttävällä tavalla kaikesta muusta mikä oli näkyvissä. Se oli valtava pyramidimainen hohtavan valkoisesta betonista tehty rakennus, joka pengertyen kohosi kolmensadan metrin korkeuteen. Totuuden Ministeriön rakennuksessa oli, niin väitettiin, kolmetuhatta huonetta maanpinnan yläpuolella. Maan alla oli vastaava määrä haaraumia. Eri puolilla Lontoota oli kolme muuta samannäköistä ja samankokoista rakennusta. Ne alistivat kaikki ympärillään olevat rakennukset kääpiöiksi rinnallaan, niin että Voiton Talon katolta saattoi nähdä kaikki kolme yhtä aikaa. Niissä asuivat ne neljä ministeriötä, joiden haltuun koko hallintokoneisto oli jaettu: Totuuden Ministeriö huolehti tiedotuksesta, huvituksista, kasvatuksesta ja kaunotaiteista. Rauhan Ministeriö huolehti sodasta. Rakkauden Ministeriö huolehti laista ja järjestyksestä. Yltäkylläisyyden Ministeriö vastasi taloudellisista asioista.” (Orwell 1983: 8.)

Kuvaus Winstonin näkemästä maisemasta on niin elävä, että lukija pystyy kuvittelemaan itsensä vastaavaan tilanteeseen. Näkymä on mahtipontinen ja vaikuttava. Orwell kuvailee siten, että suurella fyysisellä koolla on mahdollista luoda tietynlainen vaiku-

telma tällaisten rakennusten tai muiden objektien havaitisijalle. Paikkatutkimuksessa on tunnustettu, että ympäristöstään suuren kokonsa turvin erottuvat objektit vaikuttavat katsojaansa poikkeuksellisen paljon (Tuan 1977: 161–170). Orwell viittaa ihmisellä olevan taipumus uskoa, että tällaisen valtavuuden takana on oltava jokin suuri voima, jota ei ole viisasta uhmata. Valtaryhmä osoittaa kykenevänsä rakentamaan valtavia rakennelmia, joka rinnastetaan kohtuuttomasti rakentajan vallan määrään. Ihminen on Orwellin mukaan taipuvainen ajattelemaan näkemästään seuraavasti. Valtava koko on yhtä kuin valtava voima. Suunnattomia rakennuksia joko absoluuttisesti tai suhteellisessa koossa ympäristön muihin rakennuksiin verrattuna todettiin näkyvän Huxleyn ja Moren teoksissakin.

Orwellin viittaa valtasymboliikkaan myös mainitessaan Oceanian Ministeriöiden rakennusten alistavan kaiken muun ympärillään mitättömäksi. Orwell kuvaa siten valtasuhteita Oceanian yhteiskunnassa: Puolue on yhtä kuin nämä jättimäiset rakennukset ja kaikki ympäröivä on heidän alistamaansa. Orwell (1983: 8) käyttää sanaa ”alistaa” kuvataksien rakennusten kolossaalisuutta ympäristöönsä nähden.

Kuvio 8. Oceanian ministeriörakennukset tietokonekuvana (Bhimavarapu 2013).

Valtasymboliikkaa Orwell kätkee Totuuden Ministeriön koon ohella sen rakenteeseen ja väriin. Orwell uskoo ihmisellä olevan taipumus rinnastaa valkoinen hohtava väri puhtauteen tai totuudenmukaisuuteen. Hohtavan valkoista jättimäistä rakennusta ei voi olla

huomaamatta maisemassa antamatta sen tuoda päähän ajatusta siitä, että siellä tehdään jotain todella ylevää. Tässä maisemankuvauksessa se antaa näkijälleen seuraavanlaisen viestin: ”Vain täällä paikassa määritellään totuus.”

Iso Veljen hahmon todettiin olevan valvonnan symboli, mutta samalla hän on yhtä lailla vallan symboli muistuttaen Herra Fordia Huxleyn teoksessa tai Moren teoksen Utopusta. Orwellin tarinassa pelon todettiin olevan yhteydessä valtaan. Tämä näkyy jättimäisten rakennusten kuvauksissa ja Iso Veljen laajalle ulotetussa kuvallisessa symboliikassa. Orwell viittaa siihen, että jos ympäristössä esiintyy jokin hahmo, symboli tai teksti useaan kertaan, havaitsija pitää sitä automaattisesti pelkästään sen esiintymisen määrän ja tiheyden vuoksi merkittävänä tavalla tai toisella. Mitä useammin symboloitu hahmo esiintyy kuvana tai muulla tavalla jossain tilassa, sitä enemmän valtaa, sillä uskotaan olevan. Iso Veljen kasvojen kuvien kuten jättimäisten rakennusten koon tehtävänä on pelottaa havaitsijaansa, koska pelottelu on yksi vallankäytön muodoista Oceaniassa. Iso Veljen kuvasymboleilla on samalla tarkoitus merkata territorio. Hänen kuvalliset symbolit ilmaisevat alueen hallitsijan.

Edellä todettiin oceanialaisten suhtautumisen Puolueeseen riippuvan jossain määrin hänen yksilöllisestä ymmärryksestään ja tietomäärästään. Se siten määrittää, millä tavalla hän näkee Winstonin edellä kuvaileman maiseman. Suhtautuminen Puoluetta kohtaan määrittää Orwellin teoksen maailmassa sen, koetaanko maisema turvalliseksi vai pelottavaksi. Tämä muistuttaa tiettyjen paikkatutkijoiden (Cosgrove 1984: 14–16, Daniels 1989, Lefebvre 1991, Raivo 1999: 1–2) havaintoja siitä, että maisema näyttäytyy eri tavalla yksilöiden kesken riippuen heidän uskomuksistaan.

Miten maisema sitten voisi mahdollisesti näyttäytyä eri tavalla Oceanian kaltaisessa paikassa? Orwell viittaa edellä kuvattujen maisemien saattavan antaa erilaisen viestin havaitsijalleen riippuen siitä uskooko hän Puolueen vääristelemää maailmankuvaa. Puolueeseen uskomisen taas määrää sen, onko havaitsija Puolueen ystävä vai vihollinen. Orwell siis kuvailee paikan, jossa edellä kuvatulle symboliikalla annetaan vallitsevan valtajärjestelmän kannattajille ja vastustajille erilainen viesti. Orwell kuvaa maiseman, jonka merkitys on tarkoituksella kaksijakoinen. Joko kavahtat tai ihaillet näkemääsi.

Siihen on vaikea suhtautua neutraalisti. Tämä näkyy tarinassa Iso Veljen kuvallisissa symboleissa. Puolueen kannattaja näkee häntä suojelevan voimahahmon, joka valvoo jatkuvasti hänen turvallisuuttaan vihollisen juonilta. Näin käyttäytyy erityisesti tarinan sivuhenkilö, herra Parsons, johon palaan tässä pääluvussa. Parsons pelkää maisemassa Ocenian uskoteltuja vihollisia, ei Isoa Veljeä tai Puoluetta. Puolueen vastustaja sen sijaan näkee pelottavat kasvot, joiden katse on suunniteltu seuraamaan ohikulkijan liikettä. Hänelle viesti on seuraava: ”Tiedän aikeesi ja tarkkailen sinua jatkuvasti!”

Orwellin kuvailemat maisemien havaitsijasta rippuvat merkityserot näkyvät niin ikään mahtipontisten jättirakennusten ja niiden varjoonsa jättämän ympäristön muodostamassa maisemassa. Tämä näkymä viestittää Puolueen kannattajalle positiivisesta voimasta, lujuudesta ja turvallisuudesta. Orwell ei käytä sattumalta sanaa ”pyramidimainen” kuvaamaan näiden rakennusten kokoa. Hän yhdistää ne mielikuvaansa Egyptin maisemasta, jossa pyramidit näyttelevät suurta roolia varsinkin faaraoiden aikana. Egyptissä kuten Orwellin kertomuksessa yksittäistä faaraota tai vastaavasti Puoluetta kannattava henkilö näkee monumentaalisissa rakennuksissa jotain suojelevaa ja turvallista. Tilanne sen sijaan muuttuu päinvastaiseksi faaraon tai Puolueen vastustajille. Heille kolossaalisuus viestittää voimasta, jopa voittamattomuudesta, jota vastaan ei pidä ryhtyä taistelemaan.

6.5. Oceanian olemattomuuden tuntu

Päähenkilö Winstonin kuvataan kokevan elämänsä merkityksettömäksi. Kirjailija ei tosin tee tämän tuntemuksen yhteyttä Oceanian tilalliseen rakenteeseen täysin selväksi. Orwell kuvaa Oceanialla pelkoa herättävän paikan. Pelottavaa paikkaa ei kuitenkaan voida pitää suoraan yhtä kuin paikattomana paikkana, koska tällainen paikka tuntuu joltain, pelottavalta. Oceaniaa ei siis voida kuvata paikattomaksi paikaksi siinä mielessä, että se ei herättäisi tunteita. Tosin miltään tuntumattomat maisemat voivat johtaa emotionaalisesti yhtä ikäviin seurauksiin kuin pelottavalta tuntuvat paikat. Olo on molemmissa ahdistava.

Orwell kuvaa Winstonin ajatuksia kuin ne olisivat elämänsä merkityksettömäksi kokevan henkilön ajatuksia. Orwell viittaa tämän johtuvan osittain oceanialaisten päällepäin tiiviistä, mutta sisimmältään ontosta yhteisöllisyydestä. Orwell viittaa samalla kiintoisaan ilmiöön, jonka mukaan voimakas pyrkimys esittää Oceanian yhtenäisyys vahvana luokkaan kuulumisen kehollisin (suojapuku ym.) symbolien, merkkien sekä erottelujen (luokkajako) keinoin viestittääkin tosiasiallisesta heikosta yhteenkuuluvuudesta.

Oli kuin vaeltaisi meren pohjalla kasvavassa metsässä, kadonneena epämuodostuneeseen maailmaan ja itsekin sen keskellä epämuodostumana. Winston oli yksin... Hän oli yksinäinen haamu, joka lausui totuuden, jota kukaan ei koskaan kuulisi. [...] Winston meni takaisin pöydän luo, kastoi kynänsä ja kirjoitti: ”Tulevaisuudelle tai menneisyydelle, ajalle jolloin ajatus on vapaa, jolloin toinen on erilainen kuin toinen eikä enää elä yksin – ajalle jolloin totuus on olemassa eikä tehty voi tulla tekemättömäksi: Yhtäläisyyden ajalta, yksinäisyyden ajalta, Ison Veljen ajalta, kaksoisajattelun ajalta – tervehdys!” (Orwell 1983: 25–26, 32–33.)

Orwell kuitenkin viittaa Oceaniaan tavalla, joka saa sen muistuttamaan paikatonta paikkaa. Paikattomuus liittyy Puolueen vääristelemään historiankirjoitukseen ja pyrkimykseen muokata Oceanian ympäristö vastaamaan sitä. Sitä ilmentää esimerkiksi Puolueen valtaannousua edeltäneiden aikojen merkkien hävittäminen Oceanian maisemasta. Yhteys paikattomuuteen ilmenee päähenkilö Winstonin kuvaillessa hänen näkemänsä maiseman herättämiä tunteita.

”Tämä – hän ajatteli vastemielisyyttä tuntien – oli Lontoo, Ilmakaista 1:n väkiluvultaan Oceanian kolmannen maakunnan pääkaupunki... Olivatko täällä aina olleet näköalana nuo mädät, yhdeksännentoista vuosisadan talot joiden seinät oli tuettu sidehirsillä, ikkunat tukittu pahvilla ja katot aaltolevyllä ja ränstyneet aidat joka suuntaan kallellaan? Pommien vaurioittamat paikat, joista laastipöly tuoksahteli ilmaan, ja horsmat, jotka kasvoivat raunioilla ja ne paikat, joissa pommit olivat panneet tasaiseksi laajemman alan. [...] Minkään Lontoossa määritellyn rakennuksen ikää ei ollut helppo määritellä... Historiaa ei voinut oppia rakennustaiteesta sen paremmin kuin kirjoistakaan. Kuvapatsaat, seinäkirjoitukset, muistokivet, katujen nimet. Kaikki, mikä saattoi luoda valaistusta menneisyydestä, oli muutettu järjestelmällisesti muuksi.” (Orwell 1983: 7–8, 111.)

Paikattomuuden näkökulmasta käy ilmi, että Oceaniassa yhtenäistetään rakennuksia ja maisemia vastaamaan valtaryhmän toiveita. Sama piirre havaittiin Moren teoksen yhteydessä, mutta esitettiin siinä positiivisena. Huxley puolestaan esitti vastaavan ilmiön negatiivisena, vaikka sen ikäviä psykologisia seurauksia ehkäisemään oli kehitetty tie-

teellinen hoitomenetelmä. Winstonista tuntuu siltä kuin sodan hävityksen ja Puolueen samaistamispolitiikan tuottamissa maisemissa ei ole mitään ainutlaatuista eikä sinne edes voi ikinä syntyä mitään sellaista. Paikattomuuteen liitetty ajatus nopeasta elinympäristön muutoksesta (Relph 1976, Kymäläinen 2006: 210–212) näkyy omalla tavallaan tässä Orwellin kaunokirjallisessa paikan kuvauksessa. Sodan aiheuttama kaaos ja hävittäminen ovat tehneet Oceaniasta pelkoa herättävän paikan. Orwell (1983: 167–168) kuvaa päähenkilö Winstonin ajatukset tämän ollessa syrjäisellä seudulla Puolueen tarkkailun ulottumattomissa seuraavasti: ”He eivät eläneet ainoastaan turvallisuuden, vaan myös pysyväsyyden tunnelmassa.” Näin hän viittaa siihen, että Winstonin tuntemukset ovat lähellä paikattomuuteen liitettyä irtonaisuuden ja kadoksissa olemisen tunnetta. Puolueen valtaannousua edeltävää aikaa Winston kuvaa mystisyyden ympäröimäksi kadotetuksi maailmaksi.

”Menneisyys oli kuollut, tulevaisuus aavistamaton. [...] Mistä saattoi tietää, että Puolueen hallinto kestäisi ikuisesti? Kuin vastauksena näkyivät Totuuden Ministeriön julkisivun kolme tunnuslausetta: Sota on rauhaa, Vapaus on orjuutta, Tietämättömyys on voimaa.” (Orwell 1983: 32.)

Orwell mainitsee historian kadottamisen olevan tietoista toimintaa, jolla Oceaniaa hallitseva valtaryhmä, Puolue, pyrkii systemaattisesti hävittämään kaikki merkit sen valtaannousua edeltäneeltä ajalta. Tämä muistuttaa sitä, jota Huxley mainitsee klassikkoteoksessaan tapahtuneen siinä kuvatun Maailmanvaltion historian aikana. Ero on siinä, että sekä Orwell että Huxley viittaavat sekä menneiden aikojen aineellisten symbolien, että muistojen hävittämiseen. Huxleyn teoksessa maailmanvaltion asukkaat ovat jossain määrin tietoisia menneiden aikojen tapahtumista, mutta heille annetaan niistä negatiivinen mielikuva. Oceanialaisille uskotellaan, ettei ole koskaan ollut muuta kuin Puolueen hallitsema maailma ja Oceania on aina näyttänyt siltä kuin se nykyhetkellä näyttää. Tämä osoittaa jälleen sen, miten edellä mainittu kaksoisajattelu kohdistetaan ensin ihmisten mieliin ja sitten heidän ulkoiseen maailmaan (tilaan), jotta ne vastaisivat toisiaan.

”Täytyi aivan miettiä, millä vuosisadalla kirkkoja varsinaisesti oli ollut. Minkään olevan rakennuksen ikää ei ollut helppoa määritellä. Olipa ikä tahansa niistä suuri ja mahtava, niin jos se oli kuta kuinkaan uuden näköinen, ilman muuta sanottiin, että se oli rakennettu Vallankumouksen jälkeen. Kaiken, mikä oli aivan ilmeisesti vanhempaa tyyliä, sanottiin olevan siltä hämärältä aikakaudelta nimeltä kes-

kiaika. [...] Koko menneisyys, eilispäivästä lähtien on tosiasiallisesti hävitetty. Emme enää tiedä kirjallisuuden välityksellä mitään Vallankumouksesta emmekä sitä edeltäneistä ajasta. Kaikki asiakirjatiedot on joko hävitetty tai väärennetyt, joka ainoa kirja kirjoitettu uudestaan, joka ainoa taulu on maalattu uudestaan, joka ainoa muistopatsas, katu ja rakennus ovat saaneet uuden nimen, jokainen to-siseikka on muutettu. Historia on pysähtynyt. Mitään muuta ei ole jäljellä kuin loppumaton nykyhetki, jossa Puolue on aina oikeassa.” (Orwell 1983: 111, 172.)

”Loppumaton nykyhetki” on Orwellin sanallinen ilmaisumuoto kuvata sitä tapaa, jolla hän uskoo valtaryhmien yrittävän määritellä alaisuudessa elävien käsitystä itsestään sekä yksilönä että joukkona. Tämä muistuttaa tietoista pyrkimystä vääristää ihmisen ajantaju, josta on kirjoittanut esimerkiksi Castells (2000: 480–490, 2010), sillä erotuksella, että hän viittaa siihen aivan erilaisessa kontekstissa ja vähemmän tietoisien toiminnan tuloksena kuin Orwell. Orwell viittaa samankaltaiseen ilmiöön kuin Castells, jonka mukaan ihminen saattaa tietynlaisissa olosuhteissa tuntea kuin aikaa ei olisi tai se ei kuuluisi lainkaan. Se voi tuntua joko liian nopealta tai liian hitaalta. Vastaava piirre huomattiin niin ikään Huxleyn ja Moren teoksissa. Orwell kuvailee Oceanian paikaksi, jossa ihminen elää stressissä, kiireessä ja valvottuna tuntien olevansa pysähtyneessä tilassa kuin hänellä ei olisi lainkaan merkitystä. Orwell kuvailee tämän päähenkilö Winstonin kautta seuraavasti.

”Ihmisen aivan yksinkertaisesti katosivat, ja aina se tapahtui yöllä. Nimi vain pois luetteloista, kaikki muisto siitä, mitä oli tehnyt, oli poispyyhitty. Yhdenkertainen olemassaolo oli kielletty ja sitten unohdettu. Niin ihminen tuhottiin, tehtiin olemattomaksi: haihdutettiin, niin kuin oli tapana sanoa. [...] Ketähän varten hän oikeastaan kirjoitti päiväkirjaansa? Tulevaisuutta, menneisyyttä tai jotakin sellaista aikakautta varten, jota ei voinut kuvitellakaan. Eikä hänen edessään ollut kuolema, vaan olemattomaksi tuleminen. Päiväkirja muuttuisi tuhkaksi ja hän itse haihtuisi. Vain ajatuspoliisi lukisi, mitä hän oli kirjoittanut, ja sitten se pyyhkäistäisiin olemattomaksi muistista. Miten voisi vedota tulevaisuuteen, kun ihmisestä ei jää jäljelle mitään aineellista jälkeä, ei nimetöntä sanaa, jonka on kirjoittanut paperilapulle? [...] Jos Puolue kerran saattoi työntää kätensä menneisyyteen ja sanoa, että tätä tai tuota ei ole milloinkaan tapahtunut – niin olihan se toki kama-lampaa kuin pelkkä kidutus ja kuolema?” (Orwell 1983: 24, 33, 40.)

Winstonin paikattomuuden tunne muistuttaa myös tiettyjä maantieteilijöiden ja filosofien pohdintoja (Tuan 2004, Casey 1997, Heidegger 1993). Winstonia hirvittää valvontaa ja rangaistusta enemmän ajatus siitä, että kukaan ei muista hänen olleen olemassa. Maantieteessä tätä olemassaolonkysymystä on pohdittu selittämällä sitä niin, että ihmi-

nen haluaa säilyttää muistot itsestään, koska se saa hänet tuntemaan olonsa kuolematomaksi (Tuan 2004: 15–29). Tämä puolestaan kytkeytyy keho-maailma-suhteeseen (Heidegger 1993, Tuan 2004). Keho voi kadota, mutta sen olemassaolosta kertovat jäljet ovat kuin sen ajan yli selviäviä osia. Ihminen saattaa säilyttää muistoesineitä tai muita hänen olemisestaan muistuttavia merkkejä, koska se saa hänet tuntemaan kuin hän itse säilyisi niiden mukana tulevaisuuteen kuolemansa jälkeenkin.

Winston siis pelkää Orwellin kuvaamana sitä, että hänen olemassaolonsa on turhaa, koska kukaan ei muista sitä. Tämä on viety Oceaniassa jopa niin pitkällä, että jäljet ihmisen yksilöllisesti olemassaolosta pyritään tietoisesti hävittämään ikään kuin tarkoituksena olisi, että ihminen ei voi siirtää itsestään mitään tulevaisuuteen. Silloin ihmisestä ei jää tilaan merkkejä muistuttamaan hänestä tuleville sukupolville. Tätä pelkoa vastaan Winston kamppailee.

Orwellin kuvaamassa Winstonin kammoksuvassa Oceanian pysähtyneisyydessä ilmenee yksi ristiriitainen piirre. Orwell (1983: 111, 172) kuvaa Winstonin kammoksuvan pysähdystä merkityksessään Puolueen vääristelemän historiakäsityksen aiheuttamaa ajatonta tunnetta. Toisaalta tämän kertomuksen päähenkilön kuvataan tavoittelevan itse jotain vastaavanlaista pysähdystä. Kerron seuraavassa alaluvussa sen, mitä kirjailija täällä ristiriidalla tarkoittaa ja miten se ilmenee tarinassa.

6.6. Vankeutta uhmaava ”irrationaalinen” Winston

Kertomuksen päähenkilö Winston on paras esimerkki siitä, miten Orwell viittaa tilallisten lakien olevan tietyllä tavalla suhteellisia ja pelottelulla aikaan saatuja. Winstonin kerrotaan pelkäävän Puoluetta luomaa järjestystä, vaikka olisi halukas vastustamaan sitä. Kertomuksen alussa hän epäröi ryhtyä siihen, koska pelkää liikaa.

”Nyt hän (Winston) alkoi pitää päiväkirjaa. Jos se olisi tullut ilmi, seurauksena olisi ollut kuolemanrangaistus tai pakkotyöleiriä. [...] Jo viikkoja hän oli valmistautunut tähän hetkeen (päiväkirjan aloittamiseen), eikä kertaakaan ollut hänen mieleensä juolahtanut, että tässä tarvittaisiin muutakin kuin rohkeutta. Yhtäkkiä hän alkoi kirjoittaa kuin kumman kauhun valtaamana. [...] Nyt hän huomasi, että

avuttomana miettiessään hän oli kirjoittanut kuin automaatti. Kynä oli piirtänyt paperille suurin kirjaimin sanat: ALAS ISO VELI. Ja niin uudestaan puoli sivua täyteen. Hän ei voinut olla tuntematta vihlovaa kauhua.” (Orwell 1983: 11, 23–24.)

Kertomuksen aikana Winston voittaa pelkonsa ja alkaa toimia Puoluetta vastaan Julia-nimisen naisen kanssa. Orwell kuvaa Winstonin hahmolla samalla sitä, miten ihminen kykenee voittamaan pelon. Näitä keinoja ovat esimerkiksi välinpitämätön asenne elämää kohtaan, jonka todettiin leimaavan proletariaattiin kuuluvia ja jota erityisesti Winstonin naispuolinen taistelupari Julia noudattaa.

”Ja salaliittojärjestö? Onko sekin olemassa? Ettei se ole vain ajatuspoliisin keksintöä?” kyseli Winston. ”Ei. Sekin on olemassa. Veljeskunnaksi me kutsumme sitä. Siitä ei kukaan saa tietää paljon muuta kuin että se on olemassa ja että itse kuuluu siihen.” sanoi Obrien. ”Mitä yleensä olette halukkaat tekemään?” kysyi O’Brien. ”Mitä tahansa, kunhan vain pystymme siihen.” sanoi Winston. [...] ”Oletteko valmiit uhraamaan henkenne? Tekemään murhan? Valmiita sabotaasitekoihin?” kyseli O’Brien. ”Olemme.” sanoi Winston. [...] Winston sai Julian hämärästi muistamamaan, että Itäaasia eikä Euraasia oli kerran ollut vihollisena, mutta se ei ollut Juliasta tärkeitä. ”Kuka siitä mitään välittää. Ainahan meillä on kirottu sota toisensa jälkeen ja kaikki tietävät kuitenkin, että uutiset ovat pelkkää valhetta kaikki tyyni.” [...] Joskus Winston kertoi Arkisto-osaston ja niistä häpeämättömistä väärennyksistä, jotka olivat hänen työnään. Se ei Juliaa vähäkään kauhistuttanut. Hän ei tuntenut kuilun jalkojensa alla avautuvan ajattellessaan, että valhe muuttui totuudeksi. Winston kertoi Jonesista, Aaronsonista, Rutherfordista... Sekään ei paljon vaikuttanut Juliaan. Aluksi hän jopa oli kokonaan käsittämättä asian ydintä. [...]”Lopeta sitten tuo kuolemasta puhuminen. Ja kuuntele rakkaani, meidän täytyy sopia, milloin tapaamme seuraavan kerran.” (Orwell 1983: 189–191, 151–152, 171–172.)

Muita keinoja ovat pelon purkaminen johonkin ulkoiseen kohteeseen tai vaipuminen tietoiseen itsensä huijaamiseen opettelemalla pitämään vastentahtoisesti pelon kohteesta.

Samassa räjähti salin toisessa päässä olevasta kaukovarjostimesta hirmuinen jauhava kirs kunta.. Oli alkanut Viha. [...] Samassa kokoontunut joukko puhkesi syvään, hitaaseen, tahdikkaaseen hymniin: ”ISO VELI! ISO VELI! ISO VELI!” Kerran toisensa jälkeen [...] Osaksi se oli ylistyshymni Ison Veljen viisaudelle ja majesteettiudelle, mutta osittain se oli itsehypnoosia, harkittua tajuisuuden hukuttamista rytmillisen melun avulla [...] Kahden minuutin vihan aikana hän (Winston) ei voinut olla yhtymättä yhteislauluun. [...] Oli aivan vasitomainen reaktio, että salasi tunteensa, hallitsi ilmeensä ja teki samaan kuin kaikki muutkin. Mutta

parin sekunnin väliaika oli kuitenkin, jolloin hänen silmiensä ilme olisi voinut ilmiantaa hänet. (Orwell 1983: 16, 21–22.)

Orwellin mukaan pelko on myös mahdollista voittaa luovuttamalla taistelu sitä vastaan ja hyväksymällä tappionsa, kuten Winston tekee ennen kuin uskaltaa vastustaa Puoluetta. Kaikkein merkittävimpänä näistä keinoista Orwell kuvaan jonkin hieman epämääräisen, mutta voimakkaan uskon löytämisen parempaan tulevaisuuteen. Kuin sen avulla olisi mahdollista kokea itsensä vahvemmaksi ja merkittävämmäksi.

”Ihailun, miltei taikauskoksen kunnioituksen aalto tuntui hyökyvän Winstonista O`Brienin kohden. Kun katseli noita tukevia hartioita ja tunteettomia kasvopiirteitä, olisi ollut mahdotonta uskoa, että O`Brienin voisi joutua tappiolle. Juliaankin hän oli tehnyt syvän vaikutuksen. [...] Ei ole mahdollista, että mitään huomattavaa muutosta tapahtuisi meidän elinaikanamme. Me olemme kuoleman omat. Tulevaisuus on meidän ainoa todellinen elämämme. [...] Salaliitto järjestön Kirja aivan lumosi hänet tai tarkemmin sanoen vahvasti hänen käsitystään asiasta... Siinä sanottiin mitä hän itse olisi sanonut, jos olisi kyennyt kokoamaan hajanaiset ajatuksensa. Sen oli synnyttänyt hetki, joka oli samanlainen kuin hänen omansa suunnattoman paljon voimakkaampi vain, järjestelmällisempi, vähemmän pelokas. [...] Missä on tasa-arvoisuutta, siellä on järkeäkin. Ennemmin tai myöhemmin tapahtuisi niin ja voima muuttuisi tietoisuudeksi. Proletariaatti oli kuolematon... Lopulta heidän heräämisensä hetki tulisi. Ja siihen asti, vaikka siihen kuluisi tuhat vuotta, he kaikista huolimatta pysyisivät hengissä, ruumista ruumiiseen siirtyisi elinvoima, jota Puolue ei kykenisi ottamaan eikä tappamaan.” (Orwell 1983: 194–195, 221, 244.)

Orwell korostaa, että tämän toivon tai uskon on oltava laadultaan tietynlaista, jotta se mahdollistaa suuren pelon voittamisen. Hänen mukaan henkilö ei saa suhtautua tässä uskossaan tai toivossaan sen hetkisiin olosuhteisiin täysin järjellisin perustein. Lisäksi hänen tulee hyväksyä, että ei tule itse olemaan välttämättä osa sitä parempaa maailmaa, jota hän auttaa rakentamaan. Suhtautuessaan pelkästään järjellisesti tilanteeseensa, Winston ei usko pystyvän uhmaamaan Puoluetta. Tällöin hän näkee itsensä pienenä ja Puolueen valtavan suurena. Saadessaan vastarintaliikkeeltä toivoa Puolueen vallan nujertamisesta, Winston ei enää ajattele omaa pienuuttaan suhteessa Puolueeseen. Kertomuksen edetessä Winston luonnehditaan saaneen suurta toivoa Puolueen nujertamisesta, jota hänellä ei kertomuksen alussa ollut, etenkin rakkaudestaan Juliaa kohtaan.

”Kävi miten kävi. Puolue oli voittamaton. Sitä vastaan voisi taistella vain olemalla salaisesti tottelematon tai enintään suorittamalla erillisiä, yksinäisiä väkivalantöitä.” (Orwell 1983: 170.)

Orwell viittaa pelon olevan voitettavissa osittain irrationaalisella ajattelutavalla, jossa yksilö hylkää välittömän etunsa jonkin suuremman päämäärän saavuttamiseksi. Orwell viittaa tällä tavalla klassiseen näkemykseen saada ihminen motivoitumaan suuren esteen edessä. Saadessaan suurta toivoa tai uskoa ihminen yltää uskomattomiin suorituksiin.

Winstonin käyttäytyminen Puolueen hallitsemassa Oceaniassa viittaa paikkatutkimuksen keskusteluun siitä, miten rationaalisena (tilallisena) käyttäytyjänä ihmistä pidetään. Huomaan Winstonissa yhteyden eräiden maantieteilijöiden (Tuan 1976, Creswell 2013: 103–115, Ley 1981, Golledge 2002) esittämään kritiikkiin sitä ajatusta kohtaan, jonka mukaan ihmisen tilallinen käyttäytyminen on selitettävissä pääasiassa tiettyjen rationaalisten valintojen kautta. Ne saavat hänet esimerkiksi valitsemaan lyhin reitti paikasta A paikkaan B. Tämä rationaalinen tai järkevä käyttäytyminen on Oceaniassa valmiiksi annettu tiettyjen sääntöjen määräämä käyttäytymismalli, joka antaa tiettyjä ulkopäin asettuja toivomuksia tai odotuksia henkilön toiminnalle. Winston toimii Puolueen tahtomalla tavalla niin kauan, kun pelkää asettua heitä vastaan, jonka saattaisi ajatella olevan järkevää tai rationaalista pelkästään itsesuojelun kannalta. Tällöin ihminen kuitenkin toimii Puolueen sääntöjen ja sitä vastaavien käyttäytymismallien mukaan, joille on annettu Puolueen itsensä toimesta ”rationaalisen” tai ”järkevän” käyttäytymisen leima, jotta kukaan ei nousisi heitä vastaan.

Orwellin teoksessa ilmenee kuitenkin tietynlaista tilan organisoimisen rationaalisuutta, vaikka sen tilallista järjestäytymistä ohjaava pääasiallinen sääntö onkin Puolueen vallan säilyttäminen. Oceanialaisia todettiin ohjattavan lähellä toisiaan, jotta heitä olisi helppompaa valvoa ja hallita. Tämä saattaa olla suunniteltua jokapäiväisten toimintojen helpottamiseksi. Puolueen on kyettävä ylläpitämään jokapäiväisten perustarpeiden kuten ravinnon tuotantoa ja asuntojen järjestämistä riittävästi, jotta oceanialaiset puolestaan kykenevät säilyttämään toimintakykynsä ja tuottamaan kaiken Puolueen tarvitseman. Oceanian tilallisesti ilmenevä hierarkkinen sosiaalinen luokkajako siis osittain tavoittelee sitä, että ihmisten keskittäminen lähelle toisiaan vaikkakin hierarkkisesti tuo mukanaan tietynlaista tiivistynyttä vuorovaikutusta, joka mahdollistaa muun muassa lyhenty-

neiden etäisyyksien kautta tehokkaamman tuotannon. Kaikki tämä tosin kuuluu Oceaniassa pääasiassa sotapommistuksen ylläpitämiseen. Kirjailija tuskin itse huomaa ilmentävänsä tällä tavalla tietynlaista etäisyyksien lyhentämiseen perustuvaa rationalisointia. Samat massan ja läheisyyden edut ihmisten tilallisen käyttäytymisen taustalla näkyvät Orwellin Oceaniassa, kuten Moren ja Huxleyn teoksissa, tietynlaisina hiljaisina taustaoletuksina. Orwell kuvaa suurkaupunkikehitystä ja etäisyyksien esteet minimoimaan pyrkivää ihmistoimintaa.

Orwellin teoksessa tietty arvomaailma, Puolueen ideologian sanelema, on kuitenkin aiheuttanut kerrostuneen sosiaalisen rakenteen, tietynlaisen tilallista käyttäytymistä itsessään ohjaavan säännön, joka ei perustu mihinkään varsinaiseen hyöty- tai järkisyyhyyn. Ellei järkisyyntä pidetä sitä, että sosiaaliset valtasuhteet ja niiden ohjaama luokkajako ovat välttämättömiä ja niiden täytyy ehdottomasti näkyä tilallisessa rakenteessa. Tältä osin Oceanian ”tilalliset lait” ovat sosiaalisesti tuotettuja. Sama ilmiö ohjasi Huxleyn maailmanvaltiota siinäkin vallitessa sosiaalinen luokkajako ja sen mukainen tilallinen järjestäytyminen.

Orwell viittaa ihmisen ainakin jossain määrin teeskentelevän uskovansa tietyn yhteisön aikojen saatossa luomia yhteisiä järjestysääntöjä ja niiden mukaan ilmeneviä tilallisiakäyttäytymismalleja. Ihminen tiedostaa niiden säätelevän hänen liikkumista rutiniinomaisesti paikasta toiseen opittujen uskomusten mukaan. Tämä ei kuitenkaan tarkoita hänen välttämättä uskovan niiden olevan perimmäisiltä syiltään järkeviä. Orwellin mukaan ihminen usein tekee jotain, vaikka ei usko tekemistä ohjaavaan arvomaailmaan, jota haluaisi jopa muuttaa. Winston kertomuksessa hylkää nämä rajoitukset ja niiden taustalla olevat uskomukset alkaessaan vastustaa Puoluetta. Niissä on kyse siitä, että liikkuminen on sallittua tiettyihin paikkoihin ja ei-sallittua joihinkin muihin. Hän ikään kuin menee paikkoihin, jonne hänen ei saisi asemansa mukaan mennä ja toisaalta jättää menemättä paikkoihin, jonne hänen kuuluisi mennä.

”Toisen kerran kolmeen viikkoon hän oli laiminlyönyt illan Yhteiskunnallisessa Keskuksessa: huimapäinen teko, sillä Keskuksessa käyneistä pidettiin tarkkaa kirjaa. [...] Winston katseli ympärilleen kurjassa pikku huoneessa herra Charringtonin puodin yläkerrassa. Mielettöntä, mielettöntä. Hänen sydämensä sanoi: tietoista,

hyödyttöä, itsemurhaista mielettömyyttä. Kaikista rikoksista, joihin Puolueen jäsen saattoi syyllistyä, tämä oli vaikeimmin salattavissa.” (Orwell 1983: 93, 153.)

Toisaalta tämä voi toimia toisinpäin kuten kertomuksessa Winston saa lopulta kokea. Orwell kuvaa sitä, miten Winston lopulta hyväksyy vilpittömästi Puolueen valta-aseman ja sen ulkoisen muodosteen eli Oceanian tilallisen järjestäytymisen. Hänen vastarintansa onnistutaan tukahduttamaan. Samalla Orwell kuvailee hyytäväällä tavalla, millainen paikka Oceania on asukkaalleen. Puolue ei yritä ainoastaan ikuistaa maallista valtaansa, vaan yrittää ulottaa sen kuoleman jälkeiseen elämään pakottamalla oceanialainen hyväksymään sen ikuinen valta tekemällä hänestä kidutuskeinoin täydellisen kuuliainen kansalainen. Orwell antaa ymmärtää, että Puolueen ideologian mukaan kuoleva vie viimeiset muistonsa ja uskomuksensa mukanaan tuonpuoleiseen kuin ikuistaen Puolueen vallan itseensä.

”Paljon hän oli muuttunut ensimmäisestä päivästäan Rakkauten Ministeriössä, mutta lopullinen, välttämätön muutos ei ollut tapahtunut ennen kuin vasta tänä hetkenä. Hän ei enää juossut eikä huutanut ajatuksissaan. Hän oli jälleen Rakkauten Ministeriössä ja kaikki oli annettu anteeksi ja hänen sielunsa oli valkoinen kuin lumi. Hän seiso i oikeudessa, hän tunnusti ja ilmiantoi kaikki. Näin oli hyvin kaikki, taistelu oli päättynyt. Hän oli saanut voiton itsestään. Hän rakasti Isoa Veljeä.” (Orwell 1983: 325–326.)

Mitä muuta kirjailija tarkoittaa sillä, että Winston saadaan hyväksymään ne olosuhteet, joissa hän elää? Uskon hänen viittaavaan siihen, että suurin osa ihmisistä käyttäytyy näiden ”rationaalisten” ja ulkoapäin annettujen käyttäytymismallien mukaisesti. Se tekee yhdelle ihmiselle vaikeaksi vastustaa niitä ja niiden taustalla vaikuttavia uskomuksia. Jos vastarintaan ryhdytään, se näyttäytyy muun muassa liikkumisrajoitusten uhmaamisena. Samalla vastustetaan sitä ennakoitavuutta, johon Orwellin mukaan ihmisten sosiaalisessa vuorovaikutuksessa luomat elinympäristöt on suunniteltu. Winston ja Julia siis uhmaavat tietynlaisia (tilallista) käyttäytymistä ulkopäin ohjaavia lakeja eli muuttavat käyttäytymisensä arvaamattomaksi. Huxleyn teoksessa Bernard Marxin todettiin käyvän samanlaista kamppailua Maaailmanvaltiota vastaan kuin Winston käy Oceaniaa vastaan. Molemmissa teoksissa nämä päähenkilöt häviävät kamppailunsa.

Merkittävin asia, johon Orwell viittaa ja joka hänen mukaan saa ihmisen vastustamaan jotain suurta pelkoa kuten asettumista vallitsevan todellisuuden sääntöjä vastaan, on ihmisen kyky antaa asioille merkityksiä. Tämä merkityksenanto on peräisin ihmisen mielikuvituksesta, jolloin hän kuvittelee sen hetkiselletodellisuudella paremman vaihtoehdon. Se vastaa paikkateoreettisesti ilmaisten kuvitteellista ulkoisen todellisuuden (tilalista) uudelleen järjestelyä. Mielikuva tästä ja edes pieni toivo sen toteutumisesta ylläpitää Winstonin taistelutahtoa tarinassa. Orwell osoittaa Winstonin etsivän esimerkiksi positiivisia mielikuvia taistelussa Puoluetta vastaan muualta kuin havaitusta maailmasta.

”Winston uneksii... Yhtäkkiä hän oli pienellä nurmella. Oli kesäilta ja auringon säteet lankesivat vinoasti ja kultasivat maan. Se maisema palasi niin usein hänen unissaan, että hän ei koskaan voinut olla varma, oiko nähnyt sen todellisessa maailmassa vai ei. Valveilla hän ajatteli sen nimeksi Kultamaa. [...] Oli omistuis-ta ajatella, että taivas oli samanlainen kaikkialla, niin Euraasiassa kuin Itäaasiassa kuin täälläkin. Ja ihmiset tuon taivaan alla, hekin olivat hyvin samanlaisia kaikkialla, koko maailmassa olivat juuri tällaisia vihan ja valheiden muurin erottamina ja silti jokseenkin tarkkaan samanlaisia. Ihmiset, jotka eivät koskaan oppineen ajattelemaan, muuta jotka kuitenkin kätkevät sydämissään ja ruumiissaan ja lihaksissaan sen vallan, joka kerran muuttaisi maailman toiskeki. Jos oli toivoo olemassa, prolet olivat se toivo! Tulevaisuus oli prole-luokan... Prolet olivat kuolemattomia.” (Orwell 1983: 36, 244.)

Orwell kuvaa ihmisen etsivän ihannepaikkaansa haaveillessaan ja unelmoidessaan omassa mielessään erossa aineellisesta todellisuudesta välillä jopa sekoittaen ne keskenään. Tähän turvaudutaan usein sellaisissa tilanteissa, jota Orwell tarinassaan kuvailee. Stressaava ja pelottava maailma saa ihmisen hakeutumaan sisäänpäin etsien omaa unelmapaikkaansa konkreettisen maailma ulkopuolelta.

Orwell sanat, joilla hän kuvaa ihmisten olevan kaikkialla maailmassa ”vihan ja valheiden muurin erottamia” muistuttaa keskustelua rajoista, joita monet tutkijat (Said 1979, Kymäläinen 2005, Anderson 1991, Lehtonen 2015: 54) pitävät kuvitteellisina. Käsitys niistä kuvitteellisina perustuu siihen, että rajat ovat saaneet oikeutuksen tietynlaisten pitkäaikaisten mieleen juurrutettujen uskomusten vuoksi, joilla on toki kerran hyväksyntänsä saatuaan vaikutuksia todellisuuteen. Ne eivät kuitenkaan ole varsinaisesti todellisia muualla kuin ihmisten mielissä.

On tyypillistä ajatella jokaisen ”kultamaan” olevan omassa mielessä turvassa muilta. Orwell leikkii silti ajatuksella siitä, että olisi mahdollista päästä manipuloimaan ihmisen mielenmaisemia, joiden hän uskoo olevan turvassa ulkopuolisilta. Hänen teoksessaan valtaa pitävän Puolueen kunnianhimoinen tavoite muokata oceanialaisten mielipiteet yhdenmukaisiksi symboloi tätä. Orwell siten osoittaa uskomuksensa ihmisestä äärettömän vallan himoisena olentona muistuttaen sellaisten filosofien kuten Friedrich Nietzchen (Gilje & Skirbekk 2001: 357–360) ajatuksia. Hänen mukaan ihmisen toimintaa motivoi vallantahto, joka on luonteeltaan jatkuvaa hallinnan ja kontrollin laajentamista kaikille elämän alueille. Orwell kuvaa Puolueen toimintaa leimaavan niin valtava valanhimo, että he haluavat hallita kaikkea elollista ja ulottaa tämä valta jopa kuoleman jälkeiseen elämään. Ei ole paikkaa maan päällä tai tuonpuoleisessa, jota Puolue ei yrittäisi hallita.

Nyt kun hän (Winston) oli alkanut kyetä muodostamaan ajatuksiaan, hän oli astunut ratkaisevan askeleen. Jokaisen toiminnan seuraamukset sisältyvät toimintaan itseensä. Hän kirjoitti: Ajatusrikos ei tuota kuolemaa: ajatusrikos on kuolema. [...] Tunnetko sellaisen uuskielen sanan kuin hyväajatustäyteinen? Se tarkoittaa oikeaoppista, sellaista joka ei kykene ajattelemaan väärää ajatusta. [...] Nykyoloihin verrattuna olivat kaikki aikaisemmat hirmuhallitsijat arkoja ja heikkoja. He kiinnittivät huomiota ainoastaan avoimeen tekoon eivätkä tunteneet mielenkiintoa siihen, mitä heidän alamaisensa ajattelivat. Nyt oli ensi kerran mahdollista pakottaa kaikki alamaiset, ei ainoastaan täydellisesti tottelemaan valtion tahtoa, vaan myös omaksumaan täysin samanlaiset mielipiteet. [...] ”Mutta miten te pystytette hallitsemaan ainetta?” hän (Winston) puhkesi kysymään. ”Ettehän hallitse edes säätä ettekä painolakia. Ja sitten vielä taudit, tuska, kuolema.” O’Brien vaiensi hänet käden liikkeellään. ”Hallitsemme ainetta sen vuoksi, että hallitsemme mielenlaadun. Tosioloisuus on ihmisen aivoissa. Sinä opit vähitellen Winston. Ei ole mitään, mihin emme kykenisi, Näkymättömyys, häipyminen, kaikki on mahdollista.” (Orwell 1983: 34, 147, 227–228, 290.)

Winstonin kuvataan joutuvan lopulta taipumaan Puolueen voiman edessä ja toteamaan heidän kykenevän pääsemään käsiksi ihmisen syvimpiin ajatuksiin soveltamalla äärirajoille vietyjä julmuuksia henkilön käännättämiseksi. Winstonin kuvataan oudolla tavalla hyväksyvän lopulta taistelusta luovuttuaan paikkansa Oceaniassa sellaisena kuin Puolue hänen tahtoo ymmärtävän. Winston onnistutaan siis ”pakkokotouttamaan” Oceaniaan.

”Ainoastaan tunteemme vaikuttavat. Jos he saavat minut lakkaamaan rakastamasta sinua, se olisi oikeata pettämistä.” Julia mielti. ”Siihen he eivät pysty.”

hän sanoi. ”Se onkin ainoa mihin he eivät pysty. Sanomaan he voivat saada mitä tahansa, aivan mitä tahaansa, mutta uskomaan sitä eivät. Eivät he ihmisen sisälle pääse.” ”Eivät.” sanoi Winston toiveikkaammin. ”Eivät, se on aivan totta. Jos vain tunnemme, että kannattaa pysyä ihmisenä, vaikka se ei vaikuttaisikaan mitään, merkitsee se, että on voittanut heidät.” [...] Eiväthän he kuitenkaan voi muuttaa kenenkään tunteita, eihän niitä voi muuttaa itsekään vaikka miten mieli teksi. Kaiken mitä kuikin on tehnyt tai sanonut tai ajatellut, he voivat yksityiskohdaisesti paljastaa. Mutta sydämen sisimmät tunteet, joiden liikahtukset ovat salaisuus jokaiselle itselleekin pysyvät utkimattomina. [...] ”He eivät pääse ihmisen sisälle.” oli Julia sanonut. Mutta pääsivätpä sittenkin. [...] Mutta näin oli hyvin, kaikki oli hyvin, taistelu oli päättynyt. Hän oli saanut voiton itsestään. Hän rakasti Isoa Veljeä. (Orwell 1983: 184–185, 318, 326.)

Orwellin todettiin kuvaavan teoksessaan sosiaalisen ryhmän mukaan vaihtelevaa pelkoa, mutta samalla korostavan pelon yksilökohtaisuutta. Jokainen oceanialainen ei välttämättä koe asemastaan johtuen samalla tavalla pelkoa valvontaa ja rangaistusta kohtaan. Vihjaileeko Orwell siten tällaisessa ympäristössä olevan sellaisia henkilöitä, jotka kokevat valvonnan ja rangaistuksen uhan ja elämän Oceaniassa turvallisiksi? Erään kertomuksen henkilön, Winstonin tuttava Tom Parsonsin, kuvaus antaa tästä vihjeitä.

”Parsons oli Winstonin työtovereita Totuuden Ministeriöstä. Hän oli lihavahko mutta toimielias ja aivan herpaannuttavan typerä mies, täynnä älytöntä intomieltä. Hän järjesti yhteismarsseja, välittömän itsestään syntyviä mielenosoituksia, säästämiskampanjoita ja ylimalkaan kaikenlaista vapaaehtoista yhteistoimintaa. Hän saattoi levollisen ylpeänä vakuuttaa olleensa neljän viime vuoden ajan joka ainoa ilta saapuvilla Yhteiskunnallisessa Keskuksessa.” (Orwell 1983: 27.)

Tämän henkilön kuvaus viittaa siihen, että Orwell osoittaa pelon olevan kuvailemassaan yhteiskunnassa riippuvainen siitä, miten hyvin sen asukas on tietoinen sen todellisesta luonteesta. Pelkoa ei ole ilman syytä pelätä jotain. Jokaisella, joka ymmärtää kuten Winston Puolueen todelliset tavoitteet ja siten Oceanian luonteen, on todella syytä pelätä valvontaa ja rangaistusta kuten on aiemmin todettu.

”Ajatusrikos!” vastasi Parsons itkunsekaisella äänellä. Siinä kuului samalla kertaa sekä täydellinen rikoksensa tunnustaminen, että jonkinlainen epäuskoinen kauhu siitä, että täytyi soveltaa itseensä moista sanaa. ”Luuletko että he ampuvat minut hyvä ystävä? Eiväthän he ammu, ellei ole varsinaisesti tehnyt mitään... Minä tiedän, että he kuulustelevat oikeudenmukaisesti. Voi luotan heihin. Tietäväthän he minun entisyyteni eivätkö tunnekin? Ja sinä tiedät millainen mies minä olen ollut. En lainkaan paha mies... Yritin parhaani Puolueen hyväksi enkö yrittänytkin?” [...] ”Minä vain puskin töitä, yritin tehdä velvollisuuteni... en milloinkaan

ajatellut mitään pahaa. Ja sitten aloin unissani puhua. Tiedätkö mitä he kuulivat minun sanovan? Minä sanoin 'Alas Isoveli!' Kaikesta päätellen monta kertaa. Näin meidän kesken veliseni, olen iloinen, kun saivat minut kiinni ennen kuin ehdin mennä pitemmälle. Tiedätkö mitä aioin sanoa oikeudessa? Kiitos, niin minä sanon." (Orwell 1983: 257–259.)

Tom Parsons kuvataan naiiviksi ja hyväuskoiseksi ihmiseksi, joka vilpittömästi uskoo Puolueen luomaan maailmankuvaan. En usko Orwellin tarkoittavan tämän henkilön viettävän onnellista elämää Oceaniassa, mutta se ei hänestä tunnu niin kauhealta kuin monesta muusta. Tämän henkilön kuvaus kuitenkin edellyttää sen jatkokysymyksen esittämistä, joka jäi edelleen vaille vastausta. Kuvaileeko Orwell olevan jollain tavalla mahdollista, että ihminen voisi kokea Oceanian miellyttäväksi paikaksi elää? Liittyykö tähän puolestaan jotain paikkateoreettisesti kiinnostavaa?

"Tiedostaessamme menneisyyden katoavan hiljalleen, pyrimme pelastamaan siitä sen minkä voimme." (Tuan 1980: 427.)

Parsonsin henkilöahmo osoittaa ihmisellä olevan kiintoisa kyky sopeutua ahdistavaan elinympäristöön. Ihminen pyrkii tekemään ahdistavalta tuntuvastakin paikasta vähintään siedettävän. Päähenkilö Winstonin kerrotaan osoittavan samanlaista itsepäisyyttä, joka saa hänet etsimään pelottavasta ympäristöstä turvallisuutta, yksityisyyttä ja rauhaa, vaikka olosuhteet on tahallisesti luotu sitä vastaan.

Huxleyn ja Orwellin yhtenevänä piirteenä on heidän perinteikkään 1900-luvun perhe-elämän romantisoiminen. Tällä tavalla Orwell kuvaa tarinan päähenkilön yrittävän sopeutua Oceaniaan. Winstonin kuvataan muistelevan nostalgisessa tunnelmassa Oceanian menneitä aikoja ennen Puolueen valtaan nousua hänen eläessä oman perheensä kanssa.

"Winston uneksi äidistään. Hän oli kai – niin hänestä tuntui – kymmenen tai yhdeksentoista ikäinen silloin kun hänen äitinsä katosi. Äiti oli pitkä ryhdikäs, vaitelias nainen, liikkeitä miellyttävän hitaat ja tukka suurenmoisen kaunis. Isänsä hän muisti hämärämmin. Molemmat hänen vanhempansa olivat epäilemättä tulleet niellyksi viisikymmenluvun ensimmäisissä puhdistuksissa. [...] Hänen mieleensä tuli muistikuva. Hän näki kynttilän valaiseman huoneen, suuren vuoteen, jossa oli valkoinen peite, ja itsensä yhdeksän tai kymmenvuotiaani poikasena. Hän istui lattialla ravistellen rasiassa noppia ja nauroi katketakseen. Äiti isui vastapäätä ja nauroi hänkin. He pelasivat kahdeksan peliä, josta molemmat voittivat neljä. Pik-

kusisko oli vielä liian nuori käsittämään mistä oli kysymys.” (Orwell 1983: 34, 323–324.)

Erityisellä nostalgisuudella Winstonin kuvataan muistelevan lapsuuttaan. Orwell ei suorastaan mainitse Winstonin kytkevän nämä muistot esimerkiksi lapsuuden kotitaloon, mutta epäsuorasti viittaus tähän on ilmeinen. Näissä sitaateissa näkyvät keskeiset tekijät, jotka lapsi Tuanin (1977, 2004) mukaan liittävät lapsuuden kodin tunteeseen: perheenjäsenet (vanhemmat, sisarukset) ja paikka (kotitalo). Winstonin nostalgisuutta lisää Orwellin mukaan se, että tämän kertomuksen päähenkilön kerrotaan menettäneen perheensä ja siten kotinsa äkkinäisesti yhteiskunnallisen kaaostilan aikana. Hänet on siis revitty juuriltaan, johon hän yrittää sopeutua tukeutumalla muistoihin menneisyydestään. Orwell kuvaa Winstonin liittävänsä kodin muistoon sellaisia siihen tyypillisesti kytkettäviä asioita kuten yksityisyys, läheisyys, rakkaus, lämpö ja turvallisuus. Hän kuvaa Winstonilla henkilöä, jolle lapsuusajan muistot kodista ovat tärkeitä ja ohjaavat hänen myöhemmän elämänsä käyttäytymistä. Winstonin kuvataan käyttäytyvän kuin hän yrittäisi paikata menetettyä lapsuuden kodin muistoaan. Tämä ilmenee tarinan kohdassa, jossa Winston ja hänen rakkaansa Julia ovat vuokranneet Puolueen sääntöjen vastaisesti Oceanian syrjäseudulla sijaitsevasta vanhanaikaisesta puodista huoneen, jonne he menevät viettämään aikaa aina siihen tilaisuuden tullessa.

”Hän ei voinut muistaa mitä oli tapahtunut, mutta unessaankin hän tiesi, että hänen äitinsä ja sisarensa elämä oli jollain tavoin uhrattu hänen hyväkseen. Tragedia – sen hän käsitti hyvin – kuului menneisyyteen, jolloin vielä oli yksityiselämää, rakkautta ja ystävyyttä, jolloin perheen jäsenet tukivat toisiaan tarvitsematta tietää syytä miksi. Äidin kuolema raateli hänen sydäntään sen vuoksi että äiti oli kuollut rakastaen häntä ja sen vuoksi että – hän ei muistanut miten – äiti oli uhrautunut olemaan uskollinen tavalla, joka oli yksityisluontoinen ja muuttumaton. Sellaista ei enää voinut tapahtua. Nyt oli vain pelkoa, vihaa ja tuskaa, mutta ei arvokasta tunnetta, ei syvää eikä monisiteistä surua. [...] Pehmeän hämärässä valaistuksessa paikka näytti oudon kodikkaalta ja kutsuvalta. Mutta huone oli kuin olikin jo herättänyt hänessä jonkinlaisen koti-ikävän, eräänlaisen periytyneihin muistoihin vaipumisen. Hänestä tuntui, että hän tiesi aivan tarkkaan, miltä tuntuisi istua tällaisessa huoneessa, nojatuolissa avotakan edessä, jalat suojatangolla ja vesikattila liedellä aivan ypöyksin, peräti turvallisena, ei ketään katselemassa, ei ääntäkään häiritsemässä, ainoastaan kattila laulaisi hiljaa ja kello tikittäisi takan otsalla.” (Orwell 1983: 35–36, 109.)

Orwell mainitsee Winstonin lapsuuden perhe-elämästä niitäkin muistoja, jotka eivät ole niin positiivisia, mutta jotka jäävät tuosta ajasta muodostetun positiivisen mielikuvan varjoon. Winstonin kerrotaan muistelevan tarinan aikana niitä hetkiä, jolloin hän ei kokenut käyttäytyneensä äitiään ja sisariaan kohtaan reilusti.

”Hän muisti sen päivän hyvin, rankan vedenpaisumuspäivän, jolloin vesivirrat valuivat ikkunaruutuja pitkin ja huoneessa oli niin hämärää, että lukea ei nähnyt. Lapsien, heidän molempien, oli sietämättömän ikävää pimeässä, ahtaassa sänkykamarissa. Winston itki ja valitti, mankui ruokaa, sekoitti huoneessa kaikki, potki seinälaudoitusta, kunnes naapurit alkoivat jyskyttää seinään ja pikkusisko parkui aina välillä.” (Orwell 1983: 323–324.)

Mikä sitten on kirjailijan kuvaama Winstonin (tilallisessa) käyttäytymisessä ilmenevä piirre, joka seuraa hänen nostalgisesta menneisyyden muistelemisestaan? Se liittyy aiemmin mainittuihin Oceaniassa vallitseviin sosiaalisiin käytäntöihin. Niiden tarkoitus on koota ihmisiä ryhmiksi ja joukoiksi pyrkien estämään heidän viettämästä aikaa yksinään. Tämä puolestaan ilmenee konkreettisesti siten, oceanialaiset kerääntyvät tiettyihin sijainnillisiin pisteisiin Oceaniassa. Kaiken tämän kuvataan johtavan Winstonin kohdalla päinvastaiseen lopputulokseen. Winston haluaa erakoitua. Winstonin käyttäytyminen on nimenomaan eristäytymistä, jossa hän välttelee ryhmiä ja joukkoja parhaan kykynsä mukaan. Hän etsii eräänlaista turva- tai pakopaikkaa, joka on eristyksissä valvonnalta ja ihmisten paljoudelta. Valvonnan näkökulmasta Winston siis etsii sitä valvonnan sokeaa pistettä Oceanian ympäristöstä.

”Nyt kun heillä oli turvallinen piilopaikka, miltei koti, ei tuntunut raskaalta edes sekään, että he saattoivat tavata vain harvoin ja silloinkin olla yhdessä vain muutamia tunteja [...] Mutta oli myös hetkiä, jolloin he eivät eläneet ainoastaan turvallisuuden vaan myös pysyvyyden tunnelmassa. He tunsivat molemmat, että niin kauan kuin he tosiasiallisesti olivat tässä huoneessa, mitään ikävyyttä ei saatanut tapahtua. Tänne pääseminen oli vaikeata ja vaarallista, mutta itse huone oli suojattu pyhäkkö.” (Orwell 1983: 167–168.)

Orwell luonnehtii monen ihmisen etsivän eristäytymistä ja yksityisyyttä entistä voimakkaammin tuntiessaan voimakasta pelkoa tai joutuessaan kuin pakotettuna olemaan jatkuvasti sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ja valvottuna. Orwell tosin kuvaa piilopaikan etsimisen sinänsä aiheuttavan jonkinlaista stressaavaa muutosta, johon Winstonin on vaikea tottua.

”Tänne voimme tulla vielä toisenkin kerran.” sanoi Julia. Piilopaikka on yleensä turvallinen kahdesti. Mutta ei kuukautta eikä kahta tietenkään. Tie, jonka hän nyt neuvoi Winstonille, oli aivan eri kuin mitä hän oli tullut tänne. Se vei jopa eri rautatieasemallekin. ”Ei koskaan pidä palata kotiin samaa tietä kuin on tullut.” sanoi Julia kuin julistaen tärkeänkin yleisperiaatteen. (Orwell 1983: 141.)

Orwell kuvaa valvonnalta suojapaikan etsimisen jatkuvaksi siirtymiseksi useiden paikkojen välillä, koska turvallista ei ole jäädä yhteen piilopaikkaan liian pitkäksi aikaa, jos haluaa välttää kiinnijäämisen. Winston ja Julia liikkuvat Oceaniassa paikasta toiseen aina asettuen aloilleen johonkin niistä lyhyeksi ajaksi, kunnes jälleen siirtyvät seuraavaan. Tämä on seuraus Puolueen tavoitteesta estää oceanialaisia muodostamasta sellaisia turvapaikkoja, jollaista Winston ja Julia etsivät. Sitä yrittävä henkilö joutuu kissahiiri-leikkiin ilmentyen juuri jatkuvana paikasta toiseen siirtymisenä. Kuvaus Winstonista ja Juliasta Puolueelta pakenevina kapinallisina muistuttaa Zygmunt Baumanin (1993a, 2002, Hubbard, Kitchin & Valentine 2004: 33–37) ajatuksia ihmisestä ikuisena muukalaisena, joka jatkuvasti pakenee häntä vainoavia joko todellisia tai itselleen uskottelemia voimia. Oceanialaisia luonnehtii muutoinkin tämä ajatus pakenijoista, hyväksyivätpä he Puolueen valtajärjestyksen mukaisen valvotun elämäntavan tai eivät. Valitsipa kumman tahansa, molemmissa joutuu elämään vältellen kiinni joutumista. Ajatus pakenijasta näkyi niin ikään Huxleyn teoksessa Bernardin ja Johnin henkilöhistorioissa.

Lopuksi palataan lyhyesti edeltävään kohtaan, jossa arvioitiin Oceaniaa paikattomuuskeskustelun näkökulmasta. Tuolloin huomautettiin, että Orwell viittaa päähenkilön Winstonin puhuvan hieman ristiriitaisesti pysähtyneisyyden tunteesta, joka toisaalta vaivaa häntä, mutta jossa mainittiin olevan jotain häntä suuresti kiehtovaa. Tässä vaiheessa on mahdollista vastata tähän pysähtyneisyyden ristiriitaan. Winstonin todettiin luonnehtivan Oceaniaa paikaksi, jossa kaikki tuntuu olevan pysähdyksissä Puolueen manipuloiman historian ja sitä vastaavan tilan muokkaamisen vuoksi. Yhtä lailla tarinan päähenkilö silti tavoittelee itse pysähtyneisyyttä etsiessään pako- tai turvapaikkaa.

”Yksityiselämä on arvokas asia, hän mainitsi. Jokaiselle oli tarpeen paikka, missä joskus saattoi olla yksinäisyydessä. Ja jos heillä kahdella (Winstonilla ja Julialla) oli sellainen paikka, kuului yleisluontoiseen kohteliaisuuteen, että joka sen tiesi, piti tiedon omanaan. [...] Winston katseli lasista paperinpainintaan. Oli kuin lasin

pinta olisi ollut taivaankansi, joka sulki sisäänsä pienoismaailman. Paperinpainin oli se tila, missä hän oli ja koralli oli Julian ja hänen oma elämänsä kiinnitettynä kristallin sisään, jonkinlaiseen ikuisuuteen sinne.” (Orwell 1983: 163–164.)

Winston antaa itse määrittelemiään merkityksiä esineille ja muille objekteille sen talon huoneessa, jota hän ja Julia käyttävät väliaikaisena pakopaikkanaan. Tämä osoittaa Winston kokevan Oceanian pysähtyneisyys epämukavaksi siitä syystä, että se on jonkun muun kuin hänen itsensä määrittämää pysähtyneisyyttä. Hän ei tunne voivansa vaikuttaa siihen, koska ei koe omaavan valtaa muokata elinympäristöään mieleisekseen. Tästä syystä hän ei koe Oceaniaa omakseen. Hän ei koe olevansa millään tavalla erityisesti omana itsenään olemassa, vaan tuntuu kuin häntä ei olisi olemassa lainkaan. Tämä muistuttaa Oceaniasta käytettyä vankila-analogiaa: vanki ei koe vankilaa tilana omakseen. Winston haluaa luoda jotain omaa, johon hänellä ei ole lupaa. Luvan kieltämisestä huolimatta hän kuitenkin pyrkii kohti päämääräänsä entistä suuremmalla vimmalla. Winston käy kamppailua oikeudesta saada määrittää henkilökohtainen olemuksensa, jota Puolue pyrkii kaikin mahdollisin tavoin hallitsemaan.

7. JOHTOPÄÄTÖKSET JA KRITIIKKI

Päätän tutkimuksen johtopäätöksiin ja kritiikkiin, jotka jaottelen kahteen alalukuun. Ensimmäisessä alaluvussa kertaan teosten analyysin keskeisen sisällön ja luonnehdin sen perusteella, millaisia paikkoja kolmessa klassikkoteksessä kuvataan ja miten ne eroavat toisistaan. Pohdin samalla, miten teokset lopulta näyttäytyvät kirjallisuuden lajityylinsä edustajina. Toisessa alaluvussa teen lyhyen yhteenvedon klassikkoteosten paikkateoreettisten piirteiden yhteneväisyyksistä, nostan esille niiden heijastamia kiintoisaksi katsomiani yhteiskunnallisia ilmiöitä ja pohdin samalla, mikä on tutkimukseni opetus nykypäivälle unohtamatta esittää kritiikkiä tutkimustuloksia kohtaan.

7.1. Utopia, Maailmanvaltio ja Oceania paikkoina

Utopiaa luonnehtii paikkana nostalgisuus, pyhyys, ihmisläheisyys ja epäitsekkyys. More kuvaa keinoja, joilla hän uskoo saavutettavan syvällinen ja pyhä yhteenkuuluvuuden tunne saarelaisten ja saaren välille. Sen saavuttamiseksi saaren tilallinen järjestäytyminen on suunniteltu lisäämään saarelaisten sosiaalista vuorovaikutusta, auttamaan heitä hallitsemaan saaren luonnonolosuhteita ja luomaan elämisen edellytykset tilaltaan rajalliselle saarelle. Pyhän yhteenkuuluvuuden saavuttaminen vaatii Moren mukaan lisäksi saarelaisten yhteistoiminnan tuottamien resurssien riittoisuutta ja niiden jakamista tasapuolisesti saaren asutettujen alueiden välillä. Tätä epäitsestä toimintaa ohjaava periaate samalla ilmentää Moren mukaan toista tärkeää syvällisen yhteenkuuluvuuden ehtoa, ahneuden kitkemistä ihmisten yhteiselämästä. Ahneuden kitkeminen varmistuu Moren mukaan sillä, että sen ja muiden paheiksi luokiteltujen luonteenpiirteiden haitoista valistava uskonto on tärkeässä roolissa saarelaisten moraalin lujittajana ja näkyy suurina korkeamman voiman mahtia symboloivina tempeleinä.

Yhtenä saarelaisten yhteenkuuluvuuden vankistajana muiden joukossa, tosin erittäin tärkeänä sellaisena, toimii heitä voimakkaasti samaistava identiteetti. Se rakentuu edellä mainittujen yhteenkuuluvuuden lujittajien lisäksi yhteisestä kielestä, lähes yhtenäisestä vaatuksesta, yhteisistä järjestyssäännöistä, elämäntapojen samankaltaisuudesta ja siitä,

etteivät saarelaiset kutsu itseään toisistaan erottelevilla nimityksillä. Yhtenäisyyttä luodaan vielä tämän lisäksi eristämällä saarelaiset saaren rajojen sisäpuolelle kuin erottaen heidät sen ulkopuolisesta “epäpyhästä” maailmasta. Yhteenkuuluvuutta More uskoo vankistettavan myös sillä, että hänen mukaan itsekkyydestä kertovat maaomistussuhteet saarelaisten välillä puretaan. Tämän hän uskoo johtavan esteet purkaen vapaampaan liikkuvuuteen, mikä puolestaan mahdollistaa saarelaisten matkustaa toistensa luo ja tutustua toisiinsa paremmin.

Huolimatta saarelaisten poikkeuksellisesta hyväsydämyksestä, heidän yhteisöllisyytensä perustana on myös aggressiivisia piirteitä, joita tästä teoksesta harvemmin nostetaan esille. Tämä epäinhimillisempi puoli ilmenee saaren sisällä asuvien ja saaren valtauskomuksista poikkeavien ryhmien kuten uskontoa tunnustamattomien syrjintänä. Saarelaisten kerrotaan myös inhoavan tiettyjen saaren ulkopuolisten kansojen luonnetta ja puolustavan saartaan intohimoisesti tunkeilijoita vastaan johtuen juuri siitä, että saari on heille merkitykseltään elämää suurempi, pyhä asuinpaikka. Utopialaisten tunnustavat myös valtasuhteita. Niistä kertovat paitsi saarelaisten sosiaaliset olosuhteet kauan sitten järjestäneen valloittajan, Utopusin, ylistäminen myös saarelaiset määräysvallan suhteen eriarvoiseen asemaan asettava hierarkia sekä saaren pääkaupungin yleinen mahtavuus suhteessa muihin kaupunkeihin.

Saarella liikkuminen ei ole niin vapaata kuin saattaisi ajatella sen perusteella, että maanomistusoikeudelliset rajoitukset eivät ole liikkumisen tiellä. Saarelaisten liikkumista säädellään tietyillä yleisten järjestysääntöjen sanelemilla rajoituksilla, joiden noudattamista lisäksi valvovat siihen erikoistuneen viranomaiset ja uskonnolla tuotettu idea kaikkialla valvovasta yliolenosta. Niin ikään saarelaisiin itseensä kohdistetaan tietynlaista valtapolitiikkaa, jolla estetään heidän sisäinen erilaistuminen toisistaan. Se saadaan aikaan niillä samoilla sosiaalisen vuorovaikutuksen keinoilla, joilla heitä samaistetaan yhtenä saarelaisperheenä. Samalla heitä estetään viettämästä liikaa aikaa yhdellä ja samalla asuinalueella sisäisen erilaistumisen ehkäisemiseksi. Unohtaa ei sovi myöskään sitä, että eristäytymistä suosivasta elämäntavastaan huolimatta utopialaisten kerrotaan harjoittavan vieraiden maiden valloittamista tavalla, jossa on selkeitä kolonialismin piir-

teitä. Kaikki tämä osoittaa sen, että ”onnellisten saaren” asukkaat eivät ole sellaisia pyhimyksiä kuin More heidät haluaa esittää.

Utopialaisten penseä suhtautuminen heidän elämäntapojensa muuttamista kohtaan sisältää niin ikään tietynlaista valtaironiaa. He haluavat säilyttää oman identiteettinsä ja samalla pakottaa saaren ulkopuoliset omaksumaan ylivertaisena pitämänsä uskomukset. Utopialaiset eivät näytä ymmärtävän sitä, että heidän uskomukset ja identiteettinsä ovat itsessään muuttuneet historian saatossa saarelle tunkeutuneen Utopus-valloittajan toimesta. Saarelaiset ovat itse muistutuksia muinaisen vallankäyttäjän voimasta saada aikaan muutoksia. Niin ikään saaren rakennetussa ympäristössä ja tietyissä elintavoissa oli tapahtunut muutoksia, joita saarelaiset eivät noteeraa muutoksiksi.

Utopiassa on siis näkyvissä kaunokirjallisuuden ulkopuolisen maailman tosiasioita, jotka joudutaan kohtaamaan ja joiden hallintaa edellytetään joskus ikävinkin keinoin. Moren kertomukseen saarelaiskansasta ei pidäkään suhtautua utopiana merkityksessään täydellinen paikka, jossa ihminen ei kohtaa kipua, tuskaa ja epämukavuutta. Sen ”utopiisuus” merkitsee enemmänkin ihailun osoitusta ihmisen utteruudelle ja sitkeydelle, jotka mahdollistavat hänen sopeutua hankaliin olosuhteisiin ja ratkaista vaikeita sosiaalisia ongelmia. Moren uskonnollinen tausta tiedostaen, on soveliasta sanoa, että Utopia ei kuvaa kaikki tarpeet täyttävää Edenin Puutarhaa, mutta edustaa kirjailijan näkemystä sen toteuttamisesta maallisen elämän rajoitukset huomioiden.

Näistä ristiriidoistaan huolimatta Moren kuvaama saarelaisyhteisö tuottaisi todellisuudessaakin yhteenkuuluvuutta ja onnistuisi ratkaisemaan monia sosiaalisia ongelmia. Kiistatta utopialaisten tavoin elävät ihmiset tuntisivat läheisempää yhteenkuuluvuutta toisiinsa, vaikka se ei lopullinen ratkaisu sopuisan yhteiselon löytämiseen olekaan. Hyvällä syyllä voidaan sanoa, että *Moren teos edustaa näistä kolmesta klassikkoteoksesta perinteistä paikkaa. Utopia on samalla paikka, joka vastustaa paikattomuutta.*

Huolimatta paikattomuuden vastustamisesta Utopiassa piilee paikattomuuden mahdollisuus kirjailijan sitä itse huomaamatta. Moren tarkoituksena ei ole eristää saarella asuvia toisistaan, vaan päinvastoin purkaa heidän välisiä liikkumisesteitä ja vilkastuttaa siten

saaren elämää. Hänenkin teoksessaan siten ilmenee osittain liike ja muutos paitsi saarelaisten vilkkaana sosiaalisena kanssakäymisenä myös rajoitettuna ulkomaiden kanssa käytyä vuorovaikutuksena. Moren voidaan siis väittää kuvailevan tahattomasti paikattomuuteen johtavia ilmiöitä. Utopialaisten identiteetin perustuminen saaren tiettyjen ihmisryhmien syrjintään tarkoittaa saarella asuvan olonsa paikattomaksi kokevia asukkaita. Hän kuitenkin ajattelee, ettei paikattomuus saa liikaa jalansijaa, koska saarelaiset ovat juuri niin epäitsekkeitä kuin heidän resurssit tasapuolisesti jakava järjestäytyminen osoittaa. He pystyvät hillitsemään ahneutensa, joka saattaisi muussa tapauksessa olla syöstä saarelaiset heidän yhtenäisyytensä hajottaviin konflikteihin ja houkutella heidät tavoittelemaan rikkauksia ja aluevalloituksia ulkomailta. On tyystin eri asia pohtia sitä, onko Moren luotto ihmisen epäitsekkyteen realistista vai ei.

Olisi liioiteltua luonnehtia Huxleyn klassikkoteoksen *Maailmanvaltiota* Utopian ihmisläheisen, nostalgisen ja epäitsekkeään elämäntyylin ihannoinnin täydelliseksi vastakohdaksi. Tämä uudempi teos kuvaa kuitenkin hyvin erilaisen paikan. *Maailmanvaltiota luonnehtivat parhaiten tieteellisen edistyksen arvot kuten nopeus, liike, muutos sekä vahva sosiaalinen hierarkia ja valtapiiriin laajentamishimo*. Näistä piirteistään johtuen se on täynnä paikattomuutta, tosin kummallisella tavalla, joka paljastuu pian.

Toisin kuin utopialaiset maailmankansalaiset ovat jakautuneet viiteen sosiaaliseen luokkaan tavalla, joka tekee jokaisesta luokasta toisiinsa verrattuna niin erilaisia, että *Maailmanvaltiota* voisi luonnehtia viiden uskomuksiltaan, fyysisiltä ja psyykkisiltä ominaisuuksiltaan sekä identiteetiltään toisistaan poikkeavan kansan asuttamaksi suurvaltioksi. Erot ovat sitä suuremmat mitä kauempänä luokat ovat toisistaan hierarkiassa. Nämä erot ilmenevät yhtä näkyvästi luokkiin jakautuneiden maailmankansalaisten jokapäiväisessä elämässä. Ne ilmenevät luokkakohtaisena yhtenevänä vaatetuksena ja luokkaan kuulumisen osoittavina symbolisina merkkeinä, jotka rinnastetaan välittömästi luokkaeroihin kuten ruumiilliseen rakenteeseen ja älyllisiin kykyihin. Luokkien jäsenet kokevat toisiaan kohtaan ainakin yhtä suurta yhteenkuuluvuuden tunnetta kuin utopialaiset, sillä heitä yhdistävät samat uskomukset, elämäntavat ja identiteetti. Luokkaerot näkyvät lisäksi erilaisina oikeuksina liikkua ja oleskella *Maailmanvaltion* alueella siten, että luokat ovat järjestäytyneet elämään heille tarkoitetuilla asuinalueilla ja erottelemaan luokat toisis-

taan myös työpaikoilla ja vapaa-ajalla lukuun ottamatta hierarkiassa korkeinta luokkaa, joilla on oikeus liikkua ja oleskella missä tahansa he haluavat. Ainoa luokkia yhdistävä piirre on yhteinen kieli ja tietyt yleiset järjestyssäännöt.

Maailmanvaltion kaupunkimaisemat ja sen kaupunkikeskeinen elämänmeno ovat piirteitä, jotka antavat suurimman syyn luonnehtia sitä paikattomaksi paikaksi. Se on täynnä kookkaita näyttäviä ja toisistaan poikkeavia rakennuksia, viihde- ja kaupalliskeskeyttä ja massakulttuurille tyypillistä yhdenmukaistamista. Tieteellisen edistyksen ihannoiti on puolestaan tuonut siihen sellaisia piirteitä kuten nopeuden, liikkeen ja muutoksen, jotka näkyvät paitsi liikennetekniikan kehittäminä huippunopeina kulkuneuvoina myös muuttuvana kaupunkimaisemana rakennusten vaihtuessa vanhoista uusiksi nopeaan tahtiin. Kaikki nämä yhdessä luovat Maailmanvaltiosta vaikutelman sekavana muutosherkkänä elinympäristönä, jossa mikään ei näytä säilyvän samanlaisena pitkää aikaa.

Toisin kuin Utopian, Maailmanvaltion olemassaolon tärkein yksittäinen edellytys ja samalla syy sen rauhanomaiselle sosiaaliselle järjestykselle tehdään selväksi. Se kunnia kuuluu edistyneille tieteille, etenkin geeni- ja lääketieteelle. Niiden keinoin maailmankansalaiset on onnistuttu järjestämään viiteen sosiaaliseen luokkaan ja heidän hallitsemisensa on lähes täydellistä. Huxley kuvaa miten luokkaidentiteetti on saatu aikaan näiden tieteiden avulla ja se on jopa vahvempi kuin utopialaisten välillä ottaen huomioon, että ihminen ei voi muuttaa sitä, mikä hänestä on tieteen keinoin tehty.

Samasta syystä, huipputieteen ansiosta, Maailmanvaltio on ollut voittoisa suuressa sodassa, jonka jälkeen se perusti valtajärjestyksensä ja laajensi sitä jatkuvasti. Sen toimintaa leimaa tilan haltuunotto siten, että tilasta pyritään tekemään mahdollisimman ennakkoitava. Tässä onnistutaan siksi, että ihmisjalostamisen tieteen keinon kuvataan tekevän ihmisen käyttäytymisestä niin arvattavaa, että häntä tarvitsee tuskin valvoa jalostamisprosessin jälkeen. Näiden tieteen keinojen lisäksi se hyödyntää tilan symbolista hallintaa tekstein, merkkihenkilöitään ylistävin monumentein ja valikoivalla historiankertomuksella, joilla sen valtapiiri merkataan ja joilla viestitetään samalla sen hierarkkisista valtasuhteista.

Varmistuskeinona siltä varalta, että tieteellinen luokkaistaminen jostain syystä epäonnistuu tiettyjen yksilöiden kohdalla, Maailmanvaltion valtajärjestykseen sopeutumaton karkotetaan kaukaiselle saarelle kaltaistensa pariin. Niin ikään tämän suurvallan kerrotaan eristävän harvoja sen valtapiiriin kuulumattomia kansoja omille asuinalueilleen, jotta välttääkseen kulttuurien sekoittumisen. Näiden intiaanikansojen olemusta ja heidän elinympäristöään kohtaan onkin luotu maailmankansalaisten keskuuteen samankaltainen negatiivinen suhtautuminen kuin utopialaisilla todettiin olevan saaren ulkopuolisia kohtaan. Yhtenä varmistuskeinona toimii myös maailmankansalaisille luotu aineellisesti yltäkylläinen ja sen ansiosta mukavan helppo elämä, joka tekee heistä lapsellisia ja vielä helpommin hallittavia.

Maailmanvaltion kiintoisin yksityiskohta on sen eriskummallinen suhde paikattomuuteen. Se on kummastuttavasti yhtä aikaa sekä paikallinen, että paikaton paikka. Tähänkin on syynä geeniteknologiaa ja lääketieteitä hyödyntävä ihmisjalostaminen. Huolimatta siitä, että Maailmanvaltion elinympäristö on täynnä paikattomuutta, sen asukkaat eivät ole kykeneviä tuntemaan oloaan paikattomaksi tehden heistä immuuneja sen negatiivisille seurauksille kuten toiseudelle, syrjinnälle ja muille sosiaalisille ongelmille. Tieteellinen luokkaistaminen saa maailmankansalaisen pitämään asemastaan osana luokkaa muodostaen syvällisen yhteenkuuluvuuden tunteen sitä kohtaan, joka varmistetaan mielihyvää tuottavilla huumausaineilla. Luokan edustaja ei halua kuulua mihinkään toiseen luokkaan ja viettää tässä mielentilassa koko elämänsä. Huxley kuvaa, miten kaikki paikallisuuden ihmisläheisyyteen liitetyt edut, joiden tuottamisen keinoja More kuvaili, voidaan saavuttaa tieteen menetelmillä.

Tämän perusteella voidaan jo lähes tehdä se johtopäätös, että *Maailmanvaltio on paikaton paikka, joka ei tunnu sellaiselta*. Ennen kuin näin voidaan todeta, on kuitenkin huomioitava yksi monimutkaistava tekijä. Yhtä hyvin voidaan ajatella, että paikattomuus on perustana erottelevälle luokkajaolle. Luokat eivät halua olla tekemisissä toistensa kanssa, saati liikkua alueilla, jossa tietävät jonkun muun kuin heidän oman luokan edustajia olevan. Ne tieteelliset menetelmät, joilla heidät osaksi luokkaansa juurrutetaan, toimivat siten, että ne saavat maailmankansalaisen kavahtamaan tietynlaisia elinympäristöjä ja sen asukkaita kuin vangiten heidät siihen elinympäristöön, johon hei-

dät on suunniteltu toimimaan. Poistuminen tieteellisesti tutuksi ja turvalliseksi tehdystä paikasta saa heidät jopa tuntemaan voimakasta koti-ikävää ja aiheuttaman siten sellaisia paikattomuuden mahdollisia seurauksia kuten masennusta ja ahdistusta.

Toisaalta niin kauan kuin maailmankansalainen pysyy siellä, minne hänen on määrä kuulua, hän ei milloinkaan koe paikattomuutta. Hän on kuin elinympäristönsä onnellinen vanki kuin ”paikkariippuvainen.” Tarinan henkilöhahmot, jotka eivät sopeutuneet Maailmanvaltioon, joko siksi, että heidän tieteellinen jalostamisensa oli poikkeuksellisesti epäonnistunut tai he olivat kotoisin muualta kuin Maailmanvaltiosta antavat merkittävän viestin maantieteellisesti orientoituneelle lukijalle. Sen viestin mukaan paikattomuus voi olla tappavaa ja siksi ”tappavalle paikattomuudelle” on kehitetty lääke ja hoitomenetelmä, jota ilman paikattomassa paikassa ei voisi elää.

Kaikki edeltävä antaa aiheutta kysyä, onko Huxleyn kuvailemaa maailma syytä pitää lainkaan dystopiana? Sen voi nähdä kahdella tavalla. Jos pitää pahana sitä, että ihmisten hallitsemiseen sovelletaan tehokkaita menetelmiä, joilla ylläpidetään hierarkkisia valtasuhteita, silloin Maailmanvaltio on dystopinen kauhukuvaus vallanhimon seurauksista. Sen sijaan, jos korostaa sitä, miten mukavaksi ja huolettomaksi maailmankansalaisten elämä on onnistuttu tekemään näillä tieteen valtakeinoilla, tähän kaunokirjalliseen paikkaan voi suhtautua aivan toisella tavalla. Näen Huxleyn teoksen varsinaisen dystopian sijasta yhdistelmänä utopiaa ja dystopiaa. Kumman puolelle se enemmän kallistuu, riippuu siitä, miten suhtautuu valtaan. Jos ei ole valmis hyväksymään sitä, että ihmisten yhteiselämä tuo mukanaan valtasuhteita, Maailmanvaltio on dystopia. Mutta jos vallankäyttäjä on tehnyt elämästä ruusuilla tanssimista, vaikkakin valtatarkoituksia varten, niin haluaako sitä tilannetta muuttaa? Haittaako alistaminen, jos siitä pitää?

Paikallishenkisen Utopian ja paikattoman, mutta silti paikalliselta tuntuvan Maailmanvaltion rinnalla Orwellin teos näyttää poikkeavana, vaikka sillä on enemmän yhteistä viimeksi mainitun kanssa kirjoittamisajankohtansa innoittamana suurvaltopoliittisena kuvauksena. *Oceania on paikka, joka on suunniteltu tuntumaan pelottavalta, turvattomalta, epäpyhältä ja kodittomalta*, vaikka se esittäytyy asukkailleen julkikuvaltaan näiden kaikkien näiden määrittäjiensä vastakohtana turvallisenä, pyhänä ja todellisena ih-

misten läheisen yhteenkuuluvuuden kehtona. Sen erityiset piirteet liittyvät kuten Huxleyn ja Moren teoksessa paikattomuuteen tavalla, joka paljastuu pian.

Kirjailija tekee selväksi syyt mistä tämä Oceaniaa paikkana luonnehtivia negatiivisuus johtuu. Syyt ovat monimutkaisia, mutta pääasiassa juontavat juurensa sitä hallitsevan valtaryhmän, Puolueen, pyrkimykseen ikuistaa ylivaltansa. Se tarkoittaa Oceanian näkyvimmän piirteen, sen hierarkkisen luokkajaon säilyttämistä, hinnalla millä hyvänsä. Keinot tässä onnistumiseksi ulottuvat kansalaisten tehovalvonnasta, petokselliseen sootaan, puhutun ja kirjoitetun kielen merkityssisällön manipuloimiseen ja julmiin rangaistuskäytäntöihin. Orwell antaa ymmärtää, että kenties pahinta valtaryhmässä ja sitä myötä heidän tavassaan hallita Oceaniaa on vallanhimo, jolle ei ole mitään rajaa. Hän kuvaillee tämän näyttävästi toteamalla miten pohjattoman vallanhimoinen ihmisolento heijastaa uskomuksiaan havaittuun maailmaan. Puolue toimii kuin kykenisi jopa luonnonlakeja uhmaten hallitsemaan kaikkea ja siirtämään tahtonsa mielikuvituksen tilasta havaittuun tilaan eli ajatuksista teoiksi. Orwell ilmaisee näin samalla sen mihin lopputulokseen ajaututaan, kun unelma täydellisestä maailmasta yritetään siirtää sellaisenaan vastaamaan elettyä elämää. Siirtymä ei ole täydellinen, vaan se saa aikaan ainoastaan epä-mukavan maailman niin itselle kuin muille.

Oceanian tunnusomaisena piirteenä on sen jakautuminen hierarkkisesti sosiaalisiin luokkiin kuten Huxleyn teoksessa. Oceaniassa näitä luokkia on kolme ja niihin kuuluvien elinolosuhteet vaihtelevat toisistaan merkittävästi. Luokat on eroteltu toisistaan vastaavasti kuin Maailmanvaltiossa jakamalla heidät omille asuinalueilleen ja rajoittaen rangaistuksen uhalla liikkumista ja oleilua toistensa alueilla. Luokat erotellaan toisistaan osittain samoin menetelmin kuin Maailmanvaltiossa siten, että ne erottuvat toisistaan jäseniensä erilaisella pukeutumisella, symbolisilla merkeillä ja elämäntavoilla, asenteilla ja maailmankatsomuksella. Yhteinen kieli yhdistää jokaista luokkaa kuten kahdessa muussakin teoksessa. Segregaation tuloksena Oceania on täynnä liikkumisrajoituksia valtapiirinsä sisällä. Tämän lisäksi liikkuminen sen valtiollisten rajojen yli on kiellettyä, koska toisella puolen rajaa väitetään asuvan oceanialaisia kohtaan pahantahtoinen kansa, joiden kanssa he ovat sodassa. Vastaava ilmiö todettiin näkyvän Utopiassa ja Maail-

manvaltiossa ja sitä myös hyödynnettiin vastaavalla tavalla yhdistämään ihmisjoukko määrittelemällä sille yhteinen vihollinen.

Oceaniaa paikkana määrittävistä piirteistä tärkein on valvontateknologian kuten kame-roiden ja mikrofoniin, suurta valtaa käyttävien valvontaviranomaisten ja heidän apulais- tensa voimin toteutettu oceanialaisten tehotarkkailu. Oceanialaisille uskotellaan, ettei yksikään heistä ole tarkkailun ulkopuolella, luomalla tunne kaikkialla läsnä olevasta tarkkailijasta, jota Oceanian mystinen Iso Veljeksi nimitetty yllävalvontajasta hänen laajalle levitettyjen varoitusmerkkien, kuvasymbolien ja niitä korostavien iskulauseiden avulla edustaa. Orwell tekee selväksi, että yhdistelmä tarkkailukeinoja, pelottavia rakennuk- sia ja rangaistuksi joutumisen uhkaa luovat tarkoituksellisen pelon ilmapiirin tavoitteenaan pitää oceanialaiset kurissa Puolueen vallan säilyttämiseksi. Tästä huolimatta hän viittaa siihen, että pelon ilmapiiri ei vallitse kaikkialla Oceaniassa, vaan se keskittyy tietyille erityisen valvonnan alaisille alueille ja kohdistuu enemmän hierarkiassa korkeammalla oleviin luokkiin ja vähäisemmin väkimäärältään suurta enemmistöä edustavaan alaluokkaan. Orwell viittaa samalla siihen, että yksittäisen oceanialaisen pelko kaikkiaan aiheuttajia kohtaan riippuu sosiaalisen aseman ohella monista yksilöllisistä syistä, joilla ei ole mitään tekemistä valvonnan tai pelon lietsomisen kanssa.

Tämän pelon maantieteen pohdinta siis johtaa siihen johtopäätökseen, että Oceania ei ole niin tehokkaasti valvottu ja siitä syystä niin pelottava kuin millaisen mielikuvan se antaa tätä pohtimattomalle lukijalle. Orwell jopa viittaa siihen, että aivan jokainen Oceanian asukas ei suhtaudu valvontaan ja pelon lietsontaan lainkaan negatiivisesti, vaan jotkut harvat jopa pitävät siitä. Proletariaatin puolesta kuvailun viettävän omalla asuinalueellaan eristyksessä Puolueen ydinalueista jopa ajoittain maailman menosta vähä välittävää huoletonta elämää ainoana huolena sodan ilmiöt kuten lentopommitukset, joihin heidän kuitenkin kuvailun viettävän omalla asuinalueellaan tottuneen kuin ne olisivat arkipäivää. Tämä tarkoittaa, että tietoinen pelon lietsonta valtaryhmän toimesta ei ole onnistunut niin hyvin kuin teosta ensi kertaa lukeva saattaa virheellisesti ajatella. Mukavaksi paikaksi Oceaniaa ei silti pysty millään tavalla kuvittelemaan.

Sen sijaan päähenkilö Winston Smithin tuntemusten kuvaus edustaa sellaisen henkilön kuvausta, joka toimii pitkän aikaa juuri kuin Oceaniaa hallitseva Puolue tahtoo. Winston näkemä sodan runtelema ympäristö, josta Puolue on pyrkinyt järjestelmällisesti kadottamaan kaikki merkit valtaan nousuaan edeltäneistä ajoista, joista Winstonilla on yhä etäisiä muistoja, kuvaa voimakasta paikattomuuden kokemusta. Sodan tuhojen aiheuttama kaaoksellisen epäjärjestys, tuntu jatkuvasta tarkkailusta ja kaiken vanhan korvaaminen uudella luovat yhdessä tunteen siitä, että Oceaniasta ei voi löytyä paikkaa, jota saattaisi kutsua kodikseen. Oceania estää tätä tapahtumasta kieltämällä yksityisyyden tavalla, joka muistuttaa tilan kontrollin varastamista yksilöltä. Hänen ei anneta muodostaa valvonnan alaisuudessa ja pelkoa huokuvassa ilmapiirissä pitkäaikaista suhdetta edes kotiasuntoaan kohtaan, mikä estää häntä kehittämästä syvällistä tunnesidettä saaden aikaan tyhjän olotilan.

Oceania on Winstonille pitkän aikaa hänet voimattomaksi itsensä tuntemaan saava vankilalta tuntuva paikka, joka kaikesta huolimatta täyttää hänen perustarpeensa kuten tarjoo ruokaa, työn ja asunnon, mutta on samalla riittävän pelottava, ettei sitä vastaan uskalla ryhtyä toimimaan paremman elämän toivossa. Winston kaltainen oceanialainen tuntee itsensä kodittomaksi johtuen tästä jatkuvasti arvaamattomasta ja valheellisen pyhäksi väitetyssä paikassa. Winston voittaa paikattoman tunteen rohkaisemalla itsensä vastustamaan sen aiheuttajaa, Puoluetta. Hän tulee osaksi itseään suurempaa tavoitetta kukistaa Puolue tulevaisuudessa, jota ei itse ole näkemässä. Näin hän hetkellisesti onnistuu unohtamaan paikattomuuden tunteen löytämällä omalle elämälleen merkityksen paikattomuuden vastustamisesta. Tosin tarinan lopputulos – Winstonin käännätyminen voimakkeinon hyväksymään Puolueen valta – osoittaa kyynisesti hänen tappionsa luonteen. Kaikki Winstonin kaltaiset toisinajattelijat pakotetaan paikattomiksi ilman vaihtoehtoja. Maailmanvaltiossa ja Utopiassa paikattomuuteen etsitään ratkaisuja, mutta Oceaniassa toimitaan päinvastoin. Oceania ei ole paikka, joka taistelee paikattomuutta vastaan toisin kuin sen asukkaille uskotellaan. Päinvastoin tarkoitus on salakavalasti tuottaa pahimman laatuista paikattomuutta yrittämällä kontrolloida kaikkea mahdollista ilman että näin syntyneeseen paikattomuuteen on olemassa parantavaa keinoa kuten Maailmanvaltiossa tai sen kitkemiseen ilman vastaavia taka-ajatuksia pyrkivässä Utopiassa.

Orwellin tarina kuitenkin antaa toivoa vihjaillemalla, ettei edes mahtava paikattomuuden tarkoituksellisella tuottamisella valtaansa ylläpitävä Puolue kykene onnistumaan tässä tavoitteessaan edes puolittain, koska oceanialaisten suureen enemmistöön heidän valtansa ei todettu ulottuvan lähellekään täydellisesti. Ei olekaan yllätys, että ainoa paikka, josta Winston tarinan aikana löysi hetkellisen rauhan tyyssijan, miltei kodin, sijaitsi tämän alistetun enemmistön asuttamilla syrjäseuduilla. Tämän teoksen paikkatulkinta osoittaa samalla sen, että paikkaa ei voi hallita niin kauan kuin on olemassa arvaamattomia yksilöitä, joiden kuvaus sekä Orwellin että Huxleyn teoksessa lisäksi osoittivat, että paikattomuus on perimmäiseltä luonteeltaan osittain mysteeri yksilölle itselleen. Kukaan ei koe paikattomuutta täsmälleen samalla tavalla, vaan toisinaan sen tunne syntyy arvoituksellisesti silloin, kun mitään syytä sille ei pitäisi olla ja katoaa yhtä oudosti silloin, kun sen tunnetta yritetään tarkoituksellisin keinoin lietsoa kuten Oceaniassa.

Orwellin teos pitää kuitenkin maineensa dystopiana. Uskon valtaosan sen lukeneista olevan yhtä mieltä siitä, että Oceanian kaltaisesta paikasta on vaikea pitää. Tämän perustelin sillä, miltä valvonta, ankara kurinpito ja valtauskomusten pakottaminen saavat paikan tuntumaan. Vaikka onkin vaikea ajatella, että joku pitäisi tällaisesta paikasta, en kuitenkaan pystynyt sulkemaan sen enempää kuin Orwell pois sitä mahdollisuutta, että joku saattaisi nauttia elämästä ankarassa kurinpidossa. Sellaiset ihmiset näkevät Oceanian kuin se edustaisi julmaa tasa-arvoa. Siinä missä Huxley kuvailee olosuhteita, joiden vallitessa jokaisella on mukavaa, Orwell kuvailee päinvastaisen tilanteen. Jokainen oceanialainen kärsii tavalla tai toisella, mutta heidän pahoinvointiaan lievittää sen tietäminen, ettei kenelläkään muullakaan ole sen mukavampaa tai jos on, sekin loppuu aikanaan.

7.2. Klassikkoteosten paikkatulkintojen opetus

Näiden klassikkoteosten tutkimuksen suurimpana haasteena pidän sitä, että ne eivät kuvaa täydellisesti sitä kaunokirjallista maailmaa, josta ne kertovat. Kirjailijat jättävät tarkoituksella tai tahattomasti tiettyjä yksityiskohtia kertomuksensa tapahtumapaikasta hämärän peittoon, minkä vuoksi lukijalla ei ole mahdollisuutta saada täydellistä koko-

naiskuvaa siitä paikasta, jota kirjailija kuvaa. Tämä antaa samalla kiintoisan jatkotutkimusmahdollisuuden. Näiden klassikkoteosten kuten minkä tahansa kaunokirjallisen kertomuksen mielenkiintoisin anti saattaakin kätkeytyä siihen, mitä kirjailija jättää kertomatta. Tästä huolimatta More, Huxley ja Orwell kuvasivat kertomustensa tapahtumapaikkoja riittävän tarkasti, jotta ne vähintään mahdollistivat paikkateoreettisen tarkastelun.

Todettakoon, että vaikka nämä kolme klassikkoteosta esittivät kukin erilaisen paikkatulkinnan, niitä myös yhdistävät monet paikkateoreettiset piirteet. Jokaisessa teoksessa kuvataan tavalla tai toisella sellaisia paikkateorian keskeisiä teemoja kuten identiteettiä, valtaa, toimijoita, territoriaalisuutta, muutosta ja pysyvyyttä, paikattomuutta, toiseutta, erilaisuutta sekä rajojen syntymistä ja katoamista. Utopiaa, Maailmanvaltiota ja Oceaniaa yhdistivät niiden asuttaman kansan yhteenkuuluvuuden lujittamiseksi ja hallitsemiseksi luodut identiteettikäsitteet, joiden kuvattiin samaistavan utopialaisia, oceanialaisia, maailmankansalaisia yhtenä suurena joukkona sekä erottelevan heitä toisistaan ja heihin kuulumattomista ulkopuolisista. Näiden klassikkoteosten kansojen luonnehdittiin suojelevan valtapiirinsä maantieteellisiä rajoja ja laajentaen niitä siihen tilaisuuden saatuaan. Jokainen näistä kaunokirjallisista paikoista oli myös käynyt läpi muutoksia, jotka kohdistuivat paitsi niiden fyysisiin piirteisiin myös asukkaiden uskomuksiin itsestään yhtenäisenä ihmisjoukkona etenkin muinaisen sotaisan konfliktin jäljiltä. Yhtä lailla teokset kuvasivat kaunokirjallisia paikkoja muutoksen vastustajina, mikä kohdistui etenkin saavutettuja valtarakenteita ylläpitäviin uskomuksiin. Kirjailijat kuvasivat, miten nämä fiktiiviset kansat olivat järjestäytyneet taloudellisesti ja hallinnollisesti asuttamalleen elinympäristölle ratkaistakseen luonnon asettamat haasteet viljellen jopa ajatusta ihmisestä luonnon herrana.

Klassikkoteosten tärkein yhdistävä piirre on niissä kuvattu tilan hallinta riippumatta siitä, onko kyseessä Moren ihmisläheinen saarelaisyhteisö, Huxleyn tieteen keinoin johdettu luokkayhteiskunta vai Orwellin luonnehtima diktatuuri. Jokainen teos kuvailee tilan hallintaa sekä symbolisin että pakkovallan keinoin unohtamatta hallintakeinoista kaikkein tärkeintä, pyrkimystä ankkuroida ihmisen olemus osaksi häntä itseään suurempaa joukkoa. Siten klassikkoteokset ovat paikkoina sekä menneiden että nykyisten toi-

mijoiden määrittämiä tiloja, jonka herruudesta osa sen toimijoista kamppailee ja jonka ehtoihin muut toimijat pyrkivät sopeutumaan. Näissä teoksissa valtaosa toimijoista hyväksyy vallitsevan tilanteen ryhtymättä vastustamaan sitä. Vastustajia kuvaillessaan kirjailijat luonnehtivat kaunokirjallisen tilan kuin se muodostaisi toimijoistaan irrallisen ”ylitoimijan”, joka on sen menneiden ja nykyisten toimijoiden tuottamien valtausko-musten tulos ja joka suojautuu valvovien ja valtaa käyttävien toimijoiden avulla sitä muuttamaan pyrkiviltä ”arvaamattomilta” toimijoilta. Tilan hallinta tekee jokaisesta klassikkoteoksen paikasta väistämättä tietynlaisen vankilan, sillä yksilö ei ole niissä yhdessäkään vapaa ainakaan tämän sanan äärimmäisessä merkityksessä. Jokainen teos esimerkiksi kuvaa liikkumisesteitä ja rajoituksia, joita oli kumottu ja luotu uudelleen kuin vankien säännöt aina välillä muuttavassa vankilassa.

Teosten paikkatulkinnat ovat liitettävissä aina ajankohtaisiin aiheisiin kuten aluepolitiikkaan, maahanmuuttoon, luokkaistumiseen ja vallan moninaisiin ilmentymiin yhteiskunnassa. Etenkin Moren teoksessa heijastuvat nykypäivän aluepolitiikan ja aluesuunnittelun suuret kysymykset. Tulisiko alueiden välisiä kehityseroja tasapainottaa järjestelmällisellä aluesuunnittelulla kuten utopialaiset tekivät vai pitäisikö eroja antaa syntyä, jota etenkin Orwellin teoksessa kuvattiin. Siten näissä teoksissa ilmeni samalla paikkatutkimuksessa keskustelua herättänyt alueellisen vallan jakamisen problematiikka kuten jännite valtiollisen ja paikallisen päätöksenteon välillä (Kettunen & Kull 2016: 73–86), jossa varsinkin More kallistuu paikallisuuden puolelle. More vastusti liiallista ylhäältäpäin ohjattua aluehallintaa, väläyttellen jopa ajatusta keskiaikaisesta lähidemokratiasta, joka on noussut viime aikoina paikkatutkimuksessa tärkeäksi aiheeksi (Luoto, Kattilaskoski, Backa 2016: 7–9).

Huxleyn ja Orwellin teoksissa, molempien kirjailijoiden ankaran ironisen kriittisyyden sävyttämänä, puolestaan kuvattiin keskitetylle hallinnolle annettua suurta valtaa. Tämä puolestaan liittyy kysymykseen siitä, kumpi yhteisöllisyys johtaa parempaan lopputulokseen: Valtiojohtoisesti tuotettu yhteisöllisyys vai aitoon sosiaaliseen vuorovaikutukseen pyrkivä paikallinen yhteisöllisyys? Aidon vuorovaikutuksen tuottaminen on keskeisiä keinoja, jonka avulla yhteisöllisyyttä pyritään voimistamaan nykypäivänäkin ja

jossa pienyhteisöille on kaavailtu suurta roolia (Katajamäki 2016: 21–22, Lehtonen 2013: 585–586).

Teokset sivuavat myös keskeistä nykypäivän ilmiötä, maahanmuuttoa. Oceania, Utopia ja Maailmanvaltio suhtautuivat rajojensa ulkopuolisiin muukalaisiin vaihtelevasti. Utopialaiset ovat valmiita hyväksymään saaren ulkopuolisia joukkoonsa, kunhan he noudattavat heidän tapojaan. Orwellin teoksessa vallitsi totaalinen muukalaisten vastaanottokielto. Huxleyn teoksessa maahanmuuttajiksi luokiteltavia henkilöitä oli käytännössä vain harvalukuisen joukko (intiaanit), koska melkein kaikki maailman kansat oli onnistuttu yhdistämään yhden lipun alle ja ideologian taakse. Viime aikoina maahanmuutto on näkynyt sitä vastustavien ryhmien kuten Soldiers of Odinin ja maahanmuuttovastaisen puolueiden kasvaneeseen suosiossa ja johtanut osasyynä suuren mittaluokan poliittisiin muutoksiin kuten Iso-Britannian EU-eroon.

Nämä teokset heijastavat paikkatutkimuksessa pohdittua globaalin ja lokaalin kohtamista (Castells 2000, Saarteenoja 2004: 83–93, Katajamäki 2016: 22). Jokainen teos kuvasi vaihtelevasti sitä, miten niissä kuvattu paikka hieman ristiriitaisesti pyrki itse laajentamaan valtapiiriään uskomuksiaan levittämällä yhä laajemmalle, mutta yhtä aikaa puolustautumaan, jos sitä kohtaan yritettiin toimia vastaavalla tavalla. Etenkin Huxleyn teoksessa tämä kamppailu oli päättynyt melkein globaalin voittoon. Huxleyn kuvaama intiaanikansa heijastelee suuren yhtenäiskulttuurin leviämistä vastustavaa voimaa, jollaisia on nähtävissä nykypäivänä. Soldiers of Odin-ryhmä, äärioikeistolaiset puolueet ja kansanliikkeet sekä tiettyjen kansallisvaltioiden kuten Venäjän kansallismielistynyt politiikka voidaan tulkita yhtä hyvin globaalin massakulttuurin kuin maahanmuuton vastustamiseksi. Se mitä kaikkea näiden monimutkaisten ilmiöiden taustalla todellisuudessa on jää kuitenkin hämärän peittoon.

Huxleyn ja Orwellin teoksissa kuvattu luokkayhteiskunta aseteltuna vastakkain Moren kuvaamien utopialaisten luokattoman yhteiskunnan kanssa on aina polttava puheenaihe. Jokaisessa klassikkoteoksessa ilmeni se, miten ihmisten välille syntyy osin luonnollisia ja osin keinotekoisesti tuotettuja hierarkkisia erotteluita. Luokkaistumista tapahtuu yhä tänäkin päivänä itsestään, josta esimerkkinä on taloudellinen luokkaistuminen. Tämä

näkyä esimerkiksi kaupunkeihin muodostuneina varakkaiden ja vähätuloisten asuinalueina (Vaattovaara & Kortteinen 2002: 272–290). Se johtaakin ratkaisemattomaan kysymykseen siitä onko luokaton yhteiskunta ”utopia” merkityksessään mahdoton ajatus toteuttaa, koska erottautuminen on niin keskeinen osa ihmisen olemusta, että yritykset siitä eroon pääsemiseksi ovat turhia.

Klassikkoteokset heijastivat etenkin tilan hallinnalla ja viittauksilla ihmisestä sota- ja taistelevana olentona kysymystä siitä, missä määrin ihmistoiminta on valtataistelua paitsi toisiaan vastaan kamppailevien ryhmien ja joukkojen välillä myös niiden sisällä yksilöiden kesken. Tämä näkemys ihmisestä tulee esiin ajatuksessa ”kilpailuyhteiskunnasta.” Onko todella niin, että työpaikoilla, vapaa-ajalla ja kaikkialla muuallakin ihmiset käyvät jatkuvaa kamppailua paremmasta asemasta kuten palkoista, asuinpaikoista, ystävästä ja kaikesta muusta? Kilpailu on kiistatta merkittäväksi nostettu nykyajan käsite, jota kuulee käytettävän etenkin taloudellista toimintaa luonnehtimaan. Jatkuvasti puhutaan siitä, miten yritykset, organisaatiot, valtiot ja kaikki taloudellisessa toiminnassa mukana olevat tahot kilpailevat toisiaan vastaan ja niin tekevät myös niitä lopulta ylläpitävät yksilöt. Tämä näkyy jopa asumisen järjestelyissä, jota useimmissa tapauksissa leimaa rajojen vetäminen naapurusten välille osoittamaan mitkä alueet kuuluvat kummallekin. Kilpailuun ja valtakamppailuun liittyen on myös syytä kysyä, ovatko varsinkin orwellilaista yhteiskuntaa tietyiltä toimintatavoiltaan muistuttavat valtiot kuten Pohjois-Korea ja Venäjä suuren kansansa edun palvelijoita kuten niiden poliittiset johtajat väittävät vai onko todellisena päämääränä varmistaa valtarakenteen tai vallanpitäjien henkilökohtainen etu?

Vähätellä ei pidä niitä lukuisia valvontakeinoja, joita näissä klassikkoteoksissa esiintyy. Yhteiskunnan valvonnan kasvaminen puhuttaa jatkuvasti. Siitä merkinä uskotaan olevan lisääntyvä vartijoiden ja valvontakameroiden määrä sekä tietoverkkojen käyttäjien tarkkailu. Voidaan huoletta väittää, että ”tarkkailevia silmiä” on nykyään enemmän, koska ihmisillä on halutessaan keinot tarkkailla toisiaan yhä helpommin kännykkäkameroiden ja muiden modernien teknisten laitteiden mahdollistamana. (Koskela 2009: 224). Onko valvonnasta enemmän haittaa kuin hyötyä ja kenen etua se eniten palvelee? Se onkin yksi ikuinen kysymys lisää.

Teokset siten heijastavat sellaisia suuria kysymyksiä kuten yksilön ja yhteisön välistä ongelmallista suhdetta, jota on pohdittu ainakin Antiikin ajoilta lähtien. Yksilö on veloitettu toimimaan yhteisön osana sen hyväksi, mutta toisaalta yhteisön on tarkoitus tarjota yksilölle mahdollisuus toteuttaa itseään. On myös keskusteltu siitä, onko ihmisten järjestäytyminen suuriksi joukoiksi perimmäisiltä syiltään vain keino mahdollistaa suurempi todennäköisyys selvittää luonnon uhilta ja monimutkaistua aikojen saatossa tuottamaan tarvittuja resursseja tavaroista ja palveluista ei-aineellisiin hyötyihin (turvalisuus) asti vai onko tällaisen joukkojärjestäytymisen taustalla jotain mystisempää tai pyhää, johon uskonto ja filosofia usein viittaavat. Kollektiiviset identiteettikäsitykset puolestaan ovat määritelleet uskomuksia ihmisjoukkojen luonteesta, käyttäytymisestä ja heidän asuttamasta elinympäristöstä. Osittain joukkoidentiteetin tarkoitus on yhtenäistää järjestäytyntä ihmisjoukkoa, jotta se toimisi tehokkaammin jonkin päämäärän saavuttamiseksi ja sen jäsenet kykenisivät elämään sopuisasti keskenään. Niin ikään vaille varmaa vastausta on jäänyt se, missä määrin ihmisten yhteistoiminta on keskinäistä kilpailua ja missä määrin aitoa uhrautumista toisten puolesta.

Paikkatulkinnat ja niiden yhteiskunnalliset heijastukset osoittavat yhdessä sen, että fiktiivisyydestään huolimatta nämä klassikkoteokset onnistuvat kuvaamaan samoja haasteita, joiden kanssa ihminen on taistellut iät ja ajat. Ihmisten yhteiselämä missä tahansa elinympäristössä tuottaa aina valtasuhteita, luo asukkaitaan yhtenäistäviä ja erottelevia uskomuksia, edellyttää sekä fyysisen luonnon ympäristön, että vielä haasteellisempien arvaamattomien ihmistoimijoiden hallintaa sekä kohtaa väistämättömiä muutoksia, joista selviäminen ei ole helppoa, koska niitä usein vastustetaan varsinkin, jos muutoksen uskotaan uhkaavan yhtenäisyyden tärkeää perustaa, identiteettiä. Enemmän sääntönä kuin poikkeuksena ihmiset tuottavat yhteiselämälleen usein tunteikkaita merkityksiä, jotka saattavat toisinaan ohjata heidän toimintaa liikaakin. Teoksissa keskeisesti näkynyt paikattomuuden teema puolestaan osoittaa sen, että tehtiinpä millaisia ihmiselämää kehittäviä ratkaisuja tahansa ja olivatpa ne perimmäisiltä motiiveiltaan vallantavoittelua tai aitoa hyvätahtoisuutta, toiseudesta ja erilaisuudesta ei päästä eroon.

LÄHDELUETTELO

- Ackerman, D. (1991). *Aistien historia*. Helsinki: WSOY.
- Agnew, J. (1987). *Place and politics: The Geographical mediation of state and society*. Boston: Allen & Unwin.
- Anderson, B. (1991). *Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism*. Lontoo: Verso.
- Anderson, J. & Saunders, A. (2015). Relational literary geographies: Co-Producing page and place. Saatavissa 1.6.2016: <http://www.literarygeographies.net/index.php/LitGeogs/article/view/2-2/pdf>.
- Anderson, K. J. (1993). Constructing geographies: “Race”, place and the making of Sydneys Aborigina Redgern. Teoksessa: *Construction of race, place and nation*. 81–99. Toim. Jackson, P. & Penrose, J. Lontoo: UCL Press.
- Anderson, K. & Smith, S. (2001). Editorial: Emotional geographies. *Transactions of the Institute of British Geographers* 26, 7–10.
- Avery, H. (1988). Theories of prairie literature and the womans voice. *Canadian Geographer* 32, 270–272.
- Bailly A. (1977). *La perception de lurbais lespace urbain*. Pariisi: Centre de Recherche Urbanisme.
- Balint, A. (2010). Psychology of utopias. *Twenty-sixth International Conference on Literature and Psychoanalysis* 26, 31–38.
- Baudrillard, J. (1994). *Simulacra and simulation*. Detroit: University of Michigan Press.
- Bauman, Z. (1993a). *Postmodern ethics*. Oxford: Blackwell.
- Bauman, Z. (1995). *Life in fragments: Essays in postmodern morality*. Oxford: Blackwell.

- Bauman, Z. (2002). *Society under siege*. Cambridge: Polity.
- Bauman, Z. (2005). Seeking shelter in Pandoras box. *City* 9, 161–168.
- Beck, U. (1992). *Risk society: Towards a new modernity*. Lontoo: Sage.
- Beck, U. (1993). *World at risk*. Cambridge: Polity Press.
- Benko, G. (1997). Introduction: Modernity, postmodernity and the social sciences. Teoksessa *Space and social theory: Interpreting modernity and postmodernity*, 1–48. Toim. Benko, G. & Strohmayr, U. Oxford: Blackwell.
- Bhabha, H. K. (1994b). The Question of stereotype, discrimination and discourse of colonialism. Teoksessa: *Key thinkers of space and place*, 52–58. Toim. Hubbard, K., Kitchin, R. & Valentine, G. Lontoo: Sage.
- Bhimavarapu, T. (2013). *Brave new world: A Review of Huxleys novel*. Saatavissa 1.8.2106: <https://sites.google.com/site/1984lifemapproject/>.
- Biography (2015). George Orwell. Saatavissa 1.6.2015: <http://www.biography.com/people/george-orwell-9429833>.
- Bloch, E. (1985a). Ennakoitu todellisuus – mitä on utooppinen ajattelu ja mitä se saa aikaan. Teoksessa: *Ernst Bloch, Utopia, luonto, uskonto*, 22–33. Toim. Rahkonen, K. & Sironen, E. Helsinki: Kansan Sivistystyön Liitto.
- Bondi, L. (2005). Making connections and thinking through emotions: Between geography and psychotherapy. *Transactions of the Institute of British Geographers*. Volume 30: 4, 433–448.
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A Social critique of judgment of taste*. Cambridge: University Press
- Bourdieu, P. (1986). *Forms of capital*. Oxford: Blackwell.
- Bourdieu, P. (1990). *The logic of practice*. Stanford: Stanford University Press.
- Bourdieu, P. (1991). *Language and symbolic power*. Cambridge: Polity.

- Brousseau, M. (1994). *Geographys literature*. Ottawa: Ottawa University.
- Blunt, A. & Dowling, R. M. (2006). *Home*. Lontoo: Routledge.
- Bracken, L. J. & Oughton, E. A. (2006). What do you mean? The importance of language in developing interdisciplinary research. *Transations of the Insitute of British Geographes* 31: 3, 371–382.
- Buttimer, A. (1976). Grasping the dynamism of lifeworld. *Annals of the Association of American Geographers* 66: 2, 277–292.
- Buttimer, A. (1993). *Geography and the human spirit*. Baltimore: John Hopkins univer-sity press.
- Butler, J. (1990). *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. New York: Routledge.
- Butler, J. (1993). *Bodies that matter*. Lontoo: Routledge.
- Boye, K. (1940). *Kallocalain*. Tukholma: Bonnier.
- Casey, E. (1987). *Remembering: A Phenomenological Study*. Bloomington: Indiana University Press.
- Casey, E. (1997). *The Fate of place. Philosophical history*. Oakland: University of Cali-fonia press.
- Casey, E. (2001). Body, self and landscape. *A Geophilosophical inquiry into the Place-World*, 403–426. *Teoksessa: Textures of place: Exploring human geography*. Toim. Adams, P. C., Hoelscher, S. & Till, E. Minneapolis: Minnesota University.
- Castells, M. (1996). *The Rise of the Network Society: The Information Age: Economy, society and culture*. Oxford: Blackwell. 1. PAINOS.
- Castells, M. (2000). *The Rise of the Network Society*. Oxford: Blackwell. 2. PAINOS.
- Castells, M. (2010). *The Power of identity*. Malden: Wiley-Blackwell.

- Castree, N. (2005). *Nature*. Lontoo: Routledge.
- Christaller, W. (1966, alkup 1933). *Central places in Southern Germany*. Lontoo: Prentice Hall.
- Clarke, D. B. & Doel, A. (2011). Paul Virilio. *Teoksessa: Key thinkers of space and place*, 311–314. Toim. Hubbard, P. & Kitchin, R. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Cloke, P. & Philo, C. & Sadler, D. (1991). *Approaching human geography: An Introduction to contemporary theoretical debates*. Lontoo: Sage.
- Cosgrove, D. (1984). *Social foration and symbolic landscape*. Lontoo: Croom Helm.
- Cresswell, Tim (2004). *Place: Short introduction*. Lontoo: Blackwell Publishing.
- Cresswell, T. (2013). *Geography: Critical introduction*. Lontoo: Wiley-Blackwell.
- Cresswell, T. (2015). *Place: Introduction*. Lontoo: Wiley-Blackwell.
- Daniels, S. (1992). *Place and geographical imagination*. *Geography* 77. 310–322.
- Daniels, S. (1989). *Fields of vision: Landscape imagery and national identity in England and United States*. Cambridge: Polity.
- Dantzich, S. (1959). *Brave New World Revisited by Aldous Huxley*. *The Australian Quarterly* 31: 4, 115–118.
- Dalby, S. & Tuathail, G. (1998). *Rethinking geopolitics*. Lontoo: Routledge.
- Darby, H. C. (1948). *The regional geography of Thomas Hardys Wessex*. *The Geographical reviw*e 38, 426–443.
- Davis, M. (1990). *City of Quartz*. New York: Vintage.
- Davis, M. (1992). *Beyond blade runner: Urban control, the ecology of fear*. Los Angeles: Open Media.
- Davis, M. 2002 . *Dead cities and other tales*. New York: New Press.

- De Certeau, M. (1984). *The Practice of Everyday Life*. Berkeley: University of California Press.
- Deleuze, G. (1993). *Mitä filosofia on?* Tampere: Gaudeamus.
- Deleuze, G. (1993). *The Fold: Leibniz and Baroque*. Minneapolis: Minnesota University Press.
- Derrida, J. (1995b). *On the Name*. Stanford: Stanford University Press.
- Diamond, J. (1997). *Guns, germs and steel: The Fates of human societies*. New York: W. Norton & Co.
- Dima-Laza, R. (2012). Utopia versus dystopia. A Perfect environment for a perfect existence. *International Conference of humanity, history and society* 34, 12–16.
- Dhussa, R. & Noble, A. G. (1990). Image and substance: A Review of literary geography. *Journal of cultural geography* 10: 2, 49–65.
- Dosse, F. (1991). *Histoire structuralisme*. Paris: Le Decouverte.
- Duncan, J. & Duncan, N. (2001). Sense of place as a positional good: Locating Bedford in space and time. *Textures of place: Exploring humanistic geographies*, 41–55. Toim. Adams, P. C., Hoelscher & Till, E. T. Minneapolis: Minnesota University.
- Eagleton, T. (1983). *Literary theory: An Introduction*. Oxford: Blackwell.
- Ehland, C. (2009). *The Watchdogs of Eden: Chesterton and Buchan look at the present of the future*. Teoksessa: *Futurescapes: Space in utopian and science fiction discourses*, 171–200. Toim. Pordzik, R. New York: NY 2009.
- Entrikin, J. N. (1991). *The Betweenness of place: Towards a geograph of modernity*. Baltimore: John Hopkins University press.
- Ellin, N. (1997). *The Architecture of fear*. New York : Princeton Architectural Press.
- Encyclopedia Britannica (2016). Juvenal: Roman poet. Saatavissa 1.6.2016: <https://global.britannica.com/biography/Juvenal>.

- Eyles, J. (1985). *Senses of places*. Berkeley: Silverbook Press.
- Flick (2012). Nineteen Eighty-Four. Saatavissa 15.9.2016: <https://www.flickr.com/photos/js9productions/8187105318>.
- Forselles-Riska, C. (2006). Menneisyyden muuttuvat paikat. Teoksessa Paikka: Eletty, kuviteltu, kerrottu, 218–231. Toim. Knuuttila, S., Laaksonen, P. & Piela, U. Jyväskylä: Gummerus.
- Foucault, M. (1965). *Madness and civilization: History of insanity in the age of reason*. New York: Vintage.
- Foucault, M. (1967). Of other spaces: Utopias and heterotopias. Saatavissa 1.9.2016: <http://web.mit.edu/allanmc/www/foucault1.pdf>.
- Foucault, M. (1972). *Archeology of knowledge*. Lontoo: Tavistock.
- Foucault, M. (1975). *The Birth of the clinic: An Archaeology of medical perception*. New York: Vintage Books.
- Foucault, M. (1979). *Discipline and punish: The Birth of the prison*. New York: Vintage.
- Foucault, M. (1980). *Power/Knowledge. Selected Interviews and Other writings 1972–1977*. Toim. Gordon, C. New York: Pantheon Books.
- Fremont, A. (1976). *La region espace vecu*. Paris: PUF.
- Giddens, A. (1979). *Central problems in social theory: Action, structure, and contradiction in social analysis*. Los Angeles: University of California Press.
- Gilbert, A. (1960). The idea of region. *Geography* 45, 157–175.
- Gilje, N. & Skirbekk, G. (2001). *History of western thought: From ancient Greece to twentieth century*. New York: Psychology press.
- Golledge, R. (2002). The Nature of geographic knowledge. *Annals of Association American Geographers* 92: 1, 1–14.

- Gordin, M., Tilley, H. & Prakash, G. (2010). *Utopia and dystopia beyond space and time*. New Jersey: Princeton University Press.
- Gradesaver (2016). *Utopia by Sir Thomas More*. Saatavissa 1.9.2016: <http://www.gradesaver.com/utopia/study-guide/summary>.
- Gramsci, A. (1971). *Selections from the Prison Notebooks*. Toim. Hoare, Q. & Smith, G. N. Lontoo: Lawrence & Wishart.
- Gregory, D. (1994). *Geographical imaginations*. Cambridge: Blackwell.
- Hall, S. (1999). *Identiteetti*. Tampere: Vastapaino.
- Hall, S. (2003). *Representations: Cultural representations and signifying practices*. Lontoo: Sage.
- Hall, S. & Jefferson, T. (1976). *Resistance through rituals: Youth subcultures in post war Britain*. Birmingham: University of Birmingham.
- Hardt, M. & Negri, A. (2000). *Empire*. Cambridge: Harvard University Press.
- Harvey, D. (1982). *The Limits of capital*. Oxford: Blackwell.
- Harvey, D. (1990). *Between space and time: Reflections on the geographical imagination*. *Annals of the Association of American Geographers* 80, 418–434.
- Harvey, D. (1996). *Justice, nature and the geography of difference*. Oxford: Blackwell.
- Hayden, D. (1995). *The power of place. Urban landscapes as public history*. Cambridge: MIT press.
- Heidegger, M. (1993, alkuperäisteos 1929). *Basic writing from Being and time to the task of thinking*. San Fransisco: Harper.
- Hertzler, J. O. (1965). *The History of utopian thought*. New York: Cooper Square.
- Hietikko, H. (2008). *Valta, johtajuus, tuho ja toivo J.R.R. Tolkienin teoksessa Taru sormusten herrasta eli "Management by Sauron"*. Tampere: Tampereen yliopisto.

- Holt-Jensen, A. (1999). *Geography. History and concepts*. New York: Sage publishing.
- Hones, S. (2014). *Literary Geographies: Narrative in space in Let the world spin*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Hones, S. (2015). *Literary geographies, past and future*. *Literary Geographies*, 1: 2. 1–5. Saatavissa 1.6.2016: http://www.literarygeographies.net/index.php/LitGeogs/article/view/2-1/pdf_9.
- Hooks, B. (1990). *Yearning: Race, Gender, and Cultural Politics*. Toronto: Between The Lines Press.
- Hough, G. (1971, alkup 1966). *Kirjallisuus ja tutkimus*. Helsinki: Otava.
- Howarth, W. (2001). *Reading the wetlands. Textures of place: Exploring humanistic geographies*. 55–84. Toim. Adams, P. C., Hoelscher & Till, E. T. Minneapolis: Minnesota University.
- Hubbard, P., Kitchin, R. & Valentine, G. (2004). *Key thinkers of space and place*. Lontoo: Sage.
- Huntington, E. (1927). *Character of races as influenced by physical environment*. New York: Scribners Sons.
- Huxley, A. (2012, alkuperäisteos 1932). *Uljas uusi maailma*. Toim. Orras, I. H. Helsinki: Tammi. 12. PAINOS.
- Huxley, A. (1954). *Doors of perception*. Yhdysvallat: Harper & Row.
- Huxley, A. (1961, alkuperäisteos 1958). *Sääli uutta sukupolvea*. Toim. Vahtera, A. Helsinki: Otava. 9. PAINOS.
- Huxley, A. (1962, alkuperäisteos 1962). *Saari (Island)*. Toim. Sutinen, V. J. Helsinki: Basam Books.
- Itkonen-Kaila, M. (1971). *Thomas More ja hänen Utopiansa*. Teoksessa: *Utopia, Thomas More*, 7–21. Toim. Itkonen-Kaila, M. Porvoo: WSOY. 1. PAINOS.

- Itkonen-Kaila, M. (1998). Thomas More ja hänen utopiansa. Teoksessa: Utopia, Thomas More, 7–21. Toim. Itkonen-Kaila, M. Juva: WSOY. 5. Painos.
- Itkonen-Kaila, M. (2012). Platon Valtio. Keuruu: Otava.
- Jackson, P. (1987). The Idea of race and the geography of racism. Teoksessa: Race and Racism: Essays in Social geography, 3–18. Toim. Jackson, P. Lontoo: Allen & Unwin.
- Jackson, P. (1989). Maps of meaning. Lontoo: Unwin Hyman.
- Jackson, P. & Smith, S. (1981). Social interaction and ethnic segregation. Lontoo: Academic Press.
- Johnson, R. J. (1991). Geography and geographers: Anglo-American human geography since 1945. Lontoo: Edward Arnold. 4. Painos.
- Jones, A. (2012). Human geography: The Basis. New York: Routledge.
- Jones, M. (2009). Phase space: Geography, relational thinking and beyond. Progress in human geography 33, 1–20.
- Karjalainen, K. (2005). Poliittikka Asterixin maailmassa. Helsinki: Ajatus Kirjat.
- Karjalainen, P. T. (1995b). Mahdollisten maisemien semantiikka. Terra: Suomen maantieteellisen seuran julkaisuja. 2.
- Karjalainen, P. T. (2006). Topobiografinen paikan tulkinta. Teoksessa: Paikka: Eletty, kuviteltu, kerrottu, 83–92. Toim. Knuuttila, S., Laaksonen, P. & Piela, U. Jyväskylä: Gummerus.
- Katajamäki, H. (2014). Paikkaperustaisen kehittämisen kuningaskäsite. Saatavissa 1.9.2016: http://www.uva.fi/fi/blogs/expert/aluekehityksen_arki/paikkaperustaisen_kehittamisen_kuningaskasite/.
- Katajamäki, H. (2016). Paikkaperustaisuuden suuri linja: Paikat ja paikallisuus yhteiskuntatieteiden perinteessä. Teoksessa: Näkökulmana paikkaperusteinen yhteis-

- kunta, 73–86. Toim. Luoto, I., Kattilakoski, M. & Backa, P. Helsinki: Lönnberg Print & Promo.
- Keith, M. & Pile, S. (1997). *Geographies of resistance*. Lontoo: Routledge.
- Kettunen, P. & Kull, M. (2016). Valtion ja paikallishallinnon jännitteinen suhde. Teoksessa: *Näkökulmana paikkaperusteinen yhteiskunta*, 73–86. Toim. Luoto, I., Kattilakoski, M. & Backa, P. Helsinki: Lönnberg Print & Promo.
- Koskela, H. (1994). *Tilan voima ja paikan henki. Yhteiskuntateoria ja humanismi uudessa aluemaantieteessä*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Koskela, H. (2009). *Pelkokierre*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kropotkin, P. (1972). *Mutual aid: A Factor of evolution*. Lontoo: Allen Lane.
- Kumar, K. (2003). Aspects of western utopian tradition. *History of human sciences* 16:1, 63–7.
- Kymäläinen, P. (2005). *Geographies in writing: Re-Imaging place*. Oulu: Oulun yliopiston maantieteen laitos.
- Kymäläinen, P. (2006). Paikan ajattelun haasteita. Teoksessa: *Paikka; Eletty, kuviteltu, kerrottu*, 203–217. Knuuttila, S., Laaksonen, P. & Piela, U. Jyväskylä: Gummerus.
- Lahtinen, M. (2002). *Matkoja Utopiaan*. Keuruu: Otavan kirjapaino.
- Lakkala, K. (2012). *Todelliset utopiat: Utopioiden poliittinen relevanssi*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Lando, F. (1996). Fact and fiction: Geography and literature. *Geojournal* 38:1, 3–18.
- Latour, B. (2005). *Reassembling the social: An Introduction to actor-network-theory*. New York: Oxford University Press.
- Lauren, K. (2006). Miltä suot tuntuvat? Teoksessa: *Paikka; Eletty, kuviteltu, kerrottu*, 187–200. Toim. Knuuttila, S., Laaksonen, P. & Piela, U. Jyväskylä: Gummerus.

- Latvala, P. (2006). Teoksessa: Paikka; Eletty, kuviteltu, kerrottu, 171–186. Toim. Knuutti, S., Laaksonen, P. & Piela, U. Jyväskylä: Gummerus.
- Lefebvre, H. (1991). *The Production of space*. Oxford: Blackwell.
- Lehtinen, A. (2006). Osallisuuden ja kieltäytymisen paikat. Teoksessa: Paikka. Eletty, kuviteltu, kerrottu, 44–63. Toim. Knuutti S, Laaksonen, P. & Piela, U. Kalevalaseuran vuosikirja 85. Helsinki: SKS.
- Lehtonen, M. (2013). *Liikkuva maailma: Liike, raja, tieto*. Tampere: Vastapaino.
- Lehtonen, O. & Muilu, T. (2016). Paikallisesta kehittämistarpeesta kriteeri paikkaperustaisen aluekehittämisen kohdentamiselle. Teoksessa: Näkökulmana paikkaperustainen yhteiskunta, 73–86. Toim. Luoto I., Kattilakoski, M. & Backa, P. Helsinki: Lönnberg Print & Promo.
- Lehtonen, T. (2013). Hyvinvointiyhteiskunnan tulevaisuus: Aika-analyysi ja pamfletti pienyhteisöjen paluun puolesta. *Yhteiskuntapolitiikka* 78: 5, 582–586.
- Lehtonen, T. (2015). Cultural boundaries: Imaginary or real? Verkkojulkaisussa: Rajojen dynamiikkaa, 46–55. Toim. Rellstab, D. & Siponkoski N. Vaasa. Saatavissa 1.9.2016: http://www.vakki.net/publications/2015/VAKKI2015_Lehtonen.pdf.
- Levine, D. S. (2009). Where is utopia in the brain? *Utopian Studies* 20: 2, 249–274.
- Levy, B. (1989). *Geographie humaniste et litterature: l'espace existentiel dans l'oeuvre de Hermann Hesse*. Geneve: Le concept moderne.
- Lewis, G. J. & Walmsley, D. J. (1993) *People and Environment: Behavioural Approaches in Human Geography*. London: Longman.
- Ley, D. & Samuels, M. (1978). *Humanistic geography: Prospects and problems*. Lontoo: Croom Helm.
- Ley, D. (1980). *Geography without man: Humanistic critique*. Oxford: University of Oxford.

- Ley, D. (2001). Landscapes of dominance and affection. Teoksessa: Textures of place: Exploring humanist geography, 3–8. Toim. Adams, P. C., Hoelscher, S. & Till, E. T. Minneapolis: Minnesota University.
- Lin, N. (1999). Building a network theory of social capital. *Connections* 22: 1, 28–51.
- Lipard, L. (1997). *The Lure of the Local: Senses of Place in a Multicentered Society*. New York: New Press.
- Livescience (2005). Study: George Orwell's Illnesses Influenced '1984'. Saatavissa 1.6.2015: <http://www.livescience.com/425-study-george-orwell-illnesses-influenced-1984.html>.
- Loima, J. (2006). *Myytit, uskomukset ja kansa: Johdanto moderniin nationalismiin Suomessa 1809–1918*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Lowenthal, D. (1961). Geography, experience, and imagination; Towards a geographical epistemology. *American geographers* 51, 241–260.
- Lukianova, N. A. (2005). The Role of a myth and utopia in formation of state ideologies. Teoksessa: *The 9th Russian-Korean International Symposium on science and technology, 1010–1030*. Toim. IEEE.
- Lundström, N. & Raisio, H. (2013). Elokuvat tieteellisten teorioiden popularisoinnina kaaosteorian kolmen elokuvan näkökulmasta. *Tieteessä tapahtuu* 31: 5. Saatavissa: <http://ojs.tsv.fi/index.php/tt/article/view/8640/6365>.
- Luoto, I. (2008). *Paikan tekstit ja niiden henki: Johdatus geosemotiikkaan - matkakerromus paikan kulttuuriseen ytimeen*. Oulu: Oulun yliopiston maantieteen laitos.
- Luoto, I. & Kattilakoski, M. & Backa, P. (2016). *Esipuhe*. Teoksessa: *Näkökulmana paikkaperusteinen yhteiskunta*, 5–12. Toim. Luoto, I., Kattilakoski, M. & Backa, P. Helsinki: Lönnberg Print & Promo.

- Luukkonen, J. (2016). Paikallisen tiedon mahdollisuus kansainvälisessä toimintaympäristössä. Teoksessa: Näkökulmana paikkaperusteinen yhteiskunta, 29–46. Toim. Luoto, I., Kattilakoski, M. & Backa, P. Helsinki: Lönnberg Print & Promo.
- Lösch, A. (1954). *The Economics of location*. New Haven: Yale University Press.
- Makkonen, E. (2006). Kylät kirjoina. Teoksessa: Paikka: Eletty, kuviteltu, kerrottu, 272–290. Toim. Knuuttila, S., Laaksonen, P. & Piela, U. Jyväskylä: Gummerus.
- Malkki, L. (1992). National geographic: The Rooting of peoples and territorialization of national identity among scholars and refugees. *Cultural Anthropology* 7: 1, 24–44.
- Mallory, W. E. & Simpson-Housley, P. (1987). *Geography and literature: A Meeting point of the disciplines*. New York: Syracuse University press.
- Mannheim, K. (1954). *Ideology and Utopia: Introduction to the sociology of knowledge*. New York: Harcourt Prace.
- Marcuse, H. (1977). *The Aesthetic dimension: Towards critique of marxist aesthetics*. Boston: Beacon Press.
- Massey, D. (1993). Power-geometry and progressive sense of place. Teoksessa: *Mapping the futures: Local cultures, global change*, 59–69. Toim. Bird, J., Curtis, B., Putnam, T., Robertson, G. & Tickner, L. Lontoo: Routledge.
- Massey, D. (1994). *Space, place, and gender*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Massey, D. (1999). Space-time, science and the relationship between physical geography and human geography. *Transactions of the Institute of British Geographers* 24, 261–279.
- Massey, D. (2005). *For Space*. Lontoo: Sage.
- Meinig, D. (1983). Geography as an art. *Transactions of the Institute of British Geographers* 8, 314–328.

- More, T. (1971, alkuperäisteos 1516). *Utopia*. Toim. Itkonen-Kaila, M. Helsinki: WSOY. 1. PAINOS.
- More, T. (1998, alkuperäisteos 1516). *Utopia*. Toim. Itkonen-Kaila, M. Helsinki: WSOY. 5. PAINOS.
- More, T. (2007, alkuperäisteos 1516). *Utopia*. Toim. Tuntematon. South Dakota: NuVision Publications.
- Norberg-Schultz, C. (1980). *Genius-loci: Towards a phenomenology of architecture*. Lontoo: Academy editions.
- Norberg-Schultz, C. (1985). *The concept of dwelling: On the way to figurative architecture*. New York: Electa & Rizzoli.
- Olsson, G. (1994). *Heretic Geography*. *Fennia* 172: 2, 115–130.
- Olwig, K. (1981). *Natures ideological landscape: Literary and geography perspective and its development and preservation on Denmark's Jutland Heath*. Boston: Allen & Unwin.
- Olwig, K. (2001). *Landscape as a contested topos of place, community and self*. Teoksessa: *Textures of place: Exploring human geographies*, 93–120. Toim. Adams, P. C., Hoelscher, S. & Till, E. T. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Open Utopia (2016). Anonymous map of Utopia. Saatavissa 1.6.2016: <http://theopenutopia.org/wp-content/uploads/2011/01/Art22-600x382.jpg>.
- Orwell, G. (1983, alkuperäisteos 1949). *Vuonna 1984*. Toim. Talvitie, O. Juva: WSOY. 5. PAINOS.
- Osborne, B. S. (1988). *Fact, symbol and message: Three approaches to literary landscape*. *Canadian Geographer* 32, 267–269.
- Paasi, A. (1983). *Maantieteen subjekti: Tie humanistisen ja behavioraalisen maantieteen nykytematiikkaan*. Joensuu: Joensuun korkeakoulu.

- Paasi, A. (1984). The Institutionalization of regions: A Theoretical framework for understanding the emergence of regions and the constitution of regional identity. *Fennia* 164, 104–146.
- Paasi, A. (1986). Neljä Maakuntaa. Maantieteellinen tutkimus aluetietoisuuden kehittämistä. 345 s. Joensuu: Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisua 8.
- Pain, R. (2010). The New geopolitics of fear. *Geography Compass* 4: 3, 226–240.
- Painter, J. (2010). Rethinking territory. *Antipode* 42: 5, 1090–1118.
- Palmgren, R. (1963). Toivon ja pelon utopiat. Tampere: Sanan Tie.
- Paterson, J. H. (1965). The Novelist and his Region: Scotland through the eyes of Sir Walter Scott. *Scottish geographical magazine* 81: 3, 146–152.
- Peltoniemi, T. (1985). Kohti parempaa maailmaa. Suomalaiset ihanneyhteisöt 1700-luvulta nykypäivään. Helsinki: Otava.
- Phillips, R. (1993). The languages of images in geography. *Progress in Human Geography* 17: 2, 180–194.
- Philo, C. (1995). Animals, geography and the city: Notes on inclusions and exclusions. *Environment and planning: Society and space* 13, 655–681.
- Piatti, B. & Hurni, L. (2011). Editorial: Cartographies of fictional worlds. *The Cartographic Journal* 48: 4. 218–223.
- Pocock, D. C. D. (1981). *Humanistic geography and literature: Essays on the experience of place*. Lontoo: Croom Helm.
- Pocock, D. C. D. (1987). Haworth: The Experience of literary place. Teoksessa *Humanistic geography and literature: Essays on the experience of place*, 9–19. Toim. Mallory, W. E. & Simpson-Housley, P. Lontoo: Croom Helm.
- Pocock, D. C. D. (1988). Geography and literature. *Progress in Human Geography* 12, 87–102.

- Porteous J. D. (1977). *Environment and Behavior: Planning and Everyday Urban Life*. Reading: Addison-Wesley.
- Porteous, J. D. (1990). *Landscapes of the mind: Worlds of sense and metaphor*. Toronto: University of Toronto.
- Pred, A. (1984). Place as historically contingent process: Structuration and the time-geography of becoming places. *Association of American Geographers* 74, 279–297.
- Putnam, R. (2000). *Bowling alone: The Collapse and revival of American community*. New York: Simon & Schuster.
- Rahkonen, K. (1996). *Utopiat ja anti-utopiat: Kirjoituksia vuosituhannen päättyessä*. Tampere: Gaudeamus.
- Rai, A. (1990). *Orwell and the politics of despair: A Critical study of the writings of George Orwell*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Raivo, P. (1999). Maisema: Näkymä, alue ja tapa nähdä. Teoksessa: *Maantieteen maisemia: Johdatusta kulttuurimaantieteelliseen maisema-tutkimukseen*, 1–19. Toim. Karjalainen, P. T. & Raivo, P. Oulu: Oulun yliopiston maantieteen laitos.
- Reclus, E. (1876a). *Earth and its inhabitants: Universal geography*. Lontoo: JS Virtue.
- Relph, E. (1976). *Place and placelessness*. Lontoo: Pion.
- Relph, E. (1981). *Rational landscapes and humanistic geography*. Lontoo: Croom Helm.
- Relph, E. (1996). Reflections of place and placelessness. *Environmental and architectural phenomenology newsletter* 3, 14–16.
- Richardson, B. (2015). Symbol, situatedness and the individuality of literary space. Teoksessa: *Spatiality and symbolic expression: On the links between place and culture*, 41–58. Toim. Richardson, B. New York: Palmgrave Mcmillan.

- Ridanpää, J. (2005). *Kuvitteellinen pohjoinen: Maantiede, kirjallisuus ja postkoloniaalinen kritiikki*. Oulu: Oulun yliopiston maantieteen laitos.
- Rimbert, S. (1973). *Les paysages urbains*. Paris: Libraire Armand Colin.
- Rose, G. (1993). *Feminism & Geography: The Limits of Geographical Knowledge*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Rose, G. (1995). *Place and Identity: A Sense of Place*. Teoksessa: *In A Place in the World*, 87–132. Toim. Massey, D. & Jess, P. Oxford: Oxford University Press.
- Rowles, G. (1980). *Towards geography of growing old: The Human experience of space and place*. Lontoo: Croom Helm.
- Ryden, K. (1993). *Mapping the invisible landscape: Folklore, writing and the sense of place*. Iowa: University of Iowa Press.
- Sack, R. (1986). *Human territoriality: Its theory and history*. Lontoo: Cambridge University press.
- Sack, R. (1992). *Place, modernity and the consumer's world*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Sack, R. (1997). *Homo geographicus*. Baltimore: John Hopkins University Press.
- Sack, R. (2001). *Place, power and the good. Textures of place: Exploring humanistic geographies*. 232–245.
- Said, E. W. (1979). *Imaginative Geography and Its Representations: Orientalizing the Oriental*. New York: Vintage.
- Said, E. W. (1988). *Nationalism, colonialism and literature: Yeats and decolonization*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Said, E. W. (1989). *Representing the colonized: Anthropologys interlocutors*. *Critical Inquiry* 15, 205–225.
- Said, E. W. (2000). *Invention, memory and place*. *Critical inquiry*. 26: 2, 175–192.

- Samjatin, E. (1924, alkuperäisteos 1920). We. New York: Avon Books.
- Sauer, C. (1965). The Morphology of landscapes. Teoksessa: *Land and Life*, 315–350. Toim. Leighly, J. Berkeley: University of California.
- Schaer, R. Gregory, C. & Sargeant, L. (2000). *The Search for the ideal society in the western world*. New York: Oxford University.
- Schmidt, G. (2009). The Translation of paradise: Thomas Mores Utopia and the poetics of cultural exchange. Teoksessa: *Futurescapes: Space and utopian and science fiction discourses*, 26–52. Toim. Pordzik, R. New York: NY 2009.
- Seamon, D. (1979). *Geography of the lifeworld: Movement, rest and encounter*. New York: St. Martin.
- Seamon, D. (1980). Body-subject, time-space routines and place: The Human experience of space and place. Lontoo: Croom Hell.
- Seamon, D. & Sowers, J. (2008). Place and placelessness, Edward Relph. Teoksessa: *Key Texts in Human Geography*, 43–51, Toim. Hubbard, P., Kitchen, R. & Valentine, G. Lontoo: Sage.
- Semmler, C. (1970). Aldous Huxley Revisited. *The Australian Quarterly* 42: 4, 74–82.
- Semple, E. (1911). *Influences of geographic environment on the basis of Ratzels system of anthropology-geography*. New York: Holt.
- Semple, J. (1993). *Benthams prison: The Study of Benthams penitentiary*. Oxford: Clarendon Press.
- Sepänmaa, Y. (2006). Sydämen maisema. Teoksessa: *Paikka; Eletty, kuviteltu, kerrottu*, 31–43. Knuuttila, S., Laaksonen, P. & Piela, U. Jyväskylä: Gummerus.
- Sharp, J. (1999). *Entanglements of power: Geographies of domination/resistance*. New York: Routledge.
- Sharp, J. (2000). Towards a critical analysis of fictive geographies. *Area* 32: 3, 327–334.

- Sharp, W. (2003). Selected writings of William Sharp. Saatavissa 2.2.2016: http://www.sundown.pair.com/Sharp/WSVol_4/wsvol4.htm.
- Shields, R. (1991). *Places on the Margin: Alternative geographies of modernity*. Lontoo & New York: Routledge.
- Short, J. R. (1991). *Imagined Country: Society, culture and Environment*. Lontoo: Routledge.
- Sibley, D. (1988). The Purification of space. *Environment and Planning. Society and Space* 6, 409–421.
- Sibley, D. (1995). *Geographies of exclusion: Society and difference in the West*. Lontoo: Routledge.
- Silk, J. (1984). Beyond geography and literature. *Environment and planning. Society and space* 2: 2, 151–178.
- Sjöberg, M. (2014). *Symbolinen kyläyhteisö: Harvaan asutun maaseudun kunnan paikallisidentiteetti kuntarakennemuutoksen Suomessa*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Skinner, Q. (2009). Political Philosophy. Teoksessa *The Cambridge History of Renaissance Philosophy*, 389–452. Toim. Schmitt, C.B. & Skinner, Q. Cambridge: Cambridge University Press.
- Smith, N. (1991). *Uneven development: Nature, capital and the reproduction of space*. Oxford: Blackwell. 2. PAINOS.
- Soja, E. W. (1989). *Postmodern geographies: The Reassertion of space in critical social theory*. New York: Verso.
- Soja, E. W. (1999). Thridspace: Expanding the scope of the geographical imagination. Teoksessa: *Human geography today*, 260–278. Toim. Massey, D., Allen, J. & Sarre, P. Cambridge: Polity.

- Sosis R. & Bressler, E. R. (2003). Cooperation and commune longevity: The Test of costly signaling theory of religion. *Cross Cultural Research* 37: 2, 211–239.
- Spacey, A. (2016). Brave new world. Saatavissa 10.9.2016: <http://hubpages.com/literature/A-Review-of-Aldous-Huxleys-Novel-Brave-New-World>.
- Spengler, O. (1961). *Länsimaiden perikato: Maailmanhistorian morfologian ääriiviivoja*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Steiner, R. (1988). *Le sens du sens*. Paris: Vrin.
- Steiner, R. (1989). *Real presences: Is there anything in what we say?* Lontoo: Faber & Faber.
- Suljic, V. & Öztürk, S. (2013). Where dystopia becomes reality and utopia never comes. *Journal of history, culture and art research*. 2: 2, 30–40.
- Sullivan, E. D. S. (1983). *Place and no place: Examples of the ordered society in literature*. Teoksessa: *The Utopian vision: Seven essays on the quincentennial of Sir Thomas More*, 29–49. Toim. Sullivan, E. D. S. San Diego: San Diego State University Press.
- Takahashi, L. M. (1998). *Homelessness, AIDS and stigmatization: The Nimby syndrome in USA at the end of the twentieth century*. New York: Oxford University Press.
- Thacker, A. (2003). *Moving through modernity: Space and geography in modernism*. Manchester: Manchester University Press.
- Thacker, A. (2005). The Idea of critical literary geography. *New formations*. 57, 56–73.
- Thrift, N. (1996). *Spatial formations*. Lontoo: Sage.
- Thrift, N. (2004a). Intensities of feeling: Towards a spatial politic of affect. *Geografiska Annaler* 86B, 57–58.

- Toynbee, A. (1971, alkuperäisteos 1946). *Study of history*. Oxford: Oxford university press.
- Tuan, Y. F. (1974). *Space and place; humanistic perspective*. New Jersey: Prentice-Hall.
- Tuan, Y. F. (1976). Humanistic geography. *Annals of the Association of American Geographers* 66: 2, 266–276.
- Tuan, Y. F. (1977). *Space and Place: The Perspective of Experience*. Minneapolis: University of Minnesota Press. 1. PAINOS.
- Tuan, Y. F. (1978). Literary geography: Implications for geographical research. Teoksessa: *Humanistic geography: Prospects and problems*, 194–206. Toim. Ley, D. & Samuels, M.S. Chicago: Maaroufa Press.
- Tuan, Y. F. (1979). *Landscapes of fear*. New York: Pantheon Books.
- Tuan, Y. F. (1980). The Significance of the artifact. *Geographical review* 70: 4, 462–472.
- Tuan, Y. F. (1990). *Topophilia: Study of environmental perception, attitudes and values*. New York: Columbia University Press.
- Tuan, Y. F. (1991). View of geography. *Geographical review* 81, 99–107.
- Tuan, Y. F. (2004). Paikan taju: aika, paikka ja minuus. Teoksessa: *Paikka: Eletty, kuviteltu, kerrottu*, 15–30. Knuuttila, S., Laaksonen, P. & Piela, U. Jyväskylä: Gummerus.
- Vaattovaara, M. & Kortteinen, M. (2002). Polarisoituuko pääkaupunkiseutu? Teoksessa: *Suomalaisten hyvinvointi 2002*, 272–290. Toim. Heikkilä, M. Helsinki: Stakes.
- Vaattovaara, M. & Kortteinen, M. (2012). Segregaatioista ja sen inhimillisestä ja yhteiskunnallisesta merkityksestä. *Talous & Yhteiskunta* 3, 60–66.
- Valentine, G. (2001). *Social geographies space and society*. Harlow: Prentice Hall.

- Verne, J. (1995, alkuperäisteos 1863). Pariisi 1900-luvulla. Toim. Suni, K. Keuruu: Otava.
- Vidal de la Blache, P. Martonne P. & Bingham M.T. (1926). Principles of human geography. New York: Holt.
- Vihavainen, T. (2012). Länsimaiden tuho. Helsinki: Otava.
- Virilio, P. (1977). Speed and politics: An Essay on dromology. New York: Semiotext. 1. PAINOS.
- Virilio, P. (1986). Speed and Politics: An Essay on Dromology. New York: Semiotext. 2. PAINOS.
- Virilio, P. (1989). War and cinema: The Logistics of perception. Lontoo: Verso.
- Vörlander, K. (1965). Sosialististen aatteiden historia. Helsinki: Tammi. 3. PAINOS.
- Wagner, J. (2009). Coming Home: Evolutionary roots of utopia. Utopian Studies 20: 2, 299–332.
- Whatmore, S. (2002). Hybrid geographies: Natures, cultures, spaces. Thousand Oaks: Sage.
- Wikipedia (2016). Nineteen-eighty-four. Saatavissa 1.2.2016: https://en.wikipedia.org/wiki/Nineteen_Eighty-Four.
- Williams, R. (1977). Marxism and literature. Oxford: Oxford University Press.
- Williams, R. (1980). Problems in materialism and culture: Selected essays. Lontoo: New Left Books.
- Woiak, J. (2007). Designing a Brave New World: Eugenics, Politics, and Fiction. The Public Historian 29: 3, 105–129.
- Wright, J. K. (1947). Terrae incognitae: Place of the imagination in geographhy. Annals of Association on American Geographers 37, 1–15.

- Young, I. M. (1997). *Intersecting voices: Dilemmas of gender, political philosophy, and policy*. New Jersey: Princeton University Press.
- Young, I. M. (2001). Pushing for inclusion: Justice and the politics of difference. Teoksessa *Theories of democracy*, 268–278. Toim. Terchex, R. & Conte, T. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.
- Youtube (2012). *Brave new world* by Aldoux Huxley: Audio book. Saatavissa 1.2.2016: <https://www.youtube.com/watch?v=oESDhaKzoMQ>.
- Zipf, G. K. (1949). *Human behavior and the principle of least effort: An Introduction to human ecology*. Cambridge: Addison-Wesley Press.